

**Київський національний торговельно-економічний  
університет**

**ФІНАНСОВИЙ АУДИТ:  
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ  
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

*Монографія*

*За редакцією доктора економічних наук,  
професора Є.В. Мниха*

**Київ 2015**

## Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу КНТЕУ заборонено

УДК 336.225.674

ББК У 052.2-218

Ф59

Автори: Є.В. Мних, д-р екон. наук, проф. (передмова, розд. 1 п. 1.3; розд. 5 пп. 5.1, 5.2);

С.В. Бардаш, д-р екон. наук, проф. (розд. 1 п. 1.1; розд. 2 п. 2.1; розд. 3 п. 3.1; розд. 4 п. 4.1, 4.2);

К.О. Назарова, канд. екон. наук, доц. (розд. 1 п. 1.1; розд. 4 пп. 4.1, 4.3, 4.4);

О.Л. Шерстюк, канд. екон. наук, доц. (розд. 2 пп. 2.1, 2.2, 2.3; розд. 3 п. 3.2);

В.П. Белякова, канд. екон. наук (розд. 1 п. 1.2; розд. 3 п. 3.1; розд. 5 пп. 5.3, 5.4, 5.5);

В.П. Міняйло, канд. екон. наук (розд. 3 п. 3.3)

Рецензенти: О.А. Редько, д-р екон. наук, проф., перший проректор Національної академії статистики, обліку та аудиту, член Аудиторської палати України;

О.А. Петрик, д-р екон. наук, проф., зав. кафедри аудиту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»;

І.Б. Стефанюк, канд. екон. наук, доц., заступник директора департаменту Рахункової Палати України;

Н.П. Шульга, д-р екон. наук, проф., зав. кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету

*Рекомендовано до друку вченою радою Київського національного  
торговельно-економічного університету  
(протокол № 2 від 29 жовтня 2014 р.)*

**Фінансовий аудит: інформаційно-аналітичне забезпечення :**  
Ф59 монографія / [Є.В. Мних, С.В. Бардаш, К.О. Назарова,  
О.Л. Шерстюк, В.П. Белякова, В.П. Міняйло] ; за ред.  
Є.В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 416 с.  
ISBN 978-966-629-744-3

У монографії висвітлені проблеми теорії і практики інформаційно-аналітичного забезпечення фінансового аудиту. Визначено особливості побудови інтегрованої системи реалізації аналітичних процедур за різними видами і формами фінансового аудиту та виділені проблеми побудови необхідних і достатніх інформаційних потоків для мінімізації ризику аудиторського висновку, проведено критичний аналіз нормативно-правового регулювання фінансового аудиту.

Призначено для наукових співробітників, сертифікованих аудиторів, засновників та керівників суб'єктів господарювання та їх об'єднань, викладачів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 336.225.674

ББК У 052.2-218

ISBN 978-966-629-744-3

© Мних Є.В., Бардаш С.В., Назарова К.О.,  
Шерстюк О.Л., Белякова В.П. Міняйло В.П.,  
2015

© Київський національний торговельно-  
економічний університет, 2015

## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕДМОВА</b> .....	5
<b>Розділ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ</b> .....	6
1.1. Економічні передумови виникнення фінансового аудиту та його змістові характеристики .....	6
1.2. Порівняльна характеристика концепцій фінансового аудиту .....	26
1.3. Формування сучасної парадигми фінансового аудиту .....	48
<b>Розділ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО АУДИТУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ</b> .....	60
2.1. Нормативно-правове регламентування і регулювання фінансового аудиту в Україні .....	60
2.2. Модернізація нормативно-правового регулювання фінансового аудиту в контексті інтеграційних процесів в економіці .....	77
2.3. Пріоритети вдосконалення нормативно- правової бази фінансового аудиту .....	87
<b>Розділ 3. ЦІЛЬОВІ СПРЯМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ</b> .....	105
3.1. Економічні передумови становлення державного фінансового аудиту .....	105
3.2. Визначення завдань фінансового аудиту в середовищі державного управління та критерії оцінки його ефективності .....	135
3.3. Цільові спрямування фінансового аудиту бюджетних програм .....	153

---

<b>Розділ 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ</b> ....	172
4.1. Економічні передумови виникнення та перспективи розвитку внутрішнього фінансового аудиту в державному секторі національної економіки .....	172
4.2. Економіко-правові та організаційні аспекти внутрішнього аудиту як форми корпоративного фінансового контролю у приватному секторі економіки.....	189
4.3. Організаційно-інформаційне забезпечення внутрішнього фінансового аудиту в умовах наслідків світової фінансової кризи .....	224
4.4. Взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту.....	241
<b>Розділ 5. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР ФІНАНСОВОГО АУДИТУ</b> .....	260
5.1. Параметризація інформаційно- аналітичних потоків фінансового аудиту .....	260
5.2. Оцінка якості інформаційно-аналітичного забезпечення фінансового аудиту.....	283
5.3. Особливості інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту .....	302
5.4. Реалізація аналітичних процедур в інформаційній системі фінансового аудиту економічних резервів .....	330
5.5. Розвиток фінансового аудиту в середовищі інформаційних технологій.....	370
<b>Список використаних джерел</b> .....	388

## ПЕРЕДМОВА

Ефективність та якість державного управління фінансовими ресурсами неможливі без використання реальної, неупередженої інформації про їх стан за всіма потоками різного часового та просторового вимірів. Така інформація може бути отримана лише після аудиторської перевірки, за якою досягаються не лише гарантії достовірності, а і формується доказова база прийняття ефективних управлінських рішень.

Розвиток методологічних та організаційних засад державного фінансового аудиту пов'язаний більш глибоким пізнанням філософії аудиту за всіма компонентами його еволюції і гармонізації у світовому економічному просторі та з адаптацією до реалій розвитку національної економіки. Вагомими стають пропозиції з удосконалення нормативно-правової бази регулювання фінансового аудиту, розвитку методологічних засад його здійснення за цільовими спрямуваннями, забезпечення узгодженості процедур внутрішнього і зовнішнього аудиту, його реалізації за новітніми інформаційними технологіями. Важливим є визнання державних пріоритетів за реалізацією фінансових операцій, які здійснюються при виконанні бюджетних програм, при підтримці пріоритетних напрямів розвитку окремих секторів національної економіки, при забезпеченні соціального захисту населення та іншими цільовими спрямуваннями. Для забезпечення переконливості і мінімізації ризику аудиторського висновку особливої ваги набирає реалізація аналітичних процедур аудиту. Саме тому дослідження науково-практичних проблем фінансового аудиту викладено у цій монографії.

Автори виражають велику вдячність доктору економічних наук, професору Редьку О.Ю., доктору економічних наук, професору Петрик О.А., кандидату економічних наук, доценту Стефанюку І.Б. за надану допомогу у підготовці видання.

Монографія може бути корисною для науковців і практиків, які працюють за проблематикою фінансового аудиту в цілому і його інформаційно-аналітичного забезпечення зокрема.

## Розділ 1

# НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

### 1.1. Економічні передумови виникнення фінансового аудиту та його змістові характеристики

Політичні та економічні зміни, що відбуваються після набуття Україною незалежності та у виборі євроінтеграції і міжнародної співпраці в цілому, привели до пошуку нових форм здійснення державного управління та корпоративного менеджменту. Так, прийняття Закону України «Про власність» зумовило появу на рівні з державною формою власності колективної та індивідуальної форм власності. Міжнародна економічна інтеграція дала поштовх для створення спільних підприємств з обумовленою організаційною структурою, розподілом відповідальності та власності тощо. Радикальна економічна модернізація вимагала залучення значних внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Зазначені ресурси можна було залучити лише у разі доведення результативності господарської діяльності. Така аргументація стала можливою лише за глибокої демократизації економічного управління, оприлюднення фінансової звітності, а також отримання професійної думки експертів щодо достовірності оприлюдненої інформації та об'єктивної оцінки і діагностики всієї сукупності суспільно-економічних процесів. За прикладом розв'язання такої задачі суб'єкти господарювання звернулися до закордонного досвіду, із вивченням та узагальненням якого при створених передумовах економічного управління у різних секторах національної економіки в Україні став зароджуватися інститут аудиторства. Тобто, поява аудиту в Україні обумовлена:

- зміною економічної системи (перехід від командно-адміністративної системи управління та планової економіки до ринкової економіки);

- збільшенням форм власності (поява колективної та приватної форм власності) та зміною їх змісту;
- залученням зовнішніх фінансових запозичень у статутний фонд суб'єктів господарювання;
- демократизацією економічного управління на всіх ієрархічних рівнях;
- посиленням конкуренції у виборі стратегії і тактики бізнесу та ризик-менеджмент.

Самостійний початок розвитку аудиту в Україні почався у 1991 році після набуття Україною незалежності.

Офіційне визнання обов'язкового аудиту відбулося 1993 р. з прийняттям Закону України «Про аудиторську діяльність», у якому визначені правові засади здійснення аудиторської діяльності в Україні, що спрямовані на створення системи незалежного контролю з метою захисту інтересів власника.

Відповідно до Закону того ж року була створена Аудиторська палата України (АПУ), яка функціонує як незалежний самостійний орган на засадах самоврядування.

Також у 1993 році згідно з Законом України «Про аудиторську діяльність» була створена Спілка аудиторів України (САУ), яка й дотепер займається питаннями розвитку аудиторської діяльності в Україні.

Розвиток аудиту в Україні відбувався у три етапи:

*1 етап* – 1987–1992 рр. – створення перших аудиторських структур;

*2 етап* – 1993–1998 рр. – формування нормативно-правової бази аудиту в Україні.

*3 етап* – 1999 р. і дотепер – діяльність аудиту на новій нормативно-правовій базі.

Аудиторською палатою України 18 квітня 2003 р. було прийнято національні Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. На даний час в Україні є чинними Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг у редакції від 2010 р.

Становлення вітчизняного аудиту відбулося завдяки створенню та ефективному функціонуванню Спілки аудиторів України, Аудиторської палати України, а також прийняттю необхідної нормативно-правової бази, яка регламентувала проведення аудиту як альтернативної та єдиної форми контролю ефективності використання залучених приватних інвестицій. Наукове обґрунтування доцільності широкого впровадження аудиту в економічне життя суспільства відбулося й завдяки формуванню теоретичних і практичних основ аудиту, яке було успішно проведено українськими вченими – В.С. Рудницьким, О.А. Петрик, Н.І. Дорош, М.Г. Давидовим, а також знайшли відображення у наукових та навчально-методичних працях М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, С.Я. Зубілевич, Л.П. Кулаковської, М.О. Ніконович, В.Я. Савченка, Б.Ф. Усача, Л.М. Чернелєвського та ін.

За цей час з маловідомого явища аудит перетворився на невід’ємний елемент економічних відносин.

Фінансовий аудит відносять до інтелектуальної діяльності, яка передбачає дослідження відповідно до замовлень, виданих за угодами між аудиторськими організаціями і державними інститутами чи суб’єктами підприємницької діяльності.

*Фінансовий аудит* – це:

1. Вид аудиту, що визначений у статті 3 Закону України «Про аудиторську діяльність».

2. Незалежна перевірка фінансових звітів (у першу чергу звітності) та інформації, що відноситься до них.

3. Групування, систематизація та вивчення даних про фінансові ресурси, а також їх використання з метою мобілізації коштів, необхідних для виконання планових чи проектних завдань і погашення фінансових зобов’язань у процесі діяльності.

4. Оцінка і діагностика економічних відносин із залученням фінансових ресурсів з метою вибору та рейтингової оцінки варіантів управлінських рішень із позиціонуванням загроз і небезпек, які можуть виникнути при їх реалізації.

У процесі фінансового аудиту досліджується формування та використання окремих видів фінансових ресурсів, їх



розміщення у різні активи, оцінки окупності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності та інших фінансових показників діяльності.

В основу перевірки економічної інформації аудитора покладено фінансову звітність. При її аналізі слід брати до уваги вплив різних факторів. Статті звітності інколи відображають суми, які самі по собі ні про що не свідчать – потрібно їх розшифровувати, а групування статей не завжди відповідає логіці аналізу. Крім того, бажано мати додаткову інформацію по підприємствах, яку не завжди можна виділити з бухгалтерського обліку. Характер та обсяг цієї інформації часто визначається галуззю чи конкретним підприємством, оскільки у кожній галузі є свої особливості.

Фінансовий аудит суб'єктів господарювання застосовується:

- для перевірки правильності ведення бухгалтерського обліку;
- при зміні головного бухгалтера, фінансового директора або директора компанії;
- для перевірки звітності перед здачею до органів державного управління України.

Фінансовий аудит суб'єктів господарювання може включати:

- перевірку правильності заповнення фінансової (статистичної) звітності;
- перевірку правильності ведення обліку основних засобів, нарахування амортизації;
- перевірку правильності обліку запасів;
- підтвердження залишків за балансовими рахунками і розрахунку фінансових показників.

За підсумками аудиту фінансової звітності надається аудиторський висновок про достовірність бухгалтерської звітності та рекомендації щодо усунення допущених помилок.

У процесі фінансового аудиту суб'єктів господарювання з'ясовується:

- платоспроможність як самого підприємства, так і його дебіторів;

- забезпеченість власними обіговими коштами відповідно до потреб у них;
- збереження коштів та причини змін їх розміру протягом періоду, що аналізується;
- виконання завдань з прибутку і рентабельності фінансово-господарської діяльності підприємства;
- стан запасів товарно-матеріальних цінностей та джерел їх формування;
- розміщення власних, позичкових, залучених та спеціальних джерел коштів у різних видах активів;
- забезпечення повернення кредитів та ефективність їх використання (в разі наявності);
- розрахункові відносини з дебіторами та кредиторами;
- обіг обігових коштів;
- створення та використання різних фондів;
- збереження власних обігових коштів.

Окрему увагу необхідно приділяти проблемі залучення і використання довгострокових та короткотермінових кредитів, спрямування їх за цільовим призначенням, забезпеченість та повернення позичок у встановлені терміни. У процесі аудиту стану розрахунків з'ясовується об'єктивність визнання й оцінки, причини і строки створення кредиторської та дебіторської заборгованості, що спричиняє перерозподіл коштів між діловими партнерами.

Оскільки головна причина збільшення кредиторської заборгованості – це сповільнення оборотності обігових коштів, то детально вивчається стан запасів товарно-матеріальних цінностей за окремими типами і видами. Визначається сума вивільнених чи додатково залучених коштів у цілому і за окремими видами, причини прискорення чи сповільнення їх обіговості. Перелік питань, що розглядаються, може змінюватись залежно від багатьох причин, в тому числі і від зміни інтересів користувача інформації.

У процесі фінансового аудиту застосовують лише вартісні оцінки показників. Фінансовий аудит дозволяє визначити можливості економічних систем на перспективу.

Таким чином, фінансовий аудит суб'єктів господарювання має на меті сформулювати думку аудитора щодо об'єктивності і достовірності фінансової інформації та оцінити ефективність діяльності. Мета диференціюється на низку таких *основних завдань*:

- визначення реального фінансового стану підприємства;
- визначення зміни цього стану у структурно-часовому аспекті;
- визначення факторів, що зумовили зміни;
- прогноз основних тенденцій щодо фінансового стану підприємства тощо.

У сучасних умовах розвитку світової економіки стандартизація є запорукою достовірності економічної інформації в цілому та ефективності аудиту зокрема. Стандартизації підлягають: бухгалтерський облік; фінансова звітність; аудит (незалежний, внутрішній) та інші інформаційні потоки.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про аудиторську діяльність» стандарти аудиту приймаються на основі стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів з дотриманням вимог Закону та інших нормативно-правових актів. Затвердження стандартів аудиту в Україні є виключним правом Аудиторської палати України. У випадках, передбачених законом, стандарти аудиту погоджуються з іншими суб'єктами. Стандарти аудиту є обов'язковими для дотримання аудиторами, аудиторськими фірмами та суб'єктами господарювання.

Необхідно врахувати те, що незалежний аудитор може вважати за необхідне за певних обставин відступити від стандартів для більш ефективного виконання завдання, але він має аргументувати подібний відступ. Стандарти не відміняють національних положень, що регулюють аудит.

Розробкою міжнародних стандартів на міжнародному рівні займається Рада з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ) Міжнародної федерації бухгалтерів. РМСАНВ також розробляє Положення з міжнародної практики аудиту (ПМПА), Положення з міжнародної практики завдань з огляду (ПМПЗО) та Положення з міжна-

родної практики супутніх послуг (ПМПСП), які є допомогою аудиторам у дотриманні стандартів і забезпеченні належної аудиторської практики та Міжнародні стандарти контролю якості (МСКЯ), які належать до всіх послуг, що покриваються стандартами РМСАНВ.

Обґрунтування теоретико-методологічних аспектів аудиту фінансової звітності, а також активна діяльність громадських організацій у частині стандартизації аудиту створило умови для того, що з маловідомого явища аудит перетворився на невід'ємний елемент економічних відносин. Так, замовниками аудиту у приватному секторі економіки виступають не тільки суб'єкти господарювання, для яких проведення аудиту є обов'язковим згідно з законодавством, а й інші фізичні та юридичні особи. Так, у 2000 р. 35% всіх замовників були господарські товариства, 20% – замовники колективної форми власності, 15% – приватні та фізичні особи, 12% – замовники приватної форми власності, 10% – замовники державної форми власності, 5% неприбуткові організації<sup>1</sup>.

Станом на 31 грудня 2011 р. в Україні налічувалися 1342 аудиторські фірми та 520 аудиторів [4]. У цілому по Україні найбільший обсяг послуг завдань з надання впевненості надані публічним (відкритим акціонерним товариствам – 32,97% та товариствам з обмеженою відповідальністю – 29,08% [4]. Так, замовленням з ініціативного аудиту фінансової звітності у 2011 р. перевага віддавалася у Києві та Київській області – 74,22%, Харківській області – 52,51%, Чернівецькій області – 60,46% [4]. На 31 грудня 2013 р. спостерігалися зміни. Зокрема, якщо на 31 грудня 2011 р. налічувалося 1862 суб'єкти аудиторської діяльності, через два роки (31.12.2013) їх було вже 1488. Частка замовлень з проведення обов'язкового аудиту фінансової звітності досягла 68,44%<sup>2</sup>. Важливо також відзначити різке зменшення кількості замовлень: у 2010 р. – 56471, у 2011 р. – 53685,

---

<sup>1</sup> Редько О.Ю. Аудит в Україні. Морфологія : монографія / О.Ю. Редько. – К. : Інформ-аналітичне агентство. – 2008. – 496 с. – С. 152.

<sup>2</sup> Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2013 році. – Режим доступу : [http://www.apu.com.ua/files2/zvit\\_2013.doc](http://www.apu.com.ua/files2/zvit_2013.doc)

у 2013 р. – лише 12778 замовлень. Разом з тим, поява та розвиток інституту аудиторства в Україні відіграє вагомую роль не лише у підтвердженні достовірності повного комплексу фінансової звітності суб'єктів господарювання, для яких проведення аудиту є обов'язковим. Вітчизняні суб'єкти аудиторської діяльності також надають відчутну допомогу у налагодженні ефективної системи господарювання, веденні бухгалтерського обліку, розв'язанні складних питань у сфері господарського, податкового, фінансового законодавства тощо. Супутні послуги, що надавалися аудиторами в 2011 р., у загальному обсязі вартості наданих послуг становили 8,99%. Обсяг інших професійних послуг за цей самий період становив 37,37% від загального обсягу наданих послуг<sup>3</sup>. За 2013 р. за аналогічним показником частка супутніх послуг склала 12,59%, інших професійних послуг – 37,55%. Варто зазначити, що на зміни структури певним чином вплинуло збільшення розміру оплати праці аудитора<sup>4</sup>.

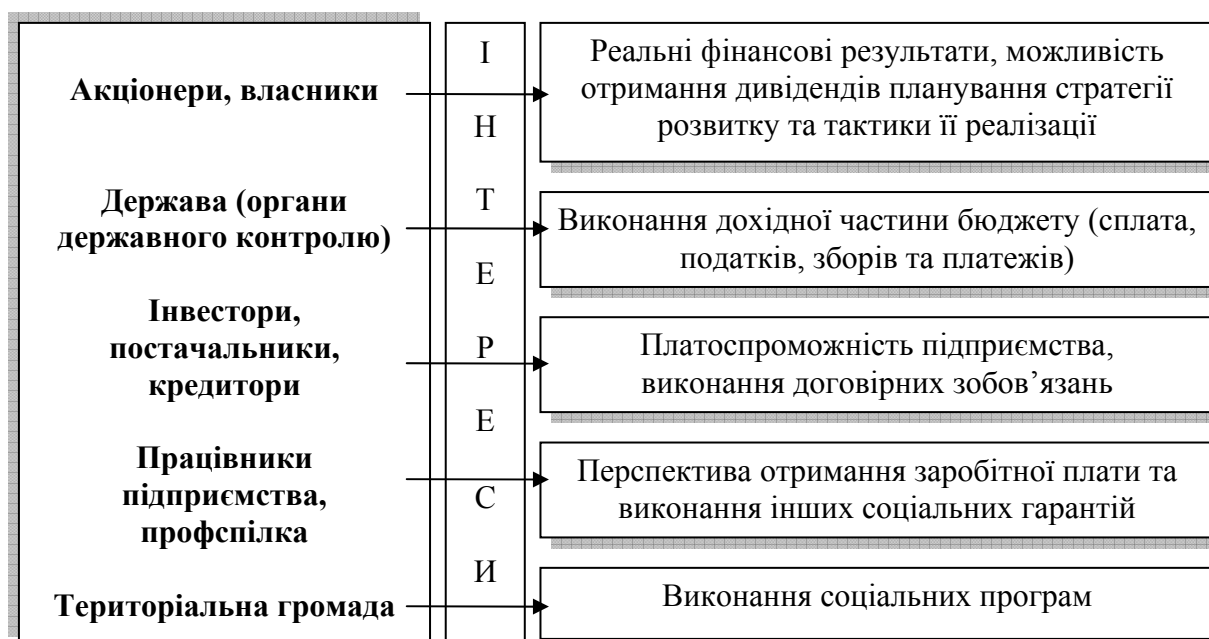
Отже, проведення аудиту фінансової звітності є незамінним заходом у захисті інтересів різних соціальних груп, а також держави в особі органів контролю (рис. 1.1), адже його здійснення дозволяє не лише приймати ефективні управлінські рішення, а й гарантує у майбутньому захист їх фінансових та нефінансових інтересів. Виникнення аудиту фінансової звітності як виду професійної діяльності слід розглядати як закономірне явище в умовах переходу до ринкової економіки. Його проведення є єдиним способом гарантування захисту незалежних фахівців у галузі бухгалтерського обліку, фінансової звітності фінансових та нефінансових інтересів різних користувачів фінансової звітності з метою прийняття управлінських рішень у приватному секторі національної економіки. Створення інформаційної інфраструктури ринкового середовища в розвинутих країнах світу здійснюється за безпосередньої участі держави.

---

<sup>3</sup> Аналіз стану та динаміки ринку аудиторських послуг // Аудитор України. – 2012. – №7. – С. 36–54.

<sup>4</sup> Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2013 році. – Режим доступу : [http://www.apu.com.ua/files2/zvit\\_2013.doc](http://www.apu.com.ua/files2/zvit_2013.doc)

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**



*Рис. 1.1. Користувачі фінансової звітності та їх інтереси*

*Джерело: розроблено авторами*

Однією з головних частин такої інфраструктури є бухгалтерський облік, який є інформаційною системою діяльності учасників відносин у сфері господарювання за винятком домогосподарств. Саме через регламентацію методологічних засад бухгалтерського обліку та фінансової звітності зазначених суб'єктів держава встановлює змістовні аспекти інформаційної інфраструктури національної економіки. Однак, враховуючи схильність людини до помилок або навмисних перекручень інформації з метою одержання незаконної економічної переваги, доволі часто виникає запитання щодо достовірності інформації фінансової звітності, а отже, й достовірності інформаційної інфраструктури національної економіки. Мінімізація ймовірності суттєвих викривлень у фінансовій звітності можлива лише завдяки здійсненню її перевірки. Для підприємств, що є суб'єктами обов'язкового аудиту фінансової звітності дане питання розв'язується зусиллями аудиторських фірм. Однак, коло користувачів фінансової звітності, що одержала професійне судження щодо її достовірності, є вкрай обмеженим.

Питання достовірності фінансової інформації було об'єктом дослідження багатьох науковців, серед яких Блатов М.О., Даньків Й.Я., Жиглей І.В., Петрик О.А., Редько О.Ю., Соколов Я.В., Утренкова І.В. та ін.

Дослідження інтересів користувачів фінансової звітності здійснюється такими науковцями, як Легенчук С.Ф., Пилипенко Л.М., Попович П.Я., Семенишена Н., Чижевська Л.В. та ін. Разом з тим, окрема група користувачів, зокрема зовнішні, – центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що переймаються плануванням соціально-економічного розвитку адміністративних територій та України у цілому, а також внутрішні, серед яких трудовий колектив, первинна профспілкова організація, профспілки та їх об'єднання не мають достатньої впевненості у достовірності фінансової звітності. Діяльність суб'єктів господарювання пов'язана з суспільними інтересами, тому фінансова інформація є одним з джерел задоволення такого інтересу.

Будь-яке управлінське рішення, що ґрунтується на інформації, може бути ефективним за однієї обов'язкової умови, – її достовірності. На думку Рабошук А.В., достовірність у бухгалтерському обліку можна визначати з двох позицій: «1) достовірною є бухгалтерська звітність, сформована і складена за правилами, встановленими нормативними або іншими регулюючими облік документами; 2) достовірною є бухгалтерська звітність, яка містить надійні, обґрунтовані дані, характеризується відсутністю помилок та може бути правильно сприйнятою користувачами» [184]. Оцінюючи правильність першої позиції, викладеної у роботі [184], слід враховувати думку Президента Академії фінансового управління Т. Єфименко, яка вважає, що: «... для вітчизняних підприємств фінансова звітність поки ще не є дійсним обличчям бізнесу, тому що складається за П(С)БО. Під час формування звітності за національними стандартами більша кількість положень П(С)БО не виконується» [63]. Зважаючи на це, складно бути переконаним у достовірності фінансової звітності та гарантуванні достовірності вхідної

інформації для прийняття ефективних управлінських рішень різними групами користувачів. Оцінюючи другу позицію, викладену у роботі [184], варто зазначити, що дійти висновку щодо достовірності фінансової звітності можна лише за результатами її перевірки, однак коло надавачів гарантій достовірності фінансової звітності в Україні є вкрай обмеженим.

Зокрема, гарантувати її достовірність не може навіть держава, яка відповідно до окремих статей кодифікованого законодавства та нормативно-правових актів має це здійснювати. Зокрема статтею 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» визначено, що державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється з метою: створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковим для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів; удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Однак, мета державного регулювання бухгалтерського обліку і фінансової звітності в частині гарантування і захисту інтересів користувачів без встановлення правильності ведення бухгалтерського обліку та встановлення достовірності такої інформації може вважатися бажаною, проте не досягнутою. Дискусійною є й теза про удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності без визначення фактичного стану справ, а також проблем практичного характеру у частині ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Відповідно до сучасної парадигми бухгалтерського обліку метою складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності тощо, а також те, що ця інформація повинна бути зрозумілою, достовірною (*виділено автором*) і мати однозначне трактування.

Достовірність показників фінансової звітності є вкрай важливою для держави, як одного з головних користувачів інформації, адже її показники дозволяють: охарактеризувати



склад та структуру основних параметрів діяльності підприємств; порівняти розвиток підприємств за окремими видами господарської діяльності, а також за адміністративно-територіальними одиницями; проаналізувати основні показники фінансового стану підприємства, а також провести фінансовий аналіз різних підприємств на основі зіставних показників; здійснити фінансовий аналіз розвитку підприємств різних форм власності та організаційно-правових форм господарювання.

Достовірність фінансової звітності також важлива для оцінки соціально-економічного розвитку держави, адже її інформація використовується згідно зі Звітом з якості національних рахунків України для визначення зміни запасів матеріальних оборотних коштів, визначення обсягу споживання основного капіталу. Слід зазначити, що й для складання Експериментального балансу фінансових активів і пасивів також використовується інформація фінансової звітності. Інформація фінансової звітності важлива й для розрахунку інших національних рахунків.

Однак, впевнено стверджувати, що фінансова звітність суб'єктів ЄДРПОУ є достовірною на даний час вкрай необачливо. Зокрема, на початок 2012 р. в Україні було зареєстровано згідно з даними ЄДРПОУ 1323807 суб'єктів господарювання, з них 54995 суб'єктів господарювання – фізичних осіб [205]. На початок 2014 р. кількість суб'єктів господарювання зросла на 3,65% і досягла 1372177 одиниць суб'єктів господарювання, з яких 55083 суб'єктів господарювання – фізичних осіб.

Поділ за формами власності суб'єктів господарювання останніми роками у статистичних щорічниках не наводиться. Останні показники, що вдалося знайти за даною класифікацією у статистичному щорічнику за 2005 р. [197] свідчили, що в Україні було зареєстровано 95,5% суб'єктів приватної форми власності. Дослідження статистичних даних [205] дозволило дійти висновку, що на кінець 2011 р., в Україні було зареєстровано 91,7% суб'єктів господарювання приватної форми власності. Приблизно така сама структура за формами власності збереглася й на кінець 2013 р.

Одержані дані, у тому числі щодо встановлення частки підприємств, організацій та установ державної форми власності на кінець 2013 р., дозволяють дійти висновку, що фінансова звітність лише 1,8% суб'єктів господарювання державної форми власності могла б бути перевірена щодо її достовірності під час проведених інспектувань Державною фінансовою інспекцією України.

Певний внесок у забезпечення достовірності фінансової звітності вносять суб'єкти аудиторської діяльності, однак він є несуттєвим. Згідно з даними аналізу стану та динаміки ринку аудиторських послуг у 2011 р. суб'єктами аудиторської діяльності було проведено лише 8003 обов'язкові аудити фінансової звітності, що у загальній кількості завдань з надання впевненості склало лише 18,61% замовлень [4]. У 2013 р. кількість обов'язкових аудитів фінансової звітності зросла на 743 заходи та досягла 8746 обов'язкових аудитів фінансової звітності<sup>5</sup>. Варто звернути увагу на той факт, наскільки виконується суб'єктами господарювання норма про обов'язкове проведення аудиту фінансової звітності. Так, на 01.01.2011 в Україні згідно з ЄДРПОУ [205] було: публічних акціонерних товариств – 926, відкритих акціонерних товариств – 7962, страхових компаній 453 (на кінець 1 кварталу 2011 р.), корпорацій – 872, разом 10213 суб'єктів, що на 2210 одиниць, або на 27,61% більше від кількості проведених протягом 2011 р. обов'язкових аудитів фінансової звітності. Суттєвих зрушень не відбулося й через два роки. Зокрема на 01.01.2014 в Україні згідно з ЄДРПОУ нараховувалося: публічних та відкритих акціонерних товариств – 8577<sup>6</sup> (за відсутності офіційних статистичних даних розраховано з урахуванням існуючих тенденцій), страхових компаній – 407<sup>7</sup>,

---

<sup>5</sup> Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2013 році. – Режим доступу : [http://www.apu.com.ua/files2/zvit\\_2013.doc](http://www.apu.com.ua/files2/zvit_2013.doc)

<sup>6</sup> Україна у цифрах 2013. Статистичний збірник. – Режим доступу : [http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat\\_u/publ1\\_u.htm](http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm)

<sup>7</sup> Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік. – Режим доступу : [http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk\\_%202013.pdf](http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_%202013.pdf)

корпорацій – 836<sup>8</sup>, разом 9820 суб'єктів господарювання, що на 1074 одиниці замовників обов'язкового аудиту, або 12,28% більше від кількості проведених у 2013 р. обов'язкових аудитів фінансової звітності. Варто визнати, що при розрахунках враховані не всі суб'єкти господарювання, які зобов'язані обов'язково проводити аудит фінансової звітності.

Потенціал аудиторського контролю в частині підтвердження достовірності фінансової звітності (згідно з нормами законодавства, аудит фінансової звітності є обов'язковим, а також можливим) за показником «кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання» на початок 2014 р. складатиме 43820 аудитів фінансової звітності, що становитиме лише 3,3% суб'єктів ЄДРПОУ зі статусом юридичної особи, зареєстрованих на початок 2014 р.

Оцінюючи результати та потенціал державного фінансового контролю Державною фінансовою інспекцією України, зокрема, враховуючи те, що щороку перевіряється діяльність, а також достовірність фінансової звітності близько 60% державних підприємств, організацій та установ [11], можна дійти висновку, що у 2013 р. могла б бути встановлена достовірність фінансової звітності 12544 суб'єктів ЄДРПОУ юридичних осіб, що складає лише 0,95% від їх загальної чисельності.

Наведені показники свідчать про відсутність підстав для визнання того, що фінансова звітність суб'єктів ЄДРПОУ є достовірною, а держава має беззаперечні підстави стверджувати, що вона гарантує та захищає інтереси користувачів інформації фінансової звітності.

Розуміючи той факт, що фінансова звітність суб'єктів господарювання різних видів діяльності не перевіряється щодо її достовірності, стає зрозуміло, чому в економіку України так повільно надходять прямі іноземні інвестиції (табл. 1.1).

---

<sup>8</sup> Україна у цифрах 2013. Статистичний збірник. – Режим доступу : [http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat\\_u/publ1\\_u.htm](http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm)

*Таблиця 1.1*

**Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)  
в економіці України з країн світу (млн дол. США)\***

Джерела ПІ**	Обсяги прямих інвестицій на 1 січня			Станом на 31.12.2013
	2001 р.	2010 р.	2013 р.	
Усього	3875,0	40053,0	55296,8	58156,9
Кіпр	377,7	9005,3	17748,6	19035,9
Німеччина	240,9	6601,9	6120,9	6291,8
Нідерланди	362,2	3954,5	5188,5	5561,5
Російська Федерація	286,6	2566,4	3793,0	4287,4

\* Джерело: розроблено авторами на основі офіційних статистичних даних

\*\* ПІ – прямі іноземні інвестиції.

Аналізуючи дані табл. 1.1, варто визнати, що обсяги ПІ зростають, однак лідером залишається Кіпр, бізнес-спільнота якого продовжує інвестувати в економіку України, навіть незважаючи на те, що фінансова звітність суб'єктів господарювання України не перевіряється щодо її достовірності. За 2013 р. Кіпром здійснено ПІ в економіку України на 24% більше, ніж Німеччиною, Нідерландами та Російською Федерацією, країнами, що знаходяться на 2, 3, 4 місцях за обсягами ПІ в економіку України разом узятими за аналогічний період. Заслуговує на увагу й той факт, що приріст ПІ Кіпру склав 45% у загальному прирості ПІ з усіх країн світу за весь 2013 рік.

Отже, відсутність гарантій щодо достовірності фінансової звітності є однією з головних причин уповільненого надходження ПІ в національну економіку.

Держава має виконувати свої зобов'язання перед різними групами користувачів інформації, у тому числі і зарубіжними інвесторами. Тому, вкрай актуальним питанням є пошук інструментів забезпечення таких гарантій. Для вирішення питання слід розглянути підходи до здійснення фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання, а також негосподарюючих суб'єктів як учасників відносин у сфері господарювання. За наведеним поділом учасники

відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність або функціонують у державному, комунальному та приватному секторах економіки. Державне управління економіки здійснюється різними органами щодо діяльності державних підприємств, установ і організацій, а також суб'єктів господарювання, комунального та приватного секторів національної економіки, а також організацій, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують державне чи комунальне майно. Питання достовірності фінансової звітності інших суб'єктів господарювання та організацій комунального та приватного секторів економіки залишається поза увагою держави. Разом з тим, у ст. 19 Господарського кодексу України [41] зазначено, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у сфері збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності (*виділено автором*). Отже, є підстави констатувати, що держава має здійснювати фінансовий аудит підприємств, організацій, установ усіх форм власності, проте з невідомих причин його не здійснює.

Комунальний сектор економіки знаходиться лише на стадії становлення, йому бракує кадрового ресурсу здійснювати перевірки достовірності фінансової звітності суб'єктів господарювання комунальної форми власності.

У цілому зазначимо, що ні державний, ні комунальний фінансовий аудит не може гарантувати достовірність фінансової звітності підприємств, організацій, установ державної та комунальної форм власності.

Оцінюючи стан справ у приватному секторі національної економіки, варто звернути увагу як на зовнішніх, так і на внутрішніх користувачів інформації фінансової звітності. Гарантій щодо її достовірності у складі зовнішніх користувачів не мають потенційні інвестори, кредитори, постачальники, покупці бізнесу, профспілки та їх об'єднання, органи місцевого самоврядування, на адміністративній

території яких здійснюється господарська діяльність. Дане твердження стосується й таких внутрішніх користувачів інформації фінансової звітності, які не мають прямого фінансового інтересу, як трудовий колектив та первинна профспілкова організація.

Інтерес працівників первинної профспілкової організації полягає у захисті майнових інтересів працівників, оцінці перспектив збільшення фонду заробітної плати, соціальної допомоги, зокрема під час розробки проекту нового колективного договору.

Інтерес органів місцевого самоврядування в частині оцінки ролі і внеску суб'єктів господарювання всіх форм власності, які здійснюють господарську діяльність на певній адміністративній території, у підвищення рівня достатку територіальної громади полягатиме у: забезпеченні зайнятості населення, визначенні перспектив її зростання; оцінці впливу на стабільність соціально-економічної ситуації в регіоні.

У зв'язку з цим, для органів місцевого самоврядування фінансова звітність суб'єктів господарювання приватної форми власності є цікавою з позицій показників загального обсягу реалізації готової продукції, інвестицій, частки забезпеченості операційної діяльності власними джерелами фінансування, зборів та податкових надходжень до місцевих бюджетів. Їх значення суттєво впливатиме на прогноз соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Інтереси органів місцевого самоврядування і профспілок полягають у достовірності інформації про рівень оплати праці, рівень заборгованості по заробітній платі. Дана інформація становить певний інтерес й для первинної профспілкової організації. Зокрема, профспілкам та їх об'єднанням фінансова інформація потрібна для захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян [174]. Профспілки та їх об'єднання також мають здійснювати контроль за виконанням колективних договорів, угод [174]. Для реалізації своїх прав

профспілки та їх об'єднання також мають право одержувати безоплатно від роботодавців інформацію про результати господарської діяльності. Зазначена інформація має бути надана не пізніше п'ятиденного терміну [174]. Однак, управлінська цінність такої інформації без гарантій її достовірності є вкрай сумнівною.

Одним з небагатьох варіантів розв'язання ситуації, що склалася з гарантуванням достовірності фінансової звітності, є збільшення кола суб'єктів господарювання, які мають обов'язково проводити аудит фінансової звітності. Правові підстави такої діяльності у суб'єктів аудиторської діяльності є, на чому робиться наголос й у статті [40], адже за своєю правовою природою встановлення аудитором достовірності, повноти та відповідності законодавству фінансової звітності є не що інше, як виконання публічних, а не приватних функцій, тому має розглядатися як захист публічних інтересів, зокрема таких користувачів її інформації, як: державні органи (Державна служба статистики України, Фонд державного майна України та інші); інвестори (різних секторів національної економіки); органи місцевого самоврядування та місцеві громади; керівники та працівники суб'єктів господарювання; громадські організації тощо. Зазначена пропозиція ґрунтується й на аналізі нормативно-правових актів, що регламентують діяльність окремих суб'єктів господарювання та організацій, норми яких свідчать, що аудит фінансової звітності слід розглядати як діяльність з надання публічних послуг у сфері незалежного фінансового контролю. Прийняття такого рішення може бути реалізовано за умов широкого обговорення викладеної пропозиції, більш розлогого обґрунтування доцільності її впровадження та юридичного оформлення.

Зокрема, налагодження системи забезпечення гарантій користувачів фінансової звітності суб'єктів господарювання є неможливим без створення або удосконалення чинного нормативного забезпечення, визначення кола суб'єктів господарювання, фінансова звітність яких матиме обов'язково підлягати аудиту, а також визначення джерел фінансування

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

та порядку звітування про результати проведеного аудиту фінансової звітності.

З метою визначення кола суб'єктів господарювання, фінансова звітність яких підлягатиме аудиту, слід враховувати таке. У загальній кількості підприємств за видами економічної діяльності у 2011 р. великі підприємства склали 0,6, середні підприємства 5,7 малі підприємства – 93,7% [210]. Хоча частка великих і середніх підприємств складає лише 6,3% від загальної чисельності підприємств, її фінансовий результат до оподаткування у 2011 р. склав 125373,3 млн грн, або 105,7% від загального фінансового результату до оподаткування (табл. 1.2).

*Таблиця 1.2*

**Фінансові результати до оподаткування великих, середніх та малих підприємств у 2011 р. [210]**

млн грн

Підприємства	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості	фінансовий результат	у % до загальної кількості	фінансовий результат
Усього*	118605,6	65,1	255545,9	34,9	136940,3
Великі	100311,5	69,9	147435,1	30,1	47123,6
Середні	25061,8	67,3	63787,5	32,7	38725,7
Малі	- 6767,7	65,0	44323,3	35,0	51091,0

\* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ і без урахування зміни підприємствами основного виду діяльності у 2011 році.

Згідно з даними табл. 2.2 збитки великих і середніх підприємств у 2011 р. склали 85849,3 млн грн, або 62,8% від загальної кількості підприємств, що зазнали збиток. Однак, на підставі даних про ймовірну недостовірність фінансової звітності, можна висунути припущення й про фіктивну збитковість згаданих груп підприємств. У 2013 р. спостерігалася тенденція щодо збереження значень відносних показників структури.



Враховуючи кількість великих і середніх підприємств, їх частку у формуванні загального фінансового результату до оподаткування, а також кількість аудиторських фірм обов'язкове проведення аудиту фінансової звітності доцільно здійснювати стосовно фінансової звітності великих та середніх підприємств. Ознайомлення зі статистичними даними про кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [204] дозволило дійти висновку, що із загальної кількості суб'єктів ЄДРПОУ, підприємства складають близько 77%, або 976678 підприємств. Відповідно до викладеної пропозиції аудит фінансової звітності слід щороку проводити щодо фінансової звітності 39359 підприємств (без державних, казенних та комунальних підприємств, яких на початок 2012 р. нараховувалося 22172 одиниці).

Стосовно інших елементів системи забезпечення гарантій користувачів фінансової звітності суб'єктів господарювання зокрема пропонується:

1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення полягатиме у внесенні доповнень до Закону України «Про аудиторську діяльність» ст. 8 «Обов'язкове проведення аудиту» в редакції: підтвердження достовірності та повноти річної фінансової звітності великих та середніх підприємств, за винятком підприємств державної та комунальної форм власності».

2. Витрати на проведення аудиту фінансової звітності мають відноситися до витрат діяльності суб'єкта господарювання. У межах певного відшкодування понесених витрат може бути розглянута пропозиція про зменшення податку на прибуток на суму, що дорівнює 50% від вартості аудиту фінансової звітності. Зрозуміло, що держава дещо втрачатиме у податкових надходженнях, проте набуті гарантії достовірності фінансової звітності можуть бути взагалі неоціненними під час прийняття рішень на всіх рівнях державного управління.

3. Аудиторській висновок про фінансову звітність суб'єкта господарювання має надаватися регіональним органам Державної служби статистики України, а також Державної податкової служби України. Подання висновку вирішить

питання щодо достовірності фінансової звітності при складанні системи національних рахунків, а також під час проведення камеральних перевірок, або прийнятті рішення щодо проведення планових податкових перевірок.

## **1.2. Порівняльна характеристика концепцій фінансового аудиту**

Зміна філософії державного та корпоративного управління в процесі трансформації соціально-економічних чинників буття та демократизації суспільного розвитку обумовили стрімкий розвиток фінансового контролю. Сьогодні не можна недооцінювати значення трансформації фінансового контролю у його більш демократичну форму – фінансовий аудит.

Сучасний стан дослідженості питання фінансового аудиту є недостатнім та малоініціативним. Ініціативи з вивчення стосуються лише державного фінансового аудиту стосовно доцільності застосування такої форми контролю. Проте неоднозначним залишається питання парадигми фінансового аудиту як такого. Це обумовлено відмінностями, що виникли через різні підходи до трактувань терміну «фінансовий аудит». На даний час існують поодинокі спроби визначення сутності, організації та методики проведення фінансового аудиту. Крім фрагментарного розгляду досліджуваного питання, іншою проблемою у дослідженні залишається відсутність комплексного розуміння фінансового аудиту, що суттєвим чином ускладнює ідентифікацію меж такого аудиту. Слід зазначити, що у роботах йдеться не про фінансовий аудит, а про окремі види державного фінансового аудиту та в цілому про державний аудит. До того ж, сучасна економічна та нормативна література досить рідко використовує термін «фінансовий аудит» в контексті відносин суб'єктів господарювання. Усе вище зазначене обумовлює актуальність дискусії з цього приводу.

З метою комплексного дослідження фінансового аудиту та ідентифікації його меж, видається доцільним розглянути

**Розділ 1. Науково-теоретичні засади  
фінансового аудиту в Україні**

поставлені завдання з позиції характеристики концепцій фінансового аудиту.

На сьогодні поняття «аудит» є широкоживаним та має значну кількість трактувань у міжнародних та вітчизняних нормативних актах (табл. 1.3).

*Таблиця 1.3*

**Трактування сутності аудиту\***

Автор	Визначення
Глосарій міжнародних термінів контролю [Банковский контроль и аудит / Сибирский институт финансов и банковского дела : учебное пособие / Н.В. Фадейкина, Е.К. Болгова, М.И. Скурихин, А.В. Брыкин ; под общей ред. д-ра экон. наук, проф. Н.В. Фадейкиной. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 496 с.]	Аудит – огляд діяльності і операцій організації для того, щоб пересвідчитися, що вони виконуються відповідно до затверджених цілей, бюджету, правил і стандартів. Метою такого огляду є періодичне встановлення відхилень, які вимагають коригуючих дій (с. 24)
Британський комітет з аудиторської практики (1989 р.) [Терехов А.А. Аудит: перспективы развития / А.А. Терехов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 560 с.]	Аудит є «незалежним вивченням бухгалтерської звітності підприємства з метою висловлення про неї професійної думки спеціально призначеним аудитором при дотриманні будь-яких правил, встановлених чинним законодавством» [с. 35]
Інститут присяжних бухгалтерів Шотландії [Беляева О.М. О многообразии определений аудита / О.М. Беляева // Юрист. 2004. – № 7. – С. 2–4]	Аудит є комплексом методів, спрямованих на встановлення ефективності і цілісності системи управління, точності фінансових звітів [с. 3]
А.Е. Аренс і Дж. К. Лоббек [Беляева О.М. О многообразии определений аудита / О.М. Беляева // Юрист. 2004. – № 7. – С. 2–4]	Аудит ( <i>auditing</i> ) – є системним процесом, шляхом якого компетентний незалежний працівник накопичує і оцінює докази про інформацію, яка піддається кількісному оцінюванню та відноситься до специфічної господарської системи з метою визначення та відображення у своєму висновку ступеня відповідності цієї інформації встановленим критеріям [с. 3]

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

*Продовження табл. 1.3*

Автор	Визначення
Дж. Робертсон [Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон ; пер. с англ. Я.В. Соколова. – М. : КРМГ, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. – 496 с.]	Аудит – процес зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику для користувачів фінансових звітів [с. 5]
Комітет Американської бухгалтерської асоціації з основних концепцій обліку, Ф.Л. Дефліз, Г.Р. Дженік, В.М.О'Рейлі, М.Б. Хірш [Аудит Монтгомери Ф.Л. Дефліз, Г.Р. Дженік, В.М. О'Рейли, М.Б. Хірш ; пер. с англ. Я.В. Соколова. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 542 с.]	Аудит – системний процес одержання і оцінки об'єктивних даних про економічні дії і події, що встановлює рівень їх відповідності визначеному критерію та надає результати зацікавленим користувачам. Автори акцентують увагу на тому, що комітет свідомо дав аудиту достатньо широке визначення, яке дозволяє відобразити «увесь спектр цілей, які можуть переслідувати аудит, і усе різноманіття предметів дослідження, на яких може бути сконцентрована увага у процесі конкретної аудиторської перевірки» [с. 19]
Американський інститут дипломованих присяжних бухгалтерів [Адамс Р. Основы аудита / Р. Адамс. ; пер. с англ. Я.В. Соколова. – М. : ЮНИТИ, 1995. – 398 с.]	Аудит як незалежний розгляд спеціально призначеним аудитором фінансових звітів компаній і висловлення думки про них за умов дотримання загальноприйнятих бухгалтерських принципів [с. 13]
Закон України «Про аудиторську діяльність» у редакції 1993 р. [Про аудиторську діяльність : Закон України від 22 квітня 1993 р. № 3125-ХІІ. Режим доступу : <a href="http://www.rada.gov.ua">www.rada.gov.ua</a> .]	Аудит – перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам
Господарський кодекс України	Аудит – перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансового-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності законодавству та встановленим нормативам [ст. 362, п. 1]

**Розділ 1. Науково-теоретичні засади  
фінансового аудиту в Україні**

---

*Закінчення табл. 1.3*

Автор	Визначення
Глосарій термінів Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики	Аудит – перевірка фінансових звітів, що має на меті надання аудиторіві можливості висловити думку, чи складені ці фінансові звіти (у всіх суттєвих аспектах) відповідно до визначеної концептуальної основи фінансової звітності

*\*Джерело: розроблено авторами*

З метою уникнення суперечностей трактування терміну «фінансовий аудит» як більш демократичної форми фінансового контролю розглянемо питання фінансового аудиту крізь призму становлення фінансового контролю шляхом його утвердження через створення контрольних органів, які швидко поширились у світі.

Вищі органи фінансового контролю (Supreme Audit Institutions – SAI; далі, ВОФК) утвердилися у більшості демократичних країн світу до середини ХХ ст. Зміцнення демократичних принципів державного управління сприяло більш широкому використанню «суспільної» функції фінансового контролю – державного фінансового аудиту. Зазначимо, що державний аудит як система зовнішнього, незалежного публічного аудиту діяльності органів державної влади з управління громадськими ресурсами особливо характерний для країн, державне управління яких базується на демократичних принципах і, насамперед тих, в економіці яких широко застосовується незалежний аудит. У ряді країн, що успадкували французьку (наполеонівську) модель функціонування ВОФК, звітність ВОФК перед парламентом не є обов'язковою, однак, і в цих країнах «громадська» функція ВОФК зберігається. Таким чином, спочатку під поняттям фінансового аудиту розумівся державний аудит фінансів.

Інтеграційні процеси у сфері фінансового контролю обумовили наступний етап його утвердження – створення Міжнародної організації вищих органів фінансового конт-

ролю – INTOSAI (The International Organizations of Supreme Audit Institutions). У листопаді 1953 року відбувся I установчий Конгрес INTOSAI за участі ВОФК 34-х країн світу. Сьогодні до INTOSAI входять ВОФК 185 країн.

Значний вплив на розвиток зовнішнього державного фінансового контролю справило ухвалення в 1977 році на IX Конгресі INTOSAI Лімської декларації керівних принципів контролю. У Декларації наголошено, що «цілі контрольної роботи вищого контрольного органу – законність, правильність, ефективність та економічність управління грошовими і матеріальними засобами – в основному однаково важливі», а для досягнення цих цілей вищий контрольний орган може застосовувати як традиційний фінансовий аудит (regularity audit), що передбачає перевірку законності та правильності розподілу фінансових коштів і ведення бухгалтерських рахунків, так і аудит ефективності (performance audit), який спрямований на перевірку того, наскільки ефективно та економно витрачаються державні кошти.

Стандартами аудиту INTOSAI було визначено, що повний обсяг державного контролю реалізується через дві форми контролю [Стандарти аудиту INTOSAI, новий переклад, підготовлений для Рахункової палати України Проектом TASIC «Аудит державних фінансів»]:

- фінансовий аудит правильності та відповідності (regularity audit);
- аудит адміністративної діяльності (performance audit).

Згідно з європейською практикою відповідно до Глосарію основних термінів, розробленого Міжнародною організацією вищих контрольних органів (INTOSAI) 1989 року під фінансовим аудитом розуміють форму контролю, яка передбачає дослідження фінансових документів і рахунків об'єкта контролю для того, аби переконатися, що фінансово-господарські операції виконуються відповідно до визначених цілей і бюджету, з дотриманням обмежувальних правил і норм, а також, що вони правильно відображаються в обліку і звіт-

ності. Його метою є встановлення відхилень від стандартів використання фінансових і матеріальних ресурсів.

За підходом вітчизняних науковців таке трактування фінансового аудиту відповідає поняттю інспектування, а сам фінансовий аудит розглядається у більш широких рамках.

На відміну від фінансового аудиту, аудит адміністративної діяльності – це форма контролю, за допомогою якого вивчаються процедури прийняття та виконання управлінських рішень з метою досягнення цілей. Невід’ємною складовою аудиту адміністративної діяльності є аудит ефективності використання матеріальних та фінансових ресурсів (аудит ефективності виконання окремого рішення, аудит ефективності виконання програм, аудит ефективності функціонування системи). Відповідно до п. 84 Глосарію аудит ефективності використання ресурсів – це форма контролю якості управлінських рішень щодо економічності та ефективності використання трудових, фінансових і матеріальних ресурсів. Аудит ефективності (performance audit) спрямований на реалізацію «політики трьох Е» («economy-efficiency-effectiveness»), або «економія-ефективність-результативність»). У деяких країнах подібний аудит має назву «Value for money audit», а в Україні та Росії часто інтерпретується як аудит ефективності використання грошових коштів. Видається доцільним, що з цього моменту фінансовий аудит та аудит ефективності як види фінансового контролю стали існувати сумісно. З одного боку, фінансовий аудит та аудит ефективності не є антиподами. Вони становлять собою два самостійних види бюджетного контролю, кожен з яких має свої завдання, предмет і методологію проведення. З іншого, – аудит ефективності є ширшим поняттям, ніж фінансовий аудит. Тому варто зазначити, що аудит ефективності у досліджуваному питанні доцільно визначити рівнем фінансового аудиту (рис. 1.2).

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

<b>ФІНАНСОВИЙ АУДИТ</b>		
	<b>Аудит ефективності</b>	<b>Аудит фінансової звітності</b>
<b>Приватний</b>	<p><i><b>Фінансовий аудит ефективності</b></i>  <b>Мета:</b> встановити, чи є програма або діяльність господарюючого суб'єкта, що перевіряється, результативною, економічною та продуктивною. Спрямований на підвищення ефективності діяльності</p>	<p><i><b>Аудит фінансової звітності</b></i>  <b>Мета:</b> встановити, чи є історична фінансова звітність достовірною та правильно складеною, чи відповідають бухгалтерські рахунки чинним нормативним актам</p>
<b>Державний</b>	<p><i><b>Державний фінансовий аудит:</b></i>  як правило, представлений у формі фінансового аудиту бюджетних програм; рідше державним фінансовим аудитом діяльності бюджетних установ, державним фінансовим аудитом діяльності суб'єктів господарювання та державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів</p>	<p><i><b>Інспектування</b></i>  <b>Мета:</b> Виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних в їх допущенні посадових та матеріально-відповідальних осіб</p>

*Рис. 1.2. Матриця видів та напрямів фінансового аудиту*

*Джерело: розроблено авторами*

Особливості історичного розвитку держав знаходять своє відображення в організації фінансового аудиту в кожній конкретній країні. Різний державний устрій впливає на те, що органи державного фінансового аудиту різних країн світу контролюють також і різні об'єкти (табл. 1.4).

*Таблиця 1.4*

**Об'єкти державного фінансового аудиту в окремих країнах світу [46]**

Державний орган	Об'єкти аудиту
<b>Комітет державного контролю Республіки Білорусь</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Виконання республіканського бюджету;</li> <li>• використання державної власності;</li> <li>• виконання державних програм;</li> </ul>



**Розділ 1. Науково-теоретичні засади  
фінансового аудиту в Україні**

*Продовження табл. 1.4*

Державний орган	Об'єкти аудиту
	<ul style="list-style-type: none"> <li>• виконання законів, актів президентської, законодавчої та виконавчої влади, інших державних органів, регулюючих відносини державної власності, у тому числі банками, страховими та небанківськими організаціями, учасниками ринку цінних паперів, суб'єктами господарювання законодавства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;</li> <li>• господарські, фінансові та податкові відносини;</li> <li>• виконання місцевих бюджетів (бюджетів областей, міст та районів);</li> <li>• використання позабюджетних фондів та позабюджетних коштів;</li> <li>• ціноутворення і стан справ на споживчому ринку</li> </ul>
<b>Рахункова палата Російської Федерації</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Дохідна частина федерального бюджету та бюджетів федеральних позабюджетних фондів;</li> <li>• надходження до федерального бюджету коштів, отриманих від розпорядження державним майном;</li> <li>• органи місцевого самоуправління в частині одержання, перерахування, використання коштів федерального бюджету</li> </ul>
<b>Федеральна рахункова палата Федеративної Республіки Німеччини</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Доходи та витрати федерального бюджету;</li> <li>• державне майно та діяльність державних підприємств;</li> <li>• фінансове управління приватних суб'єктів господарювання, що одержують державну допомогу та державні гарантії</li> </ul>
<b>Суд рахунків Королівства Бельгії</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Бюджетні та фінансові операції держави, спільнот, регіонів та залежних від них державних підприємств, установ, організацій і провінцій;</li> <li>• відповідність бюджетних витрат і доходів законодавству цільовому використанню бюджетних коштів</li> </ul>

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

*Продовження табл. 1.4*

Державний орган	Об'єкти аудиту
<p><b>Рахункова палата Австрійської Республіки</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Доходи федерального бюджету;</li> <li>• управління рухомим і нерухомим федеральним майном;</li> <li>• діяльність фондів, які отримують кошти від уряду на специфічні цілі;</li> <li>• участь держави в управлінні відповідного суб'єкта чи її участь як засновника;</li> <li>• фінансова діяльність центральних органів управління, органів управління провінціями і місцевого самоуправління,</li> <li>• фінансова діяльність компаній, в яких контрольний пакет належить державі, органи соціального страхування та одержувачі бюджетних коштів в частині їх використання</li> </ul>
<p><b>Державне контрольно-ревізійне управління Угорської Республіки</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Державні фінанси, у тому числі казначейські та позабюджетні кошти;</li> <li>• фінансове управління організацій, що надають державні послуги та виконують завдання, що виходять за межі державних фінансів;</li> <li>• організації, що повністю або частково знаходяться у державній власності;</li> <li>• використання коштів організаціями, підзвітних Парламенту та політичним партіям;</li> <li>• фінансове управління місцевих бюджетів;</li> <li>• державні фінанси і майно, що використовуються центральним та місцевими урядами;</li> <li>• організації і установи, що керують бюджетними ресурсами, субсидії і майно, що надаються державою на безоплатній основі та у цільовому порядку місцевим бюджетам, органам місцевого самоврядування, державним фондам, державним корпораціям, державним органам, некомерційним підприємствам, неурядовим організаціям, фондам тощо;</li> <li>• довірче управління власністю, що належить різним підсистемам державних фінансів;</li> </ul>

**Розділ 1. Науково-теоретичні засади  
фінансового аудиту в Україні**

*Продовження табл. 1.4*

Державний орган	Об'єкти аудиту
	<ul style="list-style-type: none"> <li>• діяльність суб'єктів господарювання, що частково або повністю належать державі;</li> <li>• порядок продажу та застави державного майна, закупок, здійснених за бюджетні кошти, а також будь-яких контрактів, що мають відношення до державної власності</li> </ul>
<b>Національне контрольно-ревізійне управління Республіки Ісландія</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Звітність уряду, звіти державних органів і підприємств, результатів їх діяльності та фінансовий стан, а також відповідність їх витрат бюджетним призначенням та іншим законним приписам;</li> <li>• дотримання державою законів і міжнародних угод про охорону навколишнього середовища</li> </ul>
<b>Суд рахунків Італійської Республіки</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Акти уряду за ознакою їх законності;</li> <li>• система державного управління з метою підвищення ефективності державної політики;</li> <li>• межі відповідальності державних адміністраторів і керівників з метою притягнення до відповідальності за шкоду, завдану явно помилковою діяльністю шляхом накладання штрафу або вимоги компенсації за завдану шкоду;</li> <li>• організації, які періодично одержують бюджетні кошти;</li> <li>• організації, які фінансують себе за рахунок зборів, внесків, податків;</li> <li>• організації, в які держава здійснює внески у вигляді капіталу, послуг, товарів та надання гарантій;</li> <li>• підприємства, в статутному фонді яких держава має контрольний пакет акцій</li> </ul>
<b>Державне контрольно-ревізійне управління Китайської Народної Республіки</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Доходи і витрати бюджету;</li> <li>• фінансові операції центрального банку;</li> <li>• майно, збитки та доходи інших державних грошово-кредитних установ, фондів соціального страхування і фондів захисту навколишнього середовища;</li> <li>• витрачання коштів (кредитів, допомоги) міжнародних організацій та міждержавних кредитів</li> </ul>

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

*Продовження табл. 1.4*

Державний орган	Об'єкти аудиту
<b>Вища контрольна палата Республіки Польща</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Діяльність урядових органів, Національного банку Польщі, державних правничих та інших організацій за критеріями законності, економності, цілеспрямованості та надійності;</li> <li>• місцеві органи влади за критеріями законності, ощадливості, надійності;</li> <li>• комерційні підприємства, які використовують державне майно та фінансові ресурси або активи місцевих органів влади, або виконують свої фінансові зобов'язання перед державою</li> </ul>
<b>Державне контрольно-ревізійне управління Фінляндської Республіки</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Фінансова звітність, методи управління фінансовою діяльністю, система внутрішнього контролю, ведення бухгалтерського обліку, надійність та адекватність облікових оцінок і процедур;</li> <li>• види господарської діяльності, від яких прямо або опосередковано залежить обсяг надходжень і рівень витрачання коштів державного бюджету</li> </ul>
<b>Палата Контролю Республіки Грузія</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Державний бюджет, бюджети автономних республік та інших територіальних одиниць Грузії;</li> <li>• використання державних кредитів, кредитів інших країн, надання державних кредитів;</li> <li>• використання державної власності;</li> <li>• рух коштів Державного бюджету в банки та інші кредитні установи Грузії</li> </ul>
<b>Контрольна палата Національного зібрання Республіки Вірменія</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Доходи державного бюджету, приватизація і управління державною власністю;</li> <li>• державний борг та іноземні кредити;</li> <li>• використання коштів державного бюджету відомствами, суб'єктами господарювання, а також бюджетними установами та організаціями, що функціонують у різних видах економіки Вірменії;</li> <li>• виконання державного бюджету, зокрема його дохідної та витратної частини, ресурсів державного бюджету, очікуваних відхилень від державного бюджету та реальних показників виконання бюджету;</li> </ul>

**Розділ 1. Науково-теоретичні засади  
фінансового аудиту в Україні**

*Закінчення табл. 1.4*

Державний орган	Об'єкти аудиту
	<ul style="list-style-type: none"> <li>• використання державних коштів наданих державним та приватним підприємствам, організаціям, установам у межах виконання державних програм та підрядів;</li> <li>• використання державних коштів органами місцевого самоуправління та державними органами;</li> <li>• використання кредитів, одержаних від інших країн і міжнародних організацій;</li> <li>• рух бюджетних коштів у Центральному банку та в інших банках</li> </ul>
<b>Національне аудиторське управління Монголії</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Діяльність державних організацій, установ;</li> <li>• діяльність юридичних осіб, що фінансуються з бюджету, формують дохідну частину бюджету або таких, що є об'єктами повної або часткової державної власності;</li> <li>• діяльність організацій, що беруть участь у реалізації програм та проектів, що фінансуються міжнародними організаціями або іншими державами (за їх проханням);</li> <li>• використання фінансової допомоги з бюджету, бюджетних фондів з метою погашення позик, що надійшли від міжнародних організацій, урядів інших країн та іноземних фізичних осіб на адресу Уряду Монголії тощо</li> </ul>
<b>Національний офіс аудиту Королівства Данія</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Державні рахунки доходів та витрат державного бюджету;</li> <li>• майно підприємств, установ, організацій, в яких держава є єдиним або одним із засновників;</li> <li>• звітність місцевих органів у частині використання ними державних коштів</li> </ul>

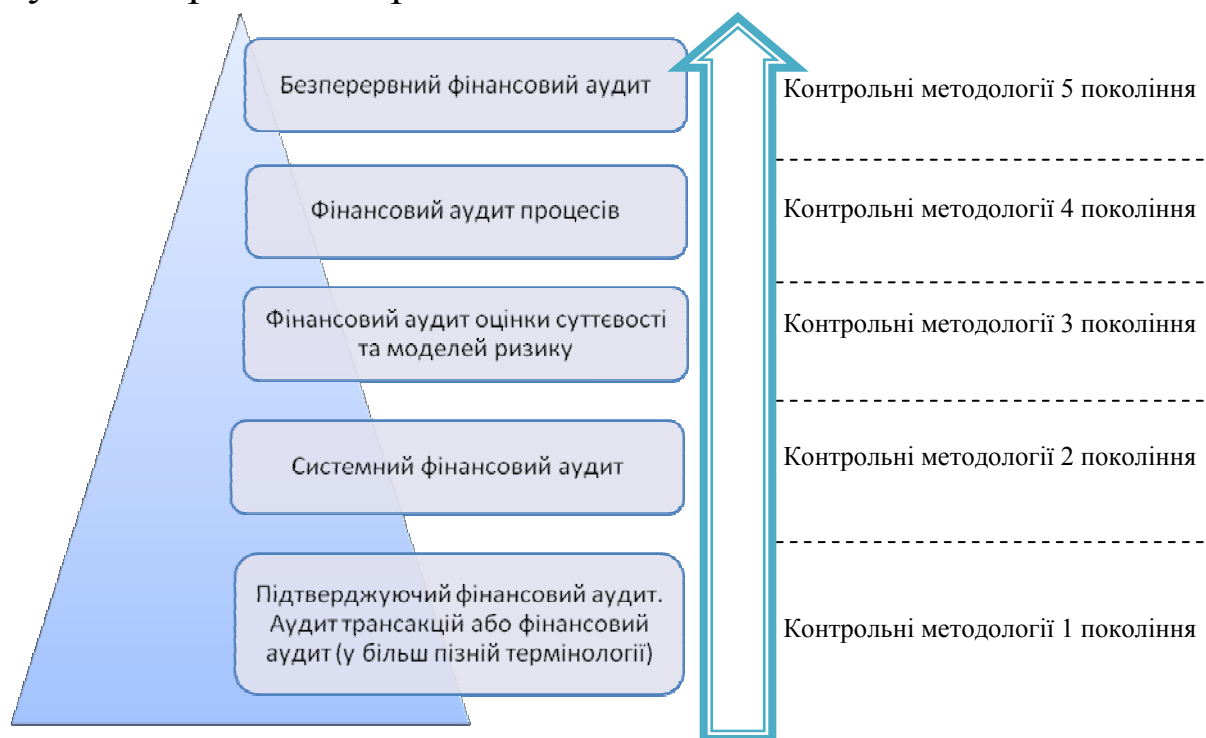
Державний фінансовий контроль, у тому числі і державний фінансовий аудит відрізняється від фінансового контролю та фінансового аудиту в приватному секторі. Разом з тим, ці відмінності настільки не принципові, що, наприклад, Міжнародні стандарти аудиту, прийняті Міжнародною Федерацією бухгалтерів (IFAC), містять лише невеликі допов-

нення, орієнтовані на аудит державного сектору, а в багатьох країнах до вирішення завдань державного аудиту часто залучають недержавних аудиторів. Це свідчить, зокрема, про більшу спільність методологій, підходів, прийомів і методів, що застосовуються при проведенні аудиту в державному та приватному секторах, а також спільність шляхів і тенденцій їх розвитку.

Існують й інші підходи до формування концепцій фінансового аудиту з метою ідентифікації його меж у сучасному середовищі функціонування:

1. За розвитком контрольних методологій.
2. За напрямками імплементації аналітичних процедур у фінансовий аудит.

Контрольна методологія фінансового аудиту виникла наприкінці XVIII ст. і практично не відрізнялася від існуючої до цього методології фінансового контролю. Розвиток контрольних методологій та їх впровадження у фінансовий аудит зображено на рис. 1.3.



*Рис. 1.3. Розвиток концепцій фінансового аудиту з позиції базових контрольних методологій*

*Джерело: розроблено авторами*

Оснoву концепції фінансового аудиту першого покоління складав аудит трансакцій/угод (audit of transactions) або у більш пізній термінології фінансовий аудит (financial audit). Тобто аудит, який зосереджується, в основному, на обліку й аналізі фінансових трансакцій, включаючи перевірку законності та аналіз фінансово-господарських операцій, проведених суб'єктом господарювання за період, що перевіряється. Основна мета цього типу аудиту – скласти думку про точність, з якою у фінансових звітах представлені фінансове становище, результати операцій та рух грошових коштів економічного суб'єкта відповідно до загальноприйнятих бухгалтерських принципів.

Оснoву використовуваної в аудиті трансакцій контрольної методології складає контроль, коли перевірки піддаються вже здійснені раніше операції, зазвичай, протягом конкретного періоду часу, що перевіряється. Як правило, на підставі аналізу цих операцій, зіставлення даних обліку та звітності з реальним станом справ суб'єкта, який проходить аудит, робляться оцінки достовірності фінансової звітності, оцінюється фінансово-господарська діяльність суб'єкта аудиту, його фінансове становище.

Контрольні методології фінансового аудиту першого покоління орієнтовані, насамперед, на наступний контроль і зосереджують увагу на перевірки вже здійснених окремих операцій (трансакцій), формуючи на підставі узагальнення виявлених фактів загальні висновки з достовірності фінансової звітності суб'єкта аудиту, його фінансове становище та раціональність фінансово-господарської діяльності.

Проте у вітчизняній літературі аудит трансакцій більше відомий як підтверджуючий аудит. При проведенні цього аудиту аудитор-бухгалтер перевіряє і підтверджує практично кожну господарську операцію, здійснену господарюючим суб'єктом, створює власні облікові реєстри, які потім звіряє з обліковими реєстрами, підготовлені бухгалтером суб'єкта аудиту і, таким чином, формулює думку щодо достовірності фінансової звітності, яка проходить аудит.

Разом з тим, розвиток індустріалізації привів до появи великих підприємств, компаній, корпорацій зі складною і різноманітною фінансово-господарською діяльністю. Ці компанії, як правило, мали багато акціонерів, активно залучали кредити. Тому потреба в аудиті їх діяльності була особливо відчутна. Однак розмір цих компаній робив вельми скрутним і нерентабельним дослідження всіх здійснених ними у фінансово-господарській діяльності трансакцій, тобто робив нерентабельним проведення повного фінансового аудиту їх діяльності.

Це зумовило потребу в перегляді існуючої контрольної методології, щоб зберегти прийнятніше досягнення цілей аудиту, відійти від надмірної деталізації контролю та досліджувати не всі трансакції, а тільки найбільш суттєві.

Для задоволення цієї потреби впродовж 1960-х та 1970-х років була розроблена методологія системного аудиту (system audit), яку часто відносять до концепції другого покоління фінансового аудиту. Ця контрольна методологія вивчає діяльність економічного суб'єкта як функціонування єдиної фінансово-господарської системи, окремі елементи якої взаємопов'язані між собою і впливають на загальний підсумок діяльності системи.

Системний аудит передбачає, насамперед, моніторинг підсистем, призначених для контролю трансакцій, і базується на дослідженні ефективності діяльності служб внутрішнього контролю, які створюються у великих суб'єктах господарювання для контролю за правильністю функціонування кожного окремого елемента і всієї системи в цілому. Головне завдання цих служб – контроль за здійснюваними трансакціями, запобігання або оперативне виявлення та усунення порушень у фінансово-господарській діяльності економічного суб'єкта. Служби внутрішнього контролю здійснюють постійний оперативний поточний контроль за фінансово-господарською діяльністю економічного суб'єкта, стежать за правильністю ведення бухгалтерського обліку, за повнотою відображення в ньому здійснених фінансово-господарських операцій. Ці служби підпорядковуються керуючим і допомагають їм проводити



постійний моніторинг фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта.

Зовнішні аудитори, використовуючи контрольну методологію системного аудиту, зосереджують свою увагу на найбільш істотних елементах системи, що перевіряється, насамперед, на підсистемі внутрішнього контролю, до функцій якої входить детальний контроль за коректністю виконаних трансакцій. Здійснюючи аудит, зовнішні аудитори насамперед перевіряють ефективність внутрішньої контрольної служби і, якщо діяльність цієї служби визнано ефективною, то вони можуть не проводити всеохоплюючу перевірку, а обмежити свою роботу вибірковими перевірками, тестуванням окремих об'єктів контролю або ж забезпечити необхідний розподіл завдань і співробітництво з внутрішньою контрольною службою.

Однак системний аудит лише дещо полегшив для зовнішніх аудиторів проблему аудиту великих економічних суб'єктів, залучивши до вирішення цієї проблеми служби внутрішнього контролю, але в цілому проблема аудиту великих економічних суб'єктів продовжувала існувати.

У 1980-х роках було розроблено концепцію фінансового аудиту третього покоління – контрольні методології фінансового аудиту на основі застосування оцінок суттєвості (materiality) і моделей ризиків (risk models). Фінансовий аудит, що базується на оцінці суттєвості та ризиків – це такий вид аудиту, коли перевірка здійснюється вибірково, виходячи з умов діяльності економічного суб'єкта, тобто перевірці піддаються в основному вузькі місця (критичні точки або точки підвищеного ризику), які суттєво впливають на результати діяльності суб'єкта аудиту. Плануючи такий аудит, аудитори, в першу чергу, визначають області, де висока ймовірність існування порушень чи помилок, де високий ризик збоїв, здатних істотно впливати на загальні результати діяльності економічного суб'єкта. Такі області визначаються, виходячи з глибокого розуміння цілей діяльності суб'єкта, характеру його діяльності, очікуваних результатів. Провідну роль у цьому відіграє ідентифікація найважливіших факторів,

які можуть торкнутися економічного суб'єкта або окремих об'єктів, що проходять аудит у межах функціональної області, а також оцінка того, як економічний суб'єкт відповідає на ключові виклики, можливості та критичні фактори успіху, наскільки можливі ризики є суттєвими для досягнення цілей його діяльності.

Визначивши такі області, аудиторів зосереджують аудиторську роботу, перш за все, на них, хоча, в разі необхідності, їх робота може охопити області з більш низькими рівнями ризиків. Такий підхід дозволяє без істотного зниження рівня аудиторських гарантій щодо одержуваного результату скоротити трудомісткість аудиторських перевірок, час їх проведення. Тобто, при такому підході потенційні користувачі аудиторських звітів отримують інформацію, яка, хоч і не висвітлює всіх деталей, але у всіх істотних аспектах відповідає їхнім запитам.

У 1990-х роках було розроблено концепцію контрольних методологій фінансового аудиту четвертого покоління – аудит процесів (process audit), що є подальшим розвитком моделей ризику і суттєвості. Цю методологію активно використовують багато аудиторських компаній, серед яких: Ernst&Young, KPMG, Price Waterhouse Coopers та ін. В аудиті процесів увага зосереджується не стільки на ділових процедурах, скільки на процесах і аудит виконується на основі:

- стратегічного аналізу, в якому ділова область організації розглядається із зосередженням на її силі, слабкості, можливостях та загрозах, з ланцюгом надання аудитору розуміння діяльності організації та ідентифікації релевантних ризиків. Крім того, здійснюється аналіз стратегічного планування діяльності організацій і робиться оцінка, чи враховує організація ідентифіковані ризики;

- ділового аналізу процесу на основі ідентифікації ключових підпроцесів, тобто тих процесів, які є найбільш важливими для виконання стратегії діяльності організації. Ключові підпроцеси розглядаються, щоб виявити й оцінити ризики для досягнення ланцюгів організації і визначити, які

попереджувальні заходи робила організація, щоб уникнути цих ризиків;

- еталонного тестування ряду фінансових і нефінансових ключових моментів для значних ключових процесів у порівнюваних організаціях. Ці ключові моменти фіксуються в базі даних, включаючи дані всіх проведених аудитів.

На основі досліджень порівнюються ділові процедури організації та практики з найкращою практикою і середньою нормою. Якщо є значні відхилення від середньої норми, контрольний ризик буде занадто високим, то в цьому випадку необхідно прийняти додаткові контрольні дії. Якщо ділові процеси організації та її практика співвідносяться з середньою нормою, то це буде достатнім доказом для схвалення звіту.

Розвиток процесів індустріалізації, створення великих компаній і корпорацій вимагає відповідного вдосконалення застосовуваних у фінансовому аудиті контрольних методологій.

Разом з тим, слід зазначити, що всі контрольні методології індустріальної ери були орієнтовані, насамперед, на наступний контроль.

Відомо, що наступному контролю властивий певний розрив між часом виникнення відхилень, недоліків або порушень в діяльності суб'єкта аудиту, часом їх виявлення і, відповідно, усунення. Причому, чим рідше проводиться аудит, тим цей розрив більше. Дуже часто розрив настільки значний, що виключає можливість без істотних втрат усунути виявлені в ході аудиту відхилення, порушення або недоліки.

Між тим, витрати (фінансові, трудові) на проведення аудиту будь-якими з розроблених раніше контрольних методологій досить великі й істотно зростають залежно від величини компанії. Тому проводити часто аудит, використовуючи традиційні контрольні методології, не тільки дуже витратно, але й часто фізично неможливо. У результаті істотно зростають ризики, що несвоєчасно виявлені відхилення або порушення можуть завдати істотної шкоди економічному

суб'єкту, його власникам, акціонерам. Можливість проводити аудит з більшою частотою істотно скорочує розрив між часом виникнення відхилень, порушень чи недоліків та часом їх виявлення і прийняттям відповідних коригуючих заходів. Таку можливість відкрило нове покоління контрольних методологій – концепція безперервного аудиту, поява якого, своєю чергою, стала можливою у зв'язку з широким розвитком процесів інформатизації в сучасному світі.

В умовах глобалізації значення фінансового контролю (внутрішнього і державного) і фінансового аудиту не тільки зберігається, але й значно зростає. Причому, у зв'язку з розвитком транснаціональних компаній та інтернаціоналізацією капіталів, фінансовий аудит набуває транснаціональних рис.

Глобалізація бізнесу, що збільшує складність ділових процесів, управління ними і можливості інформаційно-телекомунікаційних технологій, оскаржують доречність і повноцінність традиційного аудиту фінансової звітності та ролі аудитора у цьому процесі.

Як було зазначено вище, традиційні контрольні методології чотирьох поколінь через свою неоперативність, труднощі не здатні адекватно забезпечити сучасні потреби економіки і суспільства у фінансовому аудиті.

Інформаційні технології дають змогу докорінно змінити контрольні методології, що застосовуються у фінансовому аудиті, зробити фінансовий аудит більш оперативними і дієвими. Передумови до цього вже сформувалися: інформаційні технології широко застосовуються економічними суб'єктами у фінансово-господарському управлінні, бухгалтерському обліку, активно розвиваються мережі передачі даних, методи автоматизації аудиту.

Проте серйозною перешкодою до широкого впровадження інформаційних технологій у бізнес, фінансово-господарське управління та облік є неготовність нормативної правової бази до заміни традиційних паперових форм ведення документообігу та бухгалтерського обліку на електронні, і пов'язана з цим методологічна та інструментальна неготовність фінан-

сового аудиту до здійснення своїх функцій в умовах електронного документообігу та обліку.

Ця неготовність законодавства та фінансового аудиту не дозволяє економічним суб'єктам, які застосовують електронний документообіг та облік, відмовитися від паралельного ведення паперового документообігу та обліку. Природно, що ведення такої подвійної бухгалтерії не знижує, а, навпаки, збільшує витрати на управління, перешкоджає розвитку нових форм електронного бізнесу. Все це є стримуючим чинником для підвищення ефективності управління та економічного зростання.

Останнім часом в економічно розвинених країнах застосовуються активні дії, спрямовані на усунення перешкод для широкого впровадження інформаційних технологій в економіку та державне управління. Наприклад, у США в 1990-х роках були прийняті акти, спрямовані на розширення використання інформаційних технологій в економіці та державному управлінні: Акт «Про скорочення паперової роботи», Акт Клінгера-Кохена, Акт «Про перетворення управління на базі інформаційних технологій».

З розширенням застосування інформаційних технологій у бізнесі, фінансовому управлінні та обліку все виразніше проявляється і те, що в нових умовах старі, традиційні підходи та методи проведення фінансового аудиту не можуть забезпечити належної ефективності і надійності, а застарілі закони, норми, стандарти та положення, пов'язані з обліком, контролем та аудитом, стримують розвиток нової «цифрової» економіки, нових прогресивних форм бізнесу та управління. Розуміння того, що досягнення цілей фінансового аудиту в умовах інформатизації практично неможливо забезпечити без урахування впливу пов'язаних з нею факторів, без адекватної відповіді на породжувані ризики, змусило економічно розвинені країни (насамперед, США) розгорнути роботи, спрямовані на вдосконалення стандартів і положень, що регулюють бухгалтерський облік, контроль і аудит, на створення

відповідних для даних умов методів, прийомів та інструментарію проведення фінансового контролю та аудиту.

Аналіз світових тенденцій впровадження інформаційних технологій у бізнес, фінансово-господарське управління та облік свідчить про всезростаючу потребу суб'єктів господарювання відмовитись від необхідності вести «подвійну бухгалтерію» і за рахунок цього знизити витрати на управління, підвищити його оперативність та якість. Щоб задовольнити таку потребу недостатньо лише удосконалити традиційні підходи до проведення фінансового аудиту, застосовувані методи і прийоми, а й варто додати вирішення нових завдань.

У даному випадку необхідні більш глибокі перетворення. В умовах, коли збір аудиторських доказів можливий, як правило, тільки по електронних слідах, використання традиційної, орієнтованої на паперово-документований наступний контроль контрольної парадигми, не здатний достатньою мірою забезпечити досягнення цілей фінансового аудиту. Тому, щоб адекватно зустріти виклики нової «цифрової» економіки та забезпечити в нових умовах досягнення цілей фінансового аудиту, потрібна зміна контрольної парадигми.

Пріоритетом нової контрольної парадигми має стати поточний (оперативний) контроль, що передбачає постійний (безперервний) контроль за всіма процесами, пов'язаними з введенням, передачею та обробкою фінансової інформації, оперативний (у режимі реального часу) аналіз основних фінансових показників, що використовуються при формуванні фінансової звітності, та оперативне інформування про виявлені порушення або відхилення.

Основою нової контрольної парадигми може стати методологія безперервного аудиту – автоматичного аудиту, здійснюваного в режимі реального часу. У Звіті про науково-дослідну роботу з безперервного аудиту, опублікованому Американським інститутом дипломованих бухгалтерів (AICPA) і Канадським інститутом сертифікованих бухгалтерів (CICA), безперервний аудит (continuous auditing) визна-

чається як «контрольна методологія, яка дає можливість внутрішнім контролерам і зовнішнім аудиторам забезпечити письмову гарантію для предмета аудиту, використовуючи ряд доповідей аудиторів, виданих одночасно або з коротким проміжком часу після визначення подій, що покладено в основу предмета».

Безперервний аудит можливий за умови, якщо він виконується як: 1) повністю автоматизований процес; 2) процес з прямим доступом до релевантних подій та їх результатів.

Єдиний відомий спосіб задовольняти ці вимоги полягає в тому, щоб виконувати безперервний аудит за допомогою спеціалізованої комп'ютерної інтерактивної інформаційної системи (КІС), яка постійно з'єднана через комп'ютерні мережі та з КІС суб'єктів аудиту та з аудитором як внутрішніми, так і зовнішніми.

Надходить і зберігається в КІС облікова інформація, що є основою для проведення безперервного аудиту. Використання цієї інформації дозволяє аудиторам за допомогою високоавтоматизованих контрольних інструментів і методів, які працюють спільно з КІС та засобами контролю суб'єкта аудиту, отримати необхідні контрольні свідоцтва та забезпечити можливості для проведення в режимі реального часу аудиту основних фінансових показників, що використовуються при формуванні фінансової звітності.

Саме концепція безперервного фінансового аудиту, яка базується на контрольних методологіях п'ятого покоління, визначає контури майбутнього фінансового аудиту в Україні. При цьому необхідно спиратися на знання та досвід, які накопичені у світі, враховувати найкращі світові тенденції, одночасно враховуючи вітчизняний досвід розвитку фінансового аудиту.

Що стосується іншого підходу – за напрямками імплементації аналітичних процедур у фінансовий аудит – можна виділити найбільш самостійні концепції в його розвитку.

Представники школи емпіричних прагматиків проводять розробки в галузі аудиту кредитоспроможності компаній,

намагаючись обґрунтувати вибір набору відносних показників, придатних для такого аналізу. Цей аспект аналізу розглядається ними як найбільш важливий, а всі аналітичні викладки будуються на показниках, що характеризують обігові кошти, власні обігові кошти та короткострокову кредитну заборгованість.

Результати діяльності школи статистичних досліджень для фінансового аудиту можуть бути використані при формуванні інформаційних потоків у такій ідеї: коефіцієнти, що розраховуються за допомогою фінансової звітності є корисними лише тоді, коли існують критерії, з граничними значеннями яких їх можна порівнювати. Розробку таких нормативів пропонується робити за галузями, підгалузями і групами однотипних компаній шляхом обробки розподілу цих коефіцієнтів за допомогою статистичних методів. Досі представники цієї школи обговорюють нагальні питання і нові завдання, що постійно виникають.

Основоположною ідеєю школи мультिवаріантних аудиторів є побудова концептуальних основ фінансового аудиту, який базується на тісному зв'язку окремих коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан підприємства та ефективність їх діяльності, а також показників, що узагальнюють діяльність підприємства. Головне завдання, на їх думку, полягає в побудові взаємопов'язаних та взаємозалежних показників.

Результати досліджень школи аналітиків з прогнозування банкрутства компаній та підхід їх впровадження у фінансовий аудит подібний до школи емпіричних прагматиків, проте основний акцент робиться на фінансову стабільність компаній, при цьому приділяється більше уваги перспективному, ніж ретроспективному аналізу.

Дослідження школи учасників фондового ринку використовуються при фінансовому аудиті інвестицій (інвестиційної діяльності). Це найновіший напрям фінансового аудиту. Основне, що відрізняє його від інших, – більш широка теоретична спрямованість.



Такий підхід у розвитку концепцій фінансового аудиту, а саме: за напрямками імплементації аналітичних процедур у фінансовий аудит, – дозволяє визначити місце та роль таких процедур у фінансовому аудиті на сучасному етапі його розвитку, а також актуалізує питання необхідності параметризації інформаційних потоків фінансового аудиту в усіх його проявах.

Аналіз концепцій фінансового аудиту за двома підходами дозволяє стверджувати таке. Помилковим є поширене твердження, що фінансовий аудит – це аудит фінансової звітності згідно з встановленими офіційними формами такої звітності у законодавчому порядку. Це можна стверджувати лише за умови, якщо говорити про фінансовий аудит на початковій стадії його запровадження. Нині аудит фінансової звітності доцільно розглядати як один з об'єктів перевірки фінансового аудиту. У сучасній національній практиці фінансовий аудит здійснюють за такими напрямками: 1) аудит фінансової звітності: підтвердження повноти та достовірності форм фінансової звітності відповідно до вимог ДКЦПіФР та Міжнародних стандартів аудиту; аудит фінансових результатів, який включає аналіз достовірності та якості ведення фінансового обліку для визначення ефективності використання фінансових ресурсів господарюючого суб'єкта; аудит фінансових вкладень як перевірка обліку, ведення та правильності оформлення фінансових вкладень (цінних паперів, активів тощо); 2) аудит фінансово-господарської діяльності – оцінка результативності діяльності суб'єкта господарювання за діючої системи управління фінансовими ресурсами з метою контролю та подальшого планування шляхів розвитку бізнесу.

Така кількість напрямків фінансового аудиту, яка представлена у вітчизняній практиці, є надмірною та вимагає суттєвої конкретизації меж і напрямків фінансового аудиту.

### **1.3. Формування сучасної парадигми фінансового аудиту під впливом національних і міжнародних організацій**

Розвиток аудиту у світі і в Україні розвивається під дією багатьох факторів, основними з яких є:

- державне регулювання – шляхом утворення нею законодавчого та нормативно-правового поля;
- діяльність професійних аудиторських (аудиторсько-консалтингових) організацій.

Аудиторська діяльність в Україні організується з врахуванням досвіду, що склався у світовій практиці. В усіх країнах з розвиненою ринковою економікою держава активно здійснює регулювання аудиторської діяльності. Державне регулювання охоплює визначення економічних суб'єктів, для яких аудит є обов'язковим; систему підготовки та атестації аудиторських кадрів; відповідальність за наслідки аудиторської діяльності.

Регулювання аудиторської діяльності в цілому і фінансового аудиту зокрема, держава здійснює за допомогою законів, залишаючи при цьому значні можливості саморегулювання аудиту, що є однією з найважливіших умов забезпечення його незалежності [130, 150].

Вагомий внесок у дослідження проблеми впливу професійних організацій з обліку та аудиту на розвиток аудиту здійснили такі науковці, як С.В. Бардаш, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Т.О. Каменська, М.Д. Корінько, Л.П. Кулаковська, Є.В. Мних, М.О. Никонович, В.П. Пантелеев, І.І. Пилипенко, О.А. Петрик, О.Ю. Редько, В.С. Рудницький, В.Я. Савченко, Б.Ф. Усач, а також такі відомі зарубіжні вчені, як В.Д. Андрєєв, О.М. Сонін, Л.В. Сотнікова, В.П. Суйц, А.А. Терехов, А.Т. Шеремет, М.Н. Черних, Г.О. Юдіна та ін.

Держава встановлює вимоги до здійснення аудиту, методику й техніку його проведення визначають професійні організації у стандартах, нормах, положеннях, інструкціях. Така практика характерна для всіх країн, в яких набула розвитку

аудиторська діяльність, незважаючи на те, за чиєї ініціативи вона виникла: професійних організацій чи держави.

Важливо, що фактично єдиним (і, відповідно, головним регулятором аудиту в Україні) є Аудиторська палата України, яку, своєю чергою, можна розглядати як професійну аудиторську організацію, що представляє інтереси держави. Неможливо переоцінити значення та вплив інших професійних аудиторських організацій та окремих впливових у цій сфері особистостей, якщо дослідити кількість, якісний склад, розгалуженість та відносини між найвпливовішими організаціями світу. Так, в Україні немає єдиного, чітко визначеного напрямку розвитку аудиту, розвивається він значною мірою завдяки впливу професійних аудиторських організацій, 22 березня 2012 р. Аудиторська палата України присвятила своє засідання обговоренню Стратегії розвитку аудиторської діяльності на найближчі 2 роки і офіційно запросила зазначені організації взяти активну участь як в її обговоренні, так і шляхом безпосереднього надання пропозицій.

Важливим доказом наявності певних проблем під час трансформації аудиторської діяльності в Україні є той факт, що 19 квітня 2012 р. в Інформаційному агентстві «ЛІГА Бізнес Інформ» було проведено круглий стіл зазначеного спрямування: «Аудит в Україні: регулювання та розвиток» за участю багатьох представників аудиторського процесу в Україні. З одного боку, – це професійні аудиторські організації України на чолі з Аудиторською палатою України, з іншого, – делегати провідних аудиторських фірм України, що функціонують на зазначеному ринку тривалий час.

Оскільки в Україні останнім часом спостерігаються проблеми відсутності єдиної (державної) концепції розвитку аудиту, окремі невирішені законодавчі, нормативно-правові та методологічні питання, то було розроблено проект такої Концепції. Незалежно від того, чиї інтереси (якої сторони аудиторського процесу) представляли учасники круглого столу, спільним знаменником всіх виступів було твердження, що вітчизняний аудиторський ринок потребує нагального

реформування. Професійні аудиторські організації разом із аудиторами-практиками зобов'язані підвищити авторитет аудитора в суспільстві взагалі та серед власників підприємств зокрема. При цьому, необхідно враховувати, що багато років оголошують всі професійні аудиторські організації, починаючи з найвпливовішої – Міжнародної федерації бухгалтерів.

Враховуючи, що аудиторська професія та аудиторський ринок у державі розвиваються під впливом як професійних аудиторських організацій, так і завдяки нормативно-правовому впливу самої держави, Аудиторська палата України покладає великі надії на Стратегію розвитку аудиторської діяльності в Україні до 2017 р., в якій сформульовані такі пріоритети майбутнього аудиту:

- задоволення внутрішніх потреб ринку професійних аудиторських послуг;
- підвищення ролі аудиту в українському суспільстві;
- оптимізація регуляторної політики аудиту.

Події останнього періоду засвідчили правильність та важливість поставлених питань, а так званий контроль якості лише це підтвердив. Це означає, що на розвиток сучасної парадигми аудиту відчутно впливають події світового та національного масштабів.

Регулювання аудиторської діяльності має відбуватися за такими трьома напрямками: державне регулювання; державно-громадське регулювання; регулювання на рівні аудиторської фірми. Перший напрям включає ті нормативні документи, за допомогою яких держава впливає на форми і способи розвитку аудиту, його роль в економіці. Другий – складається з регулювання аудиторської діяльності за допомогою єдиних стандартів, які однозначно приймаються та розуміються усіма (у тому числі і судами). Третій напрям – це внутрішньо-фірмове регулювання за допомогою правил і методик, створених на основі чинних стандартів.

Система регулювання аудиторської діяльності містить чотири основних рівні, кожен з яких має певні види документів та певну галузь регулювання. Базисний (перший)

рівень – це нормативні акти міжнародних організацій: директиви Ради Європи, які є обов'язковими для всіх країн Ради Європи; Кодекс етики Міжнародної федерації бухгалтерів (далі МФБ), яким керуються всі практикуючі аудиторів; стандарти, розроблені Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості Міжнародної федерації бухгалтерів, важливою особливістю якої є те, що вона об'єднує бухгалтерів та аудиторів не лише однієї, певної, галузі, а кількох: промисловості, торгівлі, державного сектору економіки, освіти. Організація, якій нараховується майже 40 років, об'єднує 167 членів та асоційованих організацій у 127 країнах світу та представляє інтереси професії в усьому світі – 2,5 млн практикуючих бухгалтерів. Це найбільше професійне об'єднання бухгалтерів та аудиторів у світі. Відповідно, вона з усіх професійних організацій найбільше впливає на розвиток аудиту в Україні, оскільки є її членом. Федерація захищає інтереси широкого кола світової громадськості шляхом розробки та подальшого впровадження стандартів для забезпечення достовірності інформації, якою користуються власники підприємств, акціонери, посадові особи та інші зацікавлені особи.

МФБ та аналогічні аудиторські організації налічують у своїх лавах і бухгалтерів, і аудиторів, оскільки ці дві професійні складові не можуть бути відокремленими і обстоюють спільні економічні інтереси. За загальноприйнятою термінологією професійні аудиторські організації об'єднують професійних бухгалтерів – практиків та бухгалтерів у бізнесі. Так, у 2012 р. на чолі МФБ став новий виконавчий директор Ф. Чудхарі, який свою 36-річну практичну професійну діяльність почав як працівник PwC і став членом Інституту дипломованих бухгалтерів Англії та Уельсу (Institute of Chartered Accountants of England and Wales).

МФБ співпрацює на постійній основі з Комітетом МСФЗ і відповідно Фондом МСФЗ, заснованим у 2001 р., оскільки фактично Фонд є складовою Комітету. Комітет МСФЗ (*International Accounting Standards Committee foundation*) є некомерційною організацією, розташованою в США. Він

призначає, а в подальшому й спостерігає за діяльністю Ради з МСФЗ, яка, своєю чергою, розробляє МСФЗ.

Керівництво Фондом здійснюють 22 члени правління, які делегуються терміном на 3 роки. При цьому члени Фонду мають можливість пролонгувати термін свого перебування на зазначених посадах. Наступних членів Фонду обирають та затверджують їх попередники після того, як був оприлюднений та обговорений професіоналами міжнародного та національного рівня список претендентів.

Керманічі Фонду, як правило, мають у своєму активі значний досвід роботи бухгалтерами чи аудиторами найкрупніших та найповажніших аудиторських фірм, корпорацій світу, різноманітних професійних об'єднань тощо. Оскільки статутом затверджується існування Фонду не з метою отримання прибутку, а як некомерційної організації, то він фінансується, відповідно, аудиторськими фірмами Big 4. Така специфіка фінансування, з одного боку, гарантує перманентність цього процесу, а, з іншого, – певне обмеження одного з фундаментальних принципів аудиту, на яких він повинен базуватися – незалежності.

Внаслідок того, що на початку ХХІ століття у світі відбулася «ланцюгова реакція» найгучніших аудиторських скандалів, а фінансування Фонду відбувається з достатньо вузького за кількістю джерела – аудиторських фірм, які так чи інакше були причетними до вищезазначених скандалів, у 2008 р. було прийняте рішення про розширення кола інвесторів Фонду.

Другий рівень регулювання аудиторської діяльності охоплює загальнообов'язкові норми, дія яких розповсюджується на аудиторську діяльність: Конституція України, Закон України «Про аудиторську діяльність» тощо. Третій рівень містить корпоративні норми, які є обов'язковими для всіх членів відповідної організації. До корпоративних норм належать національні стандарти аудиту та етики. Відповідно до рішення Аудиторської палати України про здійснення переходу до застосування Міжнародних стандартів аудиту в

аудиторську практику в Україні, тобто прийняття Міжнародних стандартів аудиту як національних, у червні 2001 р. затверджено концепцію гармонізації міжнародних та національних стандартів (нормативів) аудиту, яка передбачала здійснити цей перехід протягом двох років. Рішенням Аудиторської палати України (далі АПУ) від 18.04.2003 протокол № 122 Стандарти етики та аудиту МФБ прийняті як національні.

Четвертий рівень складають локальні норми, які є обов'язковими для працівників аудиторської фірми. Це внутрішні стандарти аудиторської діяльності, які розробляються аудиторськими фірмами та індивідуальними аудиторами на базі міжнародних стандартів та практики аудиту.

Окремого дослідження потребує АПУ, оскільки її роль, місце та вплив на становлення та періодичну трансформацію аудиту в Україні значно глибші, ніж це проголошується в профільному законі. Вона здійснює сертифікацію осіб, які мають намір займатися аудиторською діяльністю; затверджує стандарти аудиту; затверджує програми підготовки аудиторів та за погодженням з Національним банком України програми підготовки аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків; веде Реєстр аудиторських фірм та аудиторів; здійснює контроль за дотриманням аудиторськими фірмами та аудиторами вимог цього Закону, стандартів аудиту [123], норм професійної етики аудиторів; здійснює заходи із забезпечення незалежності аудиторів при проведенні ними аудиторських перевірок та організації контролю за якістю аудиторських послуг; регулює взаємовідносини між аудиторами (аудиторськими фірмами) у процесі здійснення аудиторської діяльності, а у разі необхідності застосовує до них стягнення і т.п. [42, 150].

Палата відіграє домінуючу (й особливу) роль для розвитку та регулювання вітчизняного аудиту. Схожі за своєю структурою та завданнями організації діють у Росії (Аудиторська палата Росії), Азербайджані (Палата аудиторів Азербайджанської Республіки) та Казахстані (Палата аудиторів Республіки Казахстан).

Склад палати формують на паритетній основі 20 осіб, які є аудиторами (керівники аудиторських фірм, практикуючі аудитори, що є приватними підприємцями, сертифіковані аудитори, що займаються освітньою або науковою діяльністю тощо) або представниками державних владних органів. Також гарантується представлення інтересів у сфері роботи палати як аудиторських компаній, так і інституцій, що контролюють учасників ринку аудиторських послуг. Чітко встановлені на законодавчому рівні вимоги до якісного складу регулятора дозволяють встановити структуру її учасників.

Як видно зі складу АПУ, його характерною ознакою є відмінна збалансованість представників державних структур щодо напрямку здійснення ними регуляторної роботи. Так, до АПУ направляються делегати від органів юстиції, фінансових та економічних контролюючих органів, міністерств, що формують основні напрями державної економічної політики та здійснюють нагляд за функціонуванням різних сфер господарського життя в Україні. Із числа членів АПУ обирається її Голова та формуються 6 комісій, що відрізняються одна від одної за функціями. Термін повноважень (які фактично охоплюють всі напрями регулювання та контролю аудиторської діяльності) Голови та членів палати – 5 років (так само, як і термін дії аудиторського сертифіката) і його не може бути подовжено більш ніж на два строки. Фактично за зазначений період члени АПУ мають можливість внести свої корективи, пропозиції, зміни до сучасної концепції розвитку аудиту зокрема та парадигми аудиту в цілому.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності АПУ нині залишається співробітництво із вітчизняними державними та саморегульованими організаціями, а також зарубіжними професійними структурами та громадськими об'єднаннями з метою забезпечення якісного розвитку ринку аудиторських послуг України, визнання кваліфікації і професіоналізму вітчизняних аудиторів в усьому світі та запозичення й адаптації світового досвіду провадження аудиторської діяльності для удосконалення вітчизняної аудиторської практики. Варто зазначити, що підписання документів відбулося впродовж трьох



років, починаючи з 2010 року. АПУ останнім часом інтенсифікує роботу у сфері співпраці з вітчизняними та зарубіжними організаціями з метою оптимізації механізмів і підвищення рівня якості аудиторських послуг в Україні.

Важливим документом є лист АПУ щодо критеріїв визнання АПУ професійних громадських організацій аудиторів, в якому визначено, що АПУ визнає роль професійних організацій та об'єднань аудиторів у розвитку вітчизняного аудиту та планує залучення таких структур до спільних дій. Водночас, у цьому документі зазначається, що таке залучення організацій відбуватиметься через механізм їх акредитації АПУ, а для введення його в дію необхідною є розробка критеріїв визнання АПУ професійних громадських організацій аудиторів, до якої АПУ стимулює приєднатись вітчизняну аудиторську спільноту та діючим аудиторським організаціям шляхом надання пропозицій щодо переліку таких критеріїв. Наведена інформація спонукає зробити висновок, що на даний момент не існує критеріїв визнання АПУ професійних громадських організацій аудиторів, що ставить під загрозу можливість реалізації основних напрямів Стратегії діяльності АПУ на 2012–2017 рр., яку було затверджено рішенням, що спрямоване на консолідацію інтересів і прагнень усіх аудиторських об'єднань в Україні і визначає такі пріоритети діяльності АПУ на наступні п'ять років:

- захист інтересів користувачів фінансової та іншої економічної інформації;
- задоволення внутрішніх потреб професійного ринку аудиту України;
- забезпечення визнання важливої ролі аудиторської професії в суспільстві;
- покращання регуляторної діяльності у сфері аудиту.

Найскладнішим у формуванні національної парадигми фінансового аудиту є виведення його із суто контрольного спрямування. Контрольна спрямованість може зберігатися лише у перевірці достовірності його інформаційних ресурсів (правильність відображення економічних операцій в обліку і звітності, дотримання правових норм та ін.). Проте, головним

його спрямуванням має стати надання впевненості у виборі тих чи інших управлінських дій. Очевидно, що такої впевненості неможливо надати, коли спотворена інформація, але навіть при достовірній інформації необхідно проводити дослідження, розрахунки, виміри, які б мінімізували ризики деструктивних дій, зловживань та інших негативів. Перевірку достовірності інформації у найкоротший час із мінімальними витратами можна досягти найбільш прагматичним способом – коли інформаційні потоки стандартизуються і коли обробка, передача і зберігання її здійснюється в автоматичному режимі, тобто з використанням інформаційних технологій. Саме стандартизація інформаційних ресурсів у глобальному і національному економічному середовищі (міжнародні і національні стандарти обліку, статистики, контролю, аудиту та ін.) стала пріоритетним напрямом досягнення консенсусу у визнанні, оцінках, вимірюванні та інтерпретації економічних явищ і процесів. Проте абсолютизувати цей процес неможливо, але разом із фаховою освітою він дасть можливість мінімізувати ризики аудиту.

У прийнятті управлінських рішень завжди буде панувати дух змагальності, конкуренції, що призводить до пошуку нових, нетипових дій, які спричинять ризики досягнення цілей і складність досягнення консенсусу у діловому партнерстві. Це обумовлює розширення аналітичної складової фінансового аудиту. За сучасними методиками проведення аналітичних процедур в аудиті [4, 40, 63] недостатньо надається впевненість у виборі управлінських рішень, оскільки реалізується пріоритетна оцінкова функція аналізу (порівняльний та коефіцієнтний аналіз складають понад 70% всіх аналітичних процедур). Це, насамперед, порівняльна оцінка конкурентних позицій, які вже реалізовані (в основному річної давності), приросту чи зменшення економічного потенціалу, динаміки змін тощо. Недостатньо мати повну аргументацію за динамікою фінансових коефіцієнтів чи за змінами структури балансу. Насамперед необхідні оптимізаційні розрахунки, ризики маневрування економічним потенціалом (можливості ліквідації, злиття чи іншої

трансформації бізнесу у правовому полі), розрахунки небезпеки порушення правового поля бізнесу через його недосконалість і зміну за політичними уподобаннями, визначення економічної інерційності, інтегрованості стратегії і тактики бізнесу. Саме така аналітика може мінімізувати ризики втрат у різних ситуаціях зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

Важливим чинником формування сучасної парадигми фінансового аудиту є максимальний перехід на інформаційні технології реалізації його процедур. Розвиток програмної інженерії та інформаційних технологій збору, збереження та передачі даних дають новий простір для обмеження суб'єктивного втручання людини у формування аудиторського висновку. Необхідна лише воля і мотивація у досягненні цієї мети.

Важливою є регуляторна політика щодо стратегії і тактики розвитку аудиту на національному і світовому рівнях.

Проте, на міжнародному рівні регулювання аудиторської діяльності дуже обмежене. Регулятивні норми, тобто норми, які є обов'язковими для країн-членів ЄС, обмежені директивами ЄС. Країни ЄС зобов'язані додержуватись цих норм під час розробки національного законодавства про аудит. Україна, враховуючи ці вимоги, дає свою частку, що стосується розвитку аудиту.

Отже, розвиток різних видів аудиту продовжується, підвищується необхідність взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту. Парадигма аудиту формується далі під впливом різних подій світового та національного масштабу в аудиті. Важливу роль у зазначених процесах відіграє, з одного боку, держава, а, з іншого, – професійні аудиторські організації. Однак, оскільки чинний профільний закон про аудиторську діяльність визначає лише два види аудиту, а на практиці їх значно більше, виникає необхідність внесення необхідних нормативно-правових змін до вказаного законодавства і здійснення наукових досліджень наслідків таких змін.

## Розділ 2

# НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО АУДИТУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

### 2.1. Нормативно-правове регламентування і регулювання фінансового аудиту в Україні

Сучасний стан економічної ситуації в Україні, що супроводжується негативними тенденціями зростання кількості фінансових правопорушень у різних галузях економіки, вимагає проведення «інвентаризації» окремих положень чинного законодавства у сфері здійснення державного фінансового управління. Одним з ефективних інструментів профілактики та попередження протиправних діянь та підвищення якості фінансового управління у сфері фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі бюджетних установ, є аудит. Для проведення результативних перевірок аудитор повинен добре володіти теорією аудиту, знати чинну на момент здійснення фінансово-господарських операцій законодавчо-нормативну базу та володіти методикою організації аудиторських перевірок. Проте у чинному законодавстві України визначення поняття фінансового аудиту відсутнє.

Ключовим питанням, що визначається в нормативно-правових документах, є визначення терміну «аудит».

У ст. 4 Закону України «Про аудиторську діяльність» аудит визначений як перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно з вимогами користувачів [150].

Згідно зі ст. 363 пп. 1, 2, 5 Господарського кодексу України [41] аудит – це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності законодавству та встановленим нормативам.

Таким чином, нормативно-правове регулювання пропонує ідентифікувати аудит за ознаками, наведеними у табл. 2.1.

*Таблиця 2.1*

**Ознаки ідентифікації аудиту згідно  
з нормативно-правовими документами\***

Ознака	Значення
Форма	Перевірка
Мета	Висловлення думки аудитора щодо достовірності інформації
Аспекти, що досліджуються	Бухгалтерський облік, фінансова звітність, інформація стосовно фінансово-господарської діяльності

*\* Джерело: розроблено авторами*

Водночас, окремими нормативними документами деталізується визначення терміну «аудит» для суб'єктів фінансово-господарської діяльності, що функціонують в окремих галузях.

Так, Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 20.03.1998 № 144 в редакції від 03.12.2001 [164], визначає термін «аудит банку», під яким розуміється визначення стану банку на основі перевірки правильності складання та підтвердження достовірності балансу, обліку прибутків та збитків, аналізу стану обліку, відповідність обліку та дій банку вимогам чинного законодавства, дотримання рівності прав акціонерів (учасників) при розподілі дивідендів, голосуванні, наданні прав на придбання нових акцій тощо та підготовка висновків

для надання інформації керівництву, акціонерам (учасникам) банку та іншим користувачам. Тобто, беручи за основу ознаку визначення як перевірку правильності складання та підтвердження достовірності форм фінансової звітності, нормативний документ деталізує коло питань, які може досліджувати аудитор.

При цьому, визначення терміну «аудит» ідентифікується окремо від терміну «аудиторська перевірка», що визначена як система засобів перевірки документів інформаційної системи, облікових записів, статистичних матеріалів, а також контроль за достовірністю виконання необхідних процедур, зазначених у даному Положенні.

У чинних нормативно-правових документах визначаються окремі види аудиту. При цьому, класифікація здійснюється за різними ознаками (табл. 2.2).

*Таблиця 2.2*

**Види аудиту, визначені в нормативно-правових документах\***

Ознаки класифікації	Види аудиту
Суб'єкти аудиту	Державний Незалежний
Підпорядкованість	Внутрішній Зовнішній
Ступінь централізації	Централізований Децентралізований

*\* Джерело: розроблено авторами*

Зокрема, Господарським кодексом України (ст. 363 пп. 2, 3, 5) [41] та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна» від 15 грудня 2005 року №3202-IV [156] визначається термін «державний фінансовий аудит», який є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших

активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю.

Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р. №158-р [181] передбачає, що контроль здійснюватиметься у формі внутрішнього централізованого та децентралізованого аудиту.

Концепцією розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року [181] визначається сутність внутрішнього аудиту як діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного у досягненні органами державного і комунального сектору мети та функціонування системи управління у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності) і консультацій. Цим же документом визначається і його мета, а саме: надання незалежних та об'єктивних рекомендацій і консультацій, спрямованих на удосконалення діяльності органів державного і комунального сектору, підвищення ефективності процесів управління, сприяння досягненню мети такими органами.

Внутрішній аудит може проводитися централізовано органами державної фінансової інспекції та децентралізовано – уповноваженим самотійним підрозділом, підпорядкованим безпосередньо керівництву органу державного чи комунального сектору, але функціонально незалежним від нього, в самому органі або в межах його системи управління.

У Положенні про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України визначено, що внутрішній аудит банку – це незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, встановленого в комерційному банку. Внутрішній аудит як система контролю за діяльністю комерційного банку створюється з метою оцінки та вдосконалення системи внутрішнього контролю банку при мінімізації на неї витрат.

Постанова визначає, що зовнішній аудит – це перевірка, що здійснюється незалежними висококваліфікованими спеціалістами в галузі аудиту, контролю та аналізу фінансово-господарської діяльності на підставі наявності відповідного сертифіката на право здійснення аудиторської діяльності.

Іншим аспектом аудиту, який регулюється чинними нормативно-правовими документами, є ідентифікація завдань аудиту.

Зокрема, в Положенні про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затвердженому Постановою Правління Національного банку України від 20.03.1998 №114 [164], передбачено, що головна увага внутрішнього аудиту має бути зосереджена на аналізуванні інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності операцій. Так, на службу внутрішнього аудиту банку покладаються такі завдання:

- сприяння адекватності системи внутрішнього контролю банку та операційних процедур;

- здійснення неупередженої та об'єктивної оцінки фінансової, операційної, інших систем і процедур контролю в банку, оцінка та аналіз виконання посадовими особами і персоналом банку Статуту, внутрішніх положень банку щодо проведення операцій в обсягах наданої Національним банком України банківської ліцензії або дозволу на окремі банківські операції;

- сприяння організації ведення бухгалтерського обліку;

- впровадження ефективної, достовірної та повної інформаційної системи управління для своєчасного виявлення та усунення недоліків і порушень у здійсненні банківських операцій;

- своєчасного виявлення порушень та недоліків у діяльності структурних підрозділів, опрацювання оптимальних рішень щодо їх ліквідації та усунення причин виникнення цих недоліків у процесі діяльності банку;



- розслідування в межах своїх повноважень вчинених і запобігання майбутнім порушенням у системі внутрішнього контролю, а також попередження випадків будь-яких ризиків;
- виявлення сфер потенційних збитків для банку, сприятливих умов для шахрайства, зловживань і незаконного присвоєння коштів банку;
- перевірки і рекомендацій виконання вимог з ефективного управління ризиками банківської діяльності;
- налагодження і підтримання взаємодії із зовнішніми аудиторами, державними органами контролю та службою банківського нагляду Національного банку України;
- надання Правлінню банку та керівникам структурних підрозділів, що перевіряються, висновків про результати проведеної аудиторської перевірки і пропозицій щодо поліпшення діючої в банку системи внутрішнього контролю.

Стандартами внутрішнього аудиту, затвердженими наказом Міністерства фінансів України від 04.10.2011 № 1247 [168] визначені такі напрями проведення внутрішнього аудиту:

1) оцінка діяльності установи щодо ефективності функціонування системи внутрішнього контролю, ступеня виконання і досягнення цілей, визначених у стратегічних та річних планах, ефективності планування і виконання бюджетних програм та результатів їх виконання, якості надання адміністративних послуг та виконання контрольних-наглядових функцій, завдань, визначених актами законодавства, а також ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань установи (аудит ефективності);

2) оцінка діяльності установи щодо законності та достовірності фінансової і бюджетної звітності, правильності ведення бухгалтерського обліку (фінансовий аудит);

3) оцінка діяльності установи щодо дотримання актів законодавства, планів, процедур, контрактів з питань стану збереження активів, інформації та управління державним майном (аудит відповідності).

Таким чином, для досягнення мети аудиту чинними нормативно-правовими документами передбачена необхідність вирішення низки завдань, серед яких:

- оцінювання фінансово-господарської діяльності;
- оцінювання адекватності інформації щодо фінансово-господарської діяльності та її результатів;
- оцінювання ефективності функціонування системи внутрішнього контролю.

Нормативно-правові документи також визначають повноваження суб'єктів державного і незалежного аудиту.

Зокрема, у Бюджетному кодексі України [26] та Господарському кодексі України [41] визначено, що «зовнішній контроль та аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних установ здійснюється Рахунковою палатою – в частині контролю за використанням коштів Державного бюджету України, Державною фінансовою інспекцією – відповідно до її повноважень, визначених законом».

Рахункова палата України уповноважена здійснювати:

- аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних установ у частині контролю за використанням коштів Державного бюджету України;
- аудит ефективності використання державних коштів;
- проведення перевірки ефективності використання коштів Державного бюджету України Державній фінансовій інспекції України делеговані повноваження на здійснення:
  - аудиту казенних підприємств, а також суб'єктів господарювання державного сектору економіки, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави;
  - державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм,
  - державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ,
  - державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також інших суб'єктів господарювання, що отримують (отримували в

період, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у період, який перевіряється) державне чи комунальне майно, державного фінансового аудиту виконання місцевого бюджету.

Порядком утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001 [50] визначено механізм утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади (далі – центральні органи виконавчої влади), їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (далі – бюджетні установи) такого аудиту.

Даним Порядком визначається об'єкт внутрішнього аудиту, під яким слід розуміти діяльність центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів та бюджетних установ в повному обсязі або з окремих питань (на окремих етапах) та заходи, що здійснюються його керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю (дотримання принципів законності та ефективного використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, виконання завдань, планів і дотримання вимог щодо діяльності центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів та бюджетних установ, а також підприємств, установ та організацій, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади).

Положенням про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 20.03.1998 № 114 [164] визначена організаційна структура та вимоги до

служби внутрішнього аудиту. Функції служби внутрішнього аудиту банку є частиною постійного моніторингу системи внутрішнього контролю і внутрішніх процедур оцінки капіталу банку, вони забезпечують незалежну оцінку адекватності запровадженої політики та методики діяльності банку, а також їх виконання.

До основних функцій служби внутрішнього аудиту банку належать:

- зменшення ризиків у проведенні операцій, пов'язаних з раціональним та ефективним використанням ресурсів банку;
- надання рекомендацій структурним підрозділам банку у процесі планування, на стадії розроблення і впровадження нових продуктів, процесів, систем;
- проведення аудиту діяльності структурних підрозділів банку з метою забезпечення аналізу й оцінки внутрішнього контролю, політики, процедур банку, що стосуються адекватності, відповідності, ефективності та точності бухгалтерських даних і збереження активів банку;
- перевірка результатів поточної фінансової діяльності банку, нагляд за поточною діяльністю банку, дотриманням посадовими особами, працівниками банку, а також самим банком вимог чинного законодавства України та рішень органів управління банку;
- постійний перегляд системи операційних процедур (включаючи аудиторські процедури) та методів їх обліку;
- перевірка систем управління та передавання фінансової інформації, у тому числі електронних інформаційних систем та електронних банківських послуг;
- координація своєї діяльності з діями незалежних аудиторських фірм при проведенні зовнішнього аудиту банку з метою забезпечення оптимальних умов, за яких аудиторські фірми можуть з довірою покластися на висновки служби внутрішнього аудиту для уникнення дублювання зусиль;
- складання та надання висновків і звітів при проведенні перевірки.

Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-ХІІ [170] у ст. 22 передбачено, що аудит зовнішньоекономічної діяльності, відображеної у річних фінансових звітах суб'єктів, здійснюється уповноваженими на це незалежними аудиторськими організаціями відповідно до чинних нормативних актів, які регулюють аудиторську діяльність на території України.

У Законі України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-ХІІ [160] зазначається, що:

- перевірки фінансової діяльності товариства здійснюються державними податковими інспекціями, іншими державними органами у межах їх компетенції, ревізійними органами товариства та аудиторськими організаціями (ст. 17);
- достовірність та повнота річної фінансової звітності товариства повинні бути підтверджені аудитором (аудиторською фірмою). Обов'язкова аудиторська перевірка річної фінансової звітності товариств з річним господарським оборотом менш як двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів проводиться один раз на три роки (ст. 18).

Законом України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI [149] встановлено, що:

– річна фінансова звітність публічного акціонерного товариства підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором. Посадові особи товариства зобов'язані забезпечити доступ незалежного аудитора до всіх документів, необхідних для перевірки результатів фінансово-господарської діяльності товариства. Незалежним аудитором не може бути: 1) афілійована особа товариства; 2) афілійована особа посадової особи товариства; 3) особа, яка надає консультаційні послуги товариству. Висновок аудитора, крім даних, передбачених законодавством про аудиторську діяльність, повинен містити інформацію, передбачену частиною другою статті 74 цього Закону, а також оцінку повноти та достовірності відображення фінансово-господарського стану товариства у його бухгалтерській звітності. Аудиторська перевірка діяльності

акціонерного товариства також має бути проведена на вимогу акціонера (акціонерів), який (які) є власником (власниками) більше 10 відсотків простих акцій товариства. У такому разі акціонер (акціонери) самостійно укладає (укладають) з визначеним ним (ними) аудитором (аудиторською фірмою) договір про проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності товариства, в якому зазначається обсяг перевірки. Витрати, пов'язані з проведенням перевірки, покладаються на акціонера (акціонерів), на вимогу якого проводилася перевірка. Загальні збори акціонерів можуть ухвалити рішення про відшкодування витрат акціонера (акціонерів) на таку перевірку. Товариство зобов'язане протягом 10 днів з дати отримання запиту акціонера (акціонерів) про таку перевірку забезпечити аудитору можливість проведення перевірки. У зазначений строк виконавчий орган має надати акціонеру (акціонерам) відповідь з інформацією щодо дати початку аудиторської перевірки. Аудиторська перевірка на вимогу акціонера (акціонерів), який є власником більше ніж 10 відсотків акцій товариства, може проводитися не частіше двох разів на календарний рік. У разі проведення аудиту товариства за заявою акціонера (акціонерів), який (які) є власником (власниками) більше 10 відсотків простих акцій товариства, виконавчий орган товариства на вимогу такого акціонера (акціонерів) зобов'язаний надати завірені підписом уповноваженої особи товариства та печаткою товариства копії всіх документів протягом п'яти робочих днів з дати отримання відповідного запиту аудитора (ст. 75);

– спеціальна перевірка фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства проводиться ревізійною комісією (ревізором), а в разі її відсутності – аудитором. Така перевірка проводиться з ініціативи ревізійної комісії (ревізора) за рішенням загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу або на вимогу акціонерів (акціонера), які (який) на момент подання вимоги сукупно є власниками (власником) більше 10 відсотків простих акцій товариства.

Незалежно від наявності ревізійної комісії (ревізора) у товаристві спеціальна перевірка фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства може проводитися аудитором на вимогу та за рахунок акціонерів (акціонера), які (який) на момент подання вимоги сукупно є власниками (власником) більше 10 відсотків простих акцій товариства (ст. 76).

Законом України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР [179] в частині аудиту фінансової звітності визначено, що: достовірність та повнота річного балансу і звітності страховиків повинна бути підтверджена аудитором (аудиторською фірмою) (ст. 34); до прав спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю належить право проводити перевірку щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірності їх звітності за показниками, що характеризують виконання договорів страхування, не частіше одного разу на рік призначати проведення за рахунок страховика додаткової обов'язкової аудиторської перевірки з визначенням аудитора (ст. 37); що під час примусової санації має бути проведена комплексна перевірка фінансово-господарської діяльності страховика, в тому числі обов'язкова аудиторська перевірка (ст. 43).

Законом України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI [149] визначено, що наглядова рада акціонерного товариства може утворювати постійні чи тимчасові комітети з числа її членів для вивчення і підготовки питань, що належать до компетенції наглядової ради. В акціонерному товаристві можуть утворюватися комітети з питань аудиту та з питань інформаційної політики товариства. Очолюють комітети члени наглядової ради товариства, обрані за пропозицією акціонера, який не контролює діяльність цього товариства. З метою забезпечення діяльності комітету з питань аудиту наглядова рада може прийняти рішення щодо запровадження в товаристві посади

внутрішнього аудитора (створення служби внутрішнього аудиту). Внутрішній аудитор (служба внутрішнього аудиту) призначається наглядовою радою і є підпорядкованим та підзвітним безпосередньо члену наглядової ради – голові комітету з питань аудиту. Порядок утворення і діяльності комітетів встановлюється статутом або положенням про наглядову раду товариства (ст. 56).

Низка нормативно-правових документів визначає особливості застосування процедур отримання та обробки інформації в процесі аудиту. Зокрема, Постановами Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 1017 [166], від 31 грудня 2004 р. №1777 [167] та від 25 березня 2006 р. № 361 [140] визначений механізм здійснення органами державної фінансової інспекції державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, діяльності бюджетних установ, діяльності суб'єктів господарювання.

Стандарти діяльності з внутрішнього аудиту визначають питання планування діяльності з внутрішнього аудиту; ведення бази даних; організацію та проведення внутрішніх аудитів; документування ходу та результатів внутрішнього аудиту, моніторинг врахування рекомендацій за результатами внутрішнього аудиту; процедури звітування, моніторингу, формування та зберігання справ, взаємодії з органами державної влади та оцінки якості за результатами внутрішнього аудиту.

Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [221] визначаються рекомендації щодо вибору процедур, їх обсягу, послідовності виконання та оцінювання результатів. При цьому, особливий наголос робиться на тому, що аудитор визначає наведені параметри, ґрунтуючись на власному професійному судженні.

У нормативно-правових документах визначаються також окремі аспекти фінансово-господарської діяльності об'єктів, що мають бути досліджені в процесі аудиту.



У складі міжнародних професійних стандартів внутрішнього аудиту виділені Стандарти якісних характеристик (1000–1322) та Стандарти діяльності (2000–2600). Згідно зі Стандартами, зокрема 2100 «Сутність роботи внутрішнього аудиту», 2110 «Корпоративне управління», 2120 «Управління ризиками», 2130 «Контроль» внутрішній аудит повинен проводити оцінку та сприяти удосконаленню процесів корпоративного управління, управління ризиками і контролю, застосовуючи систематизований та послідовний підхід, зокрема: надавати оцінку та відповідні рекомендації з удосконалення корпоративного управління відповідно до таких завдань: організація етичних норм і цінностей у середині організації, забезпечення ефективного управління діяльністю організації та відповідального ставлення до роботи, передача відповідної інформації з питань ризиків і контролю в середині організації, координація діяльності та обмін інформацією між Радою (Радою Директорів, Наглядовою радою), зовнішніми та внутрішніми аудиторами і виконавчим керівництвом організації, оцінювати ефективність та сприяти удосконаленню процесів управління ризиками, допомагати організації у підтримці ефективної системи внутрішнього контролю, оцінювання її ефективності та результативності, сприяючи постійному удосконаленню системи [122].

Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [221], зокрема МСА 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів» визначається, що діяльність внутрішнього аудиту – це діяльність з оцінки, яка організована як підрозділ суб'єкта господарювання або надається йому як послуга. Серед іншого її функції охоплюють перевірку, оцінку та моніторинг достатності й ефективності внутрішнього контролю. Діяльність підрозділу внутрішнього аудиту може включати одну або більше таких складових: моніторинг внутрішнього контролю; перевірку фінансової та операційної інформації;

огляд операційної діяльності; огляд дотримання законів і нормативних актів; ідентифікацію та оцінку значної доступності ризику та поліпшення управління ризиками і системами контролю; оцінку процесу управління.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [151] передбачено, що служба внутрішнього аудиту виконує такі функції: 1) наглядає за поточною діяльністю банку; 2) контролює дотримання законів, нормативно-правових актів Національного банку України та рішень органів управління банку; 3) перевіряє результати поточної фінансової діяльності банку; 4) аналізує інформацію та відомості про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку; 5) надає спостережній раді висновки та пропозиції за результатами перевірок; 6) інші функції, пов'язані з наглядом та контролем за діяльністю банку. Служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді банку та звітує перед нею, діє на підставі положення, затвердженого спостережною радою.

Служба внутрішнього аудиту має право на ознайомлення з усією документацією банку та нагляд за діяльністю будь-якого відокремленого та структурного підрозділу банку. Служба внутрішнього аудиту уповноважена вимагати письмові пояснення від окремих посадових осіб банку щодо виявлених недоліків у роботі.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» [151] щодо зовнішнього аудиту передбачено, що банк зобов'язаний забезпечити проведення щорічної перевірки фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності аудиторською фірмою відповідно до законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, норм і стандартів аудиту, затверджених Аудиторською палатою України згідно з міжнародними стандартами аудиту та етики. Банк та аудиторська фірма зобов'язані

надавати Національному банку України на його вимогу пояснення, у тому числі письмові, з питань зовнішнього аудиту банку. Національний банк України має право вимагати від банку розширення предмета аудиторської перевірки в порядку та обсягах, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк має право укладати договори на проведення аудиторських перевірок річної фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності з тією самою аудиторською фірмою не більше ніж сім років поспіль. Банк зобов'язаний у порядку та за вимогами, визначеними нормативно-правовими актами Національного банку України, надати Національному банку України аудиторський висновок та інші документи за результатами аудиту. Керівники банку зобов'язані забезпечити умови для здійснення зовнішнього аудиту банку відповідно до вимог законодавства України та на вимогу аудиторської фірми надати звіти про проведені Національним банком України перевірки банку та звіти зовнішнього і внутрішнього аудиту банку (ст. 70): ідентифікація власне терміну «аудит» та його видів, визначення мети і завдань фінансового аудиту, визнання суб'єктів, та їх повноважень.

Таким чином, нормативно-правові регламенти фінансового аудиту в Україні стосуються аспектів його організації, серед яких визначення змісту аудиту, його мети і завдань, ідентифікація суб'єктів та наділення їх відповідними повноваженнями.

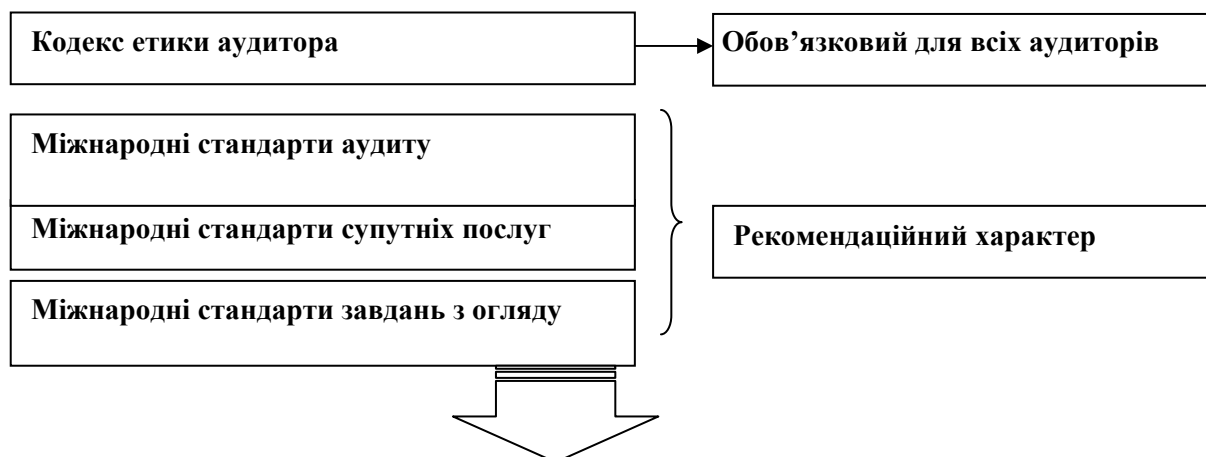
Суттєвим недоліком проаналізованих нормативних актів є те, що в них відсутня повна методика проведення передбачених форм державного фінансового аудиту. Також залишається невизначеним їх інформаційно-аналітичне забезпечення.

Водночас, результати дослідження дали можливість зробити висновок, що нормативно-правове регулювання здійснюється на трьох основних рівнях (рис. 2.1).

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

---

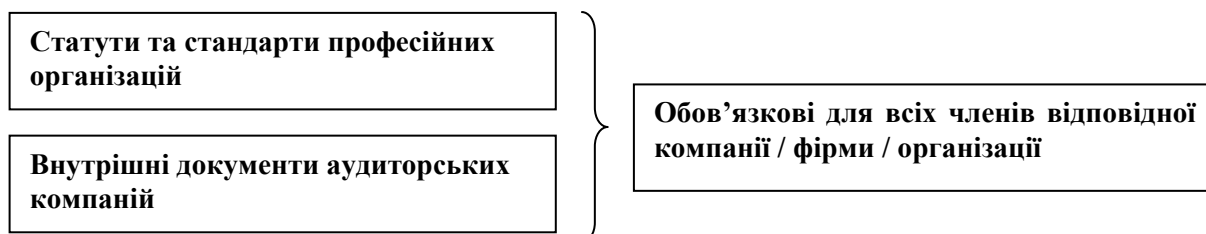
**I. МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ**



**II. НАЦІОНАЛЬНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ**



**III. ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКІ НОРМИ**



*Рис. 2.1. Стратегічне забезпечення системи правового регулювання фінансового аудиту*

*\* Джерело: розроблено авторами*

Аудиторська діяльність в Україні організовується з врахуванням досвіду, що склався у світовій практиці шляхом імплементації міжнародних нормативно-правових актів у частині міжнародних стандартів та кодексів, які мають в основному рекомендаційний характер для вітчизняної практики здійснення аудиту, в тому числі фінансового.

## **2.2. Модернізація нормативно-правового регулювання фінансового аудиту в контексті інтеграційних процесів в економіці**

Нормативно-правове регулювання аудиту становить собою низку документів на двох рівнях: на міжнародному і на національному. При цьому існують певні невідповідності між юридичним та фактичним статусами такого регулювання. Зокрема, правилом вирішення будь-яких спорів та конфліктів (в тому числі конфліктів інтересів) є те, що їх може розв'язати незалежна сторона, тобто суд. Але при цьому зважають, що такі нормативні та правові документи, як Кодекс етики професійних бухгалтерів та Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг Міжнародної Федерації бухгалтерів [221], а також інші важливі регулятивні документи із зрозумілих причин не затверджувалися Верховною Радою України і, відповідно, не мають юридичного статусу (номера реєстрації в Міністерстві юстиції) України. Крім того, сучасний стан нормативно-правового регулювання в Україні потребує чіткого та однозначного визначення таких понять, як «внутрішній аудит», «професійний аудит», «незалежний аудит» тощо, а також закріплення за зазначеними поняттями відповідного юридичного статусу [7].

З моменту набрання чинності таких концептуальних нормативно-правових документів, як Податковий кодекс України, підписання Аудиторською палатою України угод про співпрацю з контролюючими органами України різних

формацій, регуляторами аудиту інших країн, підвищення вимог до якості аудиторських послуг, а також опублікування проекту Стратегії розвитку аудиту в Україні на 2012–2013 рр., видозмінюється нормативно-правове регулювання аудиту, яке, своєю чергою, потребує відповідних наукових обґрунтувань та доробок [265]. У період актуалізації інтеграційних процесів в економіці зазначені зміни впливають на аудит в цілому (як зовнішній, так і внутрішній).

Суттєвим питанням нормативно-правового регулювання аудиту в Україні є реальний статус головного регулятора аудиту в Україні – Аудиторської палати України [150, 265]. Пов'язана вона, в першу чергу, з підписанням стратегічних (генеральних) угод та договорів між Аудиторською палатою України та такими установами, як Міністерство доходів і зборів України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні, Всеукраїнська асоціація кредитних спілок та ін. Крім того, Аудиторська палата України у 2012 р. оприлюднила проект Стратегії розвитку аудиту в Україні на 2012–2013 роки, в якому є тези, що можуть неоднозначно сприйматись практикуючими незалежними аудиторами [265]. Окремого узгодження з загальноприйнятим понятійним апаратом у нормативно-правовому регулюванні вітчизняного аудиту потребує статус та відповідальність сертифікованого аудитора (зважаючи на норми Податкового Кодексу України) [143].

Аудиторська палата України прийняла рішення, що з 1 травня 2010 року на теренах України як національні нормативи аудиту діють Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг Міжнародної федерації бухгалтерів. Але необхідно зауважити, що відчутний вплив та функціонування вітчизняної економіки на сьогодні здійснює насамперед Податковий кодекс України [143]. Його можна розглядати навіть як основний фактор впливу на зовнішній аудит, і, відповідно опосередковано, на всю систему управління підприємством.

Саме Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків тощо.

Зовнішнє і водночас незалежне підтвердження інформації про результати діяльності підприємств і дотримання ними законодавства необхідно державі для прийняття рішень у сфері економіки й оподатковування, адже аудиторська діяльність (аудит) – це підприємницька діяльність аудиторів (аудиторських фірм) щодо здійснення незалежних позавідомчих перевірок бухгалтерської (фінансової) звітності, платіжної-розрахункової документації, податкових декларацій та інших фінансових зобов'язань і вимог економічних суб'єктів, а також наданню інших аудиторських послуг [150]. Але аудит визначається не лише відповідним законом, а і Господарським кодексом України, який, своєю чергою, призначений забезпечувати зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України утверджувати суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами. Саме Господарський кодекс України встановлює загальні принципи господарювання в Україні [41].

Так, останнім часом стали доволі важливими для суб'єктів та осіб, що є складовою системи менеджменту підприємства, низка важливих нормативно-правових актів щодо податкової системи України та аудиту [150, 265]:

1. Договір про співробітництво між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Аудиторською палатою України від 11.03.2010.

2. Договір про співробітництво між Аудиторською палатою України та Всеукраїнською асоціацією кредитних спілок від 24.05.2011.

3. Генеральна угода про Співробітництво та взаємодію між Аудиторською палатою України та Міністерством доходів і зборів України від 31.08.2011.

Угоди регламентують основні засади співробітництва між сторонами. Важливо, що аудиторські фірми відповідно до зазначених угод є не лише незалежними у своїй професійній діяльності, а й відповідальними перед суспільством за якість наданих послуг. При цьому зазначене співробітництво ґрунтується на принципах:

- партнерства, яке передбачає конструктивне співробітництво та взаємодію обох сторін при вирішенні проблемних питань під час проведення аудиту податкової звітності платників податків, а також оформлення таких перевірок;
- балансу між державними інтересами та інтересами незалежних фахівців у галузі оподаткування та окремо взятих платників податків під час підготовки та прийнятті рішень, встановлення справедливої рівноваги, який характеризується оптимальним співвідношенням державних інтересів, інтересів незалежних аудиторських фірм та окремо взятих платників податків;
- невторчання держави у діяльність аудиторських фірм, інших незалежних фахівців у сфері оподаткування (крім окремих випадків, визначених у договорі).

Кодекс етики професійних бухгалтерів одним із фундаментальних принципів аудиту визначає його незалежність, але він завжди був концептуальним і водночас одним з найбільш дискусійних [222]. Причина такої дискусійності полягає в тому, що, з одного боку, аудит повинен прагнути бути незалежним, оскільки менеджменту підприємства цікава сама незалежна, стороння думка фахівця з аудиту. З іншого, – важко бути абсолютно незалежним при такій високій вартості аудиторських послуг, якою вона є сьогодні.

Економіка України, беззаперечно, має свої особливості, але при цьому не можна придумати власні, лише нам притаманні економічні закони. Однак фінансово-господарські процеси на вітчизняних підприємствах здебільшого наслідують дії закордонних підприємств. Так, у світі зростає вплив результатів внутрішнього аудиту, оскільки він здійснюється



впродовж поточного періоду, і немає потреби чекати на його закінчення, щоб здійснити певні аудиторські процедури.

Довіряючи одному з найвпливовіших світових економічних рейтингів – «Doing Business» – необхідно зазначити, що логіка причин виявлених тенденцій, а також їх наслідків виявляє недостатність контролю в усіх його проявах та видах. Отже, пріоритетним стає внутрішній аудит та моніторинг, ініційований самим власником (власниками) підприємства [266].

Doing Business посідає сьоме місце у світі у серії щорічних доповідей про дослідження факторів, які підвищують ділову активність і ті, що її обмежують. У зазначеному рейтингу процес ведення бізнесу представлено кількісними показниками регулювання підприємницької діяльності та захисту прав власності, що можуть бути зіставлені з майже двома сотнями країн світу. У результаті його аналізу та коригування управлінських рішень інтеграційні процеси в економіці можуть набути реального впровадження [7, 92, 267].

Потребує модернізації і нормативно-правове регулювання державного фінансового аудиту. Система нормативно-правових актів державного фінансового аудиту має будуватися з урахуванням таких основних вимог [215]:

- нормативно-правові акти не повинні мати суперечностей (у тому числі невідповідність у назвах, термінології тощо), дублювати один одного (те саме стосується і правових актів, що регулюють інші сфери державного управління і фінансів). Виконання цього принципу загалом має бути забезпечено чіткою компетенцією і правилами побудови системи правового регулювання державного фінансового контролю;

- має бути чітко визначено, які конкретні питання державного фінансового аудиту визначає певний рівень нормативного регулювання, як він взаємодіє з іншими рівнями, які види нормативно-правових актів входять у той чи інший рівень;

- повинна бути чітко визначена обов'язковість застосування, порядок розробки і узгодження нормативно-правових актів державного фінансового аудиту.

Серйозну проблему становить і відсутність правових норм, що визначають відповідальність за невиконання представлень і приписів суб'єктів державного фінансового аудиту, ненадання інформації на їх запити, надання неповної чи недостовірної інформації, а також за відмову від допуску на об'єкт, що перевіряється, без належної підстави.

Концепція розвитку державного фінансового аудиту повинна мати універсальний характер.

Проте закони та положення самі по собі не можуть вирішити проблеми державного аудиту. Вони мають формувати адекватний нормативно-правовий механізм, забезпечувати саму можливість існування та функціонування системи. До них також необхідно прийняти інструктивні та регламентуючі матеріали, розробити відповідні організаційні заходи щодо їх реалізації.

Необхідно також розробити нормативно-правовий документ загального користування, який би встановлював єдині принципи здійснення державного фінансового аудиту, єдині стандарти, прийнятні для застосування всіма органами, уповноваженими на здійснення фінансового контролю в державі, та порядок їх звітування. Такий документ має бути затверджений рішенням Кабінету Міністрів України та/або Верховної Ради України [49].

Для вирішення завдань модернізації нормативно-правового регулювання, насамперед, варто врахувати його рівні, які є властивими для країн, де аудит вже отримав належне визнання у суспільстві і, як наслідок, функціонує в умовах оптимального співвідношення впливу окремих чинників, що впливають на інформаційні потреби суспільства (національних інтересів, міжнародних зобов'язань, професійних потреб та індивідуальної зацікавленості суб'єктів фінансового аудиту) (табл. 2.3).

**Розділ 2. Нормативно-правове регулювання фінансового аудиту  
та напрями його вдосконалення**

*Таблиця 2.3*

**Рівні нормативно-правового регулювання аудиту\***

Рівень регулювання	Суб'єкти
Міжнародний	Міжнародні організації, об'єднання
Державний	Уповноважені органи законодавчої виконавчої та судової влади
Професійний	Професійні громадські об'єднання
Саморегулювання	Суб'єкти аудиту фінансової звітності

\* Джерело: розроблено авторами

Результати аналізу аспектів аудиту, на які може впливати нормативно-правове регулювання, дали можливість визначити, що:

1) процес виконання завдання з аудиту зазнає впливу різних рівнів регулювання;

2) вплив нормативно-правового регулювання різних рівнів на аудит та його інформаційно-аналітичне забезпечення не є однозначним: кожен аспект виконання завдання може регулюватися суб'єктами двох і більше рівнів (табл. 2.4).

*Таблиця 2.4*

**Аспекти аудиту, що зазнають впливу нормативно-правового регулювання\***

Аспекти, на які впливає нормативно-правове регулювання	Рівні регулювання
Обов'язковість (для емітента звітності) виконання завдання	Державний
Визначення принципів виконання завдання	Професійний
Ідентифікація змісту завдання	Міжнародний Державний Професійний Саморегулювання
Прийняття рішення щодо виконання завдання	Міжнародний Професійний Саморегулювання
Етапи планування виконання завдання та його зміст	Професійний Саморегулювання
Зміст, склад і структура інформації, яка має бути перевірена	Міжнародний Державний
Визначення критеріїв перевірки інформації	Міжнародний Державний

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

*Закінчення табл. 2.4*

Аспекти, на які впливає нормативно-правове регулювання	Рівні регулювання
Зміст, обсяг і послідовність виконання процедур перевірки інформації	Професійний Саморегулювання
Оцінка результатів виконання процедур	Професійний Саморегулювання
Вибір форми і методу узагальнення результатів виконання завдання	Державний Професійний Саморегулювання
Вибір змісту і характеру звіту за результатами виконання завдання	Професійний Саморегулювання

*\* Джерело: розроблено авторами*

За результатами дослідження були визначені завдання, вирішенню яких має сприяти нормативно-правове регулювання аудиту на різних рівнях (табл.2.5).

*Таблиця 2.5*

**Завдання аудиту, вирішенню яких має сприяти  
нормативно-правове регулювання\***

Зміст завдань	Група завдань	Рівень нормативно-правового регулювання
Визначення змісту і структури інформації, яка має бути перевірена	Забезпечення реалізації інтересів користувачів інформації	Міжнародний Державний
Визначення мінімально необхідного обсягу інформації, що має бути перевірена		
Обов'язковість перевірки інформації		
Визначення критеріїв перевірки інформації		
Визначення підходів щодо прийняття рішень про співпрацю аудитора з об'єктом	Забезпечення належної якості роботи аудитора	Професійний Саморегулювання
Визначення змісту процесу планування виконання завдання		
Вибір змісту, обсягу та послідовності виконання процедур перевірки інформації		
Оцінювання результатів виконання процедур перевірки інформації		

*\* Джерело: розроблено авторами*

Документи, в яких формулюються вимоги стосовно здійснення аудиту (зовнішнього і внутрішнього, державного і незалежного) здійснюють нормативний (міжнародні угоди, закони, постанови, укази, рішення органів державної влади) та рекомендаційний (стандарти, положення, методичні рекомендації) вплив.

Документи нормативного характеру, як правило, є характерними для міжнародного та державного регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення. Проте, документи нормативного характеру можуть бути характерні і для рівнів професійного регулювання та саморегулювання.

Зокрема, на рівні професійного регулювання можуть бути визначені нормативи щодо дотримання принципів виконання завдань аудиту, або наявності документального обґрунтування аудиторських доказів, отриманих у процесі застосування відповідних процедур.

Саморегулювання на рівні суб'єктів аудиту у нормативному порядку визначає процедури підтвердження розуміння персоналом політики стосовно забезпечення якості роботи.

Водночас, окремі документи нормативного характеру містять певні рекомендаційні норми стосовно аудиту. Це, зокрема, стосується можливості суб'єктам підприємництва обрати один з деяких варіантів застосування облікової політики, що визначаються положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Нормативні документи стосовно регулювання фінансового аудиту, що приймаються міжнародними організаціями, можуть містити рекомендації стосовно забезпечення високої якості роботи аудиторів з урахуванням вимог національного законодавства.

Отже, нормативно-правове регулювання фінансового аудиту має забезпечувати легітимізацію функціонування суб'єктів аудиту, сприяти підвищенню якості їх роботи та реалізації інформаційних потреб користувачів перевіреної інформації.

Модернізація нормативно-правового регулювання має вирішити проблему відсутності єдиного підходу суб'єктів

аудиту до врахування вимог і рекомендацій нормативно-правового регулювання в процесі виконання завдань. Наявність такої проблеми пояснюється суб'єктивним характером професійного судження аудитора, на підставі якого він приймає рішення стосовно планування, виконання процедур, оцінювання отриманих аудиторських доказів, формулювання звітів і висновків.

Іншою проблемою нормативно-правового регулювання фінансового аудиту, що може бути вирішена в процесі його модернізації, є наявність протиріч у регулюючих документах суб'єктів регулювання різних рівнів.

Зокрема, це стосується необхідності ідентифікації та оцінювання аудитором причин виникнення виявлених відхилень у фінансово-господарській діяльності та інформації про неї, а саме: навмисних (шахрайства) чи ненавмисних (помилки) дій управлінського персоналу клієнта. У цьому випадку мають бути усунені протиріччя у вимогах законодавства, що передбачає адміністративну або кримінальну відповідальність як у випадках виникнення відповідних обставин, так і у випадках не інформування про зазначені обставини з боку обізнаних осіб, а також рекомендацій стандартів аудиту, які передбачають необхідність дотримання аудитором принципу конфіденційності.

Для нормативно-правового регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення аудиту фінансової звітності характерними є відмінності щодо кваліфікаційних вимог незалежних аудиторів і працівників державного фінансового аудиту.

Зокрема, це стосується процедур підтвердження необхідного рівня кваліфікації, а саме: розрізняються процедури контролю фахової підготовки, критерії її оцінювання та підтвердження.

Крім того, нормативно-правове регулювання фінансового аудиту визначає різні підходи до оцінювання окремих обставин, виявлених у процесі аудиту. Прикладом таких розбіжностей є оцінка аудитором факту ненадання доступу до необхідної інформації. Якщо працівник суб'єкта державного

аудиту має право використати різні механізми впливу на об'єкт аудиту (до вжиття фінансових санкцій), то незалежний аудитор має можливість або застосувати альтернативні процедури щодо отримання та перевірки інформації, або виконати модифікацію аудиторського звіту.

Таким чином, розв'язання в процесі модернізації нормативно-правового регулювання фінансового аудиту наведених проблем дасть змогу:

- 1) забезпечити належну якість роботи аудитора в умовах збереження його незалежності;
- 2) забезпечити високий рівень універсалізації чинного законодавства для всіх видів аудиту;
- 3) систематизувати та узгодити стандарти незалежного та державного аудиту;
- 4) забезпечити відповідність нормативно-правового регулювання фінансового аудиту змісту інтеграційних процесів в економіці;
- 5) узгодити нормативно-правові документи, що регулюють фінансовий аудит в Україні, з відповідними положеннями, що функціонують у світовому економічному просторі.

### **2.3. Пріоритети вдосконалення нормативно-правової бази фінансового аудиту**

При проведенні фінансового аудиту доцільно керуватися нормативно-правовими актами, які регулюють не лише аудиторську діяльність, а й фінансово-господарську діяльність всіх суб'єктів. Таке правове поле доцільно визначити як тактичне забезпечення системи правового регулювання фінансового аудиту.

До основних нормативно-правових актів, які визначають тактику ведення фінансового аудиту, належать такі:

- законодавство у сфері фінансово-господарської діяльності та оподаткування;
- Бюджетний кодекс України;

- встановлений порядок ведення бухгалтерського обліку і формування фінансової звітності, який регулюється Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [153];

- Національні положення (стандарты) бухгалтерського обліку;

- Міжнародні стандарти фінансової звітності (для міжнародних компаній).

Такий перелік не є вичерпним, оскільки при проведенні ініціативного фінансового аудиту доцільно керуватися також й управлінською звітністю, проте обов'язковість її ведення на підприємстві не затверджено законодавчо та доцільність ведення такого обліку визначається самим підприємством.

Досліджуючи питання правового забезпечення фінансового аудиту, проаналізувавши чинне законодавство, можна зробити висновок про виділення таких його видів у частині державного фінансового аудиту:

- фінансовий аудит виконання бюджетних програм (аудит ефективності);

- державний фінансовий аудит діяльності бюджетних установ;

- державний фінансовий аудит діяльності суб'єктів господарювання;

- державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів.

Відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 № 1017 [166], «аудит ефективності – форма державного фінансового контролю, яка спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для реалізації запланованих цілей та встановлення факторів, які цьому перешкоджають». Метою здійснення цього виду аудиту є розроблення обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів у процесі виконання бюджетних програм. Особливістю вказаного виду аудиту є те, що об'єктами аудиту можуть бути всі юридичні особи незалежно від організаційно-



правової форми і форми власності, а також суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи, які беруть участь у виконанні бюджетних програм (всі вони є учасниками бюджетного процесу). Аудит ефективності, спрямований на перевірку економності, продуктивності і результативності управління державними фінансовими ресурсами, охоплює не лише специфічну фінансову діяльність, але й увесь спектр державної діяльності, зокрема організаційну та адміністративну системи. Таким чином, аудит ефективності передбачає перевірку різних сторін діяльності державних та інших органів з метою визначення ефективності використання ними бюджетних коштів, виділених для надання відповідних державних послуг, виконання державних, галузевих і регіональних програм.

Другий вид державного фінансового аудиту регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 № 1777 [167], в пункті 2 якої наводиться таке визначення державного фінансового аудиту: «фінансово-господарський аудит – це форма державного фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим порушенням та забезпечення достовірності фінансової звітності, основним завданням якого є сприяння бюджетній установі у забезпеченні правильності ведення бухгалтерського обліку, законності використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, складанні достовірної фінансової звітності та організації внутрішнього фінансового контролю». Виходячи із завдань цього різновиду державного фінансового аудиту, його предметом є дослідження первинних документів щодо операцій із коштами та майном, іншими активами і пасивами, ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової звітності та організація внутрішнього фінансового контролю. Об'єктом зазначеного аудиту є виключно бюджетні установи. Однак, визначення поняття фінансово-господарського аудиту залишається суперечливим. Пояснити це можна таким чином: по-перше, сама категорія «фінансово-господарський аудит» не відповідає змісту ст. 363 Господарського кодексу України [41] та предмету постанови Кабінету Міністрів України

від 31.12.2004 № 1777 [167]; по-друге, нині відсутній єдиний підхід у науковців щодо визначення самого поняття державного фінансового аудиту: одна група авторів віддає перевагу поняттю «фінансовий аудит», інша – «фінансово-господарський аудит», третя – «аудит фінансово-економічної діяльності».

Якщо у другому виді державного фінансового аудиту об'єктами є виключно бюджетні установи, то для третього різновиду – державний фінансовий аудит діяльності суб'єктів господарювання (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.03.2006 № 361) [140] характерним є проведення його у всіх суб'єктів господарювання, віднесених до державного сектору економіки, а також інших суб'єктів господарювання, що отримують (отримували в період, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у період, який перевіряється) державне чи комунальне майно. Відповідно до п. 1 вищевказаної постанови зміст державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання відповідає визначенню державного фінансового аудиту в нормах Господарського кодексу України [41] і Закону України «Про загальні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [162] та не потребує додаткового аналізу. Загальний аналіз предмета державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання дозволяє дійти висновку, що цей вид аудиту є своєрідним симбіозом засад зовнішнього (адміністративного) та функціональності внутрішнього аудиту, що робить його перспективним та дієвим.

Завданнями аудиту виконання місцевих бюджетів є перевірка та аналіз фактичного виконання місцевого бюджету, ефективність використання комунальних коштів, майна та інших активів, достовірність фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Натомість аналіз положень цього документа дає змогу констатувати наявність дублювання функцій Рахункової палати і Державної фінансової інспекції щодо здійснення цього різновиду аудиту. Адже, з одного боку, документом вперше позитивно вирі-

шено питання про можливість проведення державного фінансового аудиту органами Державної фінансової інспекції, а, з іншого, – ще одним суб'єктом, який здійснює даний вид аудиту, визначено Рахункову палату.

Таким чином, аналіз правового закріплення понять та видів фінансового аудиту як форми фінансового контролю означив невідповідності окремих положень нормативно-правових актів, що вимагає суттєвого удосконалення, в першу чергу, категоріально-понятійного апарату у сфері фінансового аудиту загалом. В Україні фінансовий аудит перебуває у процесі розвитку. Його становлення повинно відбуватись у міру розвитку ринкового середовища та ринку аудиторських послуг незалежно від їх обов'язковості, а завдяки підвищенню кваліфікації та набуттю досвіду аудиторів та збільшенню попиту з боку підприємств з метою зниження фінансових ризиків.

З позиції теоретичної осмисленості окремих форм контролю не лише в Україні, але і за кордоном, недостатньою мірою розробленим залишається корпоративний фінансовий аудит. Доцільно зауважити, що проблеми корпоративного фінансового аудиту залишаються слаборозвинутими не лише в науковому аспекті, а й у сфері нормативно-правового регулювання. Крім того, фінансовий аудит у його сутнісному розумінні для більшості акціонерних товариств є незрозумілим і недооціненим інструментом корпоративного управління.

Корпоративне право розвинутих країн займає одне з чільних місць серед інструментів стимулювання економічного розвитку через підвищення ефективності діяльності корпорацій, слугує джерелом розробки пропозицій з удосконалення нормативно-правової бази з метою побудови інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту.

Наведені у табл. 2.6 доповіді були враховані при формуванні системи стандартів саморегулювання корпоративного управління та слугують базовим нормативним забезпеченням для цілей корпоративного фінансового аудиту [223].

*Таблиця 2.6*

**Доповіді, які покладено в основу системи стандартів  
саморегулювання корпоративного управління\***

Дата публікації	Назва документа	Тема
01.12.1992	Доповідь Кедбері (Gadbury Report)	Фінансові аспекти корпоративного управління
01.12.1994	Доповідь Руттемана (Rutteman Report)	Внутрішній контроль та фінансова звітність
17.07.1995	Доповідь Грінбюрі (Greenbury Report)	Винагороди членам ради директорів
28.01.1998	Доповідь Хампеля (Hampel Report)	Фундаментальні принципи корпоративного управління
28.09.1999	Доповідь Тернбула (Turnbull Report)	Система внутрішнього контролю
06.05.2001	Доповідь Майнерса (Myners Report)	Інституційні інвестори
20.01.2003	Доповідь Сміта (Smith Report)	Комітети ради директорів із аудиту
20.01.2003	Доповідь Хіггса (Higgs Report)	Роль невиконавчих директорів

\* Джерело: розроблено авторами

Доповідь Кедбері стала основою для Кодексу корпоративного управління, який отримав назву «Кодекс Кедбері». Пізніше на основі доповідей Кедбері, Грінбюрі та Хампеля був створений Кодекс корпоративного управління (The Combined Code), який набув у чинності 1 січня 1999 р. Його принципи та положення розвивалися й уточнювалися в доповіді Тернбулла, Майнерса, Сміта і Хіггса.

До оновленого Кодексу додалися три пояснювальних документи:

- керівництво Тернбулла зі створенню системи внутрішнього контролю;
- керівництво Сміта з організації діяльності комітетів з аудиту;

- вказівки Хіггса із роз'ясненнями ефективного корпоративного управління, який включав такі матеріали:
  - керівництво для голови ради директорів і для невиконавчих директорів;
  - короткі описи основних функцій комітетів із винагородою і за призначеннями;
  - список питань до кандидатів у невиконавчі директори;
  - типові повідомлення про призначення на посаду невиконавчого директора;
  - керівництво по введенню на посаду невиконавчого директора, за оцінкою діяльності ради директорів, комітетів ради директорів і членів ради директорів.

Вагомим внеском у розвиток корпоративної культури управління слід вважати розробку й прийняття у 1999 році «Принципів корпоративного управління ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку)» документ, що став першим міжнародним етапом у сфері корпоративного управління і в новій редакції від 22 квітня 2004 р. [148].

Найбільш помітною зміною стало прийняття 30 липня 2002 р. Закону Сарбейнса-Окслі, відомий також як Закон про реформу звітності публічних компаній і захисту інвесторів (Public Company Accounting Reform and Investor Protection Act of 2002). Законом встановлені жорсткі стандарти, яких зобов'язані дотримуватися публічні компанії при організації роботи рад директорів, корпоративного менеджменту, а також аудиторські компанії, які здійснюють перевірку їх фінансової звітності.

Закон Сарбейнса-Окслі є типовим при розробці аналогічних правових актів з організації аудиторської діяльності і контролю за її якістю в інших країнах. Так, у підготовленому фірмою Ernst & Young огляді «Вирівнювання вартості від внутрішнього контролю» [224] наведений перелік чинних і розроблюваних правових актів, що регулюють у країнах вимоги до прозорості та надійності фінансової звітності та відповідальності і підзвітності менеджменту публічних

компаній і аудиторських організацій: США: SOX, Японія: J-SOX, Великобританія: Combined Code, Франція: LSF, Італія: 231 & 262, Швеція: Corporate Code, Швейцарія: Swiss Code, ЄС: 4th, 7th & 8th Directives, Бразилія: Governanca Corporativa, Росія: Ордер N 04-1245/пз-н, Індія: Clause 49, Китай: SASAC Directive, Австралія: CLERP 9, всесвітній: BASEL II та BASEL III.

Доцільним є більш детальний аналіз міжнародної практики корпоративного права з визначенням потенційних можливостей адаптації такого досвіду у вітчизняну правову систему.

У шістдесятих роках минулого століття в межах Європейського Економічного Співтовариства створювалися проекти прийняття єдиного комплексного акту (уніфікованого наднаціонального закону) щодо регулювання діяльності акціонерних товариств як основних учасників єдиного європейського ринку, що проходив стадію формування. Такі спроби були реалізовані через прийняття директив.

- Перша директива з права компаній (1968 р.) [225], якою встановлювались вимоги щодо формування єдиного національного реєстру компаній (юридичних осіб), відкритого для громадськості, мінімальний обсяг інформації стосовно компанії, що мав міститися в такому реєстрі, чітке зазначення про необхідність забезпечити в національному законодавстві загальну правоздатність для компаній.

- Друга директива з права компаній (1977 р.) [226], якою регулювались дуже чутливі (стосовно можливих зловживань) питання формування та підтримання капіталу компаній.

- Третя (1978 р.) [227] та Шоста (1982 р.) [228] директиви, якими встановлювались детальні правила злиття (злиття та поглинання) та поділу (поділу та виділення) для акціонерних товариств.

Прийняттям директив була здійснена спроба «розчистити» та «вирівняти» законодавче поле корпоративного права держав-членів ЄС. Проте, у процесі розробки та прийняття

директив було ідентифіковано проблеми та суперечності між державами-членами, які мали подвійний ефект. Очевидною стала слабкість інституціонального забезпечення функціонування акціонерних компаній.

Проблеми інституційного забезпечення призвели до появи трьох директив, що отримали неофіційну назву «Бухгалтерського кодексу ЄС» (про вимоги до річної фінансової звітності (1978 р.) [229], про консолідовану звітність (1983 р.) [230], про вимоги до аудиторів (1984 р.) [231]). Проект п'ятої директиви про структуру, компетенцію та відповідальність органів управління акціонерних компаній, до якої були включені вимоги про створення систем участі робітників в управлінні, так і не був прийнятим.

Неприйняття проекту п'ятої директиви, поглиблення процесів економічної інтеграції та, відповідно, накопичення проблем щодо транскордонної діяльності компаній призвели до того, що Європейська Комісія зосередила свою увагу на створенні сприятливого режиму для діяльності компаній, що походять з однієї держави-члена, на території іншої держави-члена. У зазначеній сфері були прийняті директиви щодо розкриття інформації про філії, що створюються в державах-членах компаніями, походженням з інших держав-членів (1989 р.) [232], та про транскордонне злиття компаній, походженням з різних держав-членів (2005 р.). Цілям стимулювання транскордонної активності в межах ЄС слугувало також створення специфічної наднаціональної конструкції юридичної особи – «Європейського Об'єднання з Економічних Інтересів» (ЄОЕІ) [233] – наднаціонального аналога поширеної в багатьох країнах конструкції партнерства.

Успіх ЄОЕІ спричинив створення наднаціональної конструкції акціонерного товариства – «європейської компанії» Європейською Комісією [234].

Нова директива про компанію одного учасника [235] не викликала зацікавленості держав-членів, оскільки стосувалася усунення давно застарілих норм про мінімальну

кількість учасників компаній з обмеженою відповідальністю, директива про поглинання [236] стала справжнім потрясінням для країн «старої» Європи, в яких великий бізнес значною мірою представлений компаніями «сімейного» типу. Очевидно, що директива про поглинання не була сприйнятою як з боку національної бюрократії, так і національної бізнес-еліти в багатьох державах-членах, але формування прозорого та ефективного ринку корпоративного контролю є необхідною умовою збереження конкурентоспроможності європейської економіки. У США такий ринок вже давно сформувався, а такі країни, як Китай, Японія [237], Тайвань, Південна Корея, в яких сімейний характер бізнесу жорстко вмонтований у національну культуру та світосприйняття, вживають рішучих заходів щодо створення ринку корпоративного контролю та стимулювання конкуренції у корпоративних відносинах.

Невдовзі після створення Європейського Союзу у 1992 р. Україна розпочала з ним переговори і у 1994 р. уклала Угоду «Про Партнерство і Співробітництво» (УПС), головним змістом якої було прийняття Україною на себе зобов'язань щодо здійснення реформ, які б наблизили її до відповідності критеріям членства у Європейському Союзі. Серед іншого передбачалося, що Україна досягне з європейськими країнами «приблизної адекватності законів» у певних важливих галузях законодавства: закон про компанії, про банківську справу, бухгалтерський облік компаній, податки, інтелектуальну власність, фінансові послуги, правила конкуренції тощо. Таким чином, Україна зобов'язалася інкорпорувати в національне корпоративне законодавство положення, передбачені такими директивами: Першою (про розкриття інформації та створення єдиного реєстру компаній), Другою (про формування та підтримання капіталу компаній), Третьою (про злиття акціонерних компаній), Четвертою (про річну фінансову звітність), Шостою (про поділ акціонерних компаній), Сьомою (про консолідовану звітність), Восьмою (про аудиторів), Дванадцятотою (про компанії з одним учасником) та Директивою від



21.04.2004 «Про пропозиції про поглинання». Проте серед реальних досягнень за всі роки з дати укладення УПС у сфері наближення українського корпоративного права до мінімальних європейських стандартів, можна навести лише надання Цивільним кодексом України (ст. 91) загальної правоздатності всім юридичним особам, врегулювання питання зобов'язань, що виникли до створення товариства (ст. 96), та створення єдиного відкритого для публіки реєстру юридичних осіб (ст. 89), тобто основних положень Першої директиви з права компаній від 1968 р. При цьому прийнятий одночасно з Цивільним Господарський кодекс, заснований на позиціях радянської школи господарського права, своєю чергою, заперечує можливість загальної правоздатності для «суб'єктів господарювання», вводячи поняття господарської компетенції, та замовчує питання відкритості реєстру юридичних осіб для громадськості [96].

Проблеми українського корпоративного права є набагато глибшими, ніж його невідповідність положенням європейських директив. Українське корпоративне право на момент свого становлення характеризувалося спадковими радянськими елементами, які, своєю чергою, зазнали трансформацій, що в подальшому перетворили його на таке, що не відповідає сучасним викликам та наділено неспроможністю боротися із корупцією та нестримною офшоризацією української економіки.

Аналізуючи природу українського корпоративного права, неможливо залишити поза увагою існуючі в сучасному порівняльному корпоративному праві теорії: етичну та політичну.

Етична теорія фактично є розвитком теорії Макса Вебера про протестантську етику як ідеологічну основу західного капіталізму та базується на припущенні, що визначальний вплив на формування та розвиток національної системи права та корпоративного права зокрема, здійснює система моральних цінностей, підтримуваних домінуючою релігійною течією [238]. Ситуація, що склалася з правовою системою в Україні, цілком узгоджується з головними тезами етичної теорії.

Політична теорія визначення моделі корпоративних відносин, найвідомішим представником якої є американський професор Марк Ро (Mark Roe) [239], обґрунтовує думку розмежування у напрямках розвитку корпоративного права після Першої світової війни із розповсюдженням у континентальній Європі соціал-демократичних ідей, які передбачали посилення ролі держави як соціального арбітра та економічного регулятора. Теорія знаходить своє підтвердження в Україні. Ситуація, коли вбогість українського корпоративного законодавства співіснує з абсурдно надмірною зарегульованістю діяльності українських корпорацій цілком пояснюється завищеними очікуваннями, які пострадянські суспільства за інерцією покладають на державу.

Появу українського корпоративного права, як правило, пов'язують із прийняттям Законів України «Про господарські товариства» [160], «Про акціонерні товариства» [149] та «Про цінні папери та фондовий ринок» [183]. Прийняті в період законодавчої лихоманки 1991–1993 років, ці нормативні акти є відображенням дуже поверхневого уявлення про фондовий ринок та корпорації в розвинутих країнах.

Більшість статей Закону України «Про господарські товариства» [160], що стосуються акціонерних товариств, присвячені процесу заснування відкритого акціонерного товариства шляхом організації відкритої підписки на його акції. У розвинених країнах така схема вже давно визнана як нежиттєздатна. Довела свою нежиттєздатність вона і в Україні. Переважна більшість українських акціонерних товариств з'явилася шляхом корпоратизації (перетворення державних підприємств на відкриті акціонерні товариства), із тієї незначної кількості, що були створені приватними засновниками, деякі відверто нехтували вимогами закону (навіть не зареєструвавши випуски своїх акцій) і лише незначна меншість вдалася до формального слідування вимогам процедури організації відкритої підписки на акції, які вочевидь

не мали жодного практичного сенсу та виглядали дешевим фарсом.

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [183] взагалі не містив чіткої вказівки на орган, до компетенції якого входило регулювання ринку цінних паперів. Певний час на цю роль претендували Міністерство фінансів та Національний банк України аж доки катастрофічні результати ваучерної приватизації та скандал із трастами не зменшили регулятивний ентузіазм цих органів, які без заперечень зустріли створення Державної Комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) із широкими повноваженнями щодо регулювання ринку цінних паперів. Комісію було створено у 1996 р. за технічної підтримки США за зразком американської Securities and Exchange Commission (SEC). Однак, замість того, щоб зосередитись на захисті прав інвесторів та створенні умов для розвитку необхідної інфраструктури, заснованої на здорових принципах і орієнтованої на дрібних інвесторів, Комісія зосередилась на «моніторингу» і «регулюванні» інвестиційних фондів, які на той час інтенсивно розпродували придбані за ваучери інвесторів пакети акцій офшорним компаніям, пов'язаним з українськими ФПГ.

Невдала реалізація проекту ваучерної приватизації була тісно пов'язана з концептуальними вадами українського корпоративного законодавства, які не усунені до сьогодні. Процеси акумуляції пакетів акцій призвели до появи великих (контролюючих) акціонерів, які встановили контроль над менеджментом. До Закону України «Про господарські товариства» [160] були внесені зміни, які зобов'язували великі акціонерні товариства створювати наглядові ради для того, щоб контролювати дії менеджменту. Контролюючі акціонери, значну частину яких склали представники ФПГ, встановивши контроль над менеджерами, виявилися абсолютно незацікавленими у припиненні чи запобіганні процесам вилучення прибутків та вимивання активів акціонерних товариств [96].

Отже, сьогодні в Україні склалася модель корпоративних відносин, що полягає в тому, що більшість великих та середніх підприємств контролюються фінансово-промисловими групами, які порушують інтереси акціонерів меншості, системно вилучають прибутки від діяльності акціонерних товариств через операції із підконтрольними корпораціями (здебільшого офшорними компаніями) із мінімальними інвестиціями у модернізацію виробництва.

Правовою основою для цієї схеми є фактична відсутність механізму захисту прав акціонерів меншості від зловживань з боку менеджерів чи контролюючих акціонерів, принцип «переможець отримує все», який діє стосовно обрання наглядової ради, що формується виключно представниками контролюючого акціонера, відсутність практики притягнення посадових осіб товариства за шкоду, яку вони завдали своїми діями товариству, недосконала система бухгалтерського обліку та примітивна система розкриття інформації.

Очевидно, що проблеми українського корпоративного сектору значно глибші, ніж може здатися, і потребують більш комплексних заходів, ніж просте перенесення норм європейських директив у національне законодавство. Українське корпоративне право потребує глибинного реформування не лише з метою отримати членство в Європейському Союзі, а, в першу чергу, щоб подолати деструктивні тенденції в економіці України, пов'язані з надмірною концентрацією власності, придушенням конкуренції, згортанням інвестиційних процесів, системними диспропорціями в організації грошових потоків.

Ефективне подолання таких небезпечних явищ, які присутні в економіці України, неможливе без кардинального реформування українського корпоративного права, а саме:

1. Українське законодавство негайно потребує впровадження ефективних механізмів захисту прав та інтересів акціонерів, особливо інтересів акціонерів меншості. Ті механізми, які зараз присутні в законодавстві, довели свою неефективність та не стали на заваді масштабним процесам

експропріації дрібних акціонерів недобросовісними менеджерами та великими акціонерами. Слід, однак, розрізняти природу та головні рушійні сили тих чи інших механізмів захисту прав акціонерів меншості. За цим критерієм можна визначити кілька груп механізмів, ефективність яких може суттєво залежати від інституційного забезпечення:

- Вимоги щодо прийняття певних важливих рішень кваліфікованою більшістю голосів. Цей механізм присутній в українському законодавстві [149]. Однак специфіка моделі корпоративних відносин, що склалася в сучасних умовах, майже позбавила його ефективності, оскільки домінуючою в українських корпоративних відносинах стала схема захоплення контролю над акціонерним товариством через призначення лояльного менеджменту із подальшим вилученням прибутків товариства через переорієнтацію його грошових потоків до афілійованих структур, для реалізації якої достатньо простої чи навіть ситуативної більшості.

- Переважне право акціонерів на придбання акцій додаткових емісій пропорційно своїй частці в статутному капіталі акціонерного товариства. Українське законодавство містить лише посилання на «переважне право» акціонерів [149], що призвело до непоодиноких спроб перекручень та зловживань, а відсутність механізмів призупинення цього права позбавляють українське законодавство гнучкості, якої потребують українські товариства для залучення прямих іноземних інвестицій. Водночас можна констатувати, що контролюючі акціонери чи недобросовісний менеджмент, які мають всі шанси виграти «змагання» з іншими акціонерами за збільшення своєї частки в капіталі товариства, спрямовуючи на ці цілі вилучені у товариства кошти, обирають більш «дешевий» шлях реєстрації додаткових емісій з порушеннями та встановлення перед акціонерами меншості протиправних перешкод, запобігаючи реалізації ними своїх переважних прав.

- Право акціонера вимагати обов'язкового викупу акцій за справедливою ціною у випадку, якщо акціонер не

погоджується з окремими рішеннями загальних зборів. Цей доволі простий, але дуже ефективний механізм захисту прав акціонерів меншості має вирішити проблему виходу акціонерів меншості, права яких порушуються, з інвестиції в умовах відсутності ліквідного ринку акцій товариства. Слід зазначити, що цей механізм отримав загальне визнання і був інкорпорований в законодавство практично всіх розвинутих країн. Надання акціонерам меншості гарантованої можливості вийти з інвестиції є потужним стимулом для дрібних та портфельних інвесторів інвестувати кошти в акції, а для контролюючих акціонерів та менеджерів – утримуватись від зловживань. Українське корпоративне законодавство потребує інкорпорації цього механізму.

▪ Надання акціонерам права звертатися з позовом до посадових осіб товариства (похідний позов). В умовах розпорошеності капіталу більшості великих корпорацій та послаблення ефективності багатьох контрольних механізмів право акціонерів звертатися з позовом від імені та в інтересах корпорації до членів ради директорів цієї корпорації є одним з фундаментальних правових механізмів, що забезпечує ефективне функціонування великих корпорацій в інтересах їх акціонерів. Механізм похідного позову в країнах системи загального права виконує подвійну роль, оскільки є не тільки потужним стимулом для членів органів управління корпорацією працювати сумлінно, а й забезпечує швидке та ефективне виявлення регулятивних проблем, які в інших країнах замовчуються або консервуються всередині корпорації, із спрямуванням спірних питань на розв'язання до суду. Величезний позитивний потенціал механізму похідного позову набув широкого визнання, що призвело до його запозичення корпоративним законодавством більшості розвинутих країн. Однак слід чітко розуміти, що необхідною складовою, яка забезпечує ефективність похідних позовів, є висока кваліфікація та авторитет суддів, рішучість яких ґрунтується на мандаті суспільної довіри до судового корпусу, а також

розроблену численними судовими прецедентами концепцію фідучіарних зобов'язань, які несуть члени органів управління перед корпорацією та її акціонерами. Розвиток механізму похідного позову вимагатиме значного часу та має здійснюватись разом з реформуванням судової системи.

2. Українське законодавство позбавлено чіткого орієнтира для вироблення концепції розподілу компетенції між органами акціонерного товариства у зв'язку з неухваленням п'ятої директиви з права компаній.

3. Вкрай необхідним, особливо через практику експропріації акціонерів меншості та ігнорування їх інтересів, є забезпечення представництва акціонерів меншості у складі наглядової ради. Цього можна досягти, встановивши вимогу щодо обов'язкового застосування кумулятивного методу голосування, який забезпечує акціонерам меншості пропорційне представництво у складі наглядової ради.

4. Необхідною умовою успішності розвитку корпоративного законодавства України має стати комплексність регулювання та стратегічний підхід. Багато інститутів вітчизняного корпоративного права сьогодні потребують загального переосмислення для визначення доцільності їх існування. При цьому має досягатися не тільки мета захисту інтересів учасників та кредиторів господарського товариства, суспільних та державних інтересів, але й з'ясування того, наскільки вітчизняне корпоративне право слугує інтересам самого господарського товариства, чи створює воно сприятливі та ефективні форми для функціонування підприємницької організації та чи не містить «зайвих» непрацюючих норм, які, не виконуючи ніякої позитивної функції, лише створюють перешкоди на шляху ефективного ведення бізнесу і є джерелом додаткових витрат для товариства та його учасників.

5. Із корпоративного права України мають бути виведені норми та правові конструкції, які показали свою неефективність (тобто не досягають поставленої мети регулювання, не мають позитивного ефекту) або недієвість (є штучними та

нездатними до регулювання тих відносин, що мають місце у реальному житті). Правові моделі поведінки, що запроваджені сучасним корпоративним правом України, іноді є дуже далекими від тих відносин, що дійсно складаються на практиці.

6. Запровадження в Україні поширених за кордоном моделей регулювання буде приваблювати іноземних інвесторів значно більше, ніж численні міжнародні договори про стимулювання інвестицій, вільні економічні зони та території пріоритетного розвитку [93, 95]. Участь у господарських товариствах є однією з найбільш поширених форм іноземного інвестування на території України [94] й іноземні інвестори повинні мати можливість працювати за відомими їм правилами та стандартами, поширеними в усьому цивілізованому світі.

7. Спрощення умов здійснення підприємницької діяльності, створення законодавства, яке максимально сприятиме веденню як малого, так і великого бізнесу. Країни ЄС є лідерами у цьому русі – за даними Світового банку із 10 країн світу, у яких найбільш активно відбувається регуляторна реформа, 6 є членами ЄС (Словаччина, Бельгія, Фінляндія, Литва, Польща, Іспанія). У двадцятку світових лідерів, яким вже вдалося забезпечити максимально сприятливі умови для ведення бізнесу, увійшли 9 країн ЄС, з яких лідирує Великобританія [240].

Вважаємо, що в Україні має бути проведена комплексна фундаментальна реформа корпоративного законодавства. Наступним етапом дослідження у цьому напрямі має стати розробка національного кодексу принципів корпоративного управління з перспективою його запровадження. Це має сприяти розвитку та вдосконаленню як внутрішньої, так і зовнішньої сфери корпоративних відносин та більш активному залученню фінансових ресурсів (у тому числі іноземних інвестицій).



## Розділ 3

# ЦІЛЬОВІ СПРЯМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ

### 3.1. Економічні передумови становлення державного фінансового аудиту

Економічні зміни у розвитку державного сектору економіки, що супроводжуються вимогою жорсткої конкуренції на світовому ринку, необхідність раціонального використання матеріальних та фінансових ресурсів адекватно до світових аналогів, спонукали державні органи виконавчої влади до запровадження в Україні державного фінансового аудиту. Таке рішення обумовлене тим, що лише система державного фінансового контролю та інші регламентуючі державні органи не дають можливості виконати сучасні функції державного управління.

Внаслідок нескоординованої трансформації господарського механізму система державного фінансового контролю виявилася неефективною, з притаманним їй епізодичним, безсистемним, ситуативним, фрагментарним охопленням суб'єктів національної економіки. Цей недолік обумовлений відсутністю: належної правової регламентації періодичності та порядку проведення контрольних заходів; координації діяльності органів контролю; єдиних методичних основ його проведення; регламентації проведення внутрішнього контролю. Заходи з підвищення ефективності системи контролю, здійснювані окремими державними органами виконавчої влади, уповноваженими здійснювати фінансовий контроль у сфері господарювання, не дають очікуваного результату. Чинна нормативно-правова база спрямована лише на упорядкування контрольної діяльності органів державної влади у сфері господарювання у частині її планування, а також звужує сферу здійснення державного фінансового контролю.

Протягом останнього десятиріччя держава фактично втратила координуючу і спрямовуючу роль у формуванні політики стосовно управління державним майном та державними фінансовими ресурсами. Послаблення державного фінансового контролю відбувалося одночасно з втратою її потенціалу на регіональному рівні. Це суттєво вплинуло на інституціональну розбалансованість системи державного фінансового контролю. На думку Єрмошенко М.М., стан фінансово-бюджетної дисципліни істотно погіршився, і ці процеси мають стійку тенденцію, що загрожує національній безпеці України у фінансовій сфері. Основними причинами такої ситуації є низький рівень виконавчої дисципліни та значні недоліки у бюджетному процесі [62].

Недоліки системи державного фінансового контролю обумовлюють його недостатню ефективність. Варто зазначити й про низьку ефективність державного фінансового контролю. Тому маємо такі масові факти розкрадання бюджетних коштів, таку велику кількість порушень, інші негативні явища. Зокрема, проведені ДКРС України контрольні заходи засвідчили, що і надалі має негативна практика незаконного та нецільового використання державних ресурсів. Такі порушення фінансово-господарської дисципліни у 2008 році виявлено більш ніж у половині з перевірених об'єктів контролю. Зокрема, протягом 2008 року ДКРС України виявлено порушень, які призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів на загальну суму понад 3,7 млрд грн. Динаміку такої тенденції наведено на рис. 3.1.

Суттєвим недоліком існуючої системи економічного контролю є також її низький рівень превентивності. Так, кількість перевірених ГоловКРУ підприємств, установ і організацій зменшилася на 81% – з 80075 одиниць у 1997 р. до 15200 у 2009 р., однак кількість порушень суттєво збільшилася. На низькому рівні залишається й показник відшкодування завданих збитків. Його середньорічний рівень протягом 1997–2009 рр. становив 42,7%, а загальний обсяг невідшкодованих збитків за зазначений період – 11911,8 млн грн.

Наведені показники свідчать про низький рівень відшкодування збитків, нагальну доцільність упровадження нових форм контрольних заходів та необхідність трансформації системи державного фінансового контролю у сфері господарювання. Слід визнати, що суттєвих змін з питань покращання фінансової дисципліни не відбулося. Впродовж січня – лютого 2011 р. Державною фінансовою інспекцією України було проведено контрольні заходи на понад 2,1 тис. підприємствах, в установах і організаціях.

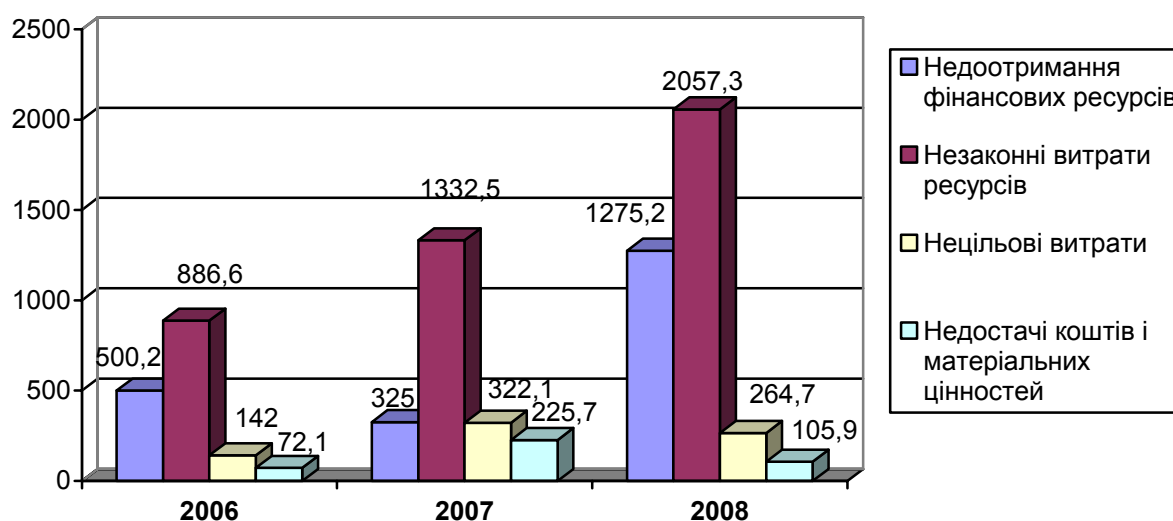
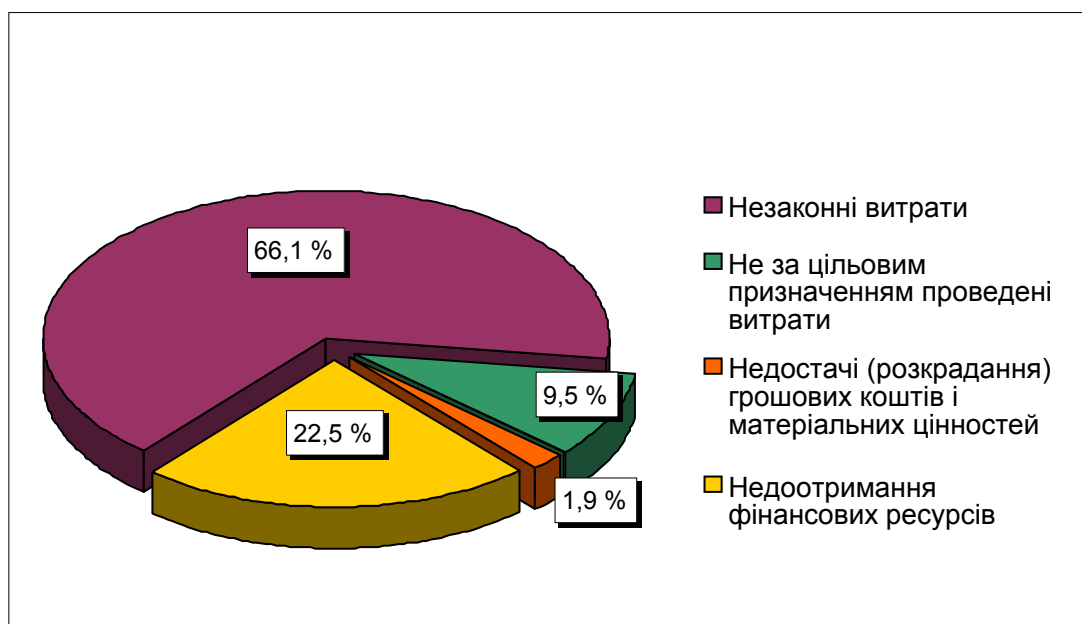


Рис. 3.1. Динаміка незаконних, нецільових витрат та недостатч фінансових і матеріальних ресурсів, а також недотримання фінансових ресурсів, виявлених у 2006–2008 рр. [11]

За результатами проведених контрольних заходів на 1,9 тис. підприємствах, установах і організаціях всіх форм власності виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, на загальну суму майже 1,3 млрд гривень. При цьому, виявлено незаконне і нецільове витрачання загальнодержавних і комунальних ресурсів, їх недостатчі, а також недоотримання бюджетами всіх рівнів, бюджетними установами, державними і комунальними підприємствами фінансових ресурсів загалом майже на 1,1 млрд грн (рис. 3.2).

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

---



*Рис. 3.2. Структура порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів держави, виявлених органами ДФІ в січні–лютому 2011 р. [268]*

Зокрема, внаслідок неправомірних дій окремих керівників, безоплатного надання в оренду природних і матеріальних ресурсів тощо бюджетами всіх рівнів, бюджетними установами, державними і комунальними підприємствами втрачено можливість отримати належні їм доходи в сумі понад 245,8 млн грн (з них бюджетами – 222,4 млн грн), що складає 22,5% від загальної суми порушень при використанні державних і комунальних ресурсів.

Незаконне витрачання ресурсів при виконанні державних цільових програм, оплаті отриманих товарно-матеріальних цінностей, ремонтно-будівельних робіт, спожитих комунальних послуг, виплаті заробітної плати тощо встановлено на суму понад 720,4 млн грн (в тому числі бюджетних ресурсів – 318,1 млн грн), що складає 66,1% від виявлених порушень при використанні ресурсів держави.

Нецільове витрачання державних ресурсів виявлено у сумі 103,2 млн грн (з них 69 млн грн – кошти державного бюджету та 32,9 млн грн – кошти місцевих бюджетів), що

складає 9,5% від виявлених порушень за операціями з бюджетними коштами, державним і комунальним майном.

Виявлено недостачі фінансових і матеріальних ресурсів держави на загальну суму 20,7 млн грн, що складає 1,9% від виявлених порушень при використанні державних і комунальних ресурсів.

Крім того, контрольними заходами виявлено фінансових порушень, що не призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів держави, на суму майже 5,6 млрд грн, з яких заниження в обліку вартості активів та невзяття їх на баланс – 1,1 млрд грн; завищення кредиторської заборгованості та зобов'язань перед фізичними та юридичними особами – 25,4 млн грн; завищення потреби в бюджетних коштах, яку не профінансовано – 12,2 млн грн; взяття до сплати зобов'язань на суми, що перевищують виділені асигнування – майже 4,6 млн грн; оплата за державні кошти вартості товарів, робіт і послуг без проведення процедури закупівлі – 1,1 млрд грн тощо. У межах прав і наданих повноважень, за результатами проведених ревізій, вжито відповідні заходи, в результаті яких за січень – лютий 2011 р. забезпечено усунення порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на суму 807,7 млн грн.

Отже, слід зазначити, що проведення державного фінансового контролю у формі інспектування (ревізії) не сприяє зменшенню кількості та обсягам фінансових порушень.

Найбільш поширеними порушеннями фінансово-бюджетної дисципліни в державі залишаються: порушення вимог Бюджетного кодексу в частині нецільового використання бюджетних коштів, взяття до сплати зобов'язань понад затвержені асигнування, відволікання бюджетних коштів у довготривалу дебіторську заборгованість; зайве витрачання бюджетних коштів внаслідок оплати завищених обсягів та вартості виконаних робіт і наданих послуг; витрачання бюджетних коштів на придбання меблів, обладнання, автотранспорту та інших матеріальних цінностей з перевищенням граничних нормативів, а також на утримання автотранспорту

понад встановлені ліміти; незаконна передача державного та комунального майна суб'єктам недержавної форми власності; незастосування обов'язкових процедур державних закупівель; заниження вартості активів внаслідок непроведення індексацій, а також у результаті неоприбуткування придбаного майна та лишків товарно-матеріальних цінностей.

В умовах ринкових відносин та обмежень у вільних фінансових ресурсах питання їх ефективного використання є вкрай актуальним. Адже, якщо в умовах командно-адміністративного управління питання ефективності використання ресурсів було не настільки болючим, адже планування розвитку національного господарства знаходилося на достатньо високому фаховому рівні. Вплив на неефективних розпорядників державних ресурсів здійснювався у спосіб їх покарання. Сьогодні планування розвитку та оперативної діяльності фактично відсутнє. Тому єдиним шляхом оперативному запобіганню витрачання обмежених державних ресурсів може бути здійснено шляхом зміщення акцентів на оперативний контроль поточного витрачання державних ресурсів з метою формулювання пропозицій, спрямованих підвищення ефективності їх використання.

Відповідно в умовах розвитку демократичного суспільства і ринкової економіки виникла об'єктивна необхідність підвищити ефективність функціонування системи державного фінансового контролю у напрямі отримання інформації з метою своєчасного виявлення внутрішніх загроз у сфері економіки та розроблення дієвих заходів щодо їх запобігання і нейтралізації.

Запровадження державного фінансового аудиту пов'язано також з певними недоліками, притаманними ревізії. До таких недоліків належать:

- при ревізії акцентується увага на виявленні порушень і порушників, тобто вивчаються наслідки замість концентрації зусиль на визначенні системних недоліків, що призводять до них, тобто причин;

- ревізії, як правило, проводяться після завершення бюджетного року, коли втрачені кошти повернути майже неможливо, адже немає відповіді, як поновити бюджетні кошти, використані не за цільовим призначенням у минулому році, що спричинило збитки бюджетній установі;
- під час ревізії відсутня оцінка системи внутрішньо-господарського контролю, яку, згідно з чинним законодавством, зобов'язаний створити керівник установи з метою попередження фінансових порушень, а також оцінки якості контролю, запровадженого головним розпорядником.

Отже, добре зарекомендувавши себе така форма державного контролю, як ревізія все менше задовольняє запити оперативного контролю, а отже й управління. Розуміння того, що ревізія є ретроспективним контролем подій, що відбулися, не дозволяє оперативно втручатися в хід таких подій, призвело до впровадження нової форми контролю – державного фінансового аудиту.

Це обумовило здійснення науково-пошукових робіт, спрямованих на розробку концепції державного фінансового аудиту, вироблення організаційних та методичних заходів його проведення. На даний час існують окремі роботи, авторами яких є Барановський О.І., Ващенко І.В., Германчук П.К., Головань М.М., Дереконь В.М., Дрозд І.К., Єфименко Т.І., Іванова І.М., Левицька С.О., Мамишев А.В., Мельничук В.Г., Рубан Н.І., Стефанюк І.Б., у яких фрагментарно розглядають питання організації та методики проведення державного фінансового аудиту за його окремими видами. Слід зазначити, що роботах Ващенко І.В., Мамишева А.В., Степашина С.В. йдеться не про державний фінансовий аудит, а в цілому про державний аудит, як конституційно встановлену систему зовнішнього незалежного контролю від імені суспільства за діяльністю органів державної влади щодо управління національними ресурсами країни (фінансовими, матеріальними, інтелектуальними). На думку В.В. Бурцева, «під аудитом фінансових потоків держави, або державним аудитом слід розуміти встановлену відповідними нормативними правовими актами діяльність органів державної влади та управління всіх

рівнів (включаючи спеціалізовані контролюючі органи), підрозділів внутрішнього контролю державних організацій та їх об'єднань, а також аудиторських організацій по виявленню, попередженню порушень в управлінні фінансовими потоками держави» [22]. Зрозуміло, що таке визначення державного фінансового аудиту не дозволяє встановити відмінностей між державним аудитом та ревізією.

На думку Іванової І.М., поняття «державний аудит» у широкому трактуванні означає контроль за будь-якою здійсненою операцією, процедурою або звітом у різних сферах державного управління, а також системи державного управління загалом» [80]. Іванова І.М. також вважає, що «фінансовий аудит трансформувався з аналізу та перевірки бюджетних статей і процедур у вивчення систем управління й законності в установах. Основною метою фінансового аудиту є оцінювання достовірності й відповідності проведених операцій» [80].

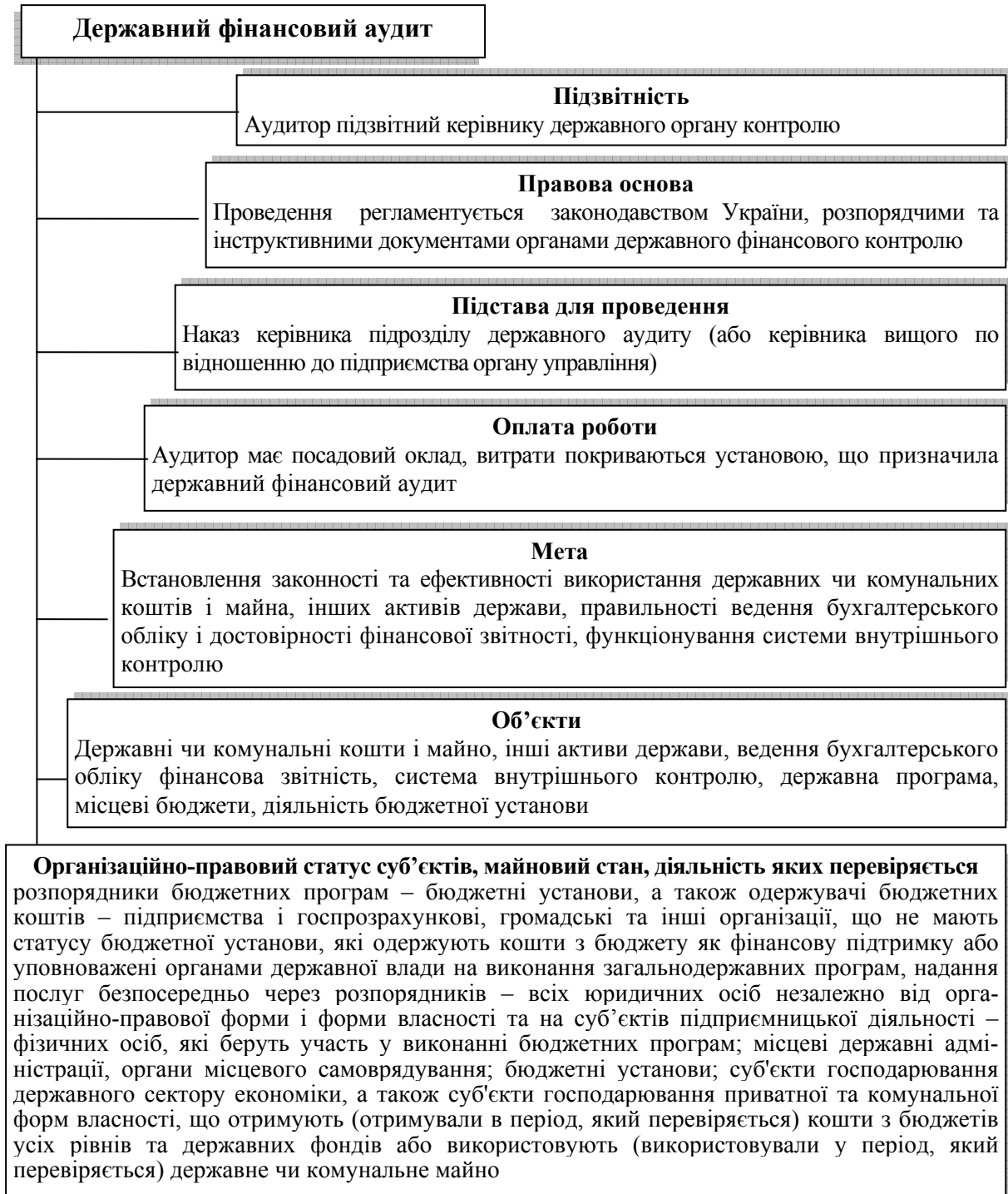
На думку І.К. Дрозд, «використання терміна аудит як форми здійснення контролю ДКРС і ДПА методологічно неправильно і викривлює сутність її здійснення. На думку автора, «під час використання вказаними суб'єктами контролю терміну аудит, його помилково ототожнюють з поняттями ревізії, перевірки» [53]. Проблему плутанини, що стосується форм здійснення контрольних заходів контрольними органами, також вбачає С.О. Шохін. З метою усунення такої плутанини в одній з робіт запропоновано легітимізувати не лише проведення ревізій (для органів казначейства і КРУ Мінфіну Російської Федерації, а також для контрольних органів виконавчої влади), а й рахункову перевірку (для державних органів податкової та митної служб), рахунково-аналітичну перевірку (для рахункових палат), аудиторську перевірку (для аудиторських організацій) [218].

Слід визнати, що органами державного фінансового контролю здійснюється ціла низка форм державного фінансового аудиту, особливості проведення яких викладений у монографії «Державний фінансовий аудит: методологія та організація» [46].



**Розділ 3. Цільові спрямування інформаційно-аналітичного забезпечення державного фінансового аудиту**

Сучасному державному фінансовому аудиту притаманна низка ознак (рис. 3.3).



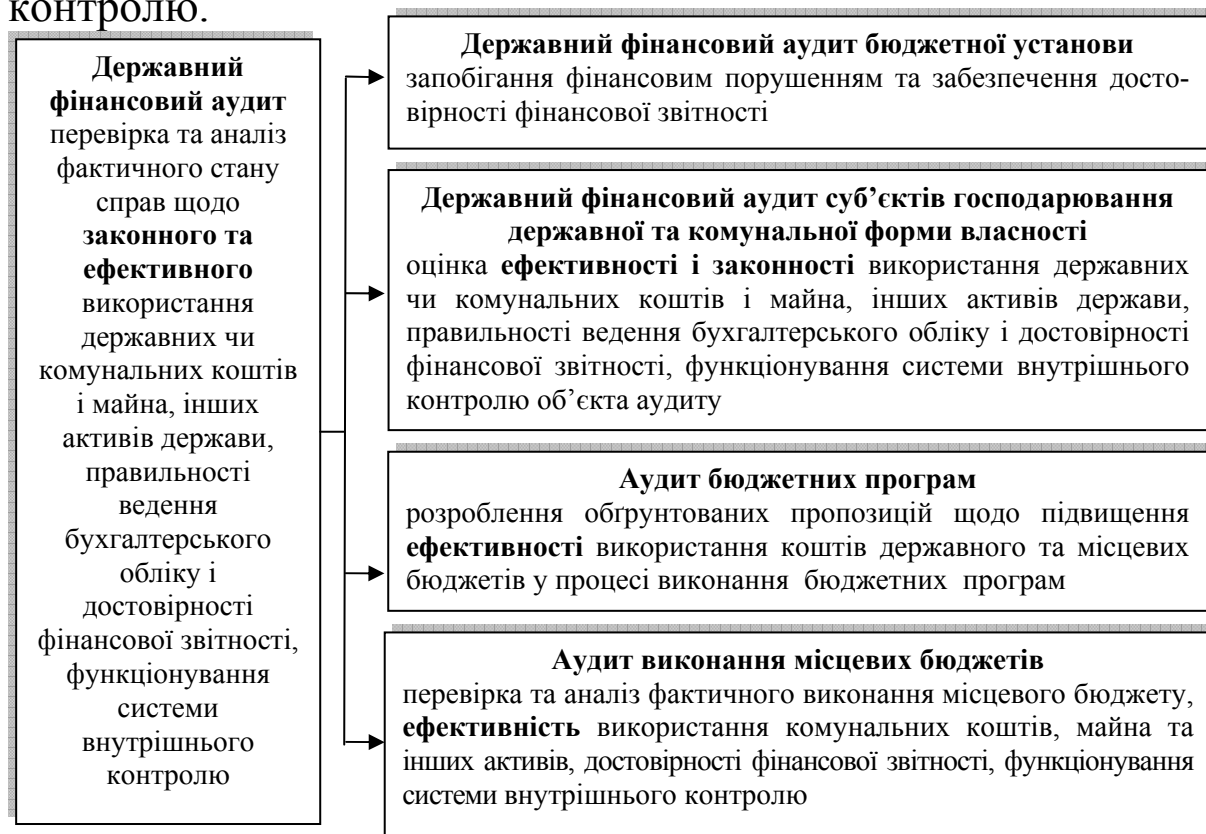
*Рис. 3.3. Ознаки державного фінансового аудиту в Україні*

*Джерело: розроблено авторами*

Питання ефективності є ключовим питанням державного фінансового аудиту. Ця теза засвідчує, що в державному фінансовому аудиті застосовуються аналітичні процедури встановлення рівня ефективності.

Логіка визначення мети державного фінансового аудиту та визначення мети проведення його окремих видів має бути тотожною. Адже, якщо мета є відмінною, то постає питання обґрунтованості належності окремого виду до групи контрольних заходів, які відносяться до державного фінансового аудиту.

Порівняльний аналіз сутності та мети як державного фінансового аудиту, так і окремих його видів (рис. 3.4) засвідчує той факт, що основним критерієм контролю є ефективність функціонування, використання, витрачання об'єкта контролю.



*Рис. 3.4. Сутність та мета державного фінансового аудиту як форми державного фінансового контролю, а також його окремих видів*

*Джерело: розроблено авторами*

З метою усунення невідповідностей щодо критеріїв проведення окремих видів державного фінансового аудиту доцільно внести уточнення та доповнити критерієм законності витрачання бюджетних коштів, а не лише ефективності, адже ефективно не завжди законно. Проте, основним критерієм державного фінансового аудиту є ефективність.

Ефективність як економічна категорія може визначатися за допомогою таких елементів:

1) продуктивність – це співвідношення між випуском продукції, наданням послуг та іншими результатами діяльності розпорядника або одержувача коштів Державного бюджету України та використаними на їх виробництво матеріальними, фінансовими та трудовими ресурсами;

2) результативність – ступінь відповідності фактичних результатів діяльності розпорядника або одержувача бюджетних коштів запланованим результатам;

3) економність – досягнення розпорядником або отримувачем бюджетних коштів запланованих результатів за рахунок використання найменшого обсягу бюджетних коштів або досягнення найкращого результату за рахунок використання заданого обсягу бюджетних коштів.

За результатами перевірки оцінка ефективності використання бюджетних коштів може бути зроблена на підставі оцінки як усіх цих елементів у комплексі, так і кожного окремо, або лише одного з них.

Критеріями ефективності можуть бути також нормативно встановлені та обґрунтовані внутрішніми документами об'єкта, що перевіряється, стандарти якості роботи та контролю, на підставі яких можливо здійснити порівняльний аналіз та оцінити ступінь реалізації завдань, функцій, окремих видів діяльності, фінансових операцій об'єктами перевірки, тобто досягнутих результатів.

Отже, підбиваючи підсумки дослідження економічних передумов, доцільності та обґрунтованості впровадження у практику державного фінансового контролю такої форми його проведення, як державний фінансовий аудит, слід зазна-

чити, що: «Якщо головною метою державного фінансового контролю донині було недопущення порушень чинного законодавства, то тепер сюди додається недопущення неефективного господарювання. Це, відповідно, вимагає застосування додаткового інструментарію контролю, зокрема державного аудиту. Тому поряд з традиційною ревізією в практику контролюючих органів була запроваджена така форма контролю, як державний фінансовий аудит фінансово-господарської діяльності» [46].

Переваги запровадження державного фінансового аудиту найбільше прослідковуються на прикладі його застосування у межах проведення фінансового контролю бюджетних ресурсів. Слід погодитися з думкою, викладеною у роботі [46], що застосування фінансово-господарського аудиту в управлінні бюджетними ресурсами дозволяє реалізувати системний підхід до проведення контролю, коли на першому етапі його проведення застосовується попередній контроль, і дається загальна оцінка діяльності розпорядника бюджетних коштів. На другому етапі шляхом поточного контролю державним аудитором досліджується виконання господарських операцій щодо розподілу і використання бюджетних ресурсів. Заключний (ретроспективний) контроль проводиться на третьому етапі, коли досліджується і підтверджується достовірність фінансової звітності.

Саме поєднання трьох видів фінансового контролю бюджетних ресурсів у процесі аудиту надає йому перевагу перед традиційною ревізією, в процесі якої досліджуються виконані у минулому господарські операції.

Крім того, фінансово-господарському аудиту притаманна риса стратегічної спрямованості в управлінні бюджетними ресурсами. Це є особливо актуальним, коли здійснюється оцінка ризиків, визначаються засади та шляхи зменшення їх впливу на результати діяльності бюджетної установи при використанні бюджетних ресурсів у майбутньому. У даному випадку реалізується основний принцип організації контролю – він має бути попереджувальним, а не фіскальним. Такі

узагальнення можна перенести й на інші види державного фінансового аудиту. І саме на прикладі дослідження теоретико-методологічних та практичних аспектів проведення державного фінансового аудиту бюджетних установ чітко розмежовані відмінності між державним фінансовим аудитом та інспектуванням, що проводиться у формі ревізії.

За умови, що всі бюджетні установи та їх діяльність щодо використання бюджетних ресурсів підлягатимуть системному фінансово-господарському аудиту, проведення ревізії має здійснюватися на основі ситуаційного підходу у випадках доручень з боку державних органів, які здійснюють загальний фінансовий контроль та за зверненням правоохоронних органів. Тоді, ревізія як форма наступного контролю буде виконувати своє основне призначення – на основі вже проведених господарських операцій виявити недоліки і зловживання у використанні бюджетних ресурсів, встановити винних у порушенні законодавства посадових або матеріально-відповідальних осіб. При цьому державний ревізор констатує лише факти порушення і не втрачає час на оцінку ефективності чи неефективності розподілу і використання ресурсів. Залежно від цілі контролю та завдань – ревізія може бути комплексною або тематичною. Поєднання системного і ситуаційного підходів в організації фінансового контролю зумовлює складання органами Державної фінансової інспекції планів проведення тільки аудиту фінансово-господарської діяльності і фінансового аудиту ефективності виконання бюджетних програм, а всі ревізії будуть відноситись до категорії позапланових [46].

Лише у випадках встановлення зловживань у використанні державного майна та фінансових ресурсів за наслідками проведеного державного фінансового аудиту має бути проведена позапланова ревізія. Отже ефективність державного фінансового контролю забезпечується комплексністю здійснення державного фінансового аудиту і ревізії шляхом оцінки ефективності їх використання та відшкодування їх нецільового використання.

Висновок певною мірою підтверджують дані Звіту про результати діяльності Держфінінспекції та її територіальних органів за 2013 рік<sup>1</sup>. Зокрема, було суттєво зменшено чисельність проведених контрольних заходів, – 6040 (порівняно з 2009 р. – 15200, за січень–лютий 2013 р. – 2100). У складі проведених заходів відбулося 84 державних фінансових аудити виконання місцевих бюджетів, 35 державних фінансових аудитів бюджетних програм, 122 державних фінансових аудити діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Інформація про фінансові порушення наведена на рис. 3.5. Цікавою для подальшої оцінки діяльності Державної фінансової інспекції України є інформація, що при зміні чисельності перевірених підприємств, установ та організацій (з 15200 у 2009 р. до 6040 у 2013 р.) показники встановлених фінансових порушень залишилися майже без змін.



*Рис. 3.5. Динаміка незаконних, нецільових витрат та недостач фінансових і матеріальних ресурсів, а також недотримання фінансових ресурсів, виявлених у 2006–2013 рр. [11, 268]*

---

<sup>1</sup> Звіт про результати діяльності Держфінінспекції та її територіальних органів за 2013 рік. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish>

Разом з тим, позитивним аспектом діяльності Держфінінспекції, у тому числі запровадження в практику діяльності проведення державних фінансових аудитів є інформація про вжиті заходи. Зокрема, було направлено 568 аудиторських звітів користувачам для прийняття управлінських рішень; сформульовано та доведено до користувачів 2397 пропозицій за результатами державних фінансових аудитів. За наслідками проведених державних аудитів було прийнято 732 управлінських рішення, а також враховано 1849 пропозицій. До певних результатів фінансового характеру належить те, що було призупинено 1081 бюджетне асигнування, зупинено 5869 операцій з бюджетними коштами, зменшено 990 бюджетних призначень/асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на суму 74,720 млн грн.

Отже, слід зазначити, що із запровадженням у практику здійснення державного фінансового контролю форм державного фінансового аудиту відбулося зміщення акцентів у функціонуванні системи державного фінансового контролю, у тому числі зміна концепції його здійснення.

Однак, незважаючи на результативність та продуктивність проведення державного фінансового аудиту, в даній сфері існує низка недоліків, які порушують систему контролю, достовірність та об'єктивність проведення різних контрольних заходів.

До перешкод належать такі:

- повільно відбувається розроблення правового та методичного забезпечення державного фінансового аудиту;
- місцеві органи влади позбавлені можливості брати участь у формуванні підходів і процедур проведення державного фінансового аудиту;
- у законодавстві відсутнє передбачення розвитку державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ за певними напрямками;
- має місце недостатня напрацьованість у сфері методичних прийомів аудиту.

Враховуючи вищеназвані недоліки важливими є розробка та рекомендація основних напрямів удосконалення існуючої системи державного фінансового аудиту з метою покращання діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх стабільності та ефективності функціонування. Серед таких напрямів:

- удосконалення законодавчої бази у сфері державного фінансового аудиту;
- створення системи органів незалежного зовнішнього державного аудиту шляхом розвитку регіональних рахункових палат на основі наявної розгалуженої мережі контрольно-ревізійних органів;
- прийняття та коригування урядових рішень з питань організації урядового внутрішньосистемного державного аудиту;
- здійснення поступового переходу від ревізій фінансово-господарської діяльності до аудиту виконання основних показників бюджетних установ [53].

Враховання названих пропозицій є ефективною запорукою підвищення ефективності державного фінансового аудиту і важливим фактором зміцнення економічної безпеки на шляху інтеграції України у світове співтовариство системи фінансового контролю та аудиту.

Одним із заходів сприяння становленню фінансового аудиту в Україні є розробка стратегії розвитку його видів, у тому числі державного фінансового аудиту, а також формування його інформаційно-аналітичного забезпечення.

Процес політико-економічної трансформації зобов'язав публічний сектор впровадити принцип співвідношення ціни й якості, тобто доцільного, економічного, ефективного витрачання коштів, що вимагало нагляду за видатками державного бюджету також і щодо якості управління фінансами. Вищі органи фінансового контролю (ВОФК) стали виконувати консультативну функцію при визначенні кращого співвідношення ціни і якості і були, таким чином, залучені до механізму прийняття рішень. При здійсненні попереднього



контролю ВОФК отримали можливість суттєво впливати на фінансові наслідки рішень, що приймаються. Відтак, останніми роками особливе місце в контролі за використанням публічних фінансів і державної власності належить аудиту ефективності.

Новий підхід до державного фінансового контролю – аудит ефективності зародився у Швеції на початку 1960-х років і в багатьох провідних європейських країнах, США і Канаді вже займає практично 70% від загального обсягу контрольних заходів [10]. А на теренах колишнього СРСР його впровадження розпочалось значно пізніше. Так, 23 квітня 2004 р. рішенням Колегії Рахункової палати РФ прийнята Методика проведення аудиту ефективності використання державних коштів, 3 грудня 2004 р. – Концептуальні і методичні засади аудиту використання бюджетних коштів і державної власності. В Україні постановою Колегії Рахункової палати від 27.12.2004 № 28-6 було затверджено Стандарт Рахункової палати «Порядок підготовки і проведення перевірок та оформлення їх результатів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 28 січня 2005 року за № 115/10395.

Аудиторська діяльність має певне інституціональне оформлення і її слід розглядати з урахуванням впливу різних соціальних, правових, політичних, економічних й інших інститутів. Загалом, інститути є сукупністю правил і норм, формального (закони, нормативні документи) і неформального (добровільно прийняті етичні кодекси, стандарти, угоди) характеру, завдяки яким визначаються основні обмеження і форми здійснення соціальної діяльності.

Фадейкіна Н. теоретично обґрунтовує необхідність застосування інституціонального підходу до дослідження теоретичних і практичних проблем аудиторської діяльності, ввела в науковий обіг поняття інституту аудиту і інституціонального середовища аудиторської діяльності, завдяки яким з'являється можливість дослідити інституціональну природу аудиторської діяльності [207]. Вона наголошує, що інсти-

туціональну методологію, в основу якої покладено уявлення про значущість різних соціальних, правових, політичних, економічних й інших інститутів, можна розглядати як альтернативну дослідницьку установку до вивчення феномена аудиту. При цьому необхідність застосування інституціональної методології зумовлюється тим, що, по-перше, розвиток аудиту передбачає інституціональне оформлення процесів професійного регулювання, насамперед, всередині аудиторського співтовариства. По-друге, аудит як підприємницька діяльність передбачає тісну взаємодію з наявними господарськими і правовими інститутами і не може існувати без певних інституціональних рамок. З огляду на це, Н. Фадейкіна робить висновок, що концептуальний аналіз основ аудиторської діяльності неможливий без розуміння інституціональної природи сучасного аудиту. А відтак, ця дослідниця трактує інститут аудиту як сукупність формальних і неформальних норм, правил і стандартів, що визначають рамки взаємодії різних суб'єктів щодо аудиторської діяльності, а інституціональне середовище аудиторської діяльності – як сукупність інститутів і суспільних відносин, що зумовлюються ними, в рамках яких здійснюється функціонування інституту аудиту.

Існує й думка, що державний фінансовий аудит (під яким розуміють перевірку та аналіз фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю) включає в себе державний фінансовий аудит бюджетної установи, державний фінансовий аудит суб'єктів господарювання державної та комунальної форми власності, аудит бюджетних програм і аудит виконання місцевих бюджетів [46].

Степашин С.В. вважає наявність сильного й ефективного інституту державного аудиту (поряд зі збереженням стабільності конституції, яка містить в собі ефективну систему

стримувань і противаг, а також підвищенням відповідальності і професіоналізму еліт) одним з трьох об'єктивних чинників, здатних поставити надійні перепони зростанню бюрократії. При цьому він наголошує, що завдяки своїм інституціональним особливостям і методам роботи, державний аудит здатний добиватися граничної ясності у відносинах між державою і суспільством, оскільки він виходить з реальних інтересів людей-«споживачів» послуг держави. Досвід розвинених країн переконливо свідчить, що відкритість, прозорість, підзвітність державних органів суспільству є одним з ефективних способів отримання державою кредиту довіри громадян. З цієї точки зору інститут державного аудиту є нічим іншим, як одним зі спеціальних механізмів забезпечення легітимності влади і підтвердження законності її дій. Тобто державний аудит безпосередньо сприяє зміцненню стабільності політичних інститутів і суспільно-політичної ситуації загалом [199].

Державний аудит є перевіркою уповноваженими органами діяльності одержувачів державних коштів, органів державної влади в цілях визначення ефективності використання ними державних коштів, отриманих для виконання покладених на них функцій і поставлених завдань, і включає елементи: перевірку економності використання організацією, що перевіряється, державних коштів, витрачених на досягнення конкретних результатів її діяльності; перевірку продуктивності використання організацією, що перевіряє, трудових, фінансових й інших ресурсів у процесі виробничої й іншої діяльності, а також використання інформаційних систем і технологій; перевірку результативності діяльності організації, що перевіряється, з виконання поставлених перед нею завдань, досягненню фактичних результатів порівняно з плановими показниками з урахуванням обсягу виділених для цього ресурсів [56].

Розширення об'єктів державного аудиту має відбуватись одночасно з введенням у практику нових форм і методів

контролю. Такими формами є аудит раціональності, аудит адекватності й аудит ефективності.

При цьому аудит раціональності має дати відповідь, чи знаходиться в наукових рамках можливого те чи інше рішення, яке пропонують органи державної влади. Йдеться про введення в правове поле рекомендацій науки. Аудит раціональності має уможливити органам державної влади побачити незалежну, не пов'язану з політичними уявленнями думку про раціональність реалізації пропонованих управлінських рішень, їх можливість, здійсненність, наслідки. Аудит раціональності базується не на фінансовому аудиті, а на проведенні експертизи, тобто дослідженні й оцінці проекту шляхом аналізу інформації в певній сфері в цілях виконання завдань, що постають перед органом державного аудиту. Аудит раціональності дає відповідь на запитання про можливість виконання запропонованого проекту.

На відміну від аудиту раціональності аудит адекватності здійснюється стосовно управлінських рішень, реалізувати які можливо. Він дає відповідь про наслідки реалізації рішень, що приймаються, і за яких умов реалізація даного рішення матиме стійкий характер. Органам державного аудиту слід здійснювати аудит адекватності як до прийняття рішення, так і в період, коли відповідне рішення реалізується.

Під час аудиту ефективності перевіряється не процес прийняття рішень органами представницької і виконавчої влади і не хід їх реалізації, а фактично досягнутий внаслідок таких рішень ефект. На відміну від аудиту раціональності, заснованому на експертизі, і аудиту адекватності, що використовує як методологію фінансового аналізу, так і обстежень, аудит ефективності цілковито базується на фінансовому аналізі і проводиться у взаємозв'язку з фінансовим аудитом – традиційною формою контролю за фінансовими ресурсами (хоча окремі дослідники виокремлюють і фінансово-господарський аудит у бюджетній сфері [46]). Відмінності фінансового аудиту й аудиту ефективності представлені у табл. 3.1.

**Розділ 3. Цільові спрямування інформаційно-аналітичного забезпечення  
державного фінансового аудиту**

*Таблиця 3.1*

**Відмінності фінансового аудиту і аудиту ефективності\***

Сутнісні ознаки	Фінансовий аудит	Аудит ефективності
Цільова спрямованість	Виявлення порушень, помилок, відхилень від законів і встановлених правил, ознак зловживань	Перевірка дбайливості витрачання коштів з урахуванням досягнення конкретних результатів
Предмет контролю	Перевірка цільового використання бюджетних коштів	Поряд з цільовою перевіркою використання бюджетних коштів здійснюється перевірка ефективного їх використання і робиться висновок про результативність управлінської діяльності органів державної влади
Об'єкти	Організації, підприємства і установи	Організації, підприємства і установи, соціальні групи громадян
Методи	Документальна і фактична перевірка операцій з державними коштами і власністю, а також їх відображення в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності	Аналіз організаційної роботи, ситуацій; порівняльний аналіз, синтез; опитування, інтерв'ю, співбесіди, анкетування
Законодавче унормування поняття	Унормований	Неунормований
Результат	Визначення цільового/нецільового використання бюджетних коштів	Більш повна, якісно інша картина використання державних коштів, ніж при проведенні фінансового аудиту, з'ясування досягнення мети надання бюджетних коштів
Наявність відповідних індикаторів	Необхідність розробки критеріїв і показників ефективності бюджетних видатків відсутня	Є необхідність розробки критеріїв і показників ефективності бюджетних видатків за галузями господарського комплексу і сегментами соціальної сфери країни
Звіти	Звіти стандартизованої форми; висновки на основі фінансових документів; описи виявлених порушень і заходів щодо їх усунення	Звіти про результати, що можуть містити дискусійний матеріал; висновки, сформульовані на основі сукупності різних аргументів і доказів; окремі конструктивні пропозиції

\* Джерело: розроблено авторами

Аудит ефективності не заміняє фінансовий аудит як самостійний вид бюджетного контролю. Він застосовний лише в тих сферах, де здійснюється бюджетування, орієнтоване на результат. Так, існує думка, що аудит ефективності спрямований не на виявлення фінансових порушень, а на оцінку ефективності діяльності міністерств, відомств, організацій з використання ними державних коштів [36]. Відповідно решта видів виконання бюджетних видатків мають контролюватися органами державного аудиту з використанням фінансового аудиту.

Дослідники розглядають аудит ефективності як особливу форму фінансового контролю, новий його вид, новий метод державного фінансового контролю. Аргументованою вважається думка Ю. Вороніна, який наголошує, що аудит ефективності жодним чином не може претендувати на статус особливого виду державного фінансового контролю, оскільки в ході такого контрольного заходу здійснюється оцінка ефективності використання державних фінансових ресурсів (і власності), контроль за законністю і цільовим їх використанням (фінансовий аудит), що в сукупності характеризується як метод проведення фінансового контролю [36]. Цю позицію поділяє М. Аюбов, який вважає, що аудит ефективності в системі державного фінансового контролю не виступає як особливий вид контролю, а є його складовою, одним з методів державного фінансового контролю; при цьому він не може бути формою контролю, оскільки може набувати форму як попереднього, так і поточного і наступного контролю. Таким чином, при аудиті ефективності акцент робиться на результат, який отриманий при витрачанні державних коштів і використанні державної власності, а також виконанні тих чи інших законів [10].

У результаті дослідження поглядів провідних вчених щодо ролі та місця аудиту ефективності в системі державного фінансового контролю і виходячи з того, що поняття ефективності та результативності тісно пов'язані з економічною моделлю адміністративного і фінансового оцінювання, І. Басанцов доводить, що аудит ефективності потрібно класи-

фікувати як самостійну оціночну форму контролю в єдиній системі державного фінансового контролю. Разом із тим, він зазначає, що аудит ефективності як самостійна оціночна форма повинен здійснюватися за трьома основними напрямками: аудит ефективності управлінських рішень (фінансово-економічні аспекти); аудит ефективності використання державних ресурсів, об'єктом якого є вся сфера державних ресурсів – від майна до природних ресурсів; аудит ефективності використання державних фінансових ресурсів: коштів державного бюджету та державних цільових фондів, місцевих бюджетів усіх рівнів (включаючи консолідований бюджет України) [12].

У результаті аналізу стадій проведення аудиту ефективності І. Басанцов доводить, що на етапі складання звіту аудиту ефективності не може розглядатися як завершений контрольний захід з тієї причини, що необхідно ще одержати інформацію про його результативність, зокрема отримати дані про застосування наданих рекомендацій та пропозицій, а також про наслідки їх втілення на практиці. Тому завершальним етапом аудиту ефективності у напрацьованих методичних основах визначено контроль за виконанням наданих дослідженню об'єкту пропозицій та рекомендацій, який класифіковано як етап визначення соціально-економічного ефекту, отриманого від застосування результатів аудиту ефективності.

Впровадження аудиту ефективності – складний, багатоаспектний і багатоетапний процес. Щодо його передумов і порядку організації в контрольному середовищі існують різні думки.

Фахівцями обґрунтовується необхідність передування повноцінному впровадженню аудиту ефективності масштабної роботи з підвищення ефективності організації управління державними фінансовими і матеріальними ресурсами, зокрема, переведення системи державних фінансів на бюджетування, орієнтоване на результат. При цьому зазначається, що для ефективної організації процесу управління державними фінансовими і матеріальними ресурсами, необхідна велика наукова

робота з визначення соціально значущого результату від використання державних коштів (наприклад, підготовки спеціалістів, поліпшення здоров'я населення); розрахунку науково обґрунтованих витрат, необхідних для виконання доведених завдань; критеріїв оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів і матеріальних ресурсів; розробки методологій визначення ефективності тощо.

Причому правомірною є думка, що аудит ефективності бюджетних видатків з максимальною користю для суспільства можливо проводити лише тоді, коли будуть розроблені і законодавчо затверджені принципово нові механізми стимулів і прийняття рішень на всіх рівнях бюджетного процесу, які б орієнтували на ефективність результатів. Має з'явитися безпосередня зацікавленість у цьому одержувачів державних фінансових коштів з одночасним посиленням відповідальності в разі неефективного управління ними. Необхідно розробити такі механізми фінансування, які б дозволяли істотно підвищити, з одного боку, ефективність використання ресурсів у середині бюджетної організації, а, з іншого, – знизити втрати, пов'язані з необґрунтованим субсидюванням неефективної, незатребуваної бюджетної мережі, яка не потрібна самим споживачам соціальних послуг, але й відволікає значні кошти і не дозволяє повноцінно фінансувати найбільш пріоритетні напрями соціальних витрат там, де вони дійсно затребувані, там, де вони потрібні споживачу.

Отже, сучасний етап розвитку державою контрольної діяльності характеризується створенням необхідних умов для переходу на більш високий якісний рівень державного контролю і доповнення контролю за законністю і цільовим використанням бюджетних коштів чи аудиту відповідності аудитом ефективності. Саме доповненням, оскільки аудит ефективності має проводитися поряд з аудитом відповідності чи фінансовим аудитом і є наступним, вищим щаблем системи державного фінансового контролю.

Аудит ефективності як оцінка доцільності і продуктивності витрачання ресурсів поряд з фінансовим аудитом



(як оцінка законності здійснених витрат) і стратегічним аудитом (експертиза досягнення національних цілей, поставлених керівництвом країни) розглядається як один з трьох компонентів системного аудиту, а також поряд з аудитом відповідності і стратегічним аудитом – соціального аудиту [2].

На сьогодні відсутні єдині підходи до визначення мети, предмету та об'єктів аудиту ефективності (табл. 3.2).

*Таблиця 3.2*

**Мета, предмет і об'єкти контролю при проведенні  
аудиту ефективності\***

	Підходи до визначення
Мета	1) оцінка ефективності використання державних фінансових ресурсів, ефективності діяльності органів виконавчої влади [65]; 2) оцінка правильності вибору і точності формулювання цілей політики суспільних витрат, їх відповідності суспільним уподобанням [107]
Об'єкти	1) напрями політики суспільних витрат, програми суспільних витрат, окремі організації, менеджмент у сфері суспільних фінансів [106]; 2) діяльність як організації загалом, так і окремого підрозділу чи ряду підрозділів, посадових осіб [65]; 3) органи державної влади, бюджетні установи, державні унітарні і казенні підприємства, тобто всі суб'єкти економічної діяльності, що розпоряджаються державними коштами чи використовують їх у своїй діяльності [10]
Предмет	1) напрями діяльності і функції органу влади, державні кошти, державна власність, найважливіші питання управління державними ресурсами, організація бюджетного процесу [65]; 2) державне відомство чи напрям діяльності (вид діяльності), діяльність певного сектора економіки чи функціональна діяльність, що охоплює різні структури управління [180]; 3) процес використання державних коштів у конкретній діяльності органів виконавчої влади, державних й інших організацій чи підприємств; державна і муніципальна власність, а також закони і законодавчі акти й інші нормативно-правові акти – в цілях перевірки їх ефективності як для економіки загалом, так і для окремих господарюючих суб'єктів; ефективність діяльності контролюючих органів за забезпеченням їх виконання, а також вплив податкової системи на ефективність економіки [10]

\* Джерело: розроблено авторами

Ефективність і результативність витрат державних коштів є одними з найважливіших і надійних індикаторів стану системи державних фінансів. Проте, обмеженість використання в практичній діяльності принципу ефективності використання бюджетних коштів зумовлена невизначеністю критеріїв і показників ефективності використання державних коштів. «Неефективне» використання коштів довести неможливо, оскільки неможливо запропонувати альтернативний варіант, здатний забезпечити краще використання коштів [199].

Як вважають канадські фахівці, критерії, за якими можна оцінити види діяльності, що перевіряються, мають бути обґрунтованими і досяжними стандартами ефективності роботи, за допомогою яких можна оцінити ступінь дотримання норм і правил, достатність систем і практичних заходів, а також економічні показники, ефективність і віддачу від них.

Основою для вироблення таких критеріїв слугують закони й інші нормативні акти, стандарти, розроблені самою організацією, що перевіряється, стандарти, розроблені авторитетними професійними організаціями, і планові показники, викладені в планово-виробничій документації, представленій цією організацією в парламент. Критерії мають бути чітко сформульованими і зрозумілими організації, що перевіряється. При цьому враховується думка керівництва організації щодо того, наскільки прийняті критерії обґрунтовані.

Оцінити ступінь досягнення результату в процесі управління публічними фінансами можна, застосувавши один з методів порівняльної комплексної оцінки – метод відстаней, який базується на розрахунку інтегрального показника, достатньо чутливого до змін стану публічних фінансів і соціально-економічної ситуації в часі і в просторі. Розрахунок інтегрального показника за допомогою методу відстаней здійснюється за формулою:

$$R_j = \sqrt{\sum_{i=1}^n (1 - x_{ij})^2},$$

де  $x_{ij}$  – формалізований показник ефективності, що отримується шляхом зіставлення кожного показника з кращим серед порівнюваних у динаміці чи в розрізі;  
 $j$  – порівнювані об’єкти контролю чи періоди;  
 $i$  – показники ефективності використання бюджетних коштів.

Інтегральний показник, що розраховується за даною формулою, пропонується використовувати в цілях контролю для міжоб’єктового порівняння та оцінки зміни ефективності використання бюджетних коштів у динаміці в конкретному територіальному утворенні чи в країні в цілому.

За допомогою цього методу можна досягти таких цілей:  
1) виявити рівень ефективності управління публічними фінансами, що уможлиблює його використання для виявлення організаційного ефекту; 2) оцінити соціальний ефект від управління публічними фінансами, що дозволяє одночасно виявити і певний соціальний ефект від діяльності контрольного органу, оскільки соціальний ефект, що досягається контрольними органами, є частиною загального (сукупного) соціального ефекту; 3) оцінити ефективність використання бюджетних коштів і ресурсів.

При оцінці ефективності функціонування підконтрольних об’єктів має одночасно проводитись комплексна оцінка ефективності органів і процесів управління публічно-територіальним утворенням. У цілях соціально-економічної діагностики використання бюджетних коштів пропонується застосування методології Data Envelopment Analysis (DEA), що інколи в російських публікаціях зветься Аналіз середовища функціонування. Об’єкт контролю досліджується на основі численних вхідних і вихідних параметрів у взаємодії з оточуючим середовищем функціонування. Математично застосування технології DEA включає розрахунок коефіцієнтів ефективності кожного об’єкта відносно інших об’єктів в аналізованому публічно-територіальному утворенні. Межу ефективності задають об’єкти, для яких

коефіцієнт ефективності дорівнює одиниці, а міра віддалення інших об'єктів від межі визначає неефективність їх діяльності відносно інших.

Таким чином, для порівняльного аналізу об'єктів-органів державної влади, муніципального утворення необхідно: 1) обчислити кількісну міру ефективності; 2) визначити еталонні об'єкти; 3) побудувати ефективну гіперповерхню.

За підсумками здійсненого аналізу можна змоделювати можливі напрями підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади і органів муніципального самоврядування, розробити план кращої практики.

Множинність виробничих можливостей об'єктів контролю дає уявлення про порівняльну ефективність об'єктів. Ця ефективність в середовищі функціонування визначається положенням точки, що характеризує об'єкт контролю, що розглядається, з координатами (X,Y) відносно межі цієї множини. Даний інструментарій дозволяє отримати кількісні оцінки параметрів ефективності, візуалізувати результати і сприяти виробленню підходів в оцінці ефективності.

Зручність методики полягає в отриманні єдиного узагальненого показника (коефіцієнта ефективності), що враховує множину факторів і характеризує оцінку кожного об'єкта відносно інших за сукупністю показників [29].

Великого значення в сучасних умовах набуває проблема забезпечення якості аудиту ефективності. За Н.Фабисович, якість аудиту не слід розглядати як функцію єдиного аргументу, зокрема, виключно з позиції відповідності спеціальним вимогам аудиторського регулювання. Ця дослідниця наголошує, що на концептуальному рівні доцільно розглядати дві додаткові, але самодостатні стосовно одна одної функції, завдяки яким можна достатньо повно визначати якість аудиту: відповідності і дотримання. Перша з зазначених функцій передбачає збіжність очікуваних і спостережних дій і результатів проведення аудиту, тоді як під дотриманням розуміється суворе слідування визнаним стандартам і схемам, а також

нормативним регулюючим приписам, відхилення від яких розцінюється як порушення чинних вимог регулювання аудиторської діяльності.

Таким чином, поняття якості аудиту ефективності може бути представлено як [202] :

- відповідність очікуванням основних груп користувачів – результати аудиту мають забезпечити необхідний рівень впевненості всіх зацікавлених користувачів у достовірності аудированої звітності;

- дотримання професійних стандартів аудиту і норм аудиторської етики – аудит має проводитися відповідно до прийнятих стандартів і норм аудиту, з дотриманням необхідних загальноприйнятих чи адміністративно затверджених методик здійснення перевірки, а також Кодексу професійної етики.

Досягати належної якості аудиту дослідниця пропонує на базі впровадження таких інституціональних механізмів її забезпечення, як механізми:

- оцінки якості аудиту;
- контролю якості аудиторських перевірок;
- відповідальності за недотримання вимог до якості аудиту;
- гарантії мінімальної якості аудиту.

Дрозд І.К. пропонує удосконалити оцінку ефективності системи фінансово-економічного контролю шляхом розрахунку ступеня ризику неефективності контролю з позицій як суто контролюючої системи, так і сфери, до якої вона належить, зокрема системи менеджменту та оточуючого суспільно-господарського середовища. Нею запропоновано до цього розрахунку додати коефіцієнт ризику неефективності співпраці підконтрольного об'єкта з контролюючим органом [54]:

$$CP_{HK} = P_{ПСК} \cdot P_{НВКД} \cdot P_{НВОК} \cdot P_{НС},$$

- де  $CP_{HK}$  – сукупний ризик неефективності контролю;  
 $P_{ПСК}$  – ризик помилкової ідентифікації суб'єктів контролю;  
 $P_{НВКД}$  – ризик неякісного виконання контрольних дій;  
 $P_{НВОК}$  – ризик неправильного вибору об'єктів контролю;  
 $P_{НС}$  – ризик неефективності співпраці.

На підставі проведеного дослідження, можна дійти висновку, що аудит ефективності – це сукупність контрольних заходів, які дозволяють оцінити результативність, дієвість та економічність використання об'єктом контролю державних коштів та управління державною власністю та одночасно є аналізом діяльності органів державної влади щодо виконання ними законів та інших нормативно-правових актів, які визначають порядок витрачання державних коштів.

Аудит ефективності не заміняє фінансовий аудит як самостійний вид бюджетного контролю. Він застосовний лише в тих сферах, де здійснюється бюджетування, орієнтоване на результат. Впровадження аудиту ефективності – складний, багатоаспектний і багатоетапний процес. Аудит ефективності бюджетних видатків з максимальною користю для суспільства можливо проводити лише тоді, коли будуть розроблені і законодавчо затверджені механізми стимулів і прийняття рішень на всіх рівнях бюджетного процесу, які б орієнтували на ефективність результатів.

При проведенні аудиту ефективності з'являються й нові аспекти, які обов'язково слід враховувати при організації його здійснення в Україні. Так, по-перше, держава все більшою мірою передає виконання публічних зобов'язань приватному сектору. Однак, відповідальність за таке рішення, ефективність створюваних схем і вироблення стратегії управління залишається за державою. А відтак, держава в особі контролюючих органів зобов'язана оцінювати результативність та ефективність надання суспільних послуг навіть тоді, коли безпосередньо їх не фінансує. По-друге, держава використовує свої ресурси в процесі розвитку фондів і фінансових

ринків, вводячи в ринковий обіг землю, нерухомість, об'єкти інтелектуальної власності, вона істотно впливає на стан фінансової системи і бази оподаткування, але часом не має дієвих інструментів для оцінки ефективності такої діяльності.

Активна дискусія щодо форм, методів, видів і напрямів державного фінансового контролю є переконливим доказом необхідності розробки науково обґрунтованої концепції його розвитку і створення єдиної системи, прийняття закону про фінансовий контроль, уніфікації та встановлення реального пріоритету норм чинного законодавства, докорінного вдосконалення правозастосовної практики в країні, підвищення рівня координації роботи контролюючих і правоохоронних органів, вдосконалення методичного, кадрового, інформаційно-аналітичного і технічного забезпечення контролюючих органів, зростання захищеності і престижності праці їх працівників, розробки і використання критеріїв і показників ефективності їх діяльності.

### **3.2. Визначення завдань фінансового аудиту в середовищі державного управління та критерії оцінки його ефективності**

Процес державного управління з точки зору фінансового аудиту може бути визначений як сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на формування й використання централізованих і децентралізованих ресурсів.

Такий вплив може бути реалізований через такі функції системи управління:

- планування;
- прийняття та реалізація управлінських рішень;
- контроль за виконанням прийнятих рішень;
- регулювання.

Планування в державному управлінні має передбачати низку заходів, спрямованих на визначення стратегічних цілей, які мають бути досягнуті протягом визначеного періоду, засобів та механізмів їх досягнення.

До завдань планування у процесі державного управління належать:

- 1) визначення загальних напрямів діяльності держави;
- 2) ідентифікація потреб у ресурсах, які мають бути використані для забезпечення такого функціонування;
- 3) оцінка періоду часу, протягом якого планується залучати і використовувати відповідні ресурси;
- 4) визначення джерел отримання ресурсів протягом запланованого періоду, їх оптимального співвідношення, а також засобів мобілізації;
- 5) створення графіку надходження ресурсів;
- 6) оцінка можливих напрямів використання ресурсів щодо їх ефективності та доцільності;
- 7) ідентифікація та оцінка можливих обмежень у використанні ресурсів.

Вирішення зазначених завдань має сприяти отриманню високого рівня обґрунтованості управлінських рішень.

Для цього є необхідним використання достовірної інформації про формування і використання ресурсів у попередні періоди, за подібних обставин.

На етапі планування також визначається коло осіб, які братимуть участь у процесі формування, розподілу та використання ресурсів. Зазначені особи наділяються відповідними повноваженнями, в межах яких виконуватимуть свої функції. Водночас, для сприяння досягненню поставлених завдань, на учасників відносин у сфері державного управління покладаються певні обов'язки, невиконання яких призводить до накладання визначених санкцій, які є однією з форм відповідальності.

За результатами заходів, які здійснюються системою управління, формулюються відповідні управлінські рішення. Зазначені рішення є способом формалізації очікуваних результатів та визначення шляхів їх досягнення.

Управлінські рішення у сфері державного управління мають забезпечити вирішення завдань, сформульованих на



етапі планування. У межах цього критерію можна виділити декілька видів управлінських рішень:

1. Управлінські рішення, в яких визначаються очікувані результати заходів, що вживаються у сфері державного управління. До таких рішень належать належним чином оформлені програми, реалізація яких фінансуватиметься за рахунок ресурсів державного або місцевого бюджету. Іншим прикладом подібного рішення може бути сформульований фінансовий план діяльності підприємства з часткою державної власності у капіталі, що містить інформацію про очікувану величину прибутку, який має бути одержаний протягом визначеного періоду.

2. Управлінські рішення, в яких міститься інформація про обсяги ресурсів, які мають бути виділені для вирішення певних завдань. Найбільш розповсюдженим прикладом такого виду рішень є закон України, яким затверджується державний бюджет. Водночас, інформація про обсяги державних фінансових ресурсів, які мають бути використані протягом визначеного періоду, може міститися у рішенні про затвердження кошторису діяльності бюджетної установи, паспорту бюджетної програми, або рішення керівника підприємства, установи або організації щодо використання коштів на придбання нових об'єктів основних засобів.

3. Управлінські рішення, якими визначаються джерела надходження ресурсів, що мають бути використані. Прийняття таких рішень може бути оформлене законом України про державний бюджет, рішенням керівництва підприємства, установи чи організації щодо залучення кредитних ресурсів для фінансування діяльності, або прогнозом основних показників діяльності у фінансовому плані.

4. Управлінські рішення, які визначають коло учасників відносин у сфері державного управління, наділяють їх певним набором повноважень та визначають обставини, за яких настає притягнення до відповідальності. Так, паспорти бюджетних програм, затверджені уповноваженими на це органами, містять інформацію про виконавців та одержувачів

коштів; Бюджетний кодекс України визначає особливості взаємодії розпорядників різних рівнів; результати перевірки фінансово-господарської діяльності можуть стати підставою для прийняття рішень щодо порушення кримінальної справи тощо.

5. Управлінські рішення щодо напрямів і термінів використання ресурсів дають змогу зрозуміти виконавцям критерії, за якими мають бути відібрані відповідні напрями, оцінити загальну політику управління ресурсами шляхом ідентифікації певних пріоритетів, а також визначити співвідношення джерел надходження та напрямів використання ресурсів. До цього виду відносять рішення щодо нарахування та виплати премій працівникам підприємства, установи або організації, рішення щодо надання державних фінансових гарантій, рішення стосовно формування та використання резервів.

6. До управлінських рішень, які стосуються деталізації процедур виконання поставлених завдань, належать нормативні документи, що визначають порядок документального оформлення операцій, наказ про облікову політику підприємства або положення, яким регулюються процедури накладання фінансових санкцій, критерії визнання задовільною роботу управлінського персоналу тощо.

Таким чином, рішення, що приймаються у процесі державного управління, мають сприяти (поодиночі чи в комплексі) вирішенню окремих завдань.

Рішення, які можуть бути прийняті в системі державного управління, можуть бути подані у різних формах. Форма такого рішення визначається рівнем учасників процесу управління, їх повноваженнями, відповідальністю, що залежить від умов, визначених, зокрема, нормативно-правовими документами.

Планування та прийняття управлінських рішень у сфері державних фінансів становлять механізм впливу контролюючої підсистеми (суб'єктів) на контрольовану (об'єктів). Такий вплив визначається як підсистема прямого зв'язку у системі управління.

Зворотний зв'язок системи управління державними фінансами забезпечується виконанням функції обліку та контролю.

Облік полягає в оформленні інформації, що використовується під час оцінювання результатів реалізації управлінських рішень, її систематизації та узагальненні.

Процес обліку складається з низки послідовних етапів.

На першому етапі відбувається ідентифікація процесів та явищ, які мають бути відповідним чином зареєстровані, а їх результати – визнані та відображені у звітних формах.

Другим етапом облікового процесу є реєстрація операцій, пов'язаних з формуванням та використанням ресурсів. Ця процедура передбачає визначення основних кількісних та якісних характеристик операцій (дати виконання, зміст, відповідальні особи, вартість тощо), які оформлюються в первинних документах.

Інформація, що міститься в окремих первинних документах, узагальнюється за певними критеріями в облікових регістрах. Критеріями узагальнення інформації в регістрах можуть бути найменування контрагентів, періоди часу, зміст операцій. Водночас, в облікових регістрах визначаються рахунки та субрахунки, на яких накопичується інформація про здійснені операції, обчислюються підсумки за додатними та від'ємними змінами у залишках на рахунках та визначаються нові залишки (сальдо) на рахунках.

Інформація, узагальнена в облікових регістрах, систематизується, класифікується і розкривається у відповідній звітності.

Звітність передбачає розкриття інформації про залишки активів, зобов'язань та власного капіталу станом на початок і кінець звітного періоду, а також про доходи і витрати протягом періоду. Зміст та обсяг інформації, яка розкривається у звітності, визначається потребами користувачів, що приймають рішення на її підставі (управлінська звітність), а також нормативно-правовими документами (фінансова звітність).

Виконання контрольної функції в системі державного управління передбачає наявність таких елементів: об'єкта контролю, суб'єкта контролю та контрольних дій, які здійснює

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

суб'єкт контролю стосовно об'єкта. При цьому, зміст контрольних дій полягає у порівнянні фактичної інформації та визначених заздалегідь критеріїв (норм) контролю.

Ще однією функцією системи управління державними фінансами є регулювання, яке полягає у використанні механізмів, дія яких спрямована на усунення перешкод, що виникають на шляху досягнення поставленої мети.

Цей механізм має забезпечити усунення або нейтралізацію негативних відхилень та посилення позитивних тенденцій функціонування керованого об'єкта.

Основні напрями реалізації процедур регулювання в системі управління державними фінансами наведені в табл. 3.3.

*Таблиця 3.3*

**Напрями функціонування механізму регулювання  
в системі державного управління\***

Локалізація відхилень	Причини виникнення відхилень	Зміст відхилень	Напрями реалізації процедур регулювання
Процеси планування	1. Неадекватне визначення стратегічної та тактичної мети. 2. Неадекватний вибір засобів досягнення мети. 3. Неадекватне формування показників досягнення мети та їх критичних значень (критеріїв). 4. Недотримання процедур планування	Невідповідність планування завданням системи управління державними фінансами	Перегляд процедур планування, порядку їх виконання та оцінки
Процеси формулювання та прийняття управлінських рішень	1. Невідповідність змісту рішень визначеній меті. 2. Неврахування поточної зміни умов функціонування об'єкта управління. 3. Недотримання процедур формулювання та прийняття рішень	Неадекватність процесів, пов'язаних з впровадженням визначених цілей і завдань у практичну діяльність	Коригування процедур підготовки рішень та їх прийняття

**Розділ 3. Цільові спрямування інформаційно-аналітичного забезпечення  
державного фінансового аудиту**

*Закінчення табл. 3.3*

Локалізація відхилень	Причини виникнення відхилень	Зміст відхилень	Напрями реалізації процедур регулювання
Процеси виконання рішень	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Неадекватність вибору виконавців рішень з точки зору їх повноважень.</li> <li>2. Невідповідність процедур виконання змісту рішень.</li> <li>3. Недотримання процедур виконання рішень</li> </ol>	Відхилення у процедурах виконання управлінських рішень	Перегляд змісту, обсягу та часу виконання процедур, пов'язаних з впровадженням управлінських рішень у практичну діяльність
Результати виконання рішень	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Невиконання рішень.</li> <li>2. Часткове виконання рішень.</li> <li>3. Несвоєчасне виконання рішень</li> </ol>	Невідповідність фактичних результатів виконання рішення очікуваним	Коригування процедур виконання рішень та/або планування діяльності контрольованого об'єкта

*\* Джерело: розроблено авторами*

Особливості контролю під час виконання окремих функцій системи управління державними фінансами наведені у табл. 3.4.

Отже, система державного управління характеризується складною структурою. Функціонування системи управління передбачає розв'язання окремих завдань для досягнення цілей функціонування механізму держави.

Для цього є необхідним забезпечення належної організації виконання всіх її функцій, зокрема і функції контролю, однією з форм якого є фінансовий аудит.

Аудит як самостійна форма фінансового контролю виник у зв'язку з необхідністю надання упевненості користувачам фінансової інформації в її надійності. Це пояснюється тим, що будь-яка інформація може бути використана під час прийняття певних управлінських рішень.

## Роль контролю у виконанні функцій системи державного управління\*

Характеристики контролю	Функції системи управління			
	Планування	Прийняття рішень	Облік та контроль	Регулювання
Мета	Оцінювання адекватності процесу планування	Оцінювання відповідності прийнятих рішень завданням функціонування	Оцінювання діяльності систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю	Оцінювання адекватності реагування системи управління на виявлені відхилення
Завдання	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Оцінка правильності вибору орієнтирів.</li> <li>2. Перевірка відповідності тактичних завдань стратегічній меті.</li> <li>3. Визначення правильності вибору планових показників.</li> <li>4. Перевірка дотримання процедур планування</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Перевірка відповідності змісту рішень завданням функціонування.</li> <li>2. Визначення відповідності змісту прийнятих рішень повноваженням суб'єктів.</li> <li>3. Оцінка дотримання процедур підготовки та прийняття рішень</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Перевірка достовірності облікової інформації.</li> <li>2. Оцінка ефективності системи внутрішнього контролю</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Оцінка відповідності коригувальних заходів змісту та характеру виявлених відхилень.</li> <li>2. Перевірка відповідності коригувальних заходів очікуваним значенням планових показників.</li> <li>3. Оцінка дотримання процедур підготовки та виконання коригувальних дій.</li> <li>4. Оцінка відповідності коригувальних дій повноваженням суб'єктів.</li> <li>5. Оцінка своєчасності виконання коригувальних дій</li> </ol>

Закінчення табл. 3.4

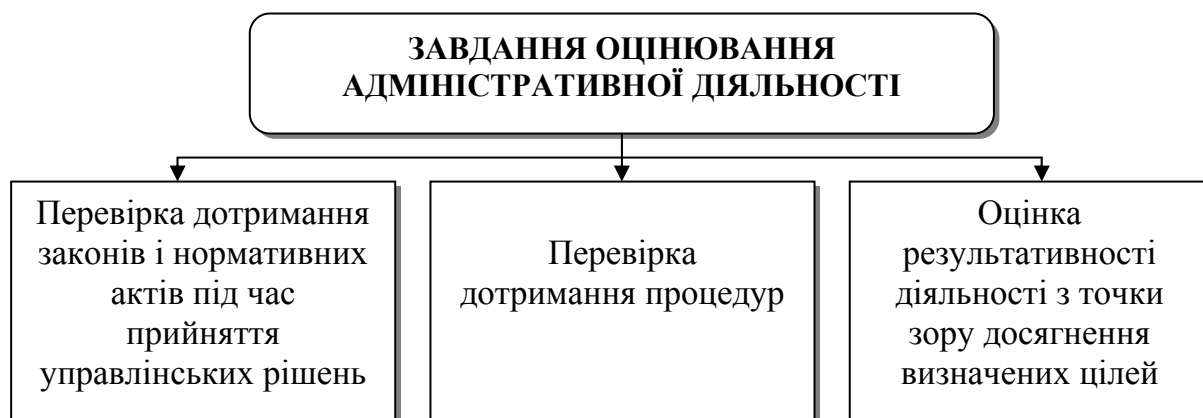
Функції системи управління					
Характеристики контролю	Планування	Прийняття рішень	Облік та контроль	Регулювання	
Норми контролю	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Вимоги нормативних документів.</li> <li>2. Цільові значення планових показників.</li> <li>3. Алгоритм формулювання та оформлення планів</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Вимоги нормативних документів.</li> <li>2. Очікувані значення планових показників.</li> <li>3. Алгоритм підготовки та прийняття рішень</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Вимоги нормативних документів.</li> <li>2. Вимоги концептуальної основи бухгалтерського обліку.</li> <li>3. Твердження фінансової звітності.</li> <li>4. Можливість системи внутрішнього контролю попереджати, виявляти та усувати відхилення</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Вимоги нормативних документів.</li> <li>2. Цільові та очікувані значення планових показників.</li> <li>3. Алгоритм підготовки та виконання коригувальних дій</li> </ol>	
Результат	Оцінка процесу планування	Оцінка якості підготовки управлінських рішень	Оцінка можливості систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю забезпечувати систему управління достовірною інформацією	Оцінка якості коригувальних дій	

\* Джерело: розроблено авторами

Забезпечення упевненості користувачів у надійності інформації має на меті надання їм можливості прийняття адекватних управлінських рішень.

Зважаючи на це, можна визначити, що основною місією фінансового аудиту у сфері державного управління має бути вирішення низки завдань, спрямованих на забезпечення довіри як до процесу прийняття управлінських рішень, так і до їх результатів. Сукупність таких завдань може бути узагальнена як оцінювання адміністративної діяльності.

Оцінювання адміністративної діяльності становить собою незалежне дослідження діяльності осіб, відповідальних за формування і використання державних фінансових ресурсів, зокрема – у процесі виконання бюджетних програм, з метою вдосконалення системи управління. Виходячи з цього, визначають основні завдання оцінювання адміністративної діяльності (рис. 3.6).



*Рис. 3.6. Завдання оцінювання адміністративної діяльності*

*Джерело: розроблено авторами*

Дотримання законів і нормативних актів є необхідною умовою формування та прийняття управлінських рішень, які стосуються державного управління. Саме відповідність управлінських рішень критеріям, які містяться в нормативно-правових документах, може бути визначена як підстава для легітимізації процесу управління.

Перевіряти стан дотримання законів і нормативних актів особливо важливо у випадках аудиту виконання державних



програм, оскільки високі посадові особи мають знати, чи дотримуються закони та нормативні акти, чи результати таких програм відповідають їхнім цілям та необхідність яких змін є нагальною. Крім того, робота державних організацій, а також порядок роботи різних служб, різноманітні види діяльності та функції тих чи інших установ закріплюються законодавством і регулюються конкретними правилами та нормативними актами.

Часто кількість законів і нормативних актів, які можуть застосовуватися до того чи іншого контрольного заходу, є дуже чисельною, аудиторі мають доводити свій професіоналізм і виділяти ті закони та нормативні акти, які можуть суттєво вплинути на цілі аудиту.

Аудитор має завжди ідентифікувати ситуації чи операції, що можуть давати «сигнали» про ймовірність випадків порушення закону, які опосередковано впливають на результати перевірки. Якщо заходи та процедури аудиту вказують на наявність таких порушень чи на можливість їхнього вчинення, аудитор повинен з'ясувати, якою мірою вони впливають на результати перевірки.

Аудит дотримання процедур, пов'язаних з підготовкою та реалізацією заходів державного управління, обумовлений необхідністю оцінки функціонування механізму реалізації управлінських рішень.

Процес реалізації рішень передбачає виконання низки процедур, серед яких:

- визначення завдань, які мають бути вирішені;
- оцінка терміновості виконання зазначених завдань;
- визначення змісту і послідовності заходів, спрямованих на виконання рішення;
- виконання заходів.

Наведені процедури мають місце на всіх стадіях підготовки та реалізації функцій державного управління. На виконання зазначених процедур виділяються ресурси, обсяг і характер яких визначається, виходячи з очікуваних резуль-

татів, особливостей функціонування системи управління, а також – їх очікуваної ефективності.

Процедури підготовки та реалізації управлінських рішень забезпечуються трудовими, матеріальними і фінансовими ресурсами, які мають бути використані. При цьому, використання всіх видів ресурсів має привести до очікуваного результату. Таким чином, процедури виконання управлінських рішень мають бути оцінені з точки зору їх ефективності, що вимагає оцінювання дотримання відповідальними особами критеріїв змісту, повноти і своєчасності виконання. Зазначене може бути реалізоване шляхом дослідження дотримання послідовності та правильності виконання відповідних процедур.

Виконання процедур, необхідних для впровадження прийнятих рішень у практичну діяльність, забезпечує відповідність змісту, обсягу та часу виконання рішень очікуваним результатам. Іншими словами, дотримання заздалегідь визначених процедур дає можливість користувачам результатів фінансового аудиту в середовищі державного управління отримати упевненість у тому, що відповідальні особи діяли таким чином, аби забезпечити досягнення очікуваних результатів.

Вирішення завдань аудиту дотримання процедур може бути досягнуте шляхом оцінювання таких характеристик системи державного управління, як наявність визначених і задокументованих процедур виконання управлінських рішень, своєчасність їх прийняття, зрозумілість та доступність, розуміння змісту і призначення управлінських рішень виконавцями, регулярність та інтенсивність заходів поточного контролю (в тому числі засобами системи внутрішнього контролю), адекватність реакції на результати виконання рішень. Для цього наведені характеристики зіставляються з вимогами, наведеними у відповідній документації, законодавчих та нормативних документах.

Оцінювання результативності діяльності полягає у визначенні ступеня досягнення цілей, який має місце внаслідок виконання управлінських рішень.

Результативність діяльності учасників процесів державного управління передбачає, з одного боку, визначення ступеня відповідності одержаних результатів очікуваним, з іншого, – оцінювання ефективності використання витрачених для досягнення мети ресурсів. Тому, фінансовий аудит має забезпечити оцінювання як фінансових, так і нефінансових ознак досягнення поставлених цілей.

Аудитор має визначити, чи відповідають очікувані результати виконання окремих завдань меті, а також встановити відповідність результатів вирішення тактичних завдань стратегічним. Під час аудиту необхідно також здійснювати заходи поточного контролю для оцінки відповідності отриманих поточних результатів вирішення завдань очікуваним значенням.

Іншим аспектом, що має бути вивчений під час дослідження результативності, є очікувані терміни досягнення визначеної мети. Аудитору необхідно оцінити адекватність запланованих термінів та визначити фактичні терміни досягнення мети.

Адекватність запланованих термінів досягнення мети залежить від обсягу і структури ресурсів, що планується виділити, та попереднього досвіду виконання управлінських рішень зі схожими характеристиками.

Обсяг ресурсів, які можуть бути виділені для виконання управлінських рішень завжди є обмеженим. Обмеженими є також тривалість використання цих ресурсів та результат, що може бути одержаний внаслідок їх використання.

Також слід перевірити якість виділених ресурсів. Зокрема, залучення до підготовки та виконання управлінських рішень працівників, що не мають відповідної кваліфікації, може призвести до втрати як фінансових, так і матеріальних ресурсів, зниження ефективності їх використання, втрати часу.

Аудитору необхідно також звернути увагу на регулярність надходження і витрачання ресурсів, оскільки невідповідність цих двох напрямів руху у часі може, з одного боку, призвести до невикористаних зупинок у реалізації рішень, з іншого, – сприятиме накопиченню та зниженню ефективності

використання ресурсів, що також може негативно позначитися на своєчасності досягнення поставленої мети.

Ще одним важливим напрямом роботи аудитора при дослідженні результативності є оцінка розподілу обов'язків між відповідальними особами. Нераціональний розподіл обов'язків може призвести до дублювання інформаційних потоків, непродуктивного витрачання часу та інших ресурсів, і, як наслідок, може негативно вплинути на термін і ступінь виконання поставлених завдань.

Здійснюючи оцінювання адміністративної діяльності, аудиторі мають вибирати та застосовувати заходи і процедури аудиту, які, за їх оцінкою як фахівців, відповідають конкретним обставинам. Ці заходи та процедури дають можливість отримувати достатні, дійсні та необхідні докази, які вмотивовано підкріплюють їхні точки зору та висновки.

Як правило, за створення ефективної системи внутрішнього управління і контролю, яка забезпечує дотримання законів і нормативних актів, відповідає керівництво органу (організації), що перевіряється. Тому під час розробки заходів і процедур перевірки та оцінки стану дотримання законів і нормативних актів аудиторі повинні з'ясувати стан системи внутрішнього управління і контролю об'єкта перевірки та оцінити, якою мірою цей об'єкт може бути нездатним запобігати випадкам порушення чинного законодавства чи виявляти їх.

Аудиторі при розробці заходів та процедур перевірки випадків таких порушень мають професійно застосовувати продуманий та обережний підхід з тим, щоб не зашкодити у майбутньому можливим розслідуванням або передбаченим законом подальшим процедурам. Такі підходи передбачають використання у разі потреби належної юридичної допомоги та консультацій відповідних правоохоронних органів з метою визначення заходів і процедур, які необхідно застосовувати.

Вирішення розглянутих завдань фінансового аудиту у сфері державного управління має бути оцінене за низкою критеріїв, серед яких провідну роль відіграють критерії ефективності.

Критерій (від грецького слова «kriterion», що означає засіб для судження, мірило порівняння, оцінки) у даному випадку є засобом оцінки і порівняння різних варіантів функціонування системи фінансового аудиту, виступає як узагальнюючий результат взаємодії її елементів.

Шевченко Н. визначає критерій оцінки ефективності державного фінансового аудиту як забезпечення максимізації відношення отриманого результату від здійснення контрольних заходів до понесених витрат (часу, матеріальних і трудових ресурсів, грошових коштів) при одночасній максимізації кількості виявлених правопорушень та мінімізації різниці між виявленим та фактично відшкодованим державі обсягом збитків за результатами перевірок. Такий підхід дозволяє надати комплексну трьохкомпонентну оцінку ефективності державного фінансового контролю шляхом узгодження оцінок: економічної доцільності заходів державного фінансового контролю, їх результативності (за обсягом виявлених правопорушень), а також дієвості (за відповідністю досягнутого результату потенційно можливому) [213]. При цьому дослідниця наголошує на необхідності багаторівневої оцінки ефективності державного фінансового контролю на рівні окремої бюджетної установи (відділу, працівника), регіону та країни в цілому, що передбачає формування переліків показників за групами оцінки результативності, дієвості та економічної доцільності заходів державного фінансового контролю, визначення стандартних значень кожного з них та їх вагомості шляхом інтервальної оцінки, узагальнення отриманих результатів у межах інтегрального індикатора.

На наш погляд, з вищезазначеним підходом в основному можна погодитись. Водночас, для забезпечення комплексності оцінки ефективності державного фінансового аудиту необхідно передбачити й оцінку такої ефективності на рівні галузі господарського комплексу, а також стосовно державних (національних) і міждержавних цільових програм, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів.

Ефективність державного фінансового аудиту можна визначити за допомогою методів оцінки ефективності фінансового контролю, відображених у таких концепціях [70]:

- концепція визначення й оцінки неефективності фінансового контролю і аудиту Дж. Робертсона (ризик неефективності внутрішнього контролю визначається оцінкою програми внутрішнього контролю установи, вивченням її недоліків і аналізом самої системи внутрішнього контролю. Оцінку ризику неефективності фінансового контролю Дж. Робертсон бачить як ймовірність того, що система контролю установи не дозволить виявити суттєві помилки і недоліки у звітності. Для цього аналізується контрольне середовище установи – «набір характеристик, які визначають службові взаємовідносини» [189], система бухгалтерського обліку установи і процедури контролю);

- концепція визначення й оцінки ефективності фінансового контролю і аудиту Ф. Дефліза, Г. Дженіка, В. О'Рейлі, М. Хірша (ефективність фінансового контролю пропонується оцінювати статистичними і нестатистичними методами. Статистичний метод, що зветься «вибірковою перевіркою за якісною ознакою» [8] полягає в тому, що при перевірці ефективності контролю застосовується «оцінка дійсної пропорції якоїсь ознаки в генеральній сукупності» [8]. При цьому ознака має бути точно визначена і мати можливість бути підтвердженою. Потім «результати вибіркової сукупності проектуються на генеральну сукупність і статистичні розрахунки, виконані для виміру точності і надійності результатів зробленої вибірки» [8]);

- концепція критеріальної оцінки ефективності фінансового контролю Е. Аренса і Дж. Лобека (методом вибірки і встановлення таких критеріїв ефективності, як: «характеристика, що склалася» [6], що полягає в тому, наскільки види діяльності, її організація стали краще чи гірше; «порівняна продуктивність» [6] – господарюючі суб'єкти, в яких виконується фінансовий контроль, більшою мірою не є єдиними у своїй сфері діяльності, тому показники їх продуктивності можна порівняти з аналогічними показниками подібних госпо-

дарюючих суб'єктів і в результаті оцінити продуктивність об'єкта, що перевіряється; «обговорення і узгодження» – застосовується тоді, коли «розробляти об'єктивні критерії складно і дорого» [6]. Тоді їх отримують просто шляхом обговорення і узгодження);

- концепція визначення й оцінки ефективності державного фінансового контролю В. Жукова, С. Опьонишева, М. Мельник і Ю. Вороніна (М. Мельник – за критеріями результативності, економічності і продуктивності). Оцінка ефективності «має на увазі насамперед оцінку результативності діяльності чи програми, тобто оцінку того, якою мірою отримані результати відповідають очікуванім» [73]. Результативність відображає ступінь досягнення цілей установи (як загальних, так і гранично деталізованих); Ю. Воронін – за критеріями результативності, економічності і дієвості. Результативність – «своєчасне і якісне досягнення встановлених соціально-економічних цілей і поставлених завдань» [36]; «економічною вважається така діяльність, за якої для досягнення послуг установленої якості використовується менше державних коштів» [36]; «дієвість» визначається як «реалізація результатів контрольно-ревізійної і експертно-аналітичної діяльності» [36] – кількість виконаних представлень і приписів; обсяг коштів, повернених до бюджету; обсяг коштів, повернених на лицьові рахунки; В. Жуков і С. Степашин – виокремлення структури ефективності державного фінансового контролю, що включає в себе «народногосподарську ефективність і ефективність робіт органів державного фінансового контролю» [43]. При проведенні державного фінансового контролю можна отримати суму ефектів, які класифікуються як: соціальний (зміна (поліпшення) соціального середовища внаслідок проведення перевірок), організаційний (пропозиція і вжиття заходів, що поліпшують структуру виконавчої влади, внаслідок чого скорочуються надлишкові ланки управління чи створюються нові, що діють ефективніше) та економічний (економія бюджетних і позабюджетних коштів органами виконавчої влади і бюджетними установами, що є результатом поліпшення їх діяльності) ефект).

Також до критеріїв ефективності фінансового аудиту у сфері державного управління належать:

- результативність (виявлення обсягу коштів, використаних з порушеннями законодавства, не за цільовим призначенням);
- дієвість (конкретні підсумкові заходи, проведені Рахунковою палатою);
- економічність (співвідношення витрат на функціонування суб'єкта контролю і витрат на його проведення), інтенсивності і динамічності діяльності контрольних органів.

При цьому зазначається, що в рамках реалізації превентивної функції аудиту ефективності на рівні бюджету регіону в процесі експертно-аналітичного дослідження проекту бюджету необхідно здійснювати прогнозування очікуваної ефективності різних бюджетних видатків і пошук статей витрат, для яких потенційно характерна підвищена ймовірність нецільового/неефективного витрачання коштів. А відтак, для оцінки потенційної можливості нецільового використання коштів має використовуватися теоретико-ймовірнісний критерій, що дорівнює потенційній ймовірності цільового використання коштів, для оцінки ймовірності нецільового використання коштів позабюджетних фондів при фінансовому контролі. У процесі використання бюджету за видатками реалізується деяка множина фінансових чи господарських операцій, внаслідок яких можуть змінюватися індикатори ефективності. На основі експертних оцінок розраховується зв'язок параметрів фінансових чи господарських операцій з індикаторами ефективності. За допомогою моніторингу виявляються тренди індикаторів ефективності, і в разі їх істотного і постійного зниження вживаються відповідні заходи.

Серед критеріїв ефективності фінансового аудиту виокремлюється і зниження трансакційних витрат, оскільки абсолютна ефективність цього контролю вимірюється співвідношенням трансакційних витрат на його здійснення і сумою виявлених і доведених фінансових витрат держави у вигляді надмірних трансакційних витрат при здійсненні перерозподільних відносин [165].



Басанцов І. наголошує, що ступінь ефективності контролю тим вищий, чим менше зусиль і коштів витрачається на досягнення позитивного результату [12]. Проте, на наш погляд, з такою позицією навряд чи можна цілковито погодитись, оскільки, по-перше, в такому разі повною мірою не зрозуміло, що вкладається в поняття «позитивний результат». По-друге, не завжди мінімізація зусиль і коштів сприяє отриманню найкращого за інших рівних умов результату контрольної діяльності.

Визначення ефективності державного фінансового аудиту не повинно обмежуватися лише оцінюванням ефективності роботи органів фінансового контролю, а має включати оцінку ефективності формування бюджетів усіх рівнів, а також витрачання бюджетних і позабюджетних коштів, що характеризують якість управління державними ресурсами (фінансовими, матеріальними, трудовими, природними тощо) і свідчать, наскільки доцільно та результативно використовуються кошти платників податків для виконання державою конституційних функцій.

### **3.3. Цільові спрямування фінансового аудиту бюджетних програм**

Ефективне використання бюджетних коштів залишається однією з важливих проблем виконання бюджету як для України, так і більшості країн світу. Реалізація ефективної політики у сфері державних фінансів посідає важливе місце у процесі регулювання економічного розвитку держави. Також актуальність даної теми обумовлена тим, що в сучасних умовах розвитку все більше наголошується на необхідності оцінки ефективності та результативності управління державними ресурсами. Йдеться про модернізацію контролю, який би мав спрямованість на проведення глибокого аналізу та оцінки системи державного управління в різних сферах з точки зору ефективності, результативності, а не тільки встановлення законності операцій та цільового використання

коштів, як це традиційно прийнято під час інспектування. Тим більше, що без ефективної системи контролю в системі державного управління неможлива побудова високорозвиненої, демократичної держави [34].

Тільки належне застосування новітніх форм державного фінансового аудиту, виконання бюджетних програм в управлінні фінансовими ресурсами надасть можливість створити необхідні передумови для здійснення в державі ефективної економічної політики. Сутність аудиту бюджетних програм через його поняття, мету, завдання і процедури, з урахуванням вітчизняної практики здійснення державного фінансового контролю, розкрито у Порядку проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 № 1017 та Методичних рекомендаціях щодо проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, затверджених наказом Головкиру від 15.12.2005 № 444.

Застосування програмно-цільового методу в управлінні бюджетними ресурсами надає значний поштовх підвищенню ефективності використання державних коштів. Однак, досвід його використання в Україні призводить до існування певних недосконалостей. Так, контроль ефективності бюджетної програми ґрунтується на використанні системи оціночних показників – показників результативності програми, які зазначені в її паспорті. Нечіткі та нерепрезентативні показники можуть спотворити реальний результат виконання програми, що призведе до виникнення диспропорцій у подальшому фінансуванні та розподілі фінансових ресурсів держави за програмами. Саме тому визначення чітких індикаторів виконання програми набуває особливої актуальності як під час її розробки, так і під час проведення аудиту ефективності виконання програми. Тому, оцінка бюджетних програм – це комплексний аналіз використання бюджетних коштів та досягнутих результатів розпорядниками коштів у процесі реалізації бюджетних програм, що здійснюється за резуль-

татами виконання бюджетних програм за рік. Інформація про результати моніторингу та оцінки бюджетних програм є основою для прийняття рішень стосовно перерозподілу коштів, зменшення або збільшення обсягів асигнувань на виконання програми. Результати оцінки виконання бюджетних програм включаються до відповідних звітів. Звіт про оцінку виконання бюджетних програм оприлюднюється під час публічного представлення цих звітів.

Здійснення в Україні загальнодержавних програм соціально-економічного, національно-культурного та науково-технічного розвитку, програм охорони довкілля, медико-санітарних, оздоровчо-профілактичних та інших програм передбачене чинними конституційними положеннями [101]. Програмно-цільовий метод формування бюджетів впливає на з'ясування пріоритетів при розподілі фінансових ресурсів та визначення джерел фінансування, змінює процес здійснення контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. Все це обумовлює необхідність розгляду державних та бюджетних програм як підконтрольних об'єктів. Виникає потреба у з'ясуванні подібності і розбіжностей між державними і бюджетними програмами як об'єктами контролю та аудиту.

Згідно зі ст. 2 Бюджетного кодексу України бюджетна програма – це сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій. І.О. Мітюков важливість бюджетних програм визначає як: «Якщо коротко сформулювати ідеологію програмно-цільового підходу, то вона полягає у переході від принципу утримання бюджетних установ до принципу отримання конкретних результатів від використання бюджетних коштів відповідною установою. Щоб виміряти та оцінити ці результати, будь-які видатки бюджету за такого підходу мають бути затверджені у вигляді бюджетної програми, яка має виконавця, мету та критерії оцінки її виконання» [124]. Бюджетні цільові програми функціонують у межах державних програм.

Формальний характер державних цільових програм обумовлює необхідність державного плану економічного і соціального розвитку країни, який потрібен не лише для розрахунку основних економічних показників, а й для забезпечення його взаємопогодження з інституційними секторами економіки: загальнодержавним управлінням, нефінансовими корпораціями, фінансовими корпораціями, домашніми господарствами і некомерційними організаціями [146].

У табл. 3.5 наведено основні положення державної цільової і бюджетної програм, які слід враховувати при організації фінансового аудиту бюджетних програм.

*Таблиця 3.5*

**Основні положення державної цільової і бюджетної програм, які слід враховувати при організації фінансового аудиту [48]**

Характеристика	Державна цільова програма	Бюджетна програма
Поняття	Державна цільова програма – це комплекс взаємопов’язаних завдань і заходів, спрямованих на розв’язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням	Бюджетна програма - систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій
Причини прийняття	Однією з головних умов розробки державної цільової програми є існування проблеми, розв’язання якої неможливе засобами територіального чи галузевого управління і потребує державної підтримки, координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування	Необхідність становлення безпосереднього зв’язку між виділенням головному розпоряднику бюджетних коштів та результатами їх використання
Цілі	Використання державної цільової програми спрямоване на: - чітке обґрунтування шляхів розв’язання соціально-економічної проблеми; - визначення складу виконавців, їх завдань та строків виконання; - встановлення джерел фінансування заходів, направлених на досягнення цілей програми;	Використання бюджетної програми спрямоване на: - чітке визначення цілей і завдань, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти; - встановлення джерел фінансування заходів, направлених на досягнення даних цілей, та термінів їх виконання;

**Розділ 3. Цільові спрямування інформаційно-аналітичного забезпечення  
державного фінансового аудиту**

*Закінчення табл. 3.5*

Характеристика	Державна цільова програма	Бюджетна програма
	- забезпечення оцінки діяльності замовників-співвиконавців щодо досягнення поставлених цілей та виконання визначених завдань; - чітке розмежування відповідальності за виконання завдань і використання залучених ресурсів	- забезпечення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань; - чітке розмежування відповідальності за використання бюджетних коштів
Кількість головних виконавців	До виконання державної цільової програми можуть залучатися декілька головних розпорядників, що свідчить про її міжрегіональний та/або міжгалузевий характер. Якщо державна цільова програма виконується декількома державними замовниками (замовниками-співвиконавцями), урядом визначається державний замовник, який координує діяльність органів виконавчої влади, пов'язану з розробленням та виконанням програми	Законом про Державний бюджет чи рішеннями про місцеві бюджети визначається виключно один відповідальний виконавець, яким може бути або безпосередньо головний розпорядник бюджетних коштів, або інший відповідальний виконавець
Джерела фінансування	Державна цільова програма може залучати не лише кошти бюджетів різних рівнів, а й кошти позабюджетних фондів, грантів, залучених кредитів та інших джерел, не заборонені чинним законодавством	Бюджетна програма має своїм джерелом тільки кошти загального та/або спеціального фондів бюджету одного рівня
Термін виконання	Державна цільова програма реалізується в один (до 5 років), два (від 5 до 10 років) або у три етапи (понад 10 років)	Бюджетна програма виконується протягом одного бюджетного року
Зміст паспорту	Паспорт державної цільової програми містить: назву програми, дату прийняття рішення про її розроблення, визначення державного замовника або координаторів державних замовників-співвиконавців, мету, строки та етапи виконання, загальні обсяги фінансування, в тому числі видатки державного бюджету, очікувані результати виконання, контроль за її виконанням. При цьому додається перелік заходів і завдань державної цільової програми, який має бути структуровано за строками виконання програми та узгоджено з обсягами фінансування, а очікувані кінцеві результати виконання державної цільової програми повинні містити перелік результативних показників (економічних, соціальних, екологічних тощо), які будуть досягнуті внаслідок виконання програми	Паспорт бюджетної програми містить: законодавчі підстави реалізації програми, її мету, завдання, напрями діяльності, відповідальних виконавців, суму коштів, необхідних для виконання програми, результативні показники та інші характеристики, на підставі яких здійснюється контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів і аналіз виконання бюджетної програми

Проведене порівняння державних цільових та бюджетних програм свідчить, що перші, як об'єкти аудиту, деталізуються у відповідних заходах, завданнях і показниках, які враховують під час формування проекту Державного бюджету України на відповідний рік; формування других:

- здійснюється не тільки за умов існування проблеми, прикладом чого є бюджетні програми, пов'язані з функціонуванням органів влади;
- не завжди залежить від відповідності мети програми пріоритетним напрямам державної політики;
- не завжди обов'язковими для бюджетних програм також є міжгалузеві чи міжрегіональні зв'язки.

Доречно зауважити, що державні цільові програми мають вирішувати актуальні проблеми розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, інакшими словами, їх мета повинна відповідати пріоритетним та стратегічним напрямам державної політики. Державні цільові програми поділяються на загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля – це програми, які охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади; інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки [67]. Більш того, питання класифікації державних цільових програм знайшло своє відображення у наукових працях фахівців з цієї проблеми. Так, І.В. Запатріна і Т.Б. Лебеда пропонують поділяти державні цільові програми на: найпріоритетніші, що повинні бути профінансовані у конкретні строки в повному обсязі; актуальні, фінансування яких може бути частково зменшене в разі недостачі бюджетних ресурсів; неактуальні, виконання яких має бути припинене на вимогу нових державних пріоритетів [69]. Зважаючи на це,

методологія аудиту ефективності бюджетних програм поширюється і на виконання державних цільових, національних, регіональних, місцевих та інших програм як об'єктів контролю.

Слід зазначити, що результативність бюджетних програм значною мірою залежить від організації аудиту за їх реалізацією. Причому сама система бюджетування і є специфічним механізмом контролю, який потребує цільової орієнтації на особливості реалізованих програмних заходів. Система контролю бюджетних цільових програм, на нашу думку, повинна включати два основні блоки:

по-перше, поточний аудит реалізації програм на основі державної звітності і матеріалів, які надаються держзамовниками програм (здійснюється шляхом проведення фінансового аудиту);

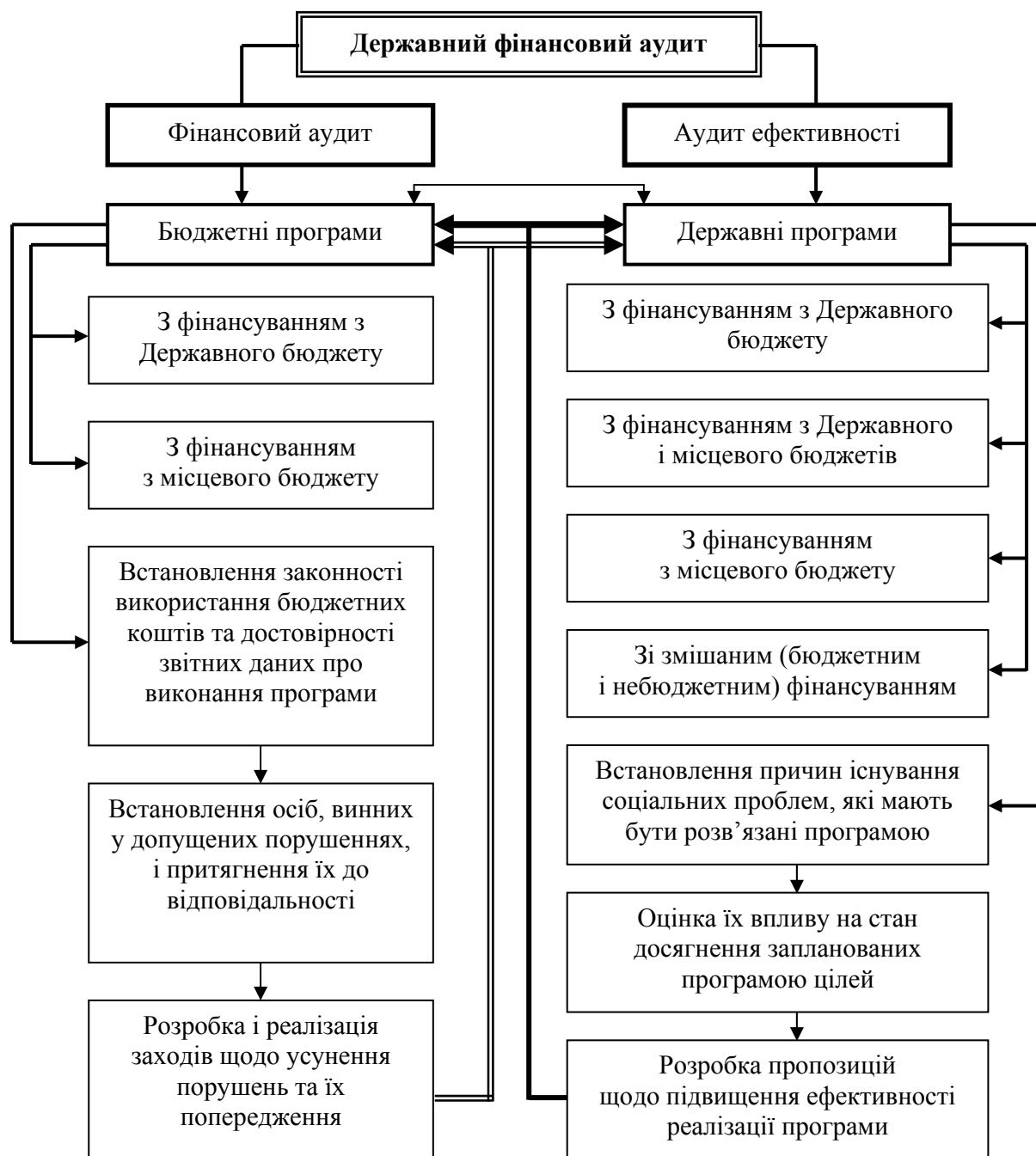
по-друге, державний фінансовий аудит виконання програм орієнтований на оцінку ефективності реалізації державних програм (здійснюється шляхом проведення аудиту ефективності).

Схематично зміст державного фінансового аудиту виконання та ефективності цільових програм наведено на рис. 3.7.

У виконанні програм державного бюджету існують загальні негативні тенденції, що заважають громадянам отримувати якісні та повноцінні соціальні послуги. Так, через нечітке визначення цілей та результатів, яких необхідно досягти за кошти програми, відсутність зворотної звітності про результати, головні розпорядники не прагнуть досягти максимального результату за найменших витрат, тобто їх ефективність є незначною. Крім того, до програми залучається велика кількість виконавців та об'єктів фінансування, що призводить до розподілення між ними ресурсів у незначних сумах, а отже не забезпечує їх концентрацію та негативно впливає на кінцевий результат.

Майже не використовується в системі контролю обмін інформацією між державними органами, причетними до виконання бюджетних програм, відсутня достовірна база для планування щодо резервів поповнення дохідної частини.

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**



*Рис. 3.7. Державний фінансовий аудит виконання та ефективності цільових програм*

*Джерело: розроблено авторами*

Важливим є здійснення аудиту ефективності бюджетних програм, завданнями якого є:

- оцінка виконання результативних показників бюджетних програм;

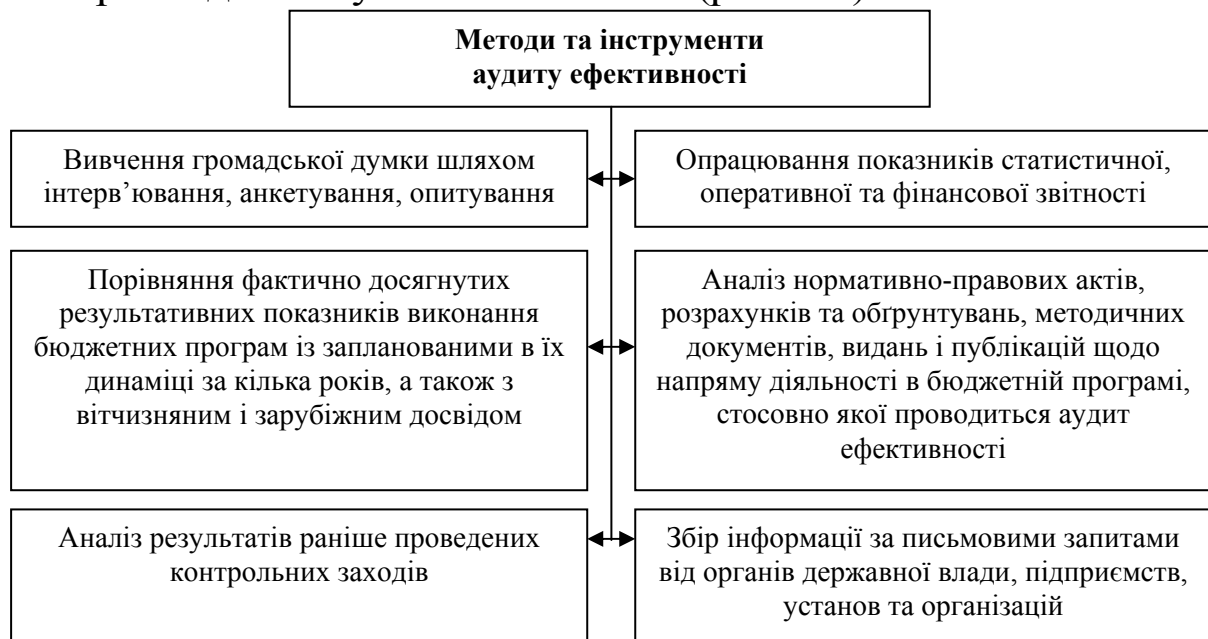


- оцінка ефективності виконання бюджетних програм;
- виявлення упущень і недоліків організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру, які перешкоджають своєчасній, повній і якісній реалізації запланованих цілей;
- визначення ступеня впливу виявлених упущень і недоліків на реалізацію запланованих цілей;
- розроблення пропозицій щодо шляхів (форм, засобів) підвищення ефективності використання бюджетних коштів [148].

На підставі зібраних даних необхідно:

- оцінити рівень досягнення результативних показників бюджетної програми через співвідношення фактично отриманих та запланованих результативних показників;
- оцінити ефективність програми порівнянням забезпеченого рівня виконання результативних показників програми до рівня їх фінансування.

Аудиторами застосовується широкий арсенал методів і прийомів збору інформації: від аналізу документації на об'єкті контролю до опитування населення (рис. 3.8).



*Рис. 3.8. Методи та інструменти аудиту ефективності бюджетної програми*

*Джерело: розроблено авторами*

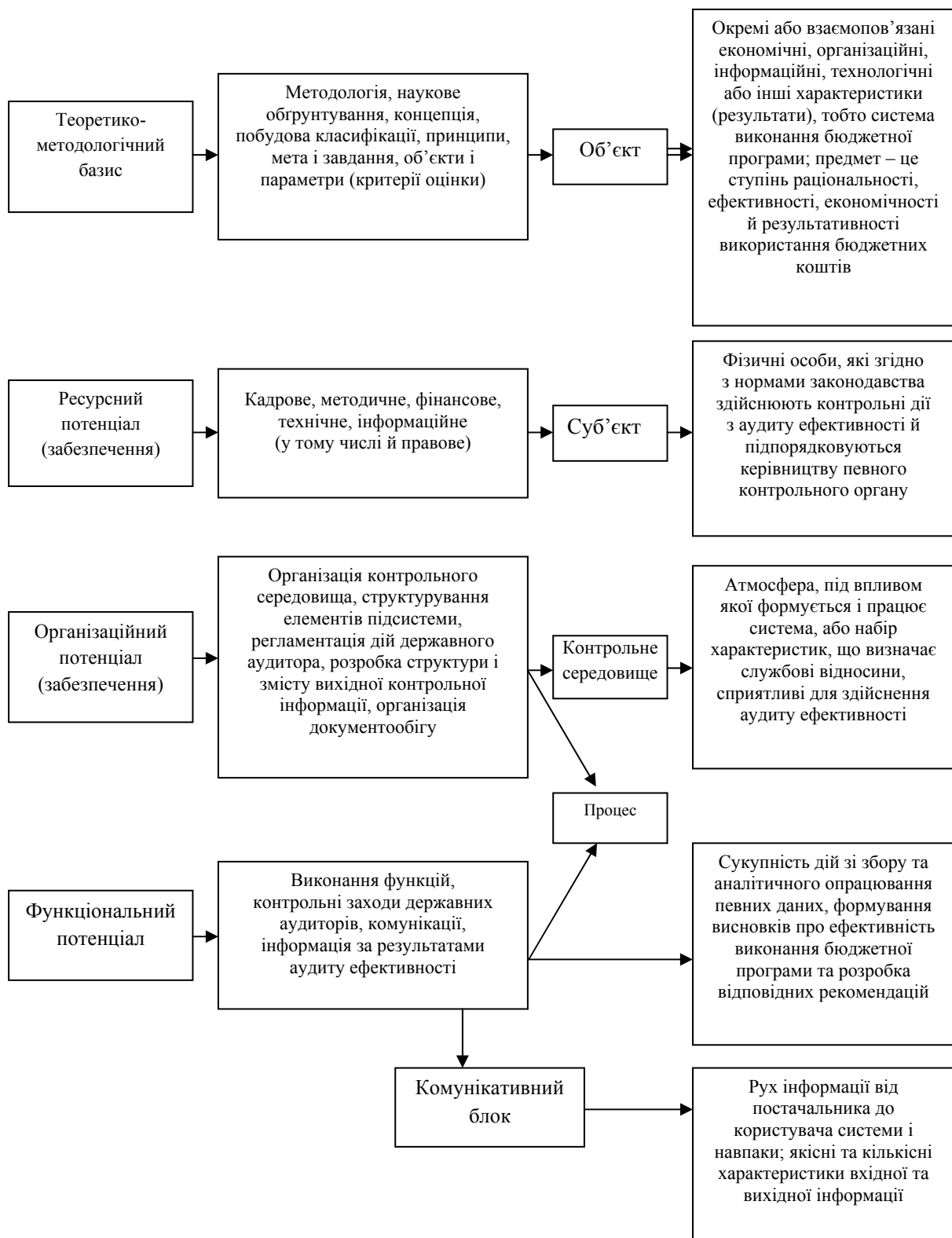
На підставі зібраних даних під час аудиту ефективності даних можна оцінити виконання бюджетної програми як:

- ефективне (рівень показників виконання показників продукту, ефективності, якості перевищував або дорівнював рівню забезпеченого фінансування);
- недостатньо ефективне (рівень виконання деяких показників продукту, ефективності, якості був менший за забезпечений рівень фінансування);
- неефективне (рівень показників виконання показників продукту, ефективності, якості був значно менший за забезпечений рівень фінансування).

Загальна направленість дослідження аудиту ефективності за системним підходом визначається декількома блоками рішень: теоретико-методологічних, ресурсних, організаційних і функціональних. За допомогою моделювання як методу наукового пізнання, що полягає у вивченні об'єктів або процесів через теоретичну побудову умоглядних моделей, системний підхід до дослідження аудиту ефективності можна зобразити у вигляді моделі (рис. 3.9), де виокремлено основні елементи системи – суб'єкт, об'єкт, процес, комунікативний блок і контрольне середовище, в межах якого функціонує система.

Характерно, що здійснення видатків на основі бюджетних програм передбачає визначення їх конкретних відповідальних виконавців. Названі учасники бюджетних правовідносин забезпечують виконання однієї чи кількох бюджетних програм, а також на них покладається відповідальність за одержані результативні показники своєї діяльності. Згідно з положеннями Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 року № 538-р відповідальних виконавців бюджетних програм як юридичних осіб, які мають окремий рахунок та бухгалтерський баланс, визначають головні розпорядники бюджетних коштів за письмовим погодженням з Міністерством фінансів України на стадії складання проекту державного бюджету [180].

**Розділ 3. Цільові спрямування інформаційно-аналітичного забезпечення державного фінансового аудиту**



*Рис 3.9. Модель системи державного аудиту ефективності виконання бюджетних програм [208]*

Стандарти INTOSAI свідчать, що державним фінансовим аудитом мають охоплюватися такі важливі аспекти бюджетних програм, як економічність, ефективність та результативність їх виконання. Результативні показники дають змогу оцінювати використання коштів на виконання бюджетної програми для досягнення мети і завдань бюджетної програми, виходячи з граничного обсягу взяття бюджетних зобов'язань у відповідному бюджетному періоді. При складанні та реалізації бюджетних програм важливе місце займає розрахунок показників ефективності, що є основою для проведення аудиту їх виконання. Результативні показники поділяються на такі групи [176]:

1. Показники затрат визначають обсяги та структуру ресурсів, які забезпечують виконання бюджетної програми та характеризують структуру витрат бюджетної програми.

2. Показники продукту використовуються для оцінки досягнення поставленої мети. Показниками продукту є, зокрема, обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт на виконання бюджетної програми, кількість користувачів товарами (роботами, послугами).

3. Показники ефективності визначаються як витрати ресурсів на одиницю показника продукту; відношення максимальної кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до визначеного обсягу фінансових ресурсів; досягнення визначеного результату.

4. Показники якості – сукупність властивостей, які характеризують досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми.

Разом із тим, у загальних вимогах до визначення результативних показників бюджетної програми перелічені групи показників без акцентування уваги на методах їх визначення (крім показників ефективності в їх класичному загальному

вираженні без уточнень). Не розраховуються такі показники і в бюджетних програмах.

Проаналізувавши використання програмно-цільового методу фінансування видатків, виявили ряд проблем, які мають безпосереднє відношення до якості контролювання параметрів програм за методами аудиту ефективності [12]:

- відсутність чітких формулювань цілей та кінцевих результатів використання державних фінансових ресурсів;
- відсутність чітких процедур і досконалої методології планування та контролю за визначенням результатів використання державних коштів;
- відсутність системи критеріїв та оцінки фінансового результату діяльності органів влади різних рівнів;
- «заполітизованість» прийняття державних рішень щодо контролю за ефективністю прийняття управлінських рішень.

Все це призводить до низької якості складання бюджетних програм, недосконалості механізму фінансування, надмірної їх кількості та відсутності кількісних параметрів досягнення поставленої мети та отримання очікуваних результатів.

У пропозиціях за результатами аудиту ефективності пропонуються необхідні дії щодо проведення якісних змін в управлінні ресурсами держави, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, які повинні ґрунтуватися на результатах аудиту ефективності. Тому, при оцінці ефективності виконання бюджетної програми доцільно поєднувати аудит ефективності та фінансовий аудит з метою отримання показників, які необхідні для визначення якості виконання бюджетних програм.

Особлива увага при здійсненні аудиту ефективності виконання бюджетних програм приділяється плануванню роботи, оскільки раціонально складений план дає можливість ефективно провести аудиторську перевірку.

На сьогодні організація вітчизняного аудиту ефективності ускладнена такими чинниками, як:

- неготовністю кадрів до формування нової філософії аудиту ефективності;
- відсутністю критеріїв та неврегульованістю процедури вибору об'єктів аудиту ефективності;
- невизначеністю процедури та відсутністю обґрунтування методів здійснення такої форми контролю;
- неврегульованістю відносин між державними фінансовими органами з приводу призначення та проведення аудиту ефективності та використання його результатів [48].

Важливу увагу слід приділити аудиту бюджетних програм в умовах економічної кризи, основна увага якого приділяється економності, тобто зменшенню витрат на одиницю виготовлених товарів (робіт, послуг). Проблемою аудиту можуть бути питання існування шляхів зменшення вартості продукту бюджетної програми та зменшення вартості продукту бюджетної програми.

Наприклад, перевірки використання коштів, виділених відповідно до Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу, проведеними органами прокуратури, були виявлені завдані державі збитки на загальну суму 5,8 млн грн. Як результат, порушено 25 кримінальних справ, до відповідальності притягнуто 26 посадових осіб. Під час виконання заходів, передбачених Загальнодержавною програмою імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2009–2015 роки, було розкрадено 63 млн грн бюджетних коштів. До кримінальної відповідальності притягнуто 11 службових осіб МОЗ та 3 службові особи ТОВ «Інтерфарм» [49].

Таким чином, без зрозумілого, прозорого та взаємопов'язаного процесу оцінки ефективності виконання бюджетних програм, а також без наукового обґрунтування необхідності існування окремих програм неможливо досягти мети впровадження програмно-цільового методу формування державного бюджету.

Отже, наукове обґрунтування та практичне застосування державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм як новітньої форми фінансового контролю є доцільним з позицій необхідності підвищення обґрунтованості бюджетних програм та покращання якості їх виконання, а також підвищення дієвості державного внутрішнього фінансового контролю, що сприятиме зміцненню фінансово-бюджетної дисципліни в державі, забезпеченню ефективності, доцільності та економності управління фінансовими та матеріальними ресурсами. Однак аудит ефективності має рекомендаційний характер, як наслідок значна частина рекомендацій за результатами аудитів може ігноруватись. Отже, доцільним є посилення відповідальності учасників бюджетного процесу за повторні порушення та неврахування пропозицій, наданих в аудиторському звіті, шляхом внесення відповідних змін і доповнень у нормативно-правові документи, які регламентують процес проведення аудиту ефективності, що дозволить повною мірою впроваджувати ефективні рішення і поновому приймати процес управління бюджетними ресурсами.

Визначальну роль у підвищенні ефективності бюджетних програм відіграють методи управління державними фінансами, наприклад, прозора і дієва система державних закупівель. Розвиток системи державних закупівель має суттєве значення для підвищення ефективності використання бюджетних коштів, оскільки через закупівлі розподіляється майже третина видатків бюджету. Водночас, на досить низькому рівні знаходиться інформаційне забезпечення процесу виконання бюджетних програм та здійснення державних закупівель. Аналіз результатів контрольних заходів, проведених на основі даних Рахункової палати України упродовж 2006–2012 рр. свідчить, що правопорушення при здійсненні державних закупівель мають системний характер (табл. 3.6). Найбільш характерні порушення законодавства щодо закупівель допущені при розробці та складанні замовниками конкурсної документації, виборі процедур закупівель, подрібненні вартості та предмета закупівлі, визначенні об'єктивності вибору

переможця торгів та недотриманні інших правових норм. Це призводить до корупції при здійсненні державних закупівель.

*Таблиця 3.6*

**Динаміка правопорушень при здійсненні державних закупівель протягом 2006–2012 рр. [269]**

Показники	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги виявлених бюджетних правопорушень та неефективного використання бюджетних коштів, млрд грн	10,7	12,3	12,6	21,5	30,5	23,4	12,9
Обсяг правопорушень при здійсненні державних закупівель, млрд грн	0,2	0,2	1,4	3,0	1,6	4,5	3,21
Частка у загальному розмірі бюджетних правопорушень, %	2	1,6	11,1	14	5,3	19,2	24,9

Формування методики аудиту розподілу і використання бюджетних ресурсів на закупівлю товарів, робіт і послуг потребує конкретизації складових аналітичного процесу в межах організаційно-інформаційної моделі, яка забезпечить досягнення поставленої мети (табл. 3.7).

Інформаційно-аналітична модель аудиту державних закупівель, що є стислою характеристикою аналітичного процесу, побудованою відповідно до його мети і завдань. Оскільки державні замовлення складають майже 30% у структурі Державного бюджету України, то застосування даної моделі може забезпечити суттєвий результат щодо підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів.



*Таблиця 3.7*

**Інформаційно-аналітична модель проведення аудиту  
державних закупівель\***

1. Мета і завдання	
<i>1.1. Мета</i>	<i>1.2. Завдання</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Об'єктивна оцінка забезпеченості установи матеріальними ресурсами, визначення досягнутих результатів, а також розробка організаційно-економічних заходів щодо підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ефективність та цільове використання бюджетних ресурсів;</li> <li>• забезпечення дотримання правил здійснення операцій з бюджетними коштами;</li> <li>• правильність визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань;</li> <li>• розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їх у майбутньому</li> </ul>
2. Об'єкти і суб'єкти	
<i>2.1. Об'єкти</i>	<i>2.2. Суб'єкти</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Управлінські рішення керівництва установи;</li> <li>• державні кошти;</li> <li>• товари, роботи і послуги;</li> <li>• господарські договори;</li> <li>• фінансово-господарські операції;</li> <li>• дані бухгалтерського обліку, фінансової і статистичної звітності;</li> <li>• документація конкурсних торгів</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Органи державного контролю;</li> <li>• відділи внутрішнього аудиту в ЦОВВ</li> </ul>
3. Система економічних показників	
<i>3.1. Кількісна структура державних закупівель</i>	<i>3.2. Рівень інтенсивності конкуренції державних закупівель</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Частка відкритих торгів у загальній кількості конкурсних державних закупівель;</li> <li>• частка закупівель в одного учасника у загальній кількості конкурсних державних закупівель;</li> <li>• частка скасованих закупівель та визнаних такими, що не відбулися, у загальній кількості державних закупівель</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Середня кількість учасників на 1 торг;</li> <li>• середня кількість учасників, які взяли участь у відкритих торгах;</li> <li>• середня кількість учасників, які взяли участь у запиті цінових пропозицій</li> </ul>

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

*Продовження табл. 3.7*

<i>3.3. Рівень витрат на здійснення державної закупівлі</i>	<i>3.4. Економія державних коштів у результаті конкуренції</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Витрати замовника на 1 грн вартості закупівлі;</li> <li>• витрати замовника на 1 грн економії державних коштів</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Абсолютна економія державних коштів при здійсненні державних закупівель;</li> <li>• відносна економія державних коштів при здійсненні державних закупівель.</li> <li>• ефективність та результативність державних закупівель</li> </ul>
<i>3.5. Ступінь виконання договорів про закупівлю</i>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Частка договорів, які виконані із затриманням термінів поставки;</li> <li>• частка договорів, по яких подані рекламації щодо якості поставки;</li> <li>• частка розірваних договорів</li> </ul>	
<b>4. Інформаційне забезпечення</b>	
<i>4.1. Зовнішня інформація</i>	<i>4.2. Внутрішня інформація</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Правова;</li> <li>• нормативна;</li> <li>• довідкова</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Планова;</li> <li>• фактографічна;</li> <li>• облікова;</li> <li>• звітно-статистична</li> </ul>
<b>5. Методи та інструменти дослідження</b>	
<i>5.1. Теоретичні методи</i>	<i>5.2. Інструменти дослідження</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Індукція;</li> <li>• дедукція;</li> <li>• аналіз;</li> <li>• синтез;</li> <li>• моделювання;</li> <li>• абстрагування;</li> <li>• порівняння;</li> <li>• конкретизація;</li> <li>• системний аналіз</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Перевірка документів за формальними ознаками;</li> <li>• арифметична перевірка документів;</li> <li>• зустрічна перевірка;</li> <li>• анкетування;</li> <li>• інвентаризація;</li> <li>• контрольний обмір робіт;</li> <li>• обстеження</li> </ul>

*Закінчення табл. 3.7*

6. Узагальнення і реалізація результатів аудиту	
<i>6.1. Узагальнення результатів</i>	<i>6.2. Реалізація результатів</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Систематизація інформації;</li> <li>• кількісна оцінка втрачених можливостей;</li> <li>• оформлення результатів аудиту, передача їх в управлінські структури для реалізації запропонованих заходів</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Вибір оптимального варіанта процедури закупівель;</li> <li>• прийняття рішення щодо реалізації обраного варіанта;</li> <li>• доведення прийнятого рішення до виконавців;</li> <li>• забезпечення контролю за виконанням прийнятих рішень.</li> <li>• забезпечення контролю за цільовим та ефективним використанням придбаної продукції</li> </ul>

*\* Джерело: розроблено авторами*

Світові тенденції розвитку інформаційного середовища державного аудиту характеризуються значним рівнем ефективності автоматизації цих процесів. Натомість, дослідження в Україні засвідчило його незадовільний стан, що пов'язано з відсутністю єдиної інтегрованої державної системи інформаційного забезпечення закупівель товарів, робіт і послуг для державних потреб, невідповідність європейським стандартам. Встановлено, що для створення інституційних умов оптимізації системи державних закупівель необхідним є співпраця України та країн з розвиненою і трансформаційною економікою. Уніфікація національних економік сприятиме розвитку конкурентного середовища та подальшому економічному зростанню країни.

## Розділ 4

### МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО АУДИТУ

#### 4.1. Економічні передумови виникнення та перспективи розвитку внутрішнього фінансового аудиту в державному секторі національної економіки

Підвищення ефективності використання державних фінансів, яке має вирішальне значення для соціально-економічного розвитку України та суспільного добробуту, а також виконання завдань, передбачених планом дій Україна – ЄС, можливо досягти, зокрема, шляхом системного вдосконалення діяльності органів державного сектору. Важливим інструментом державного управління, що дає можливість виконати зазначені завдання та зменшити кількість проблемних питань, пов'язаних з діяльністю органів державного сектору, є державний внутрішній фінансовий контроль. Такий контроль має бути скерований на сприяння державному управлінню в разі зміни середовища, потреб та пріоритетів суспільства і держави. У зв'язку з цим, з метою вдосконалення системи державного управління, впровадження нових технологічних досягнень з урахуванням програмних змін необхідно постійно проводити оцінку державного внутрішнього фінансового контролю для приведення його у відповідність до потреб сьогодення. Однак, існуюча ситуація у сфері внутрішнього контролю потребує не вдосконалення, а відродження державного внутрішнього контролю, оскільки він є основою державного фінансового контролю. Така позиція багатьох науковців та практиків обумовлена тим, що сучасний стан державного зовнішнього фінансового контролю не забезпечує бажаних результатів. Проведення великої кількості інспектувань дозволяє лише констатувати факт порушення фінансової дисципліни, встановити нецільове використання державних фінансів та державного

майна, факти недостач тощо. Однак, досить тривалий час інспектування залишалося єдиною формою здійснення державного фінансового контролю. Потреба в його проведенні зумовлена надзвичайно низьким рівнем фінансової дисципліни у бюджетній сфері та в державному секторі економіки, низькою ефективністю системного внутрішнього контролю та децентралізованого внутрішнього аудиту в органах державного сектору. Дану тезу підтверджує інформація про результати проведеного у 2008 р. відомчого контролю контрольноревізійними підрозділами міністерств<sup>1</sup>. Зокрема, перевірено більш ніж 9 тис. підприємств, установ і організацій, з них – майже 5 тис. бюджетних установ.

Внаслідок допущених понад 1174 об'єктами контролю порушень бюджетними установами та державними підприємствами бюджетом недоотримано 531 млн грн фінансових ресурсів.

У структурі фінансових порушень, виявлених відомчим контролем у 2008 році, 53% складають порушення, що призвели до втрат, серед яких майже 70 % – недостачі (майже 3 млрд грн).

Досить низьким залишався в 2008 р. рівень відшкодування порушень, що призвели до втрат. За показниками тенденція до збільшення рівня відшкодувань впродовж останніх років спостерігалась тільки щодо порушень, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів.

Так, завдяки вжитим заходам забезпечено відшкодування і поновлення незаконних, нецільових витрат і недостач на суму 39,2 млн грн (лише 1% виявлених сум) та повернення до бюджету, в дохід бюджетних установ і державних підприємств 6,8 млн грн фінансових ресурсів (тільки 1% виявлених), усунення інших порушень фінансової дисципліни забезпечено на рівні 71% – на суму 1466,7 млн гривень.

---

<sup>1</sup> Звіт про результати роботи державної контрольноревізійної служби за 2008 р. / ГоловКРУ. – 2009. – 529 с. – С. 465–466.

У 2008 р. на 20% збільшилася кількість притягнутих до дисциплінарної відповідальності осіб, винних у допущених фінансових порушеннях (4804 особи), з яких 107 звільнено із займаних посад.

Суми збитків, виявлені відомчим контролем та передані до правоохоронних органів, більш ніж у 6 разів перевищили показник 2007 року (передано матеріали 586 контрольних заходів на загальну суму 3716,4 млн грн проти 594, 7 млн грн – у 2007 році). Наведена інформація Звіту<sup>2</sup> свідчить про неналежний рівень відповідальності. Якщо б відповідальність була суворою, такого б зростання кількості порушень не було.

Основними причинами порушень була низька якість внутрішнього контролю та безвідповідальне ставлення з боку багатьох розпорядників бюджетних коштів. Зокрема, протягом 2008 року на 13,9 тисячі підприємств, установ і організацій виявлено майже 2,4 млрд грн незаконних і не за цільовим призначенням проведених витрат та недостач матеріальних і фінансових ресурсів, у тому числі 980,2 млн грн бюджетних коштів.

Проте, навіть досконало проведені інспектування (ревізії) не гарантують, що завданні державі матеріальні збитки будуть відшкодовані в повному обсязі. Зокрема встановлено, що протягом 2008 р. згідно зі Звітом про результати діяльності контрольно-ревізійних відділів міністерств показник відшкодування збитків залишався на низькому рівні. Так, завдяки вжитим заходам забезпечено відшкодування і поновлення незаконних, нецільових витрат і недостач на суму 39,2 млн грн, що становить лише 1% виявлених обсягів порушень. Частка розглянутих за 2008 р. позовів ГоловКРУ та контрольно-ревізійних відділів центральних органів виконавчої влади становила 59,9%, частка розглянутих з усіх поданих позовів – 23,5%, а частка задоволених позовів у вартісному вираженні від загальної суми поданих позовів ста-

---

<sup>2</sup> Звіт про результати роботи державної контрольно-ревізійної служби за 2008 рік / ГоловКРУ. – 2009. – 529 с. – С. 465–466.

новила лише 4,3%. Однією із причин нереалізації матеріалів контрольних заходів, ухилення винних осіб від відповідальності, а також зростання обсягів порушень є неналежне дослідження встановлених порушень, що, своєю чергою, не дозволяє сформуванню доказової бази для відшкодування збитків, а також надати рекомендації для усунення передумов виникнення порушень у майбутньому.

Останні показники результатів проведення державного внутрішнього фінансового контролю свідчать, що позитивних зрушень у тенденції зростання порушень у державному секторі поки ще не спостерігаються.

Так, згідно зі Звітом про стан розвитку державного внутрішнього контролю в Україні за I півріччя 2011 року Голова КРУ вжиті відповідні заходи у сфері внутрішньої контрольної-ревізійної роботи з метою уникнення системних недоліків та проблем у діяльності контрольної-ревізійних підрозділів дозволили суттєво підвищити рівень достовірності звітування про результати діяльності децентралізованих підрозділів інспектування, зменшити обсяги неправомірно включених до звітності сум порушень. Як наслідок, загальні результативні показники по всіх ЦОВВ зменшилися в декілька разів.

Впродовж I півріччя 2011 року на 1950 підконтрольних суб'єктах виявлено порушень, що призвели до втрат ресурсів, на загальну суму 724,3 млн грн (з яких 213,5 млн грн – втрати державного бюджету), що вдвічі менше ніж у I півріччі 2009 року та в 8 разів менше від аналогічного періоду 2010 року. При цьому, понад 95% показників традиційно формується за результатами роботи 6–7 органів, а сукупні результати роботи решти – понад 40 органів – складають менше 5% загальних показників.

Так, результативність відомчого контролю у I півріччі 2011 року забезпечена зусиллями відомчих ревізорів системи міністерств енергетики та вугільної промисловості, оборони, інфраструктури, внутрішніх справ, а також Пенсійного фонду України та Державної пенітенціарної служби України. Суттєві порушення встановлено ревізорами Держкомрезерву як на

підприємствах, що належать до сфери його управління, так і на підприємствах – відповідальних зберігачах цінностей державного та матеріального резерву.

Крім того, окремо слід відзначити стрімке зростання у поточному році результативності діяльності контрольно-ревізійної служби Держкомзему, ревізорами якої впродовж звітного півріччя виявлено втричі більше порушень, що призвели до втрат ресурсів, ніж за весь минулий рік, та у 5 разів більше, ніж за 2009 рік.

Водночас робота ревізорів Держмитслужби, Держкомрибгоспу та Держфінпослуг впродовж всього звітного періоду не мала жодних результатів.

Отже, проведення інспектування через значний проміжок часу (інколи через 2–3 роки) після прийняття управлінського рішення та здійснення операцій з державними фінансами ускладнює, а в багатьох випадках унеможлиблює усунення фінансових порушень та їх наслідків. Варто також звернути увагу й на те, що контрольно-ревізійні підрозділи центральних органів виконавчої влади за результатами проведення контрольних заходів недостатньо активно впливають на прийняття управлінських рішень керівниками органів державного сектору, а також не приділяють належної уваги проведенню оцінки стану фінансового управління.

Розв'язати проблему недопущення завдання збитків державі керівниками таких суб'єктів, як: міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші розпорядники бюджетних коштів; державні підприємства, установи та організації; акціонерні, холдингові компанії, інші суб'єкти господарювання, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів; державні цільові фонди; інші підприємства, установи та організації, які отримують бюджетні кошти, кредити, залучені державою або під державні гарантії, чи міжнародну технічну допомогу, використовують кошти, що залишаються в їх розпорядженні



у разі надання їм податкових пільг, державне майно лише під час провадження ними діяльності з використання державних фінансів можна у спосіб проведення внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит у системі державного фінансового контролю в Україні запроваджений у 2004 р. Зокрема центра-лізований внутрішній аудит ефективності почали здійснювати ГоловКРУ та підпорядковані йому територіальні органи відповідно до Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» та Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. №1017<sup>3</sup>. Крім того, постановами Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 1777<sup>4</sup>, від 25 березня 2006 р. № 361<sup>5</sup> та від 12 травня 2007 р. № 698<sup>6</sup> затверджено порядки проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ і суб'єктів господарювання та виконання місцевих бюджетів. Проте на практиці зазначені види аудиту повною мірою не проводяться, як і системний аудит та аудит інформаційних технологій, проведення яких законодавством не передбачено.

У зв'язку з наявністю у вітчизняному законодавстві прогалин, тривалий час залишалися поза державним фінансовим контролем окремі важливі для держави сфери діяльності. Насамперед це стосується бюджетних коштів, які на момент перерахування з рахунків бюджетних установ за договорами цивільно-правового характеру втрачають статус бюджетних, переходять у розряд непідконтрольних для інспектування. Також місцеві органи виконавчої влади, незважаючи на надані повноваження, практично не здійснюють внутрішній аудит на відміну від країн ЄС, де органи місцевого самоврядування

---

<sup>3</sup> Офіційний вісник України. – 2004. – № 32. – Ст. 2144; 2006. – № 13. – Ст. 868.

<sup>4</sup> Офіційний вісник України. – 2005. – № 1. – Ст. 14; 2006. – № 13. – Ст. 868.

<sup>5</sup> Офіційний вісник України. – 2006. – № 13. – Ст. 868.

<sup>6</sup> Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1453.

(муніципалітети) утворюють служби внутрішнього аудиту або наймають приватних аудиторів.

Суттєвим недоліком є й те, що законодавство України не передбачає належного відшкодування втрачених державних фінансів та належної відповідальності посадових осіб за порушення фінансової дисципліни, строків зберігання або знищення фінансових документів, протидію контрольним діям.

Отже, слід зазначити, що відчуваючи важливість запровадження та потенціал проведення внутрішнього аудиту як форми державного внутрішнього фінансового контролю на даний час в Україні не створено правового і методологічного забезпечення функціонування служб децентралізованого внутрішнього аудиту в органах державного сектору. Фактично в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади функціонують контрольно-ревізійні підрозділи, але їх діяльність не може ототожнюватися з проведенням внутрішнього аудиту згідно з нормами і правилами ЄС.

З метою розв'язання проблем, пов'язаних з неефективністю державного внутрішнього фінансового контролю в державному секторі в Україні розроблена Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 р. (Назва Концепції із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1601-р від 23.12.2009), якою розкривається сутність дефініції аудит, особливості та перспективи здійснення, а також стратегія його розвитку.

Поняття «внутрішній аудит» та «інспектування» в державному секторі економіки різняться, оскільки інспектування – це подальший контроль за використанням і збереженням фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, станом і достовірністю бухгалтерського обліку та фінансової звітності органів державного і комунального сектору з метою виявлення недоліків і порушень.

Інспектування здійснюється у формі ревізій і перевірок та повинно забезпечувати виявлення фактів порушення

законодавства, встановлення винних в їх допущенні посадових та матеріально-відповідальних осіб.

*Відмінністю інспектування від внутрішнього аудиту є фіскальна спрямованість – за його результатами керівництву органів державного і комунального сектору, контроль за діяльністю яких здійснювався, пред'являються вимоги, а не надаються рекомендації.*

Незважаючи на те, що системи державного внутрішнього фінансового контролю в різних країнах Європи мають певні відмінності, вони функціонують за єдиними (стандартними) організаційними підходами та понятійною базою. Визначена в цій Концепції понятійна база державного внутрішнього фінансового контролю ґрунтується на вимогах ЄС до управління державними фінансами, що містяться в *acquis communautaire* (розділ 28), а також базових документах Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI). Застосування такої понятійної бази відповідає процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

**Внутрішній аудит** у державному секторі економіки – діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного у досягненні органами державного і комунального сектору мети та функціонуванні системи управління у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності) і консультацій.

**Метою внутрішнього аудиту** у державному секторі економіки є надання незалежних та об'єктивних рекомендацій і консультацій, спрямованих на удосконалення діяльності органів державного і комунального сектору, підвищення ефективності процесів управління, сприяння досягненню мети такими органами. Внутрішній аудит може проводитися централізовано – органами державної контрольно-ревізійної служби та децентралізовано – уповноваженим самостійним підрозділом, підпорядкованим безпосередньо керівництву органу державного чи комунального сектору, але функ-

ціонально незалежним від нього, в самому органі або в межах його системи управління.

Понятійна база державного внутрішнього фінансового контролю, яка застосовується у законодавстві, науковій та практичній діяльності в Україні, не узгоджується з понятійною базою, визначеною документами ЄС. Зокрема, поняття «фінансове управління і контроль», визначене базовими документами ЄС, вживається в Україні як «внутрішньогосподарський (управлінський) контроль». Поняттю «фінансовий контроль» найбільше відповідає широкє за змістом поняття «фінансове управління». «Державний аудит» в Україні розуміється як різновид або форма державного фінансового контролю, проте поняття «внутрішній аудит» не має аналогів.

В Україні на законодавчому рівні не визначено сутність та процедури контролю в діяльності органів державного і комунального сектору. На сьогодні відповідно до роз'яснень Держфінінспекції України п. 2 «Порядку утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» (далі – Порядок № 2), затвердженого постановою Уряду від 28.09.2011 № 1001 [51] визначено **об'єкт внутрішнього аудиту** як діяльність центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів та бюджетних установ у повному обсязі або з окремих питань (на окремих етапах) та заходи, що здійснюються його керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю (дотримання принципів законності та ефективного використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, виконання завдань, планів і дотримання вимог щодо діяльності центрального органу виконавчої влади, його територіальних органів та бюджетних установ, а також підприємств, установ та організацій, які

належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади).

Тобто, діяльність установи і заходи, які вживаються керівником для забезпечення ефективного функціонування системи внутрішнього контролю є предметом для внутрішнього аудиту, який проводиться підрозділом внутрішнього аудиту як в центральному апараті міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади та його територіальних органах, так і на підприємствах, установах та організаціях, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади.

Сфера застосування фінансового аудиту та аудиту відповідності згідно з п. 1.1 глави I Стандартів внутрішнього аудиту [121] охоплює такі напрями діяльності:

- оцінка діяльності установи щодо законності та достовірності фінансової і бюджетної звітності, правильності ведення бухгалтерського обліку (фінансовий аудит);
- оцінка діяльності установи щодо дотримання актів законодавства, планів, процедур, контрактів з питань стану збереження активів, інформації та управління державним майном (аудит відповідності).

Таким чином, діяльність державних підприємств, що відносяться до сфери управління центрального органу виконавчої влади, є об'єктом для фінансового аудиту та/або аудиту відповідності, що проводиться підрозділом внутрішнього аудиту відповідного центрального органу виконавчої влади.

Аналіз результатів діяльності підрозділів внутрішнього аудиту ЦОВВ засвідчив, що в 2013 році загалом по системі ЦОВВ було проведено 3892 аудиторських дослідження, що майже на 20% більше, ніж у 2012 році.

Завдяки постійній методологічній підтримці Держфінінспекції України, якою розроблено та презентовано посібник щодо методологічних та практичних засад внутрішнього аудиту ефективності у звітному році спостерігається збіль-

шення проведених ЦОВВ внутрішніх аудитів ефективності<sup>7</sup>. Водночас їх частка у загальній кількості проведених внутрішніх аудитів залишається вкрай незначною – лише 3% (рис. 4.1).



Рис. 4.1. Співвідношення проведення внутрішніх аудитів у 2012–2013 рр.<sup>8</sup>

Як видно з рис. 4.1, у 2013 р. діяльність внутрішніх аудиторів і надалі фактично обмежується проведенням фінансових аудитів та аудитів відповідності (91 % від загальної кількості проведених аудитів), сфера застосування яких обмежується оцінкою лише «обслуговуючих» функцій – ведення бухгалтерського обліку, достовірності фінансової і бюджетної звітності, дотримання планів, процедур, контрактів тощо.

<sup>7</sup> Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2013 рік.

<sup>8</sup> Там само.

Разом з тим, відсутність з аудиту ефективності не дає змоги вказати керівнику на причини системних порушень та проблеми, оцінити виконання повноважень структурними підрозділами щодо виконання бюджетних програм, як це передбачено ст. 20 Бюджетного кодексу та іншими нормативно-правовими актами, визначити якість надання адміністративних послуг, виконання контрольних-наглядових функцій та завдань, визначених актами законодавства, а також ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань державного органу.

Проведеними фінансовими аудитами та аудитами відповідності загалом охоплено понад 3,5 тис. підконтрольних об'єктів, на 2,4 тис. (або 66%) з яких були встановлені порушення, що призвели до втрат ресурсів на загальну суму 610,7 млн грн, що у 1,7 раза (або на майже 252,8 млн грн) більше ніж у 2012 році (рис. 4.2).

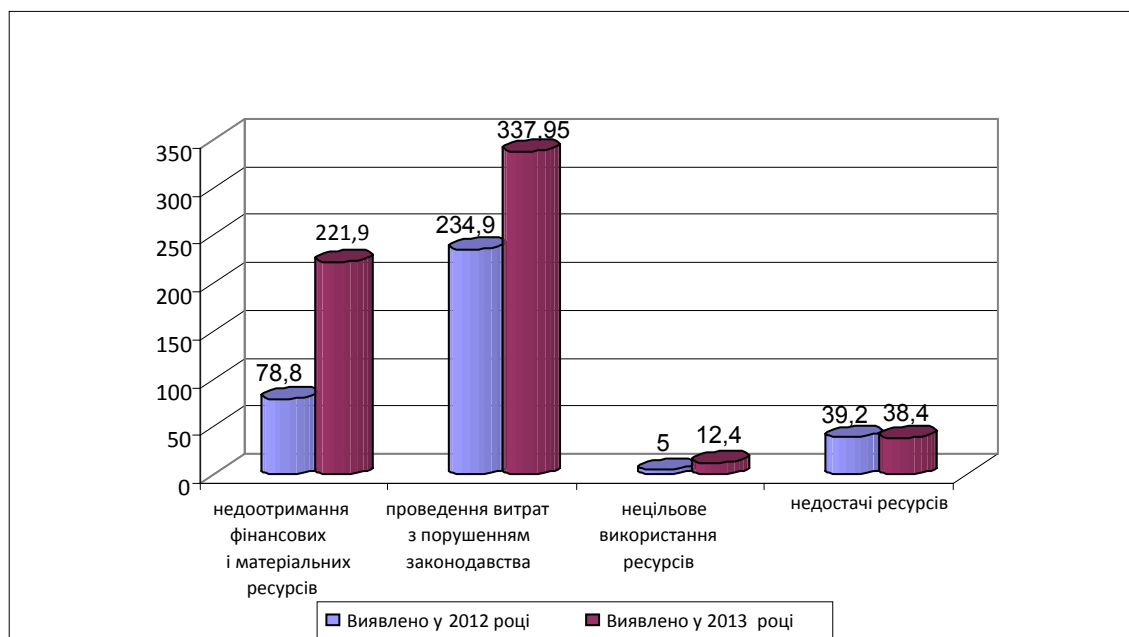


Рис. 4.2. Динаміка порушень, що призвели до втрат матеріальних і фінансових ресурсів у 2012–2013 рр., млн грн

Джерело: Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2013 рік.

При цьому динаміка зростання порушень, що виявляються зовнішніми контролюючими органами свідчить, що внутрішній аудит у державних органах не виконує своєї функції – інструменту керівника із налагодження ефективної системи внутрішнього контролю та запобігання фінансовим правопорушенням. Так, органами Держфінінспекції України на майже кожному із перевірених у 2013 році 6 тис. підприємств, установ і організацій встановлено незаконні, нецільові витрати та недостачі ресурсів на загальну суму понад 2,4 млрд гривень.

Така ситуація є наслідком того, що визначення об'єктів аудиту в ЦОВВ відбувається не по найбільш ризикових сферах діяльності, до того ж, внутрішні розпорядчі документи з внутрішнього аудиту потребують удосконалення в частині фахового визначення ризиків та надання дієвих рекомендацій, які унеможливлять порушення і будуть сприяти досягненню цілей ЦОВВ.

У структурі порушень фінансово-бюджетної дисципліни, що призвели до втрат ресурсів, виявлених внутрішніми аудиторами в 2013 році, найбільша частка традиційно припадає на витрати, проведені з порушенням законодавства, їх встановлено на суму 337,95 млн грн, або 56 % від загальної суми порушень, що призвели до втрат ресурсів. Також внутрішніми аудиторами було встановлено факти недоотримання фінансових і матеріальних ресурсів на суму 221,9 млн грн, або 36%, недостачі ресурсів склали 38,4 млн грн, або 6%, а нецільові витрати – 12,4 млн грн, або 2% (рис. 4.3).

У більшості ЦОВВ і надалі залишається поширеною практика зосередження уваги на дріб'язкових порушеннях і помилках бухгалтерів замість глибокого вивчення наслідків управлінських рішень, можливостей для зловживань та схем незаконного використання державних ресурсів. Продовження відомої практики здійснення ревізійних дій, що спрямовані тільки на вже здійснені господарські операції, унеможлиблює досягнення головної мети діяльності підрозділу внутрішнього



аудиту – попередження порушень та налагодження відповідного рівня внутрішнього контролю.

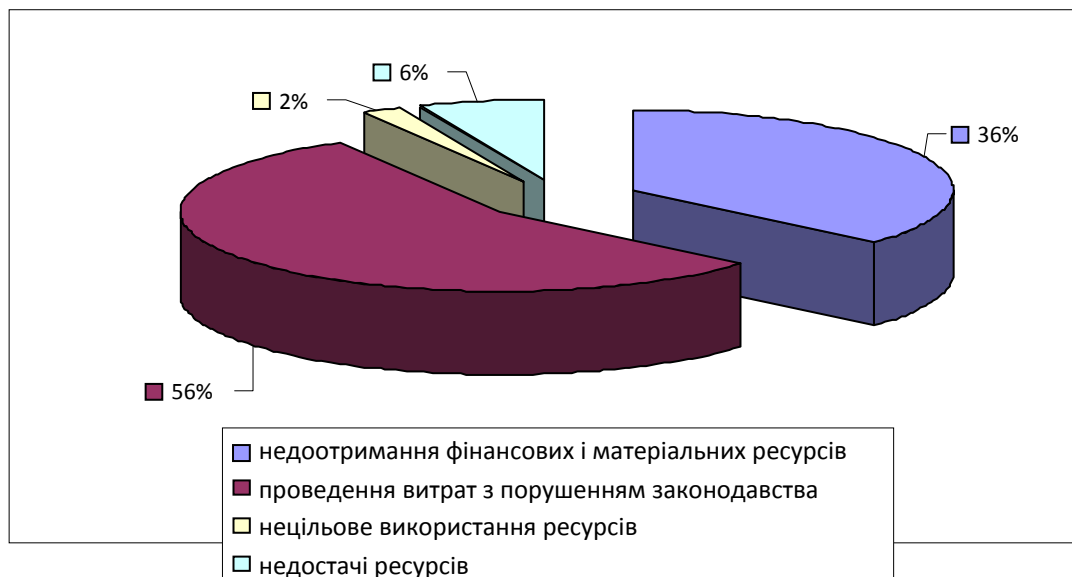


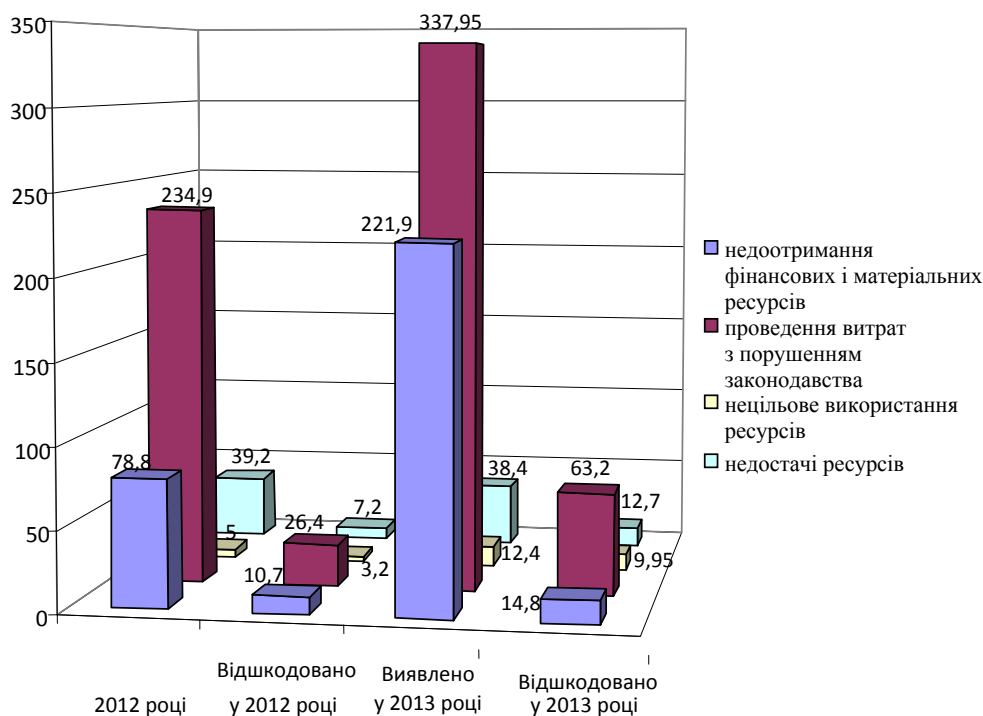
Рис. 4.3. Структура порушень фінансово-бюджетної дисципліни, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів у 2013 р.

Джерело: Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2013 рік.

Як наслідок, незважаючи на стійку динаміку поступового зростання рівня відшкодування втрат, яка спостерігається з часу запровадження внутрішнього аудиту у ЦОВВ (з 2012 р.), він залишається вкрай низьким.

Сума відшкодованих і поновлених втрат ресурсів впродовж 2013 року склала 100,7 млн грн (16,5%) від загальної суми виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат ресурсів (у тому числі відшкодовано 14,8 млн грн (7%) недоотриманих ресурсів, 63,2 млн грн (19%) витрат, проведених із порушенням законодавства, 9,96 млн грн (80%) нецільових витрат та поновлено недостачі ресурсів на 12,7 млн грн (33%)), що на 53,2 млн грн, або майже удвічі перевищує рівень відшкодування 2012 року (рис. 4.4).

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**



*Рис. 4.4. Динаміка виявлених та відшкодованих і поновлених витрат ресурсів у 2012–2013 рр., млн грн*

*Джерело: Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2013 рік.*

Водночас аналіз динаміки рівня відшкодування за останні 5 років (з урахуванням результатів контрольної-ревізійної роботи впродовж 2009–2011рр., яка передувала створенню підрозділів внутрішнього аудиту з 01.01.2012) вкотре дає підстави стверджувати про переваги використання такої форми контролю, як внутрішній аудит, порівняно з внутрішньою контрольною-ревізійною роботою, її вищу ефективність, переорієнтацію цілей діяльності – від виявлення порушень до їх попередження та повернення витрачених з порушенням законодавства сум.

На рис. 4.5 видно, що рівень відшкодування порушень, що призвели до втрат, протягом 2013 року сягнув 16,5 %, що суттєво перевищує аналогічний показник 2012 року (13,3 %) та у 4–8 разів – показники за 2009 та 2010 рр., де обсяги

відшкодування не перевищували 2–4 % виявлених сум порушень.

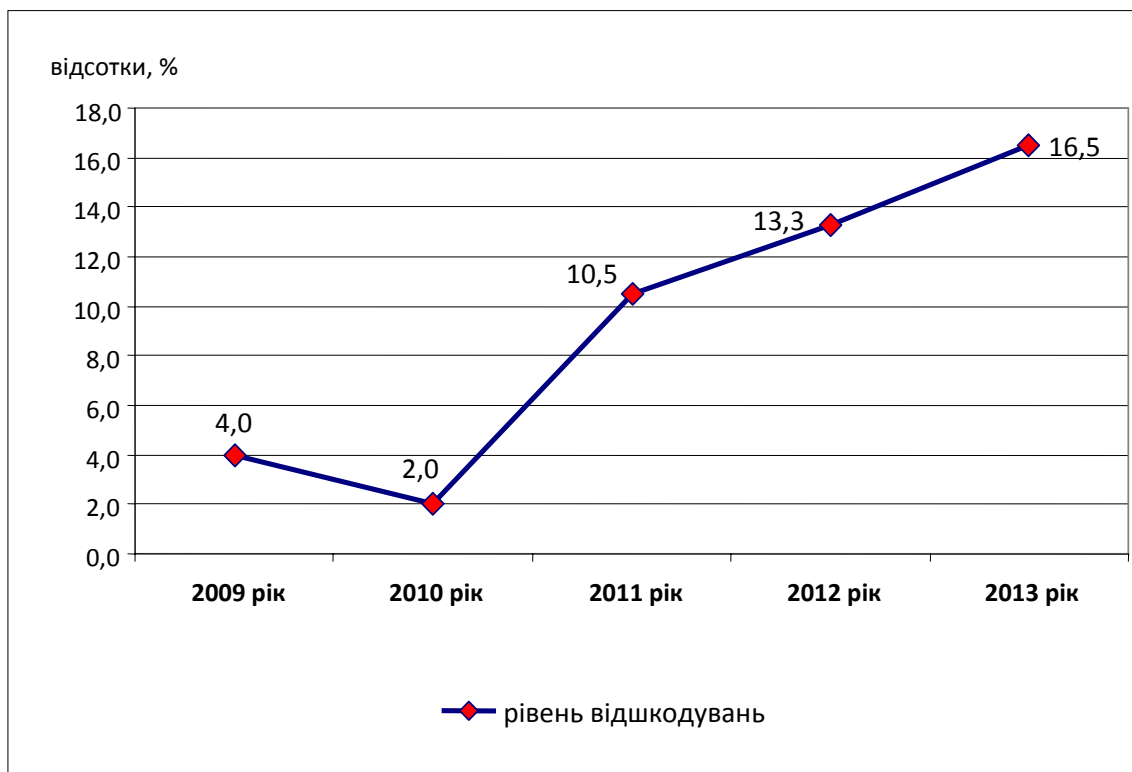


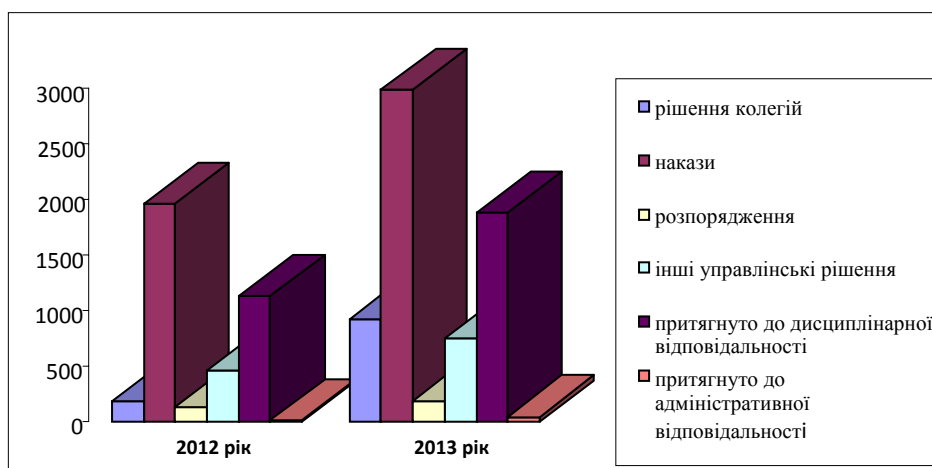
Рис. 4.5. Динаміка рівня відшкодування порушень, що призвели до втрат у 2009–2013 рр.

Джерело: Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2013 рік.

За результатами аудиторських досліджень надано 14319 рекомендацій (пропозицій) та прийнято 4847 управлінських рішень (у тому числі видано 928 рішень колегій, 2982 накази, 190 розпоряджень та 747 інших рішень, якими притягнуто до дисциплінарної відповідальності 1885 осіб та 45 – до адміністративної відповідальності), що в 1,7 раза більше, ніж за аналогічний період 2012 року (рис. 4.6).

Наведені дані свідчать про потужну розбудову системи внутрішнього аудиту в межах реалізації Концепції державного внутрішнього фінансового контролю.

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**



*Рис. 4.6. Динаміка співвідношення прийнятих управлінських рішень за результатами внутрішніх аудитів у 2012–2013 рр.*

*Джерело Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2013 рік.*

Разом з тим, ДВФК потребує подальшого удосконалення внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації внаслідок:

- недостатності та недосконалості нормативно-правової бази у сфері внутрішнього аудиту;
- формального підходу керівників до визначення цілей бюджетних програм;
- нерозуміння сутності внутрішнього аудиту та його асоціюванням з інспекційною діяльністю;
- низького рівня підтримки розвитку внутрішнього аудиту з боку керівництва;
- недостатньої чисельності підрозділів внутрішнього аудиту та/або постійної неуккомплектованості таких підрозділів;
- організаційної та функціональної несамостійності підрозділів внутрішнього аудиту;
- низького професійного рівня фахівців з внутрішнього аудиту.

Розв'язання таких проблем можливе завдяки:

- 1) удосконаленню нормативно-правової бази у сфері внутрішнього аудиту;
- 2) організації заходів, спрямованих на підтримку та розвиток внутрішнього аудиту.

## **4.2. Економіко-правові та організаційні аспекти внутрішнього аудиту як форми корпоративного фінансового контролю у приватному секторі економіки**

Сучасний розвиток бізнес-середовища, під час якого спостерігається зміщення акцентів в організації господарської діяльності у бік корпоратизації, призвів до змін в організації та проведенні внутрішнього контролю. Давидов Г.М., Дорош Н.І., Каменська Т.О, Петрик О.А, Пилипенко І.І., Редько О.Ю., Рудницький В.С. та інші вважають, що однією з причин такої зміни є реалізація концепції внутрішнього аудиту. Однак, така концепція залишається остаточно не сформованою, адже стосовно внутрішнього аудиту велика низка питань залишається без належної відповіді. Зокрема, вартими уваги у дослідженні внутрішнього аудиту є погляди науковців на те, у чийх інтересах та хто має його здійснювати, а також те, хто організовує його проведення. В окремих інформаційних джерелах зазначається, що відділ внутрішнього аудиту діє в інтересах: суб'єкта господарювання; органів його управління; власників керівництва підприємства; управління, керівництва і підприємства у цілому; працює виключно для керівників чи власників підприємства.

У публікаціях останніх років ставлення до місця і ролі внутрішнього аудиту у системі управління набуває суттєвої трансформації, адже наголошується на його безальтернативності здійснення в акціонерних товариствах, холдингових компаніях, інвестиційних фондах та інших корпоративних структурах. На думку багатьох науковців-економістів, єдиним способом розв'язання проблеми задоволення інформаційних потреб керівних органів суб'єктів господарювання є проведення на великих і середніх підприємствах внутрішнього аудиту. Поряд з цим, має місце й полеміка щодо визнання таких контрольних дій внутрішнім аудитом. Також залишається остаточно невизначеним перелік суб'єктів господарювання, власники або засновники яких мали б проводити такий контроль.

Досвід прийняття рішень засновниками, власниками, акціонерами спонукав останніх до застосування кардинальних змін та пошуку способів організації та вчинення контролю власників / засновників / акціонерів.

Єдиним варіантом, який пройшов відповідну апробацію, був варіант запровадження у практику корпоративного управління внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит зародився у західних країнах на початку ХХ ст. і у зв'язку зі зростанням обсягів операцій і децентралізації компаній наприкінці 40-х років ХХ ст. набув широкого поширення.

У 1941 р. у США було створено Інститут внутрішніх аудиторів – професійну асоціацію внутрішніх аудиторів, метою діяльності якого було визначено розвиток і популяризацію професії внутрішнього аудитора, а також розробка і подальше удосконалення стандартів професійної діяльності. Відповідно до стандартів Інституту внутрішніх аудиторів: «внутрішній аудит» – це надання групою (підрозділом) фахівців об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на вдосконалення господарської діяльності організації.

Найбільш складним питанням у дослідженні організаційних аспектів внутрішнього аудиту є встановлення правових підстав щодо створення відділів внутрішнього аудиту або проведення внутрішнього аудиту уповноваженими особами, а також визначення учасників відносин у сфері господарювання, оперативна управлінська діяльність яких мала б оцінюватися завдяки проведенню внутрішнього аудиту.

У цілому, зміни, що відбулися у царині унормування відносин у сфері господарювання приватного сектору економіки внесли суттєві зміни у питання організації та проведення як внутрішньогосподарського контролю (контролю керівника), так і внутрішнього контролю власників/засновників/учасників.

На даний час суб'єктами господарювання приватного сектору економіки є суб'єкти:

- що діють на основі лише приватної власності;

- у статутному фонді яких частка приватної власності становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність.

Прикладами даних суб'єктів господарювання є приватні підприємства всіх видів економічної діяльності, у тому числі селянські (фермерські) господарства, підприємства з іноземними інвестиціями, іноземні підприємства, об'єднання підприємств, у тому числі асоційовані підприємства та холдинги, фінансово-кредитні установи (банки, кредитні спілки, ломбарди, страхові компанії тощо).

Слід мати на увазі, що відповідно до чинного на момент створення підприємств законодавства в Україні були створені і діють до цього часу й інші види підприємств: індивідуальні, сімейні, спільні (в тому числі з іноземними інвестиціями).

Одним з найбільш суперечливих питань є існування підприємств колективної власності. Поняття підприємства колективної власності вміщене в ч. 1 ст. 93 ГКУ [41], згідно з якою підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників). Встановлення факту функціонування підприємств колективної власності нормами ГКУ спричиняє певні заперечення, адже Закон України «Про власність», в якому були норми щодо колективної власності [154] втратив чинність. Разом з тим, підприємства колективної власності існують, тому розгляд особливостей їх функціонування залишається актуальним. Так, відповідно до ч. 2 ст. 93 ГКУ до підприємств колективної власності належать: виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом.

Виробничий кооператив є одним з типів кооперативів (іншими типами кооперативів є обслуговуючі та споживчі кооперативи), що можуть бути створені в Україні. Правове становище виробничого кооперативу визначається статтями 94–110 ГКУ. Аналіз ст. 99 ГКУ свідчить, що право здійснення контрольних функцій членами виробничого коопе-

ративу не передбачено ГКУ, хоча нормами ГКУ встановлено, що виробничі кооперативи створюються та здійснюють свою діяльність за принципами:

- контролю розподілу доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу;

- контролю членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

У зв'язку з цим, питання організації контролю у виробничих кооперативах слід визнати неурегульованим.

Проведене дослідження чинних норм законодавства дозволило встановити, що суб'єктами контролю виробничого кооперативу слід вважати: загальні збори членів кооперативу, які виступають ініціатором контролю та обирають шляхом прямого таємного голосування членів ревізійної комісії (ревізора), членів спостережної ради кооперативу; правління (голову) кооперативу; ревізійну комісію (ревізора); спостережну раду, формування якої може бути передбачено статутом виробничого кооперативу. Даний склад органів управління, а також контролю наближений до складу органів управління господарського товариства. Зокрема, правління кооперативу в межах повноважень, визначених ч. 2 ст. 103 ГКУ має право та обов'язок:

- контролювати виконання прийнятих ними рішень;
- забезпечувати збереження майна кооперативу;
- організувати проведення незалежних аудиторських перевірок діяльності кооперативу.

Оскільки правління виробничого кооперативу може наймати виконавчого директора для оперативного управління діяльністю підприємства, який не може бути членом кооперативу, створення системи контролю засновників є обов'язковим. Слід також звернути увагу й на ч. 1 ст. 105 ГКУ, згідно з якою, якщо кількість членів виробничого кооперативу становить більш як 50 осіб, у кооперативі може утворюватися спостережна рада для контролю за діяльністю виконавчого



директора кооперативного підприємства. При такому трактуванні умов створення спостережної ради виникає запитання: як діяти, якщо членів кооперативу більше 50-ти, проте виконавчого директора немає? Привертає увагу й той факт, що згідно з ч. 1 ст. 106 ГКУ ревізійна комісія (ревізор) виробничого кооперативу створюється з метою контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу, а не за діяльністю правління, як це передбачено ст. 43 ГКУ щодо господарських товариств. Зокрема, ч. 3 ст. 106 ГКУ визначає, що ревізійна комісія (ревізор) підзвітна загальним зборам членів виробничого кооперативу, тому не підзвітна іншим органам управління та посадовим особам виробничого кооперативу. Отже, норми ст. 104, 106, 107 ГКУ зобов'язують створювати дві системи господарського контролю. Слід також звернути увагу й на ст. 107 ГКУ, якою передбачено, що виробничий кооператив може наймати персонал. Розбіжність майнових інтересів членів кооперативу та найманих працівників кооперативу актуалізує доцільність створення системи контролю власників (учасників). Такий контроль може бути здійснений членом спостережної ради – внутрішнім аудитором, який проводив би оцінку управлінських рішень правління кооперативу.

Наступним видом підприємств колективної власності є підприємства споживчої кооперації. Згідно з ч. 2 ст. 111 ГКУ первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство – самоврядна організація громадян, які на основі добровільності членства, майнової участі та взаємодопомоги об'єднуються для спільної господарської діяльності з метою колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів. Кожний член споживчого товариства має свою частку в активах останнього. Виходячи з цього, ч. 7 ст. 111 ГКУ встановлює, що споживчі товариства, їх спілки (об'єднання) можуть утворювати для здійснення своїх статутних цілей підприємства, установи та інші суб'єкти господарювання відповідно до вимог ГКУ та інших законів. Згідно з ч. 2 ст. 93 ГКУ та ч. 8 ст. 111 ГКУ такі підприємства

називаються підприємствами споживчої кооперації. Ними визнаються унітарні або корпоративні підприємства, утворені споживчим товариством (товариствами) або спілкою (об'єднанням) споживчих товариств відповідно до вимог ГКУ та інших законодавчих актів з метою здійснення статутних цілей цих товариств, спілок (об'єднань).

Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про споживчу кооперацію» [178] споживчі товариства та їх спілки, виходячи зі статутних вимог мають, зокрема, право створювати (реорганізовувати, ліквідовувати) для здійснення своїх статутних завдань будь-які підприємства, установи, організації, біржі, комерційні банки, фінансово-розрахункові центри, страхові товариства та інші об'єкти, діяльність яких не суперечить законам України, споживчі товариства та їх спілки зобов'язані створювати систему контролю засновника щодо тих підприємств, що були ними створені. Такою системою може бути система внутрішнього аудиту.

До учасників відносин у сфері господарювання також належать й об'єднання громадян, які з метою виконання статутних завдань і цілей можуть здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій зі статусом юридичної особи, заснування підприємств у порядку, встановленому законодавством [173].

Згідно зі ст. 35 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [174] з метою реалізації статутних завдань профспілки, їх об'єднання, які є юридичними особами, можуть здійснювати необхідну господарську та фінансову діяльність:

- шляхом надання безоплатних послуг, робіт;
- створення в установленому законодавством порядку підприємств, установ або організацій зі статусом юридичної особи;
- формувати відповідні фонди, кредитні спілки.

Статтею 112 ГКУ визначено, що підприємством об'єднання громадян, релігійної організації є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань. Право власності об'єднань громадян реалізують їх вищі статутні органи управління в порядку, передбаченому законом та статутними документами. Засновником підприємства об'єднання громадян є відповідне об'єднання громадян, що має статус юридичної особи, а також об'єднання (спілка) громадських організацій у разі, якщо його статутом передбачено право заснування підприємств. Право власності релігійних організацій реалізується також їх органами управління. Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій [175]. У зв'язку з цим, релігійним організаціям як засновникам зазначених підприємств доцільно створювати системи господарського контролю засновника та відповідно здійснювати внутрішній аудит ефективності управлінських рішень, прийнятих керівниками заснованих підприємств.

Господарську та іншу комерційну діяльність також мають право здійснювати політичні партії та громадські організації (рухи, асоціації, фонди, спілки тощо) [173]. Відповідним законом визначається необхідність проведення державного нагляду та контролю за діяльністю об'єднань громадян. Прямих норм про здійснення внутрішнього контролю згаданий Закон не містить, разом з тим ст. 13 Закону України «Про об'єднання громадян» визначає, що статутний документ повинен містити порядок звітності та контролю. Це свідчить про доцільність створення системи контролю об'єднання громадян. Однак щодо останнього є ускладнення, адже норми щодо регламентування управління об'єднаннями громадян в Законі відсутні. Разом з тим, детальне ознайомлення з окремими статтями чинного законодавства дозволяє дійти

висновку, що такими органами мають бути загальні збори, конференції, з'їзди тощо. Органи вищого управління збираються раз на рік, поточне управління мають здійснювати виконавчі комітети, а також наглядові ради з числа засновників, які не входять до складу виконавчих комітетів. Суб'єкти матимуть право здійснювати внутрішній аудит.

Політичні партії мають право і повинні контролювати створювані ними підприємства засобів масової інформації, підприємства, що здійснюють продаж суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів з власною символікою, проведення виставок, лекцій, фестивалів та інших суспільно-політичних заходів. Це право політичних партій закріплене в Законі України «Про об'єднання громадян», проте аналогічні норми відсутні в Законі України «Про політичні партії в Україні».

Здійснення благодійними організаціями діяльності у вигляді надання певних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається після такої сертифікації або ліцензування в установленому законом порядку. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» благодійні організації можуть утворюватися у таких організаційно-правових формах: членської благодійної організації; благодійний фонду; благодійної установи; інших благодійних організацій (фондацій, місій, ліг тощо).

Слід зазначити, що Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» [152] визначає лише необхідність проведення державного контролю за діяльністю благодійних організацій органами виконавчої влади, а також порядок здійснення фінансового контролю, хоча у ст. 26 згаданого Закону задекларований порядок відсутній. Питання внутрішнього контролю залишаються неурегульованими.

До органів управління благодійної організації належить згідно зі ст. 5 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» засновник, який формує орган управління організацією, а також наглядова рада, яка має конт-

ролювати цільове використання коштів і майна благодійної організації та, відповідно, здійснює розпорядчі та контрольні функції (ст. 17 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»), У випадку, якщо засновників більше двох, є необхідним створення таких органів загального управління, як збори засновників у формі з'їзду або конференції. Отже, вищим органом управління є загальні збори, з'їзд, конференція. Виконавчим органом – правління (комітет), контрольним органом – наглядова рада. Така організація управління в благодійних організаціях обумовлює обов'язкове створення системи контролю засновника та проведення його у формі внутрішнього аудиту.

Наступним видом підприємства колективної власності є орендне підприємство, яким визнається підприємство, створене орендарем на основі оренди цілісного майнового комплексу існуючого державного або комунального підприємства чи майнового комплексу виробничого структурного підрозділу (структурної одиниці) цього підприємства з метою здійснення підприємницької діяльності. Орендарем є юридична особа, утворена членами трудового колективу підприємства (організація членів трудового колективу) чи його підрозділу, майновий комплекс якого є об'єктом оренди. Оскільки управління орендним підприємством здійснюється органом оперативного управління, орендар має створювати власну систему контролю. У зв'язку з тим, що передача в оренду майнових комплексів не припиняє права власності на майновий цілісний комплекс, останній може бути перевірений власником у будь-якій час на розсуд власника. Однією з причин такої перевірки є ймовірність передачі цілісного майнового комплексу у суборенду, яка згідно з ч. 6 ст. 115 ГКУ забороняється. Суб'єктом контролю власника орендного підприємства у приватному секторі економіки є будь-який суб'єкт господарювання, який є власником об'єкта оренди. Отже, в умовах реалізації правовідносин орендодавця і орендаря має проводитися також внутрішній аудит, у межах якого має здійснюватися оцінка постійного дотримання умов

договору оренди, а також правильності цільового використання, майна, переданого в оренду.

Підприємство з іноземними інвестиціями є досить поширеним в Україні видом підприємств, правовий статус яких визначається низкою нормативно-правових актів, у тому числі в законі [175]. Підприємства з іноземними інвестиціями мають право бути засновниками дочірніх підприємств, створювати філії і представництва на території України і за її межами з додержанням вимог законодавства України та законодавства відповідних держав, вони також мають контролювати діяльність створених ними дочірніх підприємств, філій та представництв.

Окремо слід розглянути правові та організаційно-економічні підстави функціонування господарських товариств. У межах даного дослідження певний інтерес становить норма, що визначає суб'єктів управління господарських товариств. Так, згідно з ч. 2 ст. 89 ГКУ посадовими особами товариства визнаються голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії (ревізор), а у разі створення ради товариства (спостережної ради) – голова і члени цієї ради. Загальні положення щодо управління господарським товариством міститься у ст. 89 ГКУ, згідно з якою управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи, склад і порядок обрання (призначення) яких визначається залежно від виду товариства, а у визначених законом випадках, – учасники товариства – учасники повного товариства і повні учасники командитного товариства, адже ГКУ не передбачає утворення в зазначених товариствах будь-яких органів управління і контролю.

Одним з найпоширеніших видів господарських товариств в Україні є товариство з обмеженою відповідальністю. Органи товариства з обмеженою відповідальністю (надалі – ТОВ) залежно від виконуваної ними функції поділяються на органи управління і контрольний орган (викладене стосується і товариства з додатковою відповідальністю). Вищим органом ТОВ є загальні збори його учасників. Слід зазначити, що до

виключної компетенції загальних зборів учасників ТОВ належить: визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу, створення та визначення повноважень відповідних контрольних органів. У ТОВ створюється виконавчий орган – колегіальний (дирекція, очолювана генеральним директором) або одноособовий (директор), який здійснює поточне керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників. Виконавчий орган товариства може бути обраний також і не зі складу учасників товариства. У цілому, суб'єкти контролю ТОВ можуть бути встановлені аналогічно до виробничого кооперативу.

Отже, огляд норм Закону України «Про господарські товариства» засвідчив, що спостережна рада є представником інтересів вищого органу акціонерного товариства – загальних зборів акціонерів, що обумовлює підзвітність їй ревізійної комісії. Однак, на думку проф. Щербини В.С. [219], ревізійна комісія має контролювати всі органи управління, крім зборів засновників/акціонерів, у тому числі й спостережну (наглядову) раду. Дана позиція є слушною, адже на відміну від спостережної ради, ревізійна комісія є обов'язковим органом контролю діяльності правління, яка у разі відсутності передумов створення спостережної ради підзвітна загальним зборам акціонерів.

На відміну від компетенції загальних зборів ТОВ до виключної компетенції загальних зборів акціонерів не належить визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу, створення та визначення повноважень відповідних контрольних органів.

Виконавчим органом акціонерного товариства (надалі – АТ), який здійснює керівництво його поточною діяльністю, є правління або інший орган, визначений статутом. Зокрема виконавчий орган:

- вирішує всі питання діяльності АТ, крім тих, що віднесені до компетенції загальних зборів і наглядової ради товариства;

- є підзвітним загальним зборам акціонерів і наглядовій раді АТ та організовує виконання їхніх рішень;
- діє від імені АТ у межах, встановлених статутом АТ і законом.

В АТ може бути створена спостережна рада, яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів товариства. Норма про її створення також міститься у Законах України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність», а також у Законі України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». Випадки обов'язкового створення в АТ наглядової ради встановлюються законом. За чинним Законом України «Про господарські товариства» створення наглядової ради є обов'язковим в АТ, яке налічує понад 50 акціонерів. Питання, віднесені статутом до виключної компетенції наглядової ради, не можуть бути передані нею для вирішення виконавчому органу товариства. Наглядова рада АТ визначає форми контролю за діяльністю його виконавчого органу.

Паралельно зі спостережною радою в АТ має бути створена ревізійна комісія товариства, яка також, згідно зі ст. 49 згаданого закону, здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю правління АТ. Разом з тим, слід зазначити, що повноваження спостережної ради є більш вагомими, аніж ревізійної комісії.

Стосовно ревізійної комісії АТ слід зазначити про таке. Порівняльний аналіз ст. 146 Цивільного кодексу України (надалі – ЦКУ) (щодо контролю за діяльністю виконавчого органу в товаристві з обмеженою відповідальністю) і ст. 160 ЦКУ (щодо повноважень наглядової ради, яка здійснює контроль за діяльністю виконавчого органу АТ) дає підстави для висновку, що і спеціально створений контрольний орган в товаристві з обмеженою (додатковою) відповідальністю (по суті, це ревізійна комісія), і наглядова рада в акціонерному товаристві виконують однакові повноваження щодо контролю за діяльністю виконавчого органу. Зрозуміло, що



повноваження цих органів різні, так само як і зрозуміло, що, незважаючи на відсутність в ЦКУ статті про створення ревізійної комісії, ревізійна комісія в АТ створюється. Це пояснюється компетенцією наглядової ради як представницького органу, який у період між загальними зборами акціонерів представляє їх інтереси і здійснює контроль за діяльністю виконавчого органу, і ревізійної комісії, яка, на нашу думку, повинна здійснювати контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства в особі його органів – наглядової ради і виконавчого органу.

Отже, в АТ утворюються органи управління – вищий (загальні збори акціонерів, наглядова рада) і виконавчий, а також контрольний орган, – ревізійна комісія. Даний склад органів управління впливає на склад корпоративного управління АТ. Варто зазначити, що Законом України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI в редакції від 07.07.2011 питання проведення внутрішнього аудиту вирішені на користь останнього. Зокрема, Законом визначено, що наглядова рада АТ може утворювати постійні чи тимчасові комітети з числа її членів для вивчення і підготовки питань, що належать до компетенції наглядової ради. В АТ можуть утворюватися комітети з питань аудиту та з питань інформаційної політики товариства. Очолюють комітети члени наглядової ради товариства, обрані за пропозицією акціонера, який не контролює діяльність цього товариства. З метою забезпечення діяльності комітету з питань аудиту наглядова рада може прийняти рішення щодо запровадження в товаристві посади внутрішнього аудитора (створення служби внутрішнього аудиту). Внутрішній аудитор (служба внутрішнього аудиту) призначається наглядовою радою і є підпорядкованим та підзвітним безпосередньо члену наглядової ради – голові комітету з питань аудиту. Порядок утворення і діяльності комітетів встановлюється статутом або положенням про наглядову раду товариства.

У банках та страхових компаніях, які функціонують у формі акціонерних та господарських товариств, питань щодо

організації контролю не виникає. Зокрема це стосується банківських установ, банківських корпорацій, банківської холдингової групи, адже чинними нормативними актами передбачається створення ревізійної комісії, відділу внутрішнього аудиту (останній має одну з найповніших регламентацій).

Правове становище довірчих товариств (господарське товариство з додатковою відповідальністю, яке здійснює представницьку діяльність відповідно до договору, укладеного з довірителями майна щодо реалізації їх прав власників), визначається Законом України «Про господарські товариства» та Декретом Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства». Враховуючи, що на довірчі товариства розповсюджуються особливості правового статусу господарських товариств з додатковою відповідальністю, органи управління та відповідно особливості організації господарського контролю є ідентичними до особливостей, встановлених для ТОВ.

Ще одним учасником відносин у сфері господарювання є товарні і фондові біржі. Згідно з ч. 1 ст. 278 ГКУ товарна біржа характеризується як господарська організація, що спеціально утворена для здійснення торговельно-біржової діяльності, яка має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій. Товарна біржа також розглядається як особливий суб'єкт господарювання (ч. 1 ст. 279 ГКУ). Це свідчить про доцільність розгляду питань організації та проведення контролю засновника. Разом з тим, виникають певні ускладнення, адже відсутня визначеність щодо організаційно-правової форми товарної біржі. Зокрема, в монографії [214] зазначається, що в умовах дії Закону України «Про товарну біржу» створення та функціонування товарних бірж у формі статутних господарських товариств є необґрунтованим. Питання організації контролю розглянемо на основі чинних норм, які регламентують органи та порядок управління і контролю товарної біржі. Так, вищим органом управління товарною біржею є загальні збори її членів. У період між загальними зборами членів товарної біржі управ-

ління нею здійснює біржовий комітет (рада біржі). Контролюючим органом товарної біржі є контрольна (ревізійна) комісія. Але у них відсутня спостережна рада. Це робить ототожнення товарних бірж з господарськими товариствами безпідставним. Теж саме слід сказати й про ототожнення товарних бірж з кооперативами. Відповідно, враховуючи чинне законодавство контрольна комісія може проводити внутрішній аудит, за результатами якого готується звіт про ефективність управлінських рішень, прийнятих біржовим комітетом.

Створення і діяльність фондової біржі регламентується Законом України «Про цінні папери і фондову біржі», тому особливостей організації та проведення контролю не виникає, адже остання утворюється та діє в організаційно-правовій формі товариства (крім повного, командитного товариства і товариства з додатковою відповідальністю) або дочірнього підприємства об'єднання торговців цінними паперами з урахуванням особливостей, визначених ст. 20–25 Закону України «Про цінні папери і фондову біржі». Для товарних бірж є актуальними організація контролю, визначена для АТ і ТОВ та, відповідно, проведення внутрішнього аудиту.

Останньою групою суб'єктів господарювання, створення яких набуло поширення в ринкових умовах, є господарські об'єднання. Так, згідно з ч. 1 ст. 118 ГКУ об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання як суб'єкт права має свої економічні, організаційні та юридичні ознаки, які відрізняють його від підприємства. Об'єднання як суб'єкт господарювання має майно, що юридично відособлене від майна членів об'єднання та одержане об'єднанням від його учасників у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Майно учасників об'єднання не входить до складу майна об'єднання. Господарське об'єднання має право утворювати за рішенням його

вищого органу управління унітарні підприємства, філії, представництва, тому, якщо такі суб'єкти будуть створені, господарським об'єднанням має бути створено дві системи господарського контролю. Однією з таких систем є система внутрішнього аудиту.

Організаційно-правовою ознакою об'єднання є централізація об'єднанням функцій і повноважень його учасників. Склад функцій, які централізує об'єднання, визначають його засновники у договорі або статуті. Це можуть бути виробничо-господарські, науково-технічні, комерційні, правозастосовчі (захисні) та інші функції. Правовим вираженням їх централізації є делегування учасниками об'єднанню у відповідних частинах належних їм повноважень з метою централізованого керівництва їхньою діяльністю з боку органів об'єднання. Правовою формою делегування таких повноважень є договір або статут об'єднання. Отже, «з точки зору правосуб'єктності, об'єднання становить собою сукупність самостійних суб'єктів права, спільні майнові права та інтереси яких реалізує об'єднання. У теорії господарського права такі організаційні структури визначаються як господарські системи, в теорії цивільного та адміністративного права – як складні юридичні особи».

Згідно зі ст. 122 ГКУ господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання. Вищий орган господарського об'єднання (колегіальний чи одноособовий):

- утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору;
- вирішує питання поточної діяльності, які відповідно до статуту або договору віднесені до його компетенції.

Частина 1 ст. 120 ГКУ встановлює такі організаційно-правові форми об'єднань підприємств, як: асоціації; корпорації; консорціуми; концерни; інші форми об'єднання інтересів підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо). Дослідження відповідних норм

ГКУ дозволило дійти висновку, що асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств-учасників асоціації, отже, навряд чи доцільно централізувати виробничі та управлінські функції. Зважаючи на це, із ч. 2 ст. 120 ГКУ можна виключити слова «централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій». Разом з тим, якщо асоціація створена на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації, учасники мають контролювати діяльність керівника (голови, президента тощо) асоціації. Такий контроль може бути проведений у формі внутрішнього аудиту.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність (ч. 4 ст. 120 ГКУ). Виходячи з того, що консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, а також централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом, його засновникам доцільно проводити внутрішній аудит ефективності прийнятих управлінських рішень в частині реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо.

У межах організації контролю для об'єднань господарських організацій, таких як корпорації та концерни, слід враховувати, що:

- корпорація – це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації;

- концерн – це статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією

функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

Враховуючи викладене, в корпораціях та концернах мають бути створені підрозділи з проведення внутрішнього аудиту, метою функціонування яких має бути контроль виконання рішень учасниками в частині діяльності, на яку поширюється функції централізації та спільного розвитку.

Особливим видом господарських об'єднань є холдинг (холдингова група), до складу якого входить холдингова (материнська) компанія і корпоративні (дочірні) підприємства. Холдингова компанія в сукупності з дочірніми підприємствами утворює холдингову групу. У законодавстві України термін «холдингова група» вживається лише стосовно банківських і фінансових холдингових груп, хоча фактично холдинги створюються і в інших галузях і сферах господарювання, зокрема в машинобудуванні, будівництві тощо.

Холдингова компанія є головною організацією виробничо-господарського комплексу, яким є холдинг. Закон України «Про холдингові компанії в Україні», а також ч. 5 ст. 126 ГКУ визначає холдингову компанію як відкрите акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності). При цьому корпоративним підприємством визнається господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія.

Дослідження характеру взаємовідносин між холдинговою компанією і корпоративними підприємствами дає підстави для висновку, що члени холдингу є асоційованими підприємствами. Згідно зі ст. 126 ГКУ асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або в управлінні. Залежність між асоційо-

ваними підприємствами може бути простою і вирішальною. Саме відносини залежності є тим критерієм, який дозволяє виокремити холдингові групи з-поміж інших видів господарських об'єднань. Критерієм відмежування холдингових компаній від інших суб'єктів господарювання (фактично, йдеться про контроль у холдинговій групі) є контроль, – одна із форм впливу холдингової компанії на господарську діяльність корпоративних підприємств. Правовою підставою наявності у холдинговій компанії контрольної функції і є існування економічної та/або організаційної залежності між нею та іншими учасниками холдингу.

Таким чином, асоційовані підприємства складатимуть холдингову групу, в якій одне з них буде холдинговою компанією, а інші (як мінімум – два) – корпоративними (залежними) підприємствами, якщо холдингова компанія володіє пакетами акцій, кожен з яких перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративних підприємств. У всіх інших випадках (простої залежності, переважної участі контролюючого підприємства в загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства) холдингова група не виникає. Так само вона не виникає, якщо одне з асоційованих підприємств володіє пакетом акцій (часткою) лише одного підприємства, або контролююче підприємство не є відкритим акціонерним товариством.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що в ГКУ правове становище холдингу (холдингової групи), а також правове регулювання відносин між учасниками холдингової групи визначені недостатньо повно. Відсутність цих норм у ГКУ ніяким чином не компенсується нормами Закону України «Про холдингові компанії», оскільки в ньому головним чином визначено правове становище холдингових компаній, в тому числі – державних, меншою мірою – правове становище корпоративних підприємств, і фактично не регульовані відносини всередині холдингової групи.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 № 3528-IV холдингова компанія має проводити внутрішній аудит (контроль) своїх корпоративних підприємств. Однак у Законі визначення внутрішнього аудиту не наводиться. Також не регламентуються питання організації, проведення та документування результатів внутрішнього аудиту.

Отже, запровадження нових організаційно-правових форм ведення господарської діяльності на засадах корпоратизації та акціонування формує правовий режим майна суб'єктів господарювання. Виходячи з правових режимів майна суб'єктів господарювання, – права власності та права господарського відання, власник спільно з іншими власниками має право здійснювати контроль за використанням та збереженням належному йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність суб'єкта господарювання. Реалізувати таке право власники / засновники суб'єкта господарювання можуть шляхом проведення внутрішнього аудиту.

Дослідження прав та повноважень загальних зборів, спостережної ради, у разі її створення, правління та ревізійної комісії засвідчує, що ревізійна комісія не підпорядкована ні правлінню, або будь-якому іншому виконавчому органу оперативного управління, ні наглядовій раді. Вона має звітуватися лише перед загальними зборами. Під час розгляду даного питання слід враховувати й думку фахівців з права, які вважають, що повноваження ревізійної комісії також поширюються й на діяльність наглядової ради. За таких умов ревізійна комісія контролюватиме як діяльність виконавчого органу управління, так і представницький орган вищого органу управління (наглядову раду, якщо є підстави для її створення), діяльність якого має бути скерована на захист прав та інтересів засновників/власників, учасників/членів під час здійснення поточної діяльності організації. Така позиція виключає можливість перекладання функцій та завдань



контролю власника в особі наглядової ради на ревізійну комісію. З формально правової позиції таке перекладання можливе лише за умов, коли не створюється наглядова рада. Разом з тим, з позицій економічної доцільності та доречності результатної інформації ревізійної комісії, останню слід визнати такою, яка не надає адекватної оцінки поточних дій правління та можливості їх оперативного регулювання, тому проведення контролю поточної діяльності виконавчого контролю є обов'язковим.

Отже, за умов створення наглядової ради або будь-якого іншого органу, що захищає інтереси власника/засновника/учасника/члена (надалі власника), слід вважати за необхідне здійснення контролю власника зі створенням відділу контролю, який би здійснював контроль поточної діяльності виконавчого органу управління. Разом з тим, будь-який виконавчий орган управління має здійснювати внутрішній контроль, під яким слід розуміти перевірку всієї або складових господарської системи, яка ініціюється та проводиться суб'єктом, повноваження та відповідальність якого не виходять за межі повноважень з управління такою системою.

Отже, в умовах здійснення діяльності суб'єктами господарювання (корпоративними підприємствами та господарськими об'єднаннями) матиме місце два види контролю: контроль власника та контроль керівника виконавчого органу (внутрішній контроль). Формами проведення контролю власника є внутрішня ревізія, що проводиться ревізійною комісією, а також внутрішній аудит, що може проводитися аудиторським комітетом, який може створюватися при наглядовій раді або відділом внутрішнього аудиту, який має підпорядковуватися наглядовій раді. З цього приводу слід погодитися з позицією Петренко С., яка зазначає, що: «Внутрішній аудит в організаційному плані повинен бути на більш високому рівні управління, ніж об'єкт перевірки» [136]. Реалізація такого підходу можлива лише за умов підпорядкування відділу внутрішнього аудиту наглядовій раді корпо-

ративного утворення або раді директорів господарського об'єднання. Лише у такий спосіб можна досягти необхідного рівня незалежності, який вкрай необхідний на думку проф. Редька О.Ю. [186].

За такого підходу внутрішній аудит слід розглядати як систему контролю власника за діяльністю виконавчого органу корпоративного утворення, організовану вищим органом управління або уповноваженим органом.

Внутрішній аудит, виходячи зі сформульованого визначення, має здійснюватися в суб'єктах господарювання з дворівневою системою управління (1 рівень – стратегічне управління: збори засновників/учасників/акціонерів, рада директорів тощо, 2 рівень – оперативне управління: правління, дирекція, директор тощо). Об'єктом внутрішнього аудиту є діяльність виконавчого органу поточного (оперативного) управління суб'єкта господарювання, що має дворівневу систему управління. Зміст внутрішнього аудиту – перевірка та аналіз виконання рішень вищого рівня управління органом оперативного управління.

Метою внутрішнього аудиту є надання органу стратегічного управління адекватної інформації про хід реалізації його стратегічних управлінських рішень, погодженої програми оперативного управління та ефективність її виконання з метою удосконалення як стратегії розвитку суб'єкта господарювання, так і оперативного управління її структурними елементами.

За результатами дослідження організаційно-правових аспектів діяльності окремих учасників відносин у сфері господарювання встановлено, що внутрішній аудит має проводитися у:

- виробничих кооперативах (зі складом від 10 до 50 осіб – одноособово з прямим підпорядкування загальним зборам учасників, зі складом від 50 і більше осіб за умов створення наглядової ради з прямим підпорядкування наглядовій раді) за діяльністю голови правління або виконавчого директора;

- споживчих товариствах (з підпорядкуванням загальним зборам або зборам уповноважених) за діяльністю голови правління;
- професійних спілках (уповноваженою особою з підпорядкуванням загальним зборам) за діяльністю голови профспілки, у тому числі за розпорядженням коштами профспілки;
- підприємствах, створених громадськими організаціями та політичними партіями (уповноваженою особою з підпорядкуванням загальним зборам (конференції, з'їзду), або наглядовій раді) у випадку створення ними підприємств за діяльністю керівника унітарного приватного підприємства;
- суб'єктах господарювання, створених у формі ТОВ, ПАТ, ПрАТ, у тому числі фінансових установах уповноваженою особою або спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням: загальним зборам учасників/засновників (ТОВ, ТДВ), загальним зборам акціонерів, наглядовій раді (ПАТ, ПрАТ)) за діяльністю голови правління, іншого виконавчого органу;
- холдингах спеціально створеним підрозділом материнського підприємства холдингу з підпорядкуванням загальним зборам акціонерів холдингової компанії (материнського підприємства холдингу, наглядовій раді холдингу) за діяльністю учасників холдингу;
- підприємствах, створених благодійними організаціями (благодійними фондами, фундаціями, місіями, лігами) уповноваженою особою або спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням засновнику благодійної організації або спостережній раді з метою контролю за використанням коштів благодійної організації, а також з метою здійснення контролю за діяльністю керівника створеного унітарного приватного підприємства;
- товарних та фондових біржах уповноваженою особою або спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням загальним зборам членів товарної/фондової біржі для здійснення контролю за діяльністю біржового комітету/ради біржі;

- концернах, корпораціях, у тому числі банківських корпораціях спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням зборам учасників, або органам управління головного підприємства за діяльністю учасника концерну/корпорації у тому числі системою внутрішнього контролю учасника;

- корпоративних об'єднаннях, обслуговуючих сільсько-господарських кооперативах, кооперативних банках, кооперативних спілках уповноваженою особою або спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням установчим зборам (конференції, з'їзду) за діяльністю учасників об'єднання;

- банківських холдингових групах (БХГ)/фінансових холдингових групах (ФХГ) (спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням зборам засновників БХГ/ФХГ, зборам акціонерів материнського банку/ материнської компанії, наглядовій раді материнського банку/материнської компанії за діяльністю дочірнього банку/дочірньої компанії;

- суб'єктах господарювання-орендодавцях спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням власнику або виконавчому органу орендодавця з метою контролю за діяльністю виконавчого органу орендаря щодо забезпечення збереження та дотримання правил експлуатації цілісного майнового комплексу, переданого в оренду орендарю;

- підприємствах з іноземними інвестиціями за умов створення дочірнього підприємства спеціально створеним підрозділом з підпорядкуванням власнику або виконавчому органу материнського підприємства за діяльністю керівника дочірнього підприємства.

Поява корпоративних утворень, а також здійснення господарської діяльності із використанням майна двох і більше власників обумовили суттєві зміни у функціонуванні систем управління та, як наслідок, запровадження внутрішнього аудиту.

Уточнення сутності внутрішнього аудиту, його інтегрованого об'єкта та мети, а також визначення переліку суб'єктів господарювання, власники або засновники яких мають

проводити внутрішній аудит, сприятиме забезпеченню їх достовірною інформацією про хід реалізації стратегії розвитку господарської діяльності, а також ефективність прийнятих оперативних управлінських рішень.

Досвід зарубіжних країн зі сформованими традиціями ринкової економіки свідчить про трансформацію внутрішнього корпоративного аудиту з органу контролю ефективності системи обліку в службу, контролюючу питання фінансового становища підприємства, його стратегічного економічного розвитку, позиціонування і поведінки на ринку, безпеки інвестицій та ін. Таким чином внутрішній корпоративний фінансовий аудит все більше набуває дорадчої функції, функції аналізу та прогностичної функції.

Необхідно зазначити, що ні ревізійні комісії, ні наглядові ради, які прийшли їм на зміну поки не відповідають тим вимогам, які висувають підприємства в ринкових умовах господарювання.

Даний етап організації внутрішнього корпоративного фінансового аудиту на підприємстві повинен забезпечити принцип незалежності внутрішнього аудитора. Важливість і принципова значущість цього етапу виражається також у пропорційності дотримання принципу відокремленості внутрішнього аудитора на тлі дотримання принципу його відповідальності. Природно, якщо внутрішній аудитор буде самостійно виправляти помилки, впроваджувати нові методи оптимізації роботи підприємства, то в майбутньому він змушений буде контролювати свою роботу, що порушує умови його об'єктивності. Однак це не повинно спричинити безконтрольність і безвідповідальність у роботі.

Для систем внутрішнього корпоративного фінансового аудиту функціонуючих акціонерних товариств можна виділити такі підсистеми, які не суперечать інформаційно-аналітичній системі корпоративного фінансового аудиту загалом:

- збору контрольної інформації;
- аналізу контрольної інформації;

- формування результуючої інформації;
- зберігання контрольної інформації.

Виділення підсистеми збору контрольної інформації обумовлено насамперед наявністю різних вимог до тієї чи іншої інформації залежно від того, для виконання яких цілей і завдань внутрішнього аудиту вона використовується. Більше того, різні цілі та завдання, поставлені перед внутрішнім аудитором, обумовлюють застосування різних прийомів і способів збору, а в подальшому й аналізу контрольної інформації.

Актуальність підсистеми аналізу контрольної інформації впливає з об'єктивної необхідності забезпечення управлінського персоналу необхідною контрольно-аналітичною інформацією. Природно, що в кожному конкретному випадку підсистема аналізу контрольної інформації може включати в себе різноманітні функції, оперувати різними «контрольними точками», використовувати різні методи та процедури внутрішнього фінансового аудиту.

Підсистема формування результуючої інформації включає функції інтерпретації інформації відповідно до цілей і завдань, а також користувачів. У ході функціонування цієї підсистеми здійснюється вироблення проектних рішень, рекомендацій та консультацій.

Окреме виділення підсистеми зберігання контрольної інформації обумовлено надзвичайною її важливістю для кожного акціонерного товариства, що зумовлює специфічні умови її зберігання та використання.

Організація внутрішнього корпоративного фінансового аудиту на основі розглянутих підсистем виходить з того, що кожна з них має окрему вхідну інформацію, специфічний порядок і склад методів та процедур обробки інформації, а також особливий порядок формування вихідної інформації.

Створення підсистем внутрішнього аудиту має базуватися на принципах, вимогах і припущеннях, характеристику яких щодо кожної підсистеми наведено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

**Принципи, вимоги та припущення підсистем внутрішнього аудиту корпорацій\***

Підсистеми внутрішнього аудиту				
Принципи, вимоги та припущення	Збір контрольної інформації	Аналіз контрольної інформації	Формування результатуючої інформації	Збереження контрольної інформації
Системності	Передбачає збір усього масиву контрольної інформації як єдиного цілого, встановлення конкретного функціонального змісту контрольної інформації та її логічного взаємозв'язку з поставленими цілями і завданнями	Системний аналіз контрольної інформації, виявлення на цій основі різноманіття зв'язків між структурними елементами	Передбачає формування звітів, висновків, рекомендацій щодо комерційної організації як єдиного комплексу взаємопов'язаних об'єктів аналізу і контролю	Зберігання контрольної інформації має здійснюватися виходячи з припущення, що нові елементи є частиною загальної бази даних внутрішнього аудитора
Розвитку	Полягає в тому, що формування і функціонування даної підсистеми має здійснюватися з урахуванням можливості оновлення та поповнення методики і техніки збору контрольної інформації	Припускає наявність можливості оновлення та поповнення методів і методик аналізу контрольної інформації	Функціонування даної підсистеми на основі принципу розвитку передбачає наявність різних форм та видів відображення результативної інформації як для різних користувачів, так і в процесі виконання різних цілей і завдань	Передбачається, що підсистема має розширювати та оновлювати коло завдань та інформаційний фонд, створюваний у вигляді системи баз даних

Продовження табл. 4.1

Підсистеми внутрішнього аудиту			
Принципи, вимоги та припущення	Збір контрольної інформації	Аналіз контрольної інформації	Формування результатуючої інформації
Сумісності	Збереження контрольної інформації		
Сумісності	Полягає в забезпеченні здатності взаємодії зазначених підсистем у процесі їх спільного функціонування		
Стандартизації та уніфікації	Припускає використання підсистемою уніфікованих документів, методик та проектних рішень на стадії збору, первинної обробки та систематизації контрольної інформації	Припускає використання підсистемою уніфікованих документів, методик та проектних рішень на стадії аналізу контрольної інформації	Полягає в розробці уніфікованих форм звітності за різними завданнями внутрішнього аудиту та для різних груп користувачів
Ефективності	Підсистема зберігання контрольної інформації повинна використовувати єдину систему кодування, систематизації та архівування інформації		
Ефективності	Полягає в досягненні раціонального співвідношення між витратами по функціонуванню підсистем як окремо, так і в сукупності та цільовим ефектом, одержаним при їх функціонуванні		
<b>2. Окремі випадки</b>			
Абстрагування	Полягає у виділенні істотних (з конкретної позиції розгляду) аспектів підсистеми і відволіканні від несуттєвих з метою представлення в більш простому загальному вигляді, зручному для аналізу і контролю	Передбачає аналіз суттєвих аспектів, абстрагуючись від несуттєвих, а так само від суб'єктів, що підлягають аналізу і контролю	Підсистема формування результативної інформації відображає лише найбільш значущі висновки для прийняття того чи іншого рішення
Формалізації	Означає, перш за все, конфіденційність зберігання і використання інформації, абстрагуючись від конкретних якісних (числових, словесних) характеристик		
Формалізації	Полягає в необхідності суворого методичного підходу до використання формалізованих методів збору, аналізу, агрегування і зберігання контрольної інформації в ході функціонування всіх підсистем внутрішнього аудиту		



Продовження табл. 4.1

Принципи, вимоги та припущення	Підсистеми внутрішнього аудиту			Збереження контрольної інформації
	Збір контрольної інформації	Аналіз контрольної інформації	Формування результуючої інформації	
Концептуальної подібності	Єдині цілі і завдання обумовлюють дотримання єдиної концептуальної методології на всіх етапах проектування і функціонування системи внутрішнього аудиту і всіх її підсистем			
Повноти та не-суперечливості	Полягає в наявності всіх необхідних підсистем у знову створюваній системі внутрішнього аудиту і узгодженій їх взаємодії			
Незалежності даних	Припускає, що моделі контрольної інформації і даних, що збираються, повинні бути проаналізовані і спроектовані незалежно від процесів їх збору, а також від їх фізичної структури і розподілу в технічному середовищі	Припускає, що аналізована контрольна інформація має бути максимально незалежна від суб'єктів аналізу і контролю, а також застосовуваних методів аналізу	Результуюча інформація підсистеми повинна бути незалежна для подальшого коректування від того, які саме результати отримані	Інформація повинна бути незалежна від техніки і технології її зберігання, в той час як режим надання даних і забезпечення доступу до інформації безпосередньо залежить від її змісту
Структурованості даних	Функціонування підсистеми повинно забезпечувати структурованість та ієрархічність інформації, що збирається для забезпечення принципу абстрагування, а також для виконання структурованих та ієрархічних цілей і завдань внутрішнього аудиту	Передбачає необхідність структурування аналітичних висновків щодо їх відношення до забезпечення виконання цілей і завдань внутрішнього аудиту	У ході проектування даної підсистеми необхідно забезпечити підпорядкованість і субпідпорядкованість загальних та приватних висновків і звітів внутрішнього аудитора	Вимога структурованості обумовлює наявність особливого режиму класифікації та структурування архівних даних для найкращого та оперативного їх використання

Закінчення табл. 4.1

Принципи, вимоги та припущення	Підсистеми внутрішнього аудиту		
	Збір контрольної інформації	Аналіз контрольної інформації	Формування результатуючої інформації
Конфіденційності	Цінність та конфіденційність основної маси інформації, що використовується при функціонуванні всіх підсистем внутрішнього аудиту передбачає необхідність нерозголошення службової і комерційної таємниць та інших відомостей, які стосуються вказаних підсистем		
Єдності	Передбачає створення і підтримку єдиного довідково-інформаційного простору		
Динамізму	Передбачає гнучкість підсистем та їх інформаційних потоків залежно від зміни зовнішнього середовища та цілей управління		
Оперативності	Передбачає максимальне скорочення часу від появи контрольної інформації, її збору до формування висновків та задоволення потреб управління		
Раціоналізації потоків інформації	Передбачає максимально повну автоматизацію інформаційних потоків всіх підсистем для формування синергетичного ефекту на основі подолання дублювання інформації		
Доступності інформації	Від підсистем збору до підсистем зберігання інформація стає все більш спрямованою на конкретного споживача, з втратою доступності в якихось частинах для тих чи інших користувачів		

\* Джерело: розроблено авторами

Доцільною є наявність у компанії положення про робочу політику внутрішнього корпоративного фінансового аудиту, у якому варто відобразити такі концептуальні аспекти функціонування системи внутрішнього аудиту:

- механізм розрахунку ризиків внутрішнього фінансового аудиту;
- етапи та методика визначення і розподілу рівня істотності;
- визначення цілей та характеристику видів процедур внутрішнього фінансового аудиту;
- види оціночних значень і порівняльних показників бухгалтерської звітності, що підлягають внутрішньому фінансовому аудиту;
- порядок визначення обсягу та механізму формування вибірок внутрішнього фінансового аудиту;
- механізм контролю виконання допущення безперервності діяльності;
- варіанти діагностики помилок, спотворень, неточностей за об'єктами аудиту;
- формування підсумкової інформації за результатами внутрішнього фінансового аудиту, за об'єктами контролю, цілями і завданнями внутрішнього аудиту, категоріями користувачів.

Виділення аспектів та механізмів в положенні про робочу політику внутрішнього корпоративного фінансового аудиту дозволить налагодити максимально продуктивну співпрацю із зовнішніми контролюючими органами, у тому числі з незалежним зовнішнім аудитором, наприклад, в частині, що стосується тестування системи внутрішнього контролю. Проте основним документом внутрішньогосподарського нормативного регулювання повинні стати стандарти внутрішнього аудиту. Зазначені стандарти можуть бути розроблені на основі стандартів зовнішнього аудиту з модифікацією останніх стосовно особливостей функціонування та цільових установок внутрішнього корпоративного фінансового аудиту.

Шляхи модифікації основних стандартів зовнішнього аудиту для цілей імплементації у внутрішній корпоративний фінансовий аудит наведені в табл. 4.2.

*Таблиця 4.2*

**Основні напрями модифікації стандартів зовнішнього аудиту для цілей імплементації у внутрішній корпоративний фінансовий аудит\***

Стандарти зовнішнього аудиту	Шляхи модифікації стандарту стосовно діяльності внутрішнього аудитора
Мета та основні принципи аудиту фінансової звітності	<p>Уточнення цілей і завдань внутрішнього аудиту. На відміну від зовнішнього, метою внутрішнього аудиту є не лише вираження думки про достовірність звітності та порядку ведення бухгалтерського обліку, а й підвищення ефективності управління, пошук резервів та конкурентних переваг.</p> <p>Уточнення принципу незалежності внутрішнього аудиту. Передбачається, що він повинен бути незалежний від об'єкта контролю, при допущенні деякої залежності, з обмеженого кола питань, від вищої ланки управління.</p> <p>Уточнення «обсягу аудиту». При зміні цільових установок необхідно виокремити «обсяг аудиту», необхідний для досягнення тих чи інших цілей і завдань</p>
Використання роботи експерта	<p>Формування порядку призначення експертів.</p> <p>Визначення областей аналізу та об'єктів контролю, по яких вимагається залучення фахівця, який не перебуває у штаті відділу внутрішнього аудиту.</p> <p>Уточнення форми та порядку подання підсумкової інформації, отриманої за результатами роботи експерта.</p> <p>Розробка механізмів захисту конфіденційної інформації, яка може бути охоплена в процесі роботи експерта.</p> <p>Формування стратегії розвитку відділу внутрішнього аудиту, що заохочує скорочення використання залучених спеціалістів</p>

**Розділ 4. Методологічні особливості  
внутрішнього фінансового контролю**

*Продовження табл. 4.2*

Стандарти зовнішнього аудиту	Шляхи модифікації стандарту стосовно діяльності внутрішнього аудитора
Оцінка аудиторських ризиків та внутрішній контроль, який здійснюється суб'єктом аудиту	<p>Уточнення видів ризиків, характерних для функціонування системи внутрішнього аудиту.</p> <p>Формування механізмів розрахунку ризиків внутрішнього аудиту, оптимальних для діяльності конкретної комерційної організації.</p> <p>Розробка тестів, аналітичних таблиць, анкет та іншої документації внутрішнього аудиту для діагностування всіх видів ризиків.</p> <p>Визначення основних факторів, що впливають на рівень ризиків внутрішнього аудиту, стосовно специфіки діяльності того чи іншого акціонерного товариства.</p> <p>Уточнення впливу комп'ютеризації як системи внутрішнього аудиту, управління, бухгалтерського обліку на ризики внутрішнього аудиту</p>
Роз'яснення, які надаються керівництвом	<p>Визначення ситуацій, що вимагають роз'яснень посадових осіб.</p> <p>Уточнення форми запиту та процедури отримання роз'яснень.</p> <p>Розробка механізму адміністративного примусу посадових осіб до надання необхідних роз'яснень</p>
Планування аудиту	<p>Забезпечення розробки загальної стратегії та детального підходу до очікуваного характеру, термінів проведення та обсягів процедур внутрішнього аудиту.</p> <p>Визначення особливостей планування внутрішнього аудиту як постійно діючої системи.</p> <p>Формування загального плану, програми внутрішнього аудиту, а також порядку їх поточної зміни</p>
Освіта аудитора	<p>Визначення вимог до безперервності освіти внутрішнього аудитора, його стимулювання і заохочення.</p> <p>Уточнення підходів до оцінки освіти внутрішнього аудитора як на стадії прийому на роботу, так і в оперативному (поточному) порядку.</p> <p>Призначення осіб, відповідальних за кар'єрне зростання співробітників відділу внутрішнього аудиту</p>

*Продовження табл. 4.2*

Стандарти зовнішнього аудиту	Шляхи модифікації стандарту стосовно діяльності внутрішнього аудитора
Аудиторський висновок по фінансовій звітності	<p>Формування видового складу висновків внутрішнього аудитора залежно від того чи іншого завдання і користувачів.</p> <p>Уточнення структури висновків, використовуваних внутрішнім аудитором.</p> <p>Визначення найбільш характерних обставин, які тим чи іншим чином впливають на вибір внутрішнього аудитора між видами висновків</p>
Документування аудиту	<p>Формування єдиних вимог до форми робочих документів.</p> <p>Уточнення ситуацій, коли документи інших відділів організації використовуються як робочі документи внутрішнього аудитора. Формування вимог до працівників інших відділів та підрозділів бізнесу щодо порядку складання та подання зазначених документів.</p> <p>Визначення факторів, що впливають на зміст та порядок руху робочих документів внутрішнього аудитора.</p> <p>Опис процедур забезпечення конфіденційності, порядку зберігання та подальшого використання робочих документів</p>
Аудиторські докази	<p>Визначення достатності аудиторських доказів за цілями і завданнями, поставлених перед внутрішнім аудитором.</p> <p>Уточнення ситуацій, коли докази внутрішнього аудитора можуть бути отримані виключно шляхом проведення процедур перевірки по суті.</p> <p>Формування попереднього списку аудиторських доказів, що мають характер «належних доказів внутрішнього аудиту» за типовими завданнями внутрішнього аудиту.</p> <p>Визначення переліку процедур отримання доказів внутрішнього аудиту, актуальних для конкретної компанії</p>

**Розділ 4. Методологічні особливості  
внутрішнього фінансового контролю**

*Закінчення табл. 4.2*

Стандарти зовнішнього аудиту	Шляхи модифікації стандарту стосовно діяльності внутрішнього аудитора
Суттєвість в аудиті	Розробка порядку визначення рівня суттєвості в цілому по компанії та розподілу по окремих об'єктах контролю
	Визначення факторів, що впливають на рівень суттєвості. Уточнення видового складу спотворень, що мають якісний характер, а також дій внутрішнього аудитора при їх виявленні. Формування варіантних механізмів визначення кількісного аспекту рівня суттєвості
Внутрішній контроль якості аудиту	Визначення заходів та конкретних процедур контролю якості роботи внутрішнього аудитора в рамках самоконтролю та адміністративного контролю. Уточнення структури підпорядкованості усередині відділу внутрішнього аудиту, виходячи із специфіки роботи конкретної комерційної організації. Призначення особи, відповідальної за вирішення питань кар'єрного зростання, внутрішнього тестування якості роботи тощо. Формування принципів внутрішнього контролю якості роботи відділу внутрішнього аудиту. Узагальнення необхідних реквізитів робочої документації відділу внутрішнього аудиту, які забезпечують поточний і наступний контроль якості
Аналітичні процедури	Характеристика видів аналітичних процедур, застосовуваних відділом внутрішнього аудиту. Уточнення взаємозв'язку між аналітичними процедурами та виконуваними цілями і завданнями внутрішнього аудиту. Формування вимог до робочої документації внутрішнього аудитора, яка використовується в процесі здійснення аналітичних процедур.

*\* Джерело: розроблено авторами*

Більшість основних стандартів вимагає тих чи інших змін та модифікацій.

Необхідно зазначити, що специфіка функціонування внутрішнього корпоративного фінансового аудиту вимагає розробки ряду стандартів, які не мають аналогів серед стандартів зовнішнього аудиту. Одним з таких документів повинен стати стандарт «Об'єкти внутрішнього фінансового аудиту». Якщо при проведенні зовнішнього обов'язкового аудиту його об'єкти заздалегідь визначені завданням висловити думку щодо достовірності звітності комерційної організації, то при проведенні внутрішнього аудиту кожне його завдання вимагає визначення того інформаційного базису, який в даній ситуації буде виступати в ролі об'єкта перевірки.

Таким чином, в ході визначення об'єктів внутрішнього фінансового аудиту необхідно слідувати логічному ланцюжку:

1. Оперативні завдання внутрішнього фінансового аудиту.
2. Визначення інформаційного базису перевірки.
3. Визначення об'єктів перевірки
4. Стратифікація об'єктів перевірки до рівня рахунків (документів) обліку.

Виходячи з викладеного, можна констатувати, що система стандартизації внутрішнього фінансового аудиту потребує подальшого удосконалення і як наслідок трансформації стандартів внутрішнього аудиту, що дозволить суттєво підвищити якість систем внутрішнього контролю корпорацій.

### **4.3. Організаційно-інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту в умовах наслідків світової фінансової кризи**

Світова фінансова криза проявила неефективність сформованої системи відносин учасників на фінансових ринках і виявила необхідність її реформування. На зустрічах керів-



ників країн G20 (великої двадцятки) серед основних причин кризи були названі провали у фінансовому регулюванні та організації всіх видів фінансового контролю та нагляду (насамперед, аудиту).

Криза виявила проблеми не лише в системі фінансового контролю, але й, логічно, в організації бухгалтерського обліку та формуванні фінансової звітності, що вимагає внесення змін у стандарти підготовки звітності. У зв'язку з цим, проаналізувавши причини світової фінансової кризи, Міжнародна наглядова рада опублікувала документ, в якому сформульовані чотири ключові принципи, на яких має базуватися глобальна система фінансової звітності, яка, своєю чергою, передбачає:

- надійність,
- адекватність,
- доступність,
- порівняльність.

Європейський союз також розглядає роль неналежного рівня забезпечення фінансового контролю серед причин кризи. Так, європейська комісія прийняла пакет документів, спрямований на посилення нагляду за фінансовим сектором економіки [118]. Для цього прийнято рішення про створення двох нових організаційних підрозділів:

- Європейської ради із системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)), яка має виявляти потенційні ризики і пропонувати запобіжні заходи;
- Європейської системи фінансових наглядачів (European System of Financial Supervisors (ESFS)), яка контролює банківську сферу, систему накопичень і страхування, а також пенсійний сектор економіки.

Аналізуючи причини світової фінансової кризи та місця аудиту в низці превентивних заходів щодо її повторення, необхідно зазначити, що глобальній фінансовій кризі передували великі корпоративні скандали, які мали місце на

початку ХХІ ст. Їх пов'язують, насамперед, з навмисним перекручуванням менеджментом низки публічних (акціонерних) компаній фінансової звітності тощо. Вони підірвали довіру інвесторів до світових ринків цінних паперів і підтверджену зовнішнім аудитом достовірність інформації про фінансовий стан публічних компаній.

У відповідь на гучні корпоративні скандали в 2002 р. у США був прийнятий закон – акт Сарбейнса-Окслі (Act Sarbanes-Oxley of 2002, SOX), відомий також як закон про реформу звітності публічних компаній і захисту інвесторів (Public Company Accounting Reform and Investor Protection Act of 2002).

Актом (SOX) встановлені жорсткі стандарти, яких зобов'язані дотримуватися публічні компанії при організації роботи рад директорів, корпоративного менеджменту, а також аудиторські компанії, які здійснюють перевірку їх фінансової звітності. Актом Сарбейнса-Окслі встановлена пряма відповідальність (у тому числі кримінальна) керівництва компанії-емітента за достовірність фінансової звітності та додаткові вимоги – обов'язок керівництва компанії підтверджувати правильність фінансової звітності особисто, а також підтверджувати свою відповідальність за ефективність системи внутрішнього контролю і, в першу чергу, при підготовці фінансової звітності. Для забезпечення виконання вимог SOX компанії необхідно отримати висновок зовнішнього аудитора про ефективність системи внутрішнього контролю компанії.

Акт Сарбейнса-Окслі став зразком при розробці аналогічних правових актів з організації аудиторської діяльності і контролю за її якістю в інших країнах. Однак, як свідчить аудиторська практика останніх років, навіть жорсткі вимоги законів (актів) не зупиняють керівників від спокус викривлення фінансової звітності компанії. Корпоративні скандали порушили важливу соціально-економічну проблему та багато в чому зумовили можливість розвитку кризи. Водночас стала

зрозумілим низька ефективність (а іноді й неспроможність) системи фінансового контролю. Ця проблема має як економічний, так і етичний характер. Проблема шахрайства, зокрема шахрайства при складанні фінансової та податкової звітності, в тому числі і прикрашання дійсності для підвищення інвестиційної привабливості

Таким чином, до впливів кризи додаються ще й вплив «нечистих на руку» фахівців, які спотворюють фінансову та податкову звітність, мотивуючи утримання бізнесу на плаву. Необхідно констатувати, що фінансова криза вказала на послаблення принципів незалежності та об'єктивності аудиту порівняно з іншими формами фінансового контролю. В умовах ринкової боротьби за виживання бізнесу, «лояльність» аудиторського висновку доволі часто прямо залежить від суми гонорару клієнта. І стосується це не лише дрібних та середніх аудиторських фірм, але і компаній першого ешелону.

У період відчутного впливу світової фінансової кризи, в грудні 2009 р., Price Waterhouse Coopers оприлюднила результати дослідження шахрайства керівників компаній, згідно із якими останнім часом у світі зросли як сама економічна злочинність, так і ризики її подальшого зростання.

Найбільш розповсюдженими видами шахрайства є:

- розкрадання майна (67% виявлених злочинів);
- маніпуляції з бухгалтерською звітністю (38%), які зросли більше, ніж у 3 рази порівняно з 2003 р.

Отже, останнім часом чітко відокремились 2 види шахрайств:

- розкрадання майна (крадіжки, «відкати» тощо);
- маніпуляції з фінансовою звітністю (фальсифікація, викривлення, зміни і т.п.).

Серед опитаних респондентів українських підприємств 72% вважають зовнішні ризики головною загрозою компанії.

Серед них 33% – клієнти, 195 – агенти та посередники, 14 – постачальники.

На внутрішніх джерелах ризиків фокусуються 53% глобального опитування.

Наведені дані необхідно аналізувати з урахуванням того, що чітко спостерігаються 2 основних типи маніпуляцій з бухгалтерською звітністю:

- *охоплюючий* (включення неправильних транзакцій або сум; наприклад, з метою завищення доходів та прибутку);
- *виключаючий* (навмисне виключення зобов'язань зі звітності).

Важливо усвідомлювати, що зменшити зазначені внутрішні ризики можна шляхом реалізації низки таких заходів:

1. Наявність служби внутрішнього аудиту на підприємстві.
2. Чіткий розподіл повноважень між посадовими особами керівництва підприємства.
3. Колективне прийняття ключових, стратегічних рішень.
4. Прозорість процесу прийняття рішень (зокрема, тендери).
5. Високоорганізована корпоративна культура на підприємстві.

У 2012 р. компанія «ЕрнстэндЯнг» залучила «Forbes-Insights» для проведення міжнародного дослідження стану розвитку внутрішнього аудиту. У групу респондентів були включені керівники служб внутрішнього аудиту, представники вищого керівництва та члени ради директорів компаній з 26 галузей із сукупною виручкою від 500 млн доларів США.

Відповіді на питання «Як ефективно управління ризиками впливає на потенціал доходності Вашого бізнесу в довготривалій перспективі» розподілились наступним чином (рис.4.7):

#### Розділ 4. Методологічні особливості внутрішнього фінансового контролю

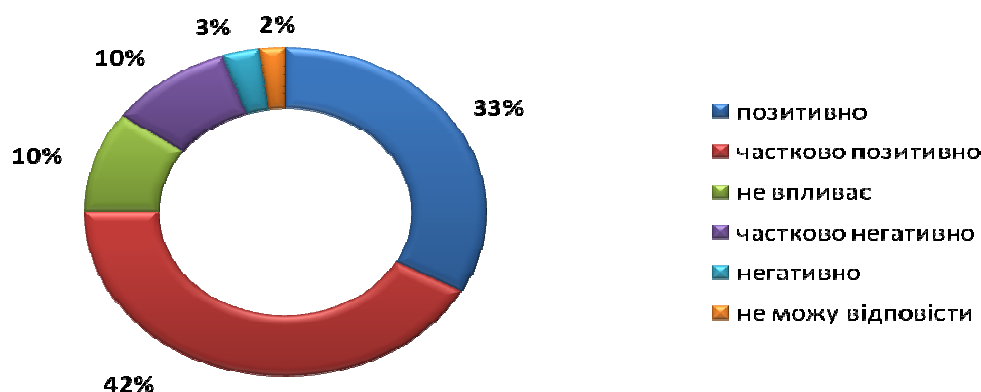


Рис. 4.7. Вплив ефективного управління ризиками на дохідність бізнесу

Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.

Відповіді представників керівництва різних підприємств однозначно вказують на необхідність оцінювати та управляти ризиками на підприємствах, що є в компетенції служби внутрішнього аудиту.

Відповідь на питання «Наскільки актуально для Вашої організації поліпшення роботи служби внутрішнього аудиту?» свідчить, що 28% респондентів зауважують про потребу в покращанні роботи служби внутрішнього аудиту найближчим часом (рис. 4.8):

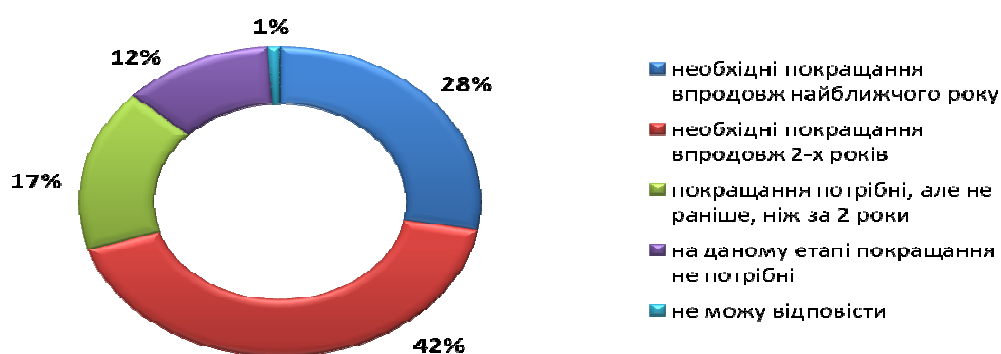


Рис.4.8. Актуальність поліпшення служби внутрішнього аудиту

Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.

Відповіді на одне з найбільш актуальних питань «Як Ви оцінюєте службу внутрішнього аудиту Вашої організації на сьогодні» свідчать, що дійсно ефективною її вважають лише п'ята частина респондентів, що однозначно вказує на потребу в поліпшенні її організаційно-інформаційних аспектів (рис. 4.9):

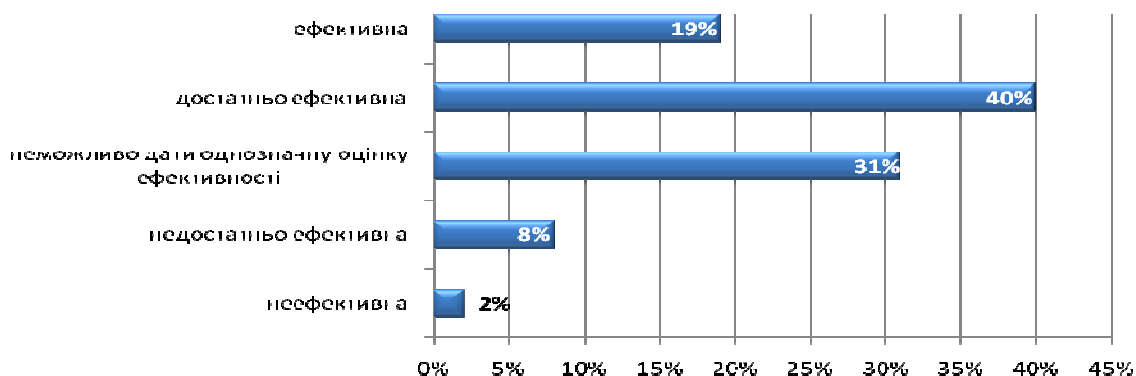


Рис. 4.9. Оцінка діючих служб внутрішнього аудиту

Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.

Оцінюючи результати відповідей на питання «Чи затверджено у Вашій організації положення, яке наділяє службу внутрішнього аудиту документально затвердженими повноваженнями, які дозволяють їй максимально відповідати потребам бізнесу?», було встановлено позитивну ситуацію з даного організаційного питання (рис. 4.10):



Рис. 4.10. Наявність у службах внутрішнього аудиту положення про особливі повноваження внутрішніх аудиторів

Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.

В умовах зростання конкуренції на всіх світових ринках перед власниками все більш гостро постає питання підвищення професійних навичок співробітників підрозділу внутрішнього аудиту. Так, за останніми даними, функціонуючими підприємствами плани професійного розвитку співробітників підрозділів внутрішнього аудиту передбачають **підвищення кваліфікації за такими напрямками** (рис. 4.11):

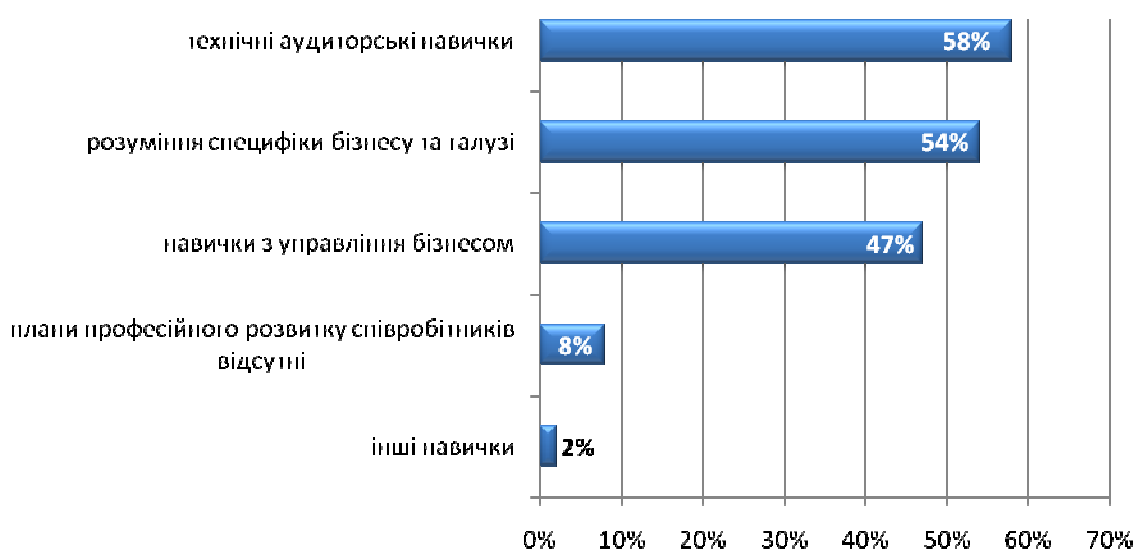


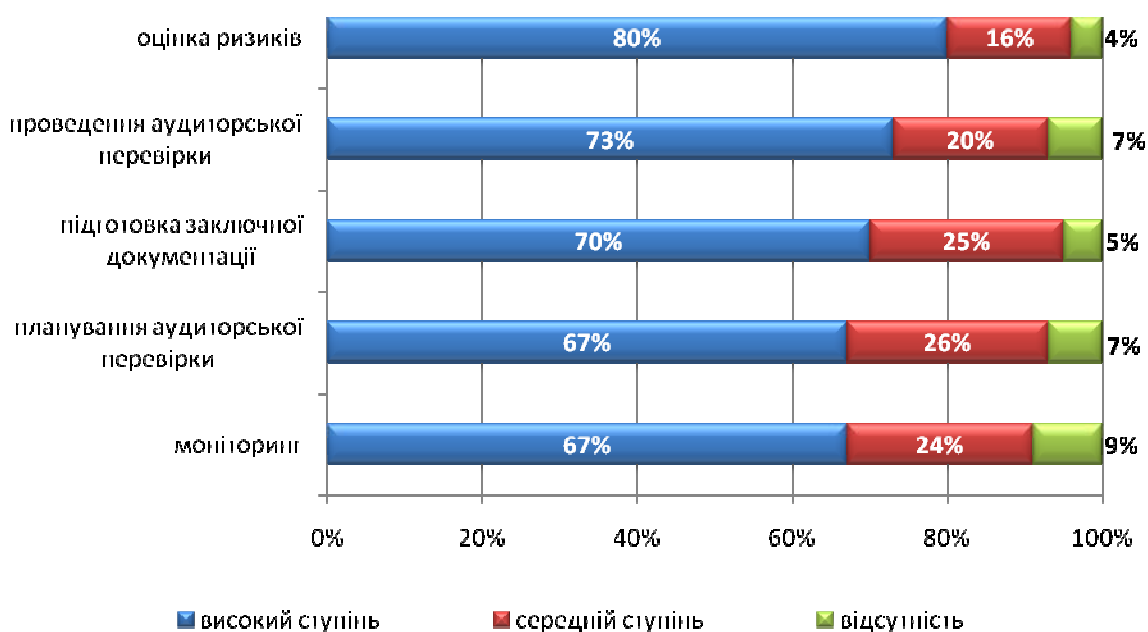
Рис. 4.11. Напрями підвищення кваліфікації працівників служби внутрішнього аудиту

Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.

Світова фінансова криза порушила багато економічних питань, які потребують відповідей. Зокрема, нагальною стає потреба використання технологій збору, обробки та аналізу даних на різних етапах циклу внутрішнього аудиту:

- оцінка ризиків;
- проведення аудиторської перевірки;
- підготовка заключної документації за результатами внутрішнього аудиту;
- планування аудиторської перевірки;
- моніторинг.

Результати проведеного дослідження вказують на нагальну необхідність проведення та адекватної оцінки зазначених раніше складових внутрішнього аудиту (рис. 4.12):



*Рис. 4.12. Застосування внутрішніми аудиторами технологій збору, обробки та аналізу даних на різних етапах*

*Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.*

На сьогодні в Україні спостерігаються 3 основних види організаційних структур служби внутрішнього аудиту (перераховані в напрямку убування):

- централізована;
- децентралізована, по бізнес-підрозділах;
- гібридна.

Внутрішні аудитори можуть працювати у структурному або в подібному підрозділі внутрішнього аудиту.

**Організаційні аспекти внутрішнього аудиту** проявляються в тому, що організаційні структури підрозділів внутрішнього аудиту співвідносяться в такому вигляді (рис. 4.13):



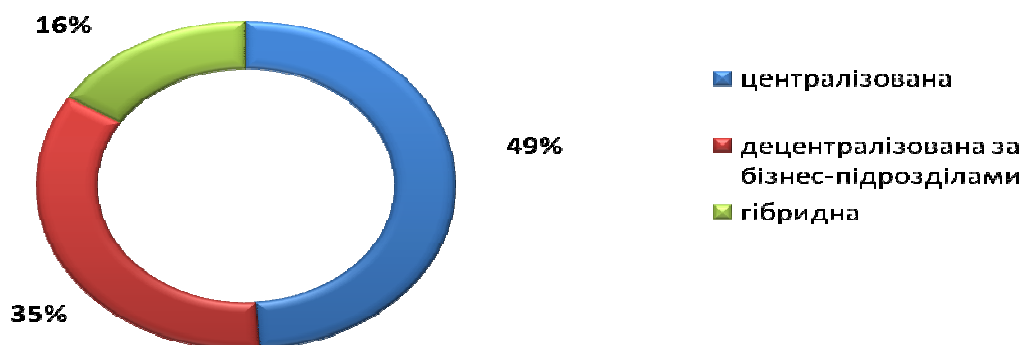


Рис. 4.13. Структура застосування різних організаційних форм служб внутрішнього аудиту

Джерело: за даними проведеного ЕУ разом з Forbs Insights міжнародного дослідження розвитку внутрішнього аудиту, 2012 р.

Наведені види організації служб внутрішнього аудиту мають свої переваги, недоліки та особливості застосування. Але в умовах чинного стану та реформування внутрішнього аудиту найбільш обґрунтованою можна вважати гібридну організаційну структуру з причини охоплення найбільш суттєвих переваг інших двох форм та мінімізації їх недоліків.

Важливо зазначити, що останні 20 років і світовий, і вітчизняний аудит мали певні здобутки та невдачі. Так, низка гучних скандалів світових лідерів аудиту (тоді ще Великої П'ятірки) припала на перше десятиліття українського аудиту. Наслідки таких широковідомих судових тяжб вплинули на весь аудит і проявились в багатьох аспектах, зокрема:

1. Значна кількість аудиторських компаній реформуються в консалтингові, які, з одного боку, розширюють коло своїх послуг, а, з іншого, – певним чином зменшують власну юридичну відповідальність.

2. Зростає вартість аудиторських послуг.

3. Спостерігається стрімкий розвиток внутрішнього аудиту, активований виявленими проблемами зовнішнього аудиту.

4. Внутрішній аудит в Україні стає обов'язковим не лише для банків, а з 2012 р. також і для бюджетної сфери.

І найгучніші аудиторські скандали, і світова фінансова криза порушили проблемні аспекти фінансового аудиту. Відпо-

відно роль внутрішнього аудиту постійно та впевнено зростає. Внутрішній аудит почав стрімко розвиватись в результаті зменшення довіри до зовнішнього аудиту.

Провідні консалтингово-аудиторські компанії також надають послуги внутрішнього аудиту (на умовах аутсорсингу чи косорсингу). В Україні, за різними даними, близько 45% великих та середніх підприємств мають або структурний підрозділ внутрішнього аудиту (23%), або його функції виконують окремі посадові особи (22%).

Від внутрішнього аудиту власники вимагають не лише проводити перевірки ретроспективно, а й прогнозувати напрями його розвитку на майбутнє, здійснювати аналіз стратегічних ініціатив і консультування з питань підвищення ефективності діяльності.

Принципові проблеми зовнішнього аудиту проявились значною мірою завдяки державним контролюючим органам. І регулювання незалежного аудиту державними органами, і контроль його якості з роками не зменшується (яким би саморегульованим він не прагнув бути).

Держава повинна розробляти превентивні заходи захисту фізичних та юридичних осіб, інакше економіко-соціальних проблем не уникнути.

Стратегія діяльності Аудиторської палати України до 2017 року передбачає розвиток ринку аудиторських послуг, покращання регулятивної діяльності у сфері аудиту [200]. Першим пріоритетом визначається захист інтересів користувачів фінансової та іншої економічної інформації.

Користувачі: власники, акціонери, реальні та потенційні інвестори, менеджмент, бізнес-партнери та держава в цілому – потребують максимально об'єктивної, а отже, реальної інформації щодо фінансово-майнового стану суб'єктів господарювання, їх фінансової стабільності, перспектив розвитку тощо.

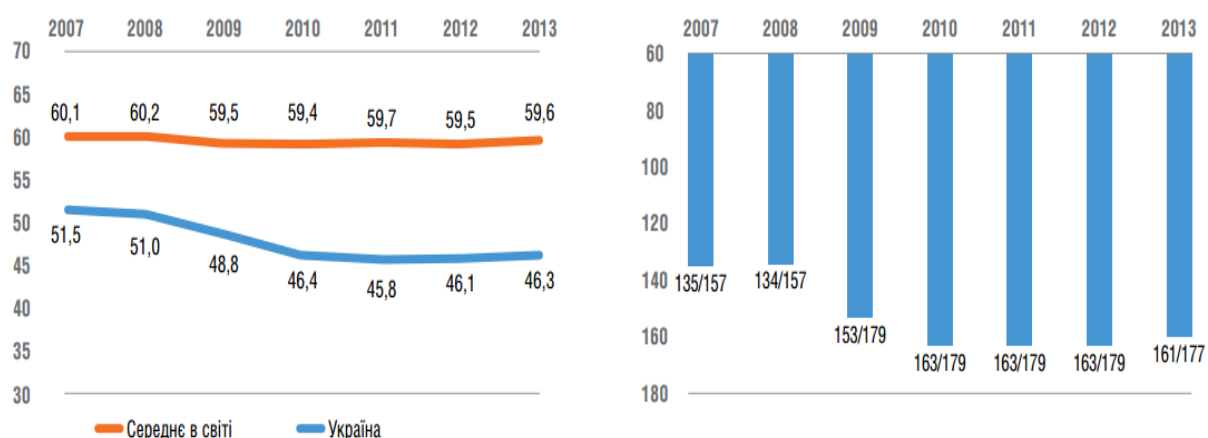
Вони вимагають економічного захисту, в чому значною мірою *проявляється інформаційна складова внутрішнього аудиту*.

Оскільки реально обов'язковий зовнішній аудит проводиться в менш, ніж 1% підприємств України, а ініціативний аудит замовляють також незначна кількість підприємств, користувачі інформації фактично мають одного, головного та професійного виробника потрібної їм економічної інформації – внутрішнього аудитора.

У забезпеченні цього процесу місія аудиторів полягає у доведенні до максимально широкого кола потенційних та реальних інвесторів реального стану економіки окремих суб'єктів господарювання, а результатом стане підвищення економічної свободи як такої. Так, за даними «WallStreet-Journal» в Рейтингу економічної свободи Україна у 2013 році посідає 161-е місце серед 177 країн світу. При цьому свобода інвестицій оцінюється в розмірі 20%, а фінансова свобода – 30%.

Рейтинг оцінює рівень лібералізації взаємодії держави і бізнесу, враховуючи чотири основні складові свободи економічної діяльності.

В Україні найнижчий показник із 43-х європейських країн. Відповідно, з таким показником країна потрапила до групи країн, де пригнічуються економічні свободи (рис. 4.14).

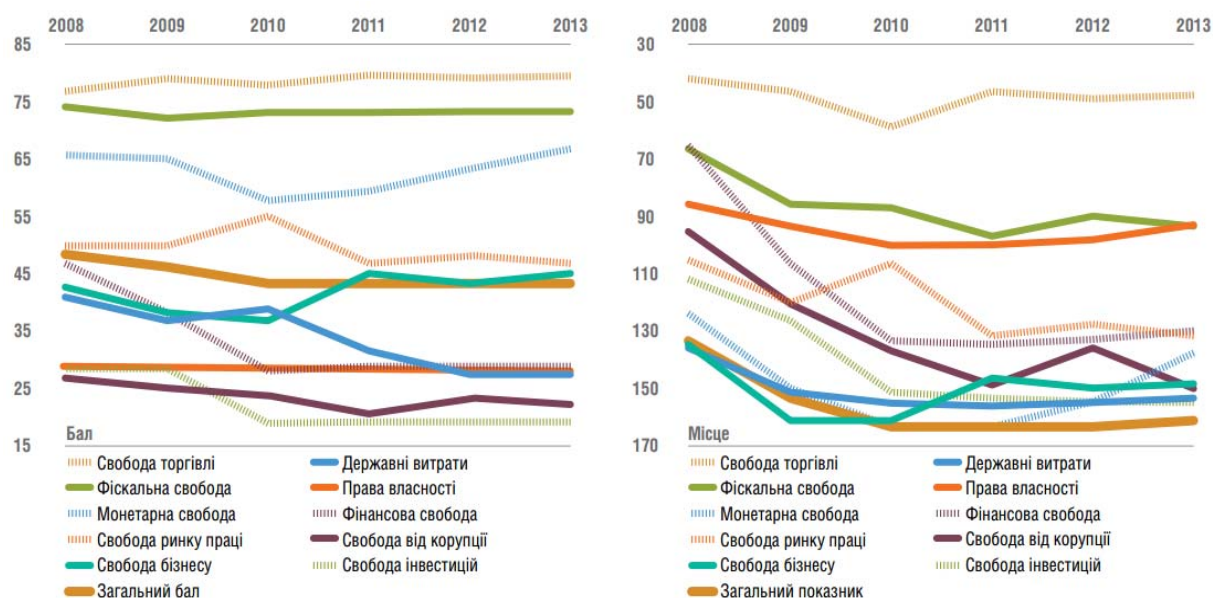


*Рис. 4.14. Динаміка позицій і значень України в індексі економічної свободи України [86]*

Показник Індексу економічної свободи України стабільно падає впродовж останніх 9 років: за цей час індекс знизився майже на 10 балів. При цьому середній показник по всіх країнах світу не змінився.

Останні роки Україні вдавалося дещо покращувати свої позиції, результатом чого стало її просування на 2 місця вгору в рейтингу, але це не дало можливості відновити позиції перед початком світової фінансової кризи: у 2008 році країна перебувала на 134 місці серед 157 країн.

За складовими індексу економічної свободи фактично всі 10 його складових пропорційно погіршуються (рис. 4.15).



*Рис. 4.15. Динаміка результатів України за складовими індексу економічної свободи [86]*

За останні 5 років результати України по окремих компонентах економічної свободи практично не змінилися. Змінилися позиції країни у світовому рейтингу за окремими компонентами. Найбільша втрата позицій відбулась за складовою «фінансова свобода»; Україна втратила 64 позиції, з 66-го місця у 2008 р. опустилася на 130-е у 2013 р. Протягом 6 років країна також втратила 58 позицій за фіскальною свободою.

Якщо до кризи, у 2007 р. Україна знаходилась на 35 місці, то у 2013 р. опинилася уже на 93. Україна також втратила більше ніж 50 позицій у свободі від корупції (96-е місце у 2008, 149-е в 2013) та більше ніж 40 позицій за свободою інвестицій (112-е місце у 2008, 154-е у 2013).

Аналіз результатів оцінки індексу економічної свободи України за 10 компонентами свідчить, що значення лише двох компонентів – «свобода торгівлі» і «фіскальна свобода» перевищують середньосвітові. Особливо низькі значення порівняно з середньосвітовими отримали такі компоненти, як «державні витрати», «свобода інвестицій», «фінансова свобода», «захист прав власності», «свобода від корупції».

Таким чином, проблеми України щодо економічної свободи потребують оперативного вирішення та визначення необхідних економічних реформ. У цих економічних реорганізаціях підвищується роль саме внутрішнього аудитора, враховуючи дані про малу частку фактично проведених обов'язкових аудитів.

Пошук найбільш прийнятних способів трансформації економіки України повинен базуватися на світовому досвіді, який доводить, що основною умовою процвітання країн та націй стало суттєве підвищення рівня економічної свободи, а роль аудиторів у зазначених процесах – надати максимально об'єктивну інформацію її користувачам як на мікро-, так і на макрорівні.

Аудит повинен сприяти розвитку економіки, адже макроекономічні показники є сумарним результатом дії всіх суб'єктів господарювання. Підтверджуючи ефективність діяльності конкретного суб'єкта господарювання або вказуючи на його недоліки, він сприяє розвитку національної економіки в цілому; зменшує кількість різноманітних шахрайських схем, рейдерських атак, фінансових пірамід, банкрутств тощо. Це означає, що кожний ефективно функціонуючий суб'єкт господарювання, надаючи користувачу позитивну думку аудитора, покращує конкурентоспроможність країни в цілому за рахунок того, що дані суб'єктів господарювання підтверджуються

думкою внутрішніх аудиторів, які моніторять фінансово-господарську діяльність перманентно.

В умовах наслідків світової фінансової кризи сформувалась нагальна потреба користувачів наданої аудиторами інформації в її *транспарентності* (публічності та відкритості).

В економічно розвинутих країнах акції публічних підприємств котуються на біржах, обов'язково представляючи результати і внутрішнього, і зовнішнього аудиту, чого майже немає в Україні. Закономірним є індекс сприйняття корупції «Transparency International» (ІСК). Україна 2012 року посіла 144 місце зі 176 країн світу, набравши 26 балів зі 100 можливих (рис. 4.16).

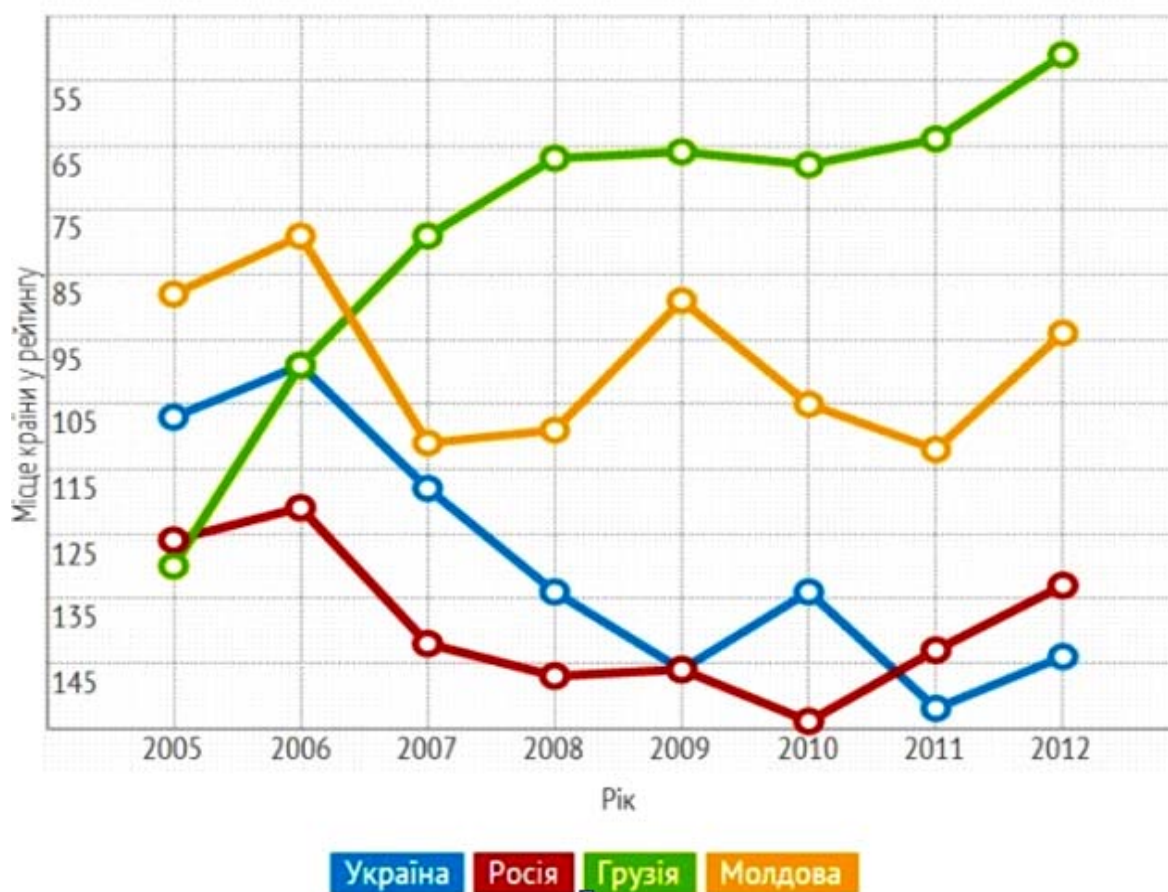


Рис. 4.16. Динаміка CPI (індексу сприйняття корупції) України, Росії, Грузії та Молдови [87]



Результати Індексу сприйняття корупції 2012 від Transparency International (ІСК) свідчать, що незважаючи на певні кроки української влади в напрямку подолання корупції, ситуація поки що залишається невтішною.

Важливо зазначити, що вже 5 років як Україна вступила до СОТ, до України придивляються потенційні інвестори та світові економічні організації, оцінюючи можливості, інвестиційну привабливість національної економіки та можливості ведення бізнесу.

За даними Світового банку, оприлюдненими у рейтингу «DoingBusiness 2014», Україна вперше стрімко піднімається в рейтингу, отримавши аванс на 28 пунктів (із 140 на 112 місце) серед 189 країн світу. Хоча ще 2 роки тому Україна посідала 152 місце (рис. 4.17).

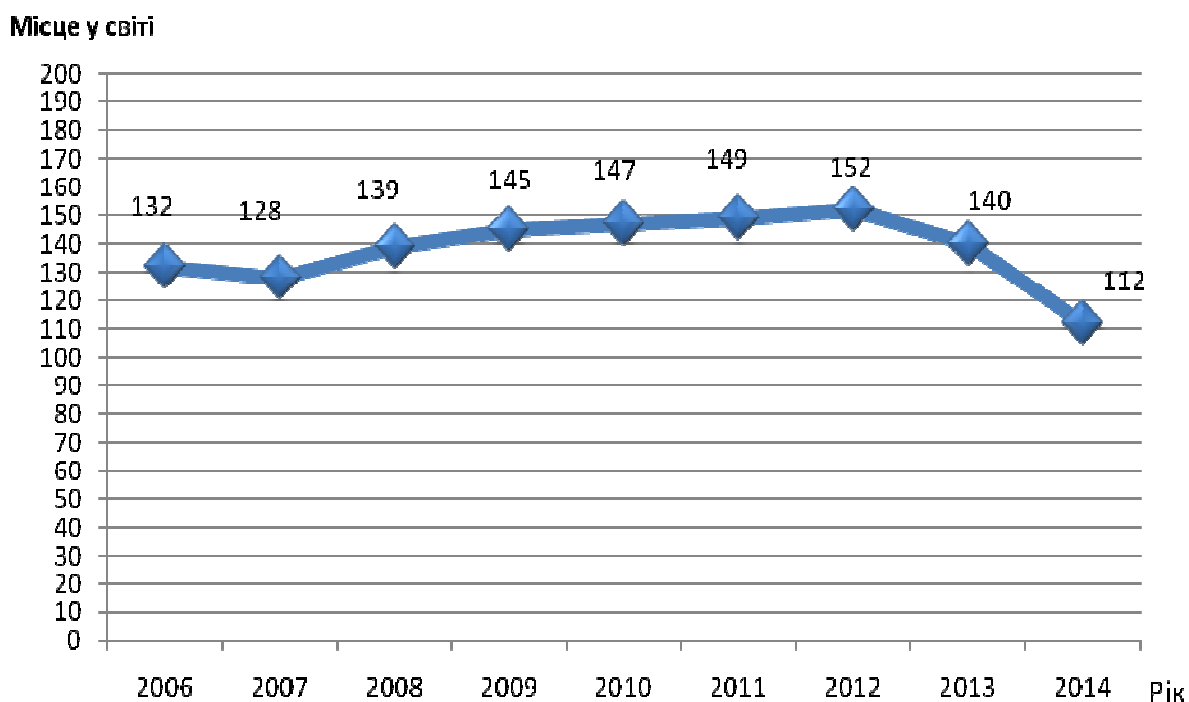


Рис. 4.17. Динаміка індексу ведення бізнесу України у 2006–2014 рр. [132]

Оцінюючи динаміку можливостей ведення бізнесу, можна проаналізувати всі складові зазначеного інтегрованого показника, серед яких найбільш привертає увагу аудиторів:

- захист інвесторів;
- система оподаткування в державі;
- міжнародна торгівля;
- розв'язання неплатоспроможності.

На даному етапі розвитку економіки України є потреба ініціювати удосконалення професійно-етичних норм чинного законодавства з метою диференціації вимог до фінансової звітності, що висуваються підприємствами, залежно від значущості результатів діяльності цих підприємств для суспільства. Найбільш транспарентними мають бути так звані суб'єкти публічного інтересу.

Отже, світова фінансова криза виявила низку економічних проблем в цілому та зовнішнього аудиту зокрема. У результаті внутрішні і зовнішні користувачі інформації все більше уваги приділяють внутрішньому фінансовому аудиту. Практично сформувалася низка вимог користувачів інформації, які можна згрупувати в дві групи: організаційні та інформаційні. *Організаційні аспекти внутрішнього аудиту* проявляються в тому, що служби внутрішнього аудиту формуються в трьох організаційних формах: централізована, децентралізована за бізнес-підрозділами та гібридна (яка максимально об'єднує переваги інших двох форм та мінімізує їх недоліки). Реформування організаційних форм підрозділів внутрішнього аудиту відбувається у збільшенні частки саме гібридної організаційної форми служби внутрішнього аудиту.

*Інформаційні аспекти внутрішнього аудиту* проявляються у відчутному зростанні транспарентної складової внутрішнього фінансового аудиту. Транспарентність результатів фінансового аудиту належить розглядати як принцип формування сприятливого середовища, у якому звітна фінансова інформація є доступною і відкритою всім зацікавленим користувачам.



#### 4.4. Взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту

Сучасний етап розвитку ринкових відносин в Україні характеризується інтеграцією до європейського та світового ринків і тим, що в Україні зростає кількість наявних та потенційних внутрішніх і зовнішніх інвесторів, які потребують максимально об'єктивної, неупередженої інформації щодо реального фінансово-майнового стану суб'єктів господарювання, фінансової стабільності, перспектив розвитку тощо.

Дослідженню внутрішнього та зовнішнього аудиту присвятили свої праці такі науковці, як В.Д. Андреев [5], С.В. Бардаш [11], С.І. Жминько [64], В.М. Жук, Г.М. Давидов, Н.І. Дорош, І.К. Дрозд [102], О.І. Кіреєв, Т.О. Каменська [92], М.П. Кравець, О.С. Любунь, М.Д. Корінько, Є.В. Мних [101], В.В. Немченко [129, 147], О.Ю. Редько [186, 187], В.С. Рудницький [192], В.П. Пантелеєв [134], О.А. Петрик [137], А.В. Хомутенко, В.П. Хомутенко [147], В.О. Шевчук [134] та ін.

Аудит повинен відповідати глобалізаційним потребам сучасності. Оприлюднений у 2013 р. Індекс глобалізації в розмірі 67,78 бала свідчить, що Україна має передумови для такої інтеграції (рис. 4.18) [85]. Для розрахунків використовують інформацію зі спеціалізованих баз даних Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного телекомунікаційного союзу, інших міжнародних організацій та статистичних інститутів.

Інтеграційний індекс є результатом впливу трьох компонентів:

- економічна інтеграція – 36%.
- соціальна інтеграція – 37%.
- політична інтеграція – 27%.

Відповідаючи інтеграційним процесам, внутрішній та зовнішній аудит повинні взаємодіяти для підвищення ефективності, стабільності функціонування суб'єктів господарювання.

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

2013*		
№	Країна	Індекс глобалізації
1.	Belgium	92.30
2.	Ireland	91.79
3.	Netherlands	91.33
4.	Austria	89.48
5.	Singapore	88.89
6.	Denmark	88.12
44.	Latvia	69.00
45.	Montenegro	68.86
46.	Bahrain	68.34
47.	Ukraine	67.78
48.	Russian Federation	67.78
49.	Lebanon	67.51
50.	Saudi Arabia	67.49
205.	Somalia	
206.	Tonga	
207.	Virgin Islands (U.S.)	

*Рис. 4.18. Індекс глобалізації України у 2013 р. [85]*

Внутрішній аудит є важливою ланкою системи ефективного господарювання на великих та середніх підприємствах. Його роль у взаємовідносинах суб'єкта господарювання та власників підприємства постійно зростає. Розвиток внутрішнього аудиту в Україні розпочався з банківського сектору [32].

Основою реформування став закордонний досвід. Підприємства інших галузей, що намагаються відповідати міжнародним стандартам, не мають достатньої практики ефективного внутрішнього аудиту.

Поняття «внутрішній аудит» і «внутрішній контроль», їх спільні риси і відмінності розглядаються українськими науковцями з початку 90-х років минулого століття, з моменту запровадження поняття «аудит» як такого, що було вперше визначено в Законі України «Про аудиторську діяльність» [152]. На підприємствах, які поступово укрупнюються та намагаються розвивати власну мережу, однією з важливих функцій відділу внутрішнього аудиту є внутрішній аудит та оптимізація сплати податків і зборів.

З історичної точки зору, внутрішній аудит – це значно молодша професія, ніж зовнішній аудит. З появою в ХХ сторіччі акціонерних товариств з обмеженою відповідальністю, виникає посада аудитора, якого призначали акціонери. Особлива увага при цьому приділялась якості звітів, підготовлених призначеними акціонерами аудиторів.

Протягом ХХ сторіччя зовнішній аудит стає обов'язковим за законом в окремих галузях економіки різних країн, і при цьому основна увага приділяється забезпеченню якості фінансової звітності. Завдання внутрішнього аудиту полягало в забезпеченні фінансового звітування та дисципліни.

В умовах ринкової економіки всі економічні концепції будуються навколо власника та його інтересів. В економічно розвинутих країнах необхідність існування внутрішнього аудиту вже не потребує доведення. При цьому необхідно враховувати особливості становлення та розвитку аудиту в різних країнах світу, оскільки історія розвитку фінансового аудиту та внутрішнього фінансового аудиту в США, Великобританії, інших європейських країнах та в пострадянських країнах, в тому числі і в Україні, різняться.

Внутрішній аудит є діяльність з незалежного, об'єктивного засвідчення та надання рекомендацій, що допомагає організації у вдосконаленні своєї діяльності. Він сприяє

організації у досягненні своїх цілей шляхом застосування систематичних та регламентованих підходів до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління. Таким чином, внутрішній аудит є одним із способів контролю за правомірністю та ефективністю діяльності всіх підрозділів підприємства.

В Україні провідні компанії, насамперед, великого бізнесу вже багато років вдало використовують результати внутрішнього аудиту для коригування управлінських рішень власника. Вплив підприємств великого і середнього бізнесу збільшується (зростає їх частка в макроекономічних показниках діяльності), в результаті чого відповідним чином загострюється конкурентна боротьба між ними. Зрозуміло, що в таких умовах видозмінюється та більш суттєво відчувається роль внутрішнього аудиту. Але при всіх своїх перевагах необхідно враховувати той факт, що внутрішній аудит повинен довести власнику необхідність та обґрунтованість свого існування та економічну доцільність на даному конкретному підприємстві.

Власник підприємства затверджує політику та процедури роботи підприємства, але персонал не завжди може зрозуміти їх або не завжди виконує його вказівки.

Потреба у внутрішньому аудиті зумовлена також тим, що верхня ланка управління не займається безпосередньо контролем повсякденної діяльності структурних підрозділів підприємства, в зв'язку з чим вона відчуває потребу в інформації, що формується на більш низькому рівні. Менеджери не мають достатньо часу, щоб перевірити виконання вказівок і часто не можуть (або не бажають) своєчасно виявляти приховані недоліки та відхилення.

Якщо для банків України внутрішній аудит є звичним явищем, яке постійно удосконалюється, законодавчо регулюється і контролюється з боку держави (через важелі державного регулятора), то для інших галузей національної економіки в основному функціонує система внутрішнього контролю. Але для широкого кола користувачів інформації (власників, керівництва, кредиторів, держави, контрагентів,

інвесторів тощо) все більшою стає потреба у результатах незалежної (і, відповідно, зовнішньої) перевірки та оцінки.

Важливо зазначити, що внутрішній аудит у банках регулюється ґрунтовним нормативно-правовим забезпеченням. Вимоги до внутрішнього аудиту в цій галузі національної економіки мають чіткий юридичний статус та відповідні процедури відповідальності. Внутрішній аудит здійснюється на попередній стадії виконання комерційної, технологічної або фінансової угоди як у процесі її проходження, так і після її завершення. Він дає експертну науково обґрунтовану оцінку фінансово-господарській діяльності на підприємстві.

Останні економічні події в Україні (зокрема, прийняття Податкового кодексу), а також загальносвітові тенденції підвищують роль та значення такого виду аудиту, як внутрішній. Закон України «Про аудиторську діяльність» не враховує ніякої іншої класифікаційної ознаки видів аудиту, крім його обов'язковості: аудит може бути або обов'язковим, або ініціативним (добровільним) [150].

Іноді фахівці служби внутрішнього аудиту можуть залучатись як експерти або спеціалісти при виникненні розбіжностей між різними рівнями керівництва на підприємстві. Вони можуть за розпорядженням керівництва спостерігати за доцільністю та ефективністю здійснення окремих операцій, правильністю відображення їх у системі обліку та звітності, надання інформації менеджерам.

Потреба у створенні внутрішнього аудиту в Україні виникає значною мірою на великих підприємствах з різними видами діяльності, зі складною розгалуженою структурою і великою кількістю територіально віддалених філій, дочірніх і підпорядкованих підприємств.

МСА 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» Міжнародної федерації бухгалтерів визначає, що термін «*внутрішній аудит*» означає оцінювальну діяльність служби, створеної суб'єктом господарювання [123].

*Діяльність внутрішнього аудиту* – це діяльність з оцінки, яка організована як підрозділ суб'єкта господарювання або

надається йому як послуга. Серед іншого її функції охоплюють перевірку, оцінку та моніторинг достатності й ефективності внутрішнього контролю.

*Внутрішні аудитори* – особи, обов'язком яких є виконання певних аспектів діяльності підрозділу внутрішнього аудиту.

До функцій внутрішнього аудиту входять, зокрема, перевірка, оцінювання, моніторинг відповідності та функціонування систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю.

Обсяг і мета внутрішнього аудиту змінюються і залежать від розміру, структури суб'єкта господарювання, вимог управлінського персоналу. Як правило, внутрішній аудит складається з одного чи кількох перелічених елементів:

- огляд систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю. Внутрішній аудит, як правило, передбачає конкретну відповідальність за перевірку цих систем і моніторинг їх функціонування, а також надання рекомендацій для їх удосконалення;

- перевірка фінансової та господарської інформації;

- перевірка економічності та продуктивності діяльності, у тому числі нефінансові заходи контролю суб'єкта господарювання;

- перевірка дотримання законів, нормативних актів та інших вимог, а також політики, директив управлінського персоналу та інших внутрішніх вимог.

Зважаючи на певні спільні риси, науковці не одностайні у своїй впевненості, оскільки розійшлися в підпорядкованості зазначених понять. У результаті сформувалися такі основні підходи.

Внутрішній аудит аналізує фінансово-господарську діяльність, виявляє ризиковані операції та застерігає від потенційного банкрутства, допомагає використовувати процедури, які можна віднести до «knowhow» для збільшення прибутку та ефективності новітніх технологій, вживає заходів, що сприяють

підвищенню рентабельності підприємства. На промислових підприємствах внутрішній аудит одночасно здійснює технічний нагляд за виробничим процесом та якістю продукції.

Якщо досліджувати внутрішній аудит у національній економіці в цілому, то його підґрунтя, перший і базовий крок функціонування – понятійний апарат – не врегульований. Оскільки немає єдиного, визначеного законодавством поняття внутрішнього аудиту, більшість науковців, що досліджують дану проблематику, пропонують власне визначення даного терміну. Найбільш поширеними підходами до визначення поняття внутрішнього аудиту вважають такі [11]:

1. Оцінювальна діяльність служби, створеної суб'єктом господарювання [123, МСА 610].

2. Діяльність з оцінювання, яка організована в межах суб'єкта господарювання і яку виконує окремий його відділ чи окрема особа. Функції внутрішнього аудиту охоплюють, зокрема, перевірку, оцінювання та моніторинг адекватності й ефективності функціонування систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю.

3. Незалежне об'єктивне підтвердження та консультування, розроблені для підвищення ефективності та поліпшення діяльності підприємства тощо.

Аналізуючи останні тенденції внутрішнього аудиту, необхідно зауважити, що його ефективність значно підвищується в умовах використання сучасних інформаційних технологій. Він може використовувати не лише первинні внутрішні документи підприємства, а й дистанційним способом порівнювати стратегічні для підприємства показники з середніми, найкращими, найнижчими показниками по галузі, а також з окремими (важливими для підприємства) конкурентами (еталонами, аналогами). Ефективність внутрішнього аудиту в такому випадку зростає, якщо конкурент оприлюднює свою фінансову звітність. Ст. 8 Закону України «Про аудиторську діяльність» оголошує значний перелік таких суб'єктів господарювання [150].

Розвиток будь-якого виду аудиту здійснюється під впливом, з одного боку, держави, а, з іншого, – діяльності професійних організацій, які обстоюють інтереси конкретних аудиторів. В Україні функціонують такі професійні організації, як Аудиторська палата України, Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, Асоціація бухгалтерів і аудиторів України, Ліга банківських аудиторів, Гільдія внутрішніх аудиторів, має своє представництво Інститут внутрішніх аудиторів.

Найважливішою в царині внутрішнього аудиту вже протягом 70 років залишається така професійна організація, як Інститут внутрішніх аудиторів США (The Institute of Internal Auditors, ІІА), який був заснований у 1941 р. невеликою групою однодумців – професіоналів, пов'язаних внутрішнім аудитом. На сьогодні Інститут є міжнародною професійною асоціацією, яка об'єднує понад 110000 людей, більш як в 150 країнах світу. Представництво Інституту в Україні – Всеукраїнський Інститут внутрішніх аудиторів (ВІІА) був заснований в 2001 році. Його членами стали представники українських компаній з різних галузей, таких як фінанси, банки, підприємства зв'язку, консалтингові та аудиторські фірми, страхові компанії та ін.

Ефективне впровадження внутрішнього аудиту можливе лише за умови стандартизації її діяльності. На сьогодні спостерігається тенденція запровадження стандартів внутрішнього аудиту в державному і в приватному секторі економіки. Свої стандарти мають такі контролюючі органи, як Рахункова палата України, Державна фінансова інспекція України та ін. [51, 196].

Стандартизація різних напрямів економіки – звичайна практика в економічно розвинутих країнах. Вона надає єдину термінологію, дозволяє уникати протиріч і взагалі визначає єдину логіку в певному фінансово-господарському процесі. На сьогодні в Україні стандартизується облік, фінансова звітність, незалежний (зовнішній) аудит, внутрішній аудит.



В Україні складається ситуація, коли немає єдиного, загальноприйнятого закону, де йдеться про контроль і аудит, а кожний контролюючий орган намагається визначити свою термінологію, стандарти та процедури їх здійснення.

ІВАУ розробив та активно пропагандує «Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту» та «Кодекс етики» внутрішнього аудитора, метою яких є впровадження та підтримання високих професійних та етичних стандартів серед членів Інституту та всіх внутрішніх аудиторів.

Завданнями стандартів визначаються:

1. Встановлення основних принципів практики внутрішнього аудиту.
2. Визначення концептуальної бази, що є основою широкого спектра послуг у сфері внутрішнього аудиту.
3. Створення основи для оцінки діяльності внутрішнього аудиту.
4. Сприяння удосконаленню систем і процедур всередині підприємства.

Стандарти професійної практики внутрішнього аудиту охоплюють: стандарти якісних характеристик, стандарти діяльності та стандарти практичного застосування.

Стандарти якісних характеристик та Стандарти діяльності існують в єдиному варіанті, а Стандарти практичного застосування можуть бути в кількох різних варіантах – окремий варіант для кожного виду аудиторської діяльності.

Стандарти професійної практики внутрішнього аудиту придатні для використання всіма суб'єктами господарювання, мають характер рекомендацій, змінюються та доповнюються у зв'язку зі змінами в економічному середовищі підприємств, тобто під впливом факторів макроекономічного характеру.

Внутрішній та зовнішній фінансовий аудит взаємодіють. До об'єктів їх взаємодії аудиту належать: матеріальні, трудові та фінансові ресурси; джерела цих ресурсів; господарські процеси; економічні результати господарської діяльності; організаційні форми та методи управління тощо.

Отже, об'єктами взаємодіючих внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту можуть бути:

- організація та ведення бухгалтерського обліку;
- достовірність складання і надання звітності;
- стан використання і збереження майна;
- забезпеченість фірми власними коштами;
- фінансова стійкість підприємства;
- платоспроможність;
- система управління підприємством;
- якість роботи економічних і технічних служб;
- оподаткування і виконавча дисципліна;
- планування і стан внутрішньогосподарського контролю;
- нормування і стимулювання;
- організація і технологія виробництва;
- процеси господарської діяльності;
- проектно-кошторисна документація тощо.

Реструктуризація організаційних форм суб'єктів господарювання вимагає адекватних змін у системі їх організації, які б підвищували в цілому ефективність управління підприємствами. Це значною мірою стає можливим завдяки розвитку ефективної системи внутрішнього аудиту. Ефективне управління середнім та крупним бізнесом можливе в разі гармонійного поєднання внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту.

На окрему увагу заслуговує той факт, що професія внутрішнього аудитора в Україні де-факто існує, а де-юре – ні. Відповідно сертифікацію внутрішніх аудиторів жоден державний орган не здійснює. Цей недолік потребує не лише виправлення, а й уніфікації контролю знань та практичних навичок внутрішніх аудиторів у світлі зазначених вище вимог транспарентності інформації про результати фінансового аудиту. Питання уніфікації підготовки є достатньо важливим, оскільки кожен професійний недержавний інститут здійснює підготовку та сертифікацію аудиторів за власними критеріями та програмами.

Суспільство більшою мірою зацікавлене в результатах саме взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту, ніж у результатах окремого виду аудиту з тієї причини, що взаємодія суттєво підвищує якість інформації. Суспільство більше зацікавлене в результатах такої взаємодії, ніж державні регулятори аудиту. Відповідно, транспарентності потребують не лише результати фінансового аудиту, а й результати контролю якості (наданого фінансового аудиту).

І внутрішній аудит, і зовнішній фінансовий аудит мають свої переваги та недоліки, вони реформуються. Практика застосування зовнішнього фінансового аудиту значно триваліша за практику внутрішнього. Взаємодія обох видів фінансового аудиту в основному здійснювалась в односторонньому порядку: так, як це зазначено в МСА 610 [125]. Оскільки практики отримання високого економічного та соціального ефекту на підприємствах України недостатньо, аудиторі шукають нові, *інноваційні підходи до їх взаємодії*. Підприємства прагнуть знайти оптимальне, максимально ефективне поєднання внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту (синергію), яка б дозволила мінімізувати ризики, оптимізувати витрати та отримати додатковий (*синергічний*) ефект. Якщо раніше у фінансовому аудиті йшлося (в основному) про те, що зовнішній аудит може використовувати результати внутрішнього аудиту, то на сьогодні перспективи взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту прогноуються саме в напрямку їх синергії.

Синергетика привертає все більше уваги в економіці. На сьогодні в Україні кількість суб'єктів аудиторської діяльності не збільшується, а потреба в максимально об'єктивній інформації збільшується. Зростає кількість внутрішніх аудиторів, особливо на перспективу членства в ЄС і для вітчизняних спеціалістів фактично відкриваються нові ринки капіталу. Будуть нові злиття і поглинання, які, своєю чергою, будуть потребувати нової, максимально об'єктивної інформації відповідно до визначених (нових) критеріїв.

Виходячи на світові ринки, підприємства повинні врахувати, що взаємодія внутрішнього та зовнішнього аудиту значно підвищує впевненість у прийнятті управлінських рішень на основі максимально достовірності інформації. І ця гарантія буде підвищуватись певним синергічним ефектом.

Важливо, що в результаті синергії внутрішнього і зовнішнього аудиту відбувається скорочення терміну проведення зовнішнього аудиту, зниження його ризиків, підвищення ефективності системи управління підприємством в цілому.

Взаємодія і особливо синергія внутрішнього й зовнішнього фінансового аудиту дозволяє організувати діяльність у галузі контролю на основі системного та процесуального підходів, що дає змогу уникнути штрафних санкцій, попередити помилки при веденні фінансового та податкового обліку, не витратити час на встановлення причин виникнення помилок при веденні фінансового обліку, залучати та утримувати висококваліфікований персонал.

Ефект синергії проявляється в суміщенні ключових процедур та документації, що дає можливість систематизувати процес управління, знизити різного роду витрати, в тому числі на ліквідацію наслідків прийняття помилкових управлінських рішень.

Особливістю взаємодії у найвищому її прояві – синергії – є стан, коли під впливом певних обставин різні суб'єкти починають діяти узгоджено. Лише разом вони в змозі проявити ефект, якого немає у випадку їх окремої дії.

Отже, синергія внутрішнього та зовнішнього аудиту спрямована на отримання синергічного ефекту (соціального та економічного).

*Соціальний* ефект полягає в гарантуванні професійним та непрофесійним користувачам інформації:

- максимальної впевненості та гарантій безперервності діяльності суб'єкта господарювання;
- мінімізації шахрайства менеджменту;
- збільшення рівня транспарентності управлінських рішень;

- підвищення ефективності системи внутрішнього контролю;
- унеможливлення рейдерських атак;
- готовності до проявів різноманітних ризиків;
- збільшення ринкової вартості суб'єкта господарювання;
- підвищення інвестиційної привабливості та стабільності ринку тощо.

*Економічний* ефект проявляється в:

- покращанні показників діяльності підприємства (більшою мірою, ніж за умов проведення обох видів аудиту окремо);
- економії фінансових і трудових ресурсів суб'єкта господарювання;
- мінімізації штрафних санкцій з боку державних контролюючих органів (оскільки до аудиторського висновку потрапляють лише суттєві викривлення, а державні контролюючі органи будь-які відхилення перевіряють з максимальною точністю);
- збільшення вартості акцій суб'єкта господарювання тощо.

Окремої уваги в сучасних умовах взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту потребує питання контролю якості фінансового аудиту (з причини соціальної місії аудиту в суспільстві та очікувань, які суспільство має по відношенню до державного регулятора аудиту).

В Україні здійснюються певні кроки щодо формування системи контролю аудиторської діяльності. Основний регулятор аудиту планує та намагається проводити зовнішні перевірки наявності та впровадження системи контролю якості в українських аудиторських фірмах, однак це відбувається на добровільній основі і залежить від бажання або небажання самих аудиторських фірм.

Перевірку аудиторських фірм з метою контролю якості Аудиторська палата України почала з 2008 року. У 2009 р. порівняно 2008 р. спостерігалось значне зростання обсягу запланованих перевірок – на 448 од. Значною мірою це

пов'язано з тим, що 2008 р. – початок світової фінансової кризи. В Україні згода аудиторських фірм добровільно пройти контроль якості пояснюється тим, що потенційні замовники ініціативного аудиту, і тим більш обов'язкового аудиту більше довіряють інформації про аудиторську фірму, яку радить АПУ (фактично гарантує).

Так, контроль якості 2009 р. довів, що з 467, запланованих до перевірки аудиторських фірм, пройшли її з позитивним результатом лише 16,7% [101]. Таке значне недовиконання плану з обсягу перевірок пов'язано з тим, що із загальної кількості аудиторських компаній, які планувались до проходження перевірок, частина була виключена з Реєстру АПУ. Обсяг запланованих перевірок у 2010 р. порівняно з 2009 р. був зменшений на 26,8%. Таке відчутне зменшення обумовлено тим, що частина аудиторських фірм були виключені з реєстру, а деякі відмовились від проведення такої перевірки.

Впливовим фактом якості аудиту можна вважати те, що у 2010 р. обсяг фактично проведених перевірок значно перевищує показник 2009 р., приблизно у два рази. Однак слід зазначити, що у 2009 р. і у 2010 р. відсоток виконання плану перевірок не перевищував 50%. Хоча важливо зазначити: у 2010 р. цей показник наблизився до нього. При цьому на невиконання плану перевірок впливав такий важливий фактор, як незгода деяких аудиторських фірм на проведення перевірки в запропоновані терміни. Це складно тлумачити однозначно. Однак все ж таки можна охарактеризувати не як принципову, а скоріше, як обґрунтовану відмову (з певних, визначених аудиторськими фірмами причин).

Водночас деякі з таких аудиторських фірм зверталися до професійного регулятора – суб'єкта контролю якості – з проханням про перенесення термінів, що безпосередньо також впливає на графік проведення й обсяг виконання перевірок. У результаті отриманих даних щодо виконання графіку перевірки АПУ формує перелік фірм, які пройшли зовнішній контроль якості.

Результати проведення перевірок контролю якості свідчать, що не всі аудиторські фірми пройшли такий контроль якості. Слід зазначити позитивну динаміку щодо збільшення аудиторських фірм України, які згодні на проведення таких перевірок, тому що раніше погоджувались на проходження перевірок лише ті фірми, які впроваджували систему контролю якості.

Система зовнішнього контролю аудиту в Україні перебуває на етапі становлення і контролю якості внутрішнього аудиту немає в повному розумінні цього поняття.

Нормативне регулювання контролю якості системи внутрішнього аудиту відсутнє, що знижує рівень довіри до результатів саме внутрішнього аудиту та є ще одним доказом на користь ефективної взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Актуальною науково-практичною проблемою аудиту є уніфікація аудиторських стандартів внутрішнього та зовнішнього аудиту з урахуванням вимог системою управління якістю (далі – ISO). Взаємодія роботи служби внутрішнього аудиту на підприємстві та зовнішніх аудиторів повинна розглядатись з урахуванням стандартів їх ведення, тобто: МСА, стандартів внутрішнього аудиту (СВА), а також можна відокремити МСА 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів», внутрішньофірмових стандартів аудиту (ВФСА).

Враховуючи особливості ведення аудиторської діяльності в Україні, слід зазначити, що в Україні, крім вищезазначених документів, нормативно-законодавчими документами регламентується робота служби внутрішнього аудиту банків, державних установ, фінансових установ.

Важливо, що розглядаючи МСА та СВА, а також Стандарти ISO 9011:2011 «Системи менеджменту якості. Вимоги», ISO 19011:2011 «Керівництво з проведення аудиту систем менеджменту», можна також говорити про неузгодженість понятійного апарату, що, своєю чергою, також призводить до зниження якості аудиту і внутрішнього, і зовнішнього. Відповідно до зазначеного стандарту, внутрішній аудит повинен

застосовуватись як найважливіший інструмент для оцінювання результативності системи управління якістю. Так, підприємство повинно проводити внутрішні аудити (перевірки) за запланованими інтервалами з метою встановлення того, що система якості:

- відповідає запланованим заходам, вимогам ISO 9011:2011 і вимогам до системи якості, які розроблені організацією;
- ефективно впроваджена і підтримується в робочому стані. Програма аудитів (перевірок) повинна плануватися з урахуванням статусу і важливості процесів і ділянок, які підлягають аудиту, а також результатів попередніх аудитів. Критерії, сфера застосування, частота і методи аудитів повинні бути визначені. Вибір аудиторів і проведення аудитів повинні забезпечити об'єктивність та незаангажованість процесу аудиту. Аудитори не повинні перевіряти свою власну роботу.

Відповідальність і вимоги до планування і проведення аудитів, а також до звіту про результати і підтримки в робочому стані записів повинні бути визначені задокументованою процедурою.

Таким чином, відповідно до цього стандарту внутрішні аудитори є незалежним джерелом об'єктивної інформації про ситуацію в структурних підрозділах, при цьому процедури внутрішніх аудиторів належать до обов'язково документованих. Документована процедура повинна бути розроблена для визначення вимог.

За результатами проведення відповідних процедур внутрішніми аудиторами стандарт вимагає обов'язковий аналіз отриманих результатів перевірки вищим керівництвом підприємства. Однак вимоги ISO 9001:2000 орієнтують внутрішній аудит більш на орган по сертифікації з якості, ніж на потреби власника стосовно інших питань [242]. Тобто, оцінювання результативності системи управління якістю повинно бути одним з напрямів внутрішнього аудиту.

На практиці фактично не враховують, що стандартом передбачено, що за результатами проведення внутрішнього аудиту повинна бути виставлена або негативна оцінка (реєст-



рація невідповідностей), або нейтральна (жодних спостережень не зафіксовано, виконуються всі обов'язкові умови). Позитивні оцінки методикою непередбачені. Відповідно, це може бути підґрунтям для виникнення конфлікту інтересів: з одного боку, керівники структурних підрозділів, які зацікавлені в тому, щоб невідповідностей не було, а, з іншого, – внутрішні аудиторі, які для підтвердження свого професійного рівня та зацікавлення керівництва, повинні знайти невідповідності. Тобто сама методика, яка запропонована в стандарті, іноді може провокувати конфлікт інтересів.

Наприкінці 2012 р. була опублікована нова редакція ISO 19011:2011 «Керівництво з проведення аудиту систем менеджменту». Відповідно до цього стандарту галузь застосування аудиту поширилася, і в ньому знайшли відображення різні точки зору щодо аудиту відповідно до стандартів системи менеджменту. Оновлений стандарт передбачає оптимізацію й спрощення інтеграції систем управління підприємством, а також застосування єдиного аудиту систем управління підприємством, скорочення дублювання функцій.

Метою оновленого стандарту якості є надання можливості підприємствам, які застосовують системи менеджменту або впроваджують системи менеджменту, оцінити діючу систему аудиту й розробити можливі напрями її поліпшення (удосконалення). Стандарт спрямований на оцінку існуючої на підприємстві системи аудиту і розробку напрямів поліпшення організації аудиту. Стандарт встановлює вимоги, надає інструкції з управління програмою аудиту щодо планування і проведення аудиту систем управління, а також з компетентності й оцінки аудитора і групи аудиту. Сфера застосування стандарту складається з двох компонентів: внутрішній аудит, зовнішній аудит. ISO 19011:2011 «Керівництво з проведення аудиту систем менеджменту» визначає *два види зовнішнього аудиту* – аудиту другої і третьої сторони. Аудит другої сторони замовляють ті юридичні або фізичні особи, які мають певну зацікавленість у діяльності підприємства (наприклад, замовники). Аудит третьої сторони проводять

незалежні аудиторські організації (регуляторні органи або органи сертифікації).

Відповідно до стандарту внутрішній аудит або аудит «першої сторони» веде сама організація або за її дорученням визначена особа для аналізу з боку керівництва або з іншою метою (наприклад, щоб підтвердити результативність системи управління або отримати інформацію для покращання системи управління). Внутрішній аудит може бути підставою для самодекларування відповідності організації. Даний стандарт вводить і розмежовує поняття «сумісний аудит» і «комплексний аудит». Як з практичної, так і з наукової точки зору важливо, що і взаємодія внутрішнього та зовнішнього аудиту, а тим більше їх синергія повинні передбачати уніфікацію термінів, які використовуються у відповідних стандартах. Крім того, потрібно також враховувати визначення, які використовуються в ISO. Так, в ISO 19011:2011 введено поняття ризику для здійснення аудитів систем управління. Прийнятий в ISO підхід визначає ризик як небезпеку недосягнення аудитом своїх цілей, так і потенційну можливість того, що аудит може заважати виконанню робіт об'єктом аудиту. У МСА спостерігається інший підхід, а також надається визначення кожного виду ризику.

Таким чином, спостерігається незбіг поняття «ризик» у стандартах, які регулюють визначення ризику при проведенні внутрішнього або зовнішнього аудиту, а також аудиту за ISO 19011:2011. Крім того, визначення, надані в МСА, уніфіковані з визначеннями понять, які надані в МСФЗ.

Оскільки стандарти є основою організації та методології аудиту, то окремо необхідно зазначити необхідність його уніфікації, без чого неможливе будь-яке покращання якості взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту. В умовах взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту, коли інформація, надана службою внутрішнього аудиту, використовується зовнішніми аудиторами, слід максимально наблизити структуру і зміст звіту внутрішнього аудиту до структури і змісту

звіту зовнішнього аудитора, з урахуванням особливостей завдань, які поставлені перед службою внутрішнього аудиту.

Отже, на сьогодні контроль якості в Україні стосується в основному зовнішнього аудиту та здійснюється Аудиторською палатою України. Контроль якості внутрішнього аудиту взагалі як такий є суб'єктивною думкою власника підприємства та безпосереднього внутрішнього аудиту. Оскільки взаємодія внутрішнього та зовнішнього аудиту повинна уникати дублювання аудиторських процедур та інформації як такої, при зазначеній системі зростає потреба чіткого визначення суб'єкта контролю якості та критеріїв його оцінки.

Реформування внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту відбувається в напрямку їх взаємодії. Інноваційним підходом такої взаємодії представляється їх синергія, яка, своєю чергою, дасть змогу:

1. Отримати додатковий, синергічний, ефект від взаємодії двох видів аудиту.
2. Підвищити ефективність управлінських рішень підприємств.
3. Збільшити прозорість інформаційних потоків на підприємстві.
4. Державі будувати систему національних рахунків на підставі об'єктивної та максимально підтвердженої інформації.
5. Підвищити фінансову стабільність та конкурентоспроможність національної економіки тощо.

## Розділ 5

# ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР ФІНАНСОВОГО АУДИТУ

### 5.1. Параметризація інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту

Інформаційне забезпечення фінансового аудиту слід розглядати як єдність систем планування, нормування обліку, аналізу та нормативно-правового регулювання, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування та передачі оперативної та якісної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління фінансовими ресурсами. Основу інформаційної системи підприємств, установ, організацій складають потоки облікової (бухгалтерської та управлінської) інформації. Враховуючи, що реалізація процедур аудиту є складним і трудомістким процесом обробки економічної інформації, виникає питання вибору саме необхідної та достатньої інформації для вирішення завдань аудиту. Тобто необхідно чітко обґрунтувати саме величини (параметри) інформаційних потоків для здійснення процедур аудиту.

Поняття «параметри» тут слід розуміти не як математичну категорію, а за його первісним трактуванням. У перекладі з грецької «параметри» означає межі, величини, числові значення, що є істотною характеристикою явища, процесу, матеріалу.

У загальному розумінні параметризація – елемент системного аналізу об'єкта (процесу), сутність якого полягає у виокремленні суттєвих факторів впливу, їх опису та кількісній або якісній оцінці отриманих параметрів зв'язку. Як правило, параметризація не може бути виконана на основі конкретно визначених процедур і багато в чому базується на досвіді та інтуїції дослідника. Досить часто для створення повноцінної моделі доводиться замінювати й уточнювати

перелік діючих параметрів, а також постійно коригувати їх оцінки. До того ж, у міру розвитку досліджуваного процесу одні параметри можуть втрачати свою вагу, а інші – навпаки, набувати [111, 247]. Відтак, процес параметризації переважно є тривалим і безперервним.

Параметризація інформаційно-аналітичних потоків для цілей фінансового аудиту проводиться на основі всієї наявної інформації, яка прямо й опосередковано характеризує об'єкт аудиторської перевірки та учасників процесу. Оскільки, як було зазначено вище, параметризація являє собою динамічний процес, то визначаються типові параметри та потоки інформації, які є важливими, необхідними та достатніми для пошуку аргументів щодо забезпечення отримання достатньої кількості необхідних аудиторських доказів.

Отже, під параметризацією інформаційних потоків мають на увазі визначення основних якісних характеристик, вихідних даних та вимог до облікової інформації та її трансформацію в інформаційний потік. Для фінансового аудиту важливим є кількість потоків, їх інтенсивність та структура, які визначаються індивідуальними особливостями функціонування підприємства, установи, організації та їх галузевою приналежністю.

Для досягнення основної мети фінансового аудиту – формування об'єктивної думки про достовірність бухгалтерської та управлінської звітності – аудитор повинен забезпечити отримання достатньої кількості необхідних аудиторських доказів, які повинні бути параметризовані та відображені в інформаційних потоках.

Для проведення фінансового аудиту інформаційні потоки фінансового обліку повинні характеризуватися такими вимогами:

- виникнення – відображені в обліку господарські операції та події фактично мали місце і відносяться до діяльності суб'єкта аудиту;
- повнота – всі господарські операції та події, які повинні бути відображені в обліку, були відображені;

- точність – суми та інші дані, пов'язані з відображенням в обліку господарських операцій та подій, що були відображені належним чином;

- віднесення до відповідного періоду – господарські операції та події були відображені у відповідному обліковому періоді;

- класифікація – господарські операції та події були відображені на відповідних рахунках бухгалтерського обліку;

- існування – відображені в обліку активи, зобов'язання і капітал фактично існують;

- права і зобов'язання – суб'єкт аудиту володіє правами або контролює права на відображені активи, а відображені зобов'язання є дійсними зобов'язаннями суб'єкта аудиту;

- оцінка і розподіл – активи, зобов'язання і капітал включені у фінансову звітність у відповідних сумах, і будь-які результуючі оцінки та коригування за розподілом вартості відображені правильно;

- зрозумілість – фінансова інформація представлена і описана правильно, а факти та події відображені у зрозумілій формі.

Інформаційні потоки управлінського обліку повинні відповідати, своєю чергою, таким вимогам:

- доступність – можливість отримання і застосування користувачем;

- адресність – інформація має відповідати вимогам конкретного користувача, рівневі його підготовки та місцю в ієрархії управління;

- оперативність – інформація має забезпечувати своєчасність прийняття рішення;

- аналітичність – інформація має містити дані поточного аналізу та забезпечувати здійснення наступного аналізу з найменшими затратами;

- достовірність – упевненість у відповідності відображення дійсності та несуттєвості помилок;

- корисність – інформація має зосереджувати увагу керівників на сферах потенційного ризику;

- порівнянність – інформація дає змогу виявити схожість або відмінності між економічними явищами;
- можливість перевірки – здатність до підтвердження через перевірку узгодженості показників;
- рентабельність – вигоди, отримані від застосування інформації, не мають перевищувати витрати на її здобуття;
- об'єктивність – інформація має бути неупередженою, об'єктивно оцінювати певну ситуацію;
- повнота – інформація має містити максимум даних, потрібних користувачеві;
- конфіденційність – інформація становить комерційну таємницю;
- послідовність – відповідність незмінній політиці і правилам;
- суттєвість – можливі неточності інформації не мають впливати на висновки та думки осіб, ґрунтовані на даній інформації.

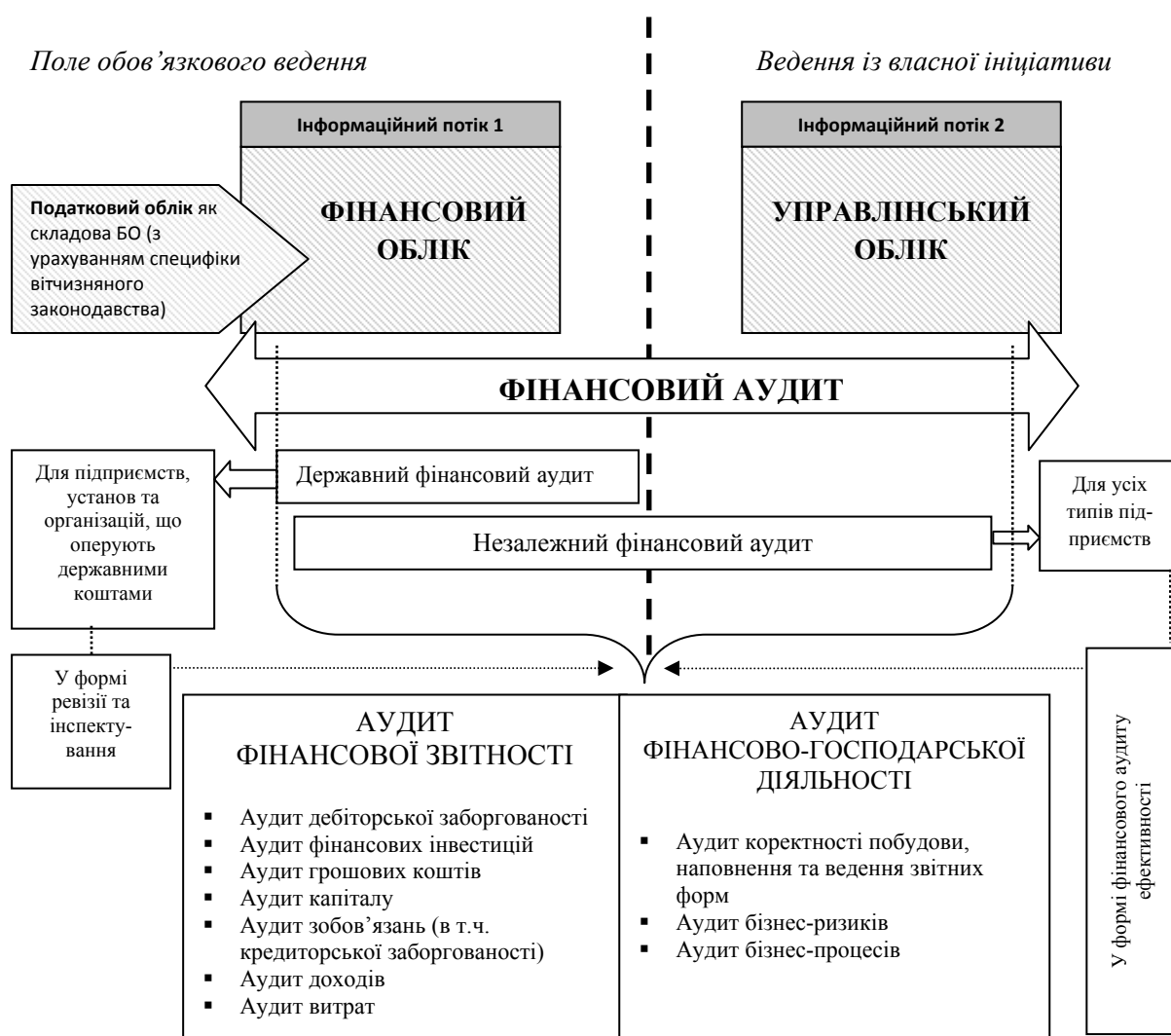
Параметризація інформаційних потоків дозволить правильно визначити основні напрями запланованої перевірки та перелік аудиторських процедур і необхідну кількість доказів по кожному фактору фінансово-господарської діяльності, що перевіряється.

Запропонований підхід до формування інформаційних потоків фінансового аудиту реалізовується через облікову модель із виділеними параметрами на основі системного підходу (рис. 5.1).

Інформаційний потік облікової інформації для аудиту фінансової звітності формується в підсистемі бухгалтерського обліку. Тому для формування облікового інформаційного потоку варто керуватися методичним, теоретичним та нормативним забезпеченням бухгалтерського обліку. Проте таке забезпечення буде різнитись для фінансового аудиту підприємств, установ, організацій, що оперують державними коштами (серед них: органи державної влади України, органи місцевого самоврядування та створені ними установи, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів; благо-

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

дійні фонди та організації; пенсійні фонди та кредитні спілки; інші установи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, житлово-будівельні кооперативи, створені для представлення інтересів засновників; релігійні організації) та приватних підприємств. Нижче більш детально зупинимося на розгляді даного питання на прикладі підприємств недержавної форми власності.



*Рис. 5.1. Параметри інформаційних потоків фінансового аудиту*

*Джерело: розроблено авторами*



Мінімальний перелік параметрів, на відповідність яким слід перевіряти об'єкти аудиту фінансової звітності наведено на рис. 5.2.



*Рис. 5.2. Параметричний мінімум для обов'язкового етапу аудиту фінансової звітності [130]*

Базові параметри аудиту фінансової звітності наведені в табл. 5.1.

При застосуванні однієї аудиторської процедури можна дослідити одразу декілька параметрів звітності, вибір яких залежить від об'єкта, що перевіряється. Залежність параметра звітності від об'єкта, що перевіряється, наведено у табл. 5.2.

Особливу увагу варто приділити параметрам відхилення. Згідно з п. 16 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» під достовірною фінансовою звітністю розуміється звітність, яка не містить помилок і спотворень, здатних вплинути на рішення користувачів звітності [125].

*Таблиця 5.1*

**Параметри фінансової звітності  
для вибіркового аудиту [130]**

Контрольний параметр	Умови	Елементи звітності, які можуть перевірятись за параметром
Реальність	Фактична наявність (реальність залишку)	Грошові кошти в касі, цінні папери – фактична наявність, усі інші – підтверджені документально
	Реальність надходження	Усі – санкціонування
	Реальність вибуття	Усі – санкціонування
Визнання	Очікуване збільшення/зменшення майбутньої вигоди	Активи, зобов'язання, доходи і витрати – рішення керівництва
	Достовірна оцінка: <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Чиста реалізаційна вартість</li> <li>▪ Справедлива вартість, амортизована собівартість або за методом участі в капіталі</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Дебіторська заборгованість</li> <li>▪ Фінансові інвестиції, капітал, прибуток</li> </ul>
Ознака власності	Власні	Капітал, прибуток
	Чужі	Позики, кредити, зобов'язання
Відповідність місця та часу	Відповідність місця	Доходи, витрати
	Відповідність часу	Доходи, витрати
Суттєвість	Помилка	Усі
	Шахрайство	

Найпоширенішими випадками викривлення даних фінансової звітності є: завищення суми дебіторської заборгованості через невикористання резерву сумнівних боргів; завищення вартості запасів після первісного визнання їх активами через

**Розділ 5. Інформаційні ресурси реалізації аналітичних процедур  
фінансового аудиту**

невикористання методу оцінки запасів на дату балансу – за меншою з величин: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації запасів; порушення принципу співвідношення доходів і витрат, коли доходи визнано, а витрати віднесено до складу витрат майбутніх періодів; списання частини витрат безпосередньо на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)», що призводить до завищення прибутку поточного періоду у «Звіті про фінансові результати».

*Таблиця 5.2*

**Розподіл параметрів звітності за об'єктом  
бухгалтерського обліку [130]**

Об'єкт обліку	Параметри звітності				
	Реальність	Визнання	Власність	Відповідність періоду	Суттєвість
<i>Активи</i>					
Фінансові інвестиції	X	X	X		X
Дебіторська заборгованість	X	X	X		X
Грошові кошти	X				X
<i>Зобов'язання</i>					
Довгострокова заборгованість	X	X	X		X
Кредити	X	X	X		X
Кредиторська заборгованість	X	X	X		X
<i>Капітал</i>					
Власний капітал	X		X		
Прибуток/збиток	X		X		
<i>Доходи</i>					
Усі доходи	X	X	X	X	X
<i>Витрати</i>					
Усі витрати	X	X	X	X	X

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової

звітності, підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан та оцінка [153]. Відтак, якщо підприємство не провело інвентаризацію, то дані його фінансової звітності не можуть вважатися абсолютно достовірними.

Користувачі фінансової звітності висловлюють більшу довіру до інформації, відображену у ній, якщо звітність пройшла перевірку аудитом і щодо якої надано аудиторський висновок. Проте національні стандарти обліку дозволяють управлінському персоналу підприємства самостійно обирати і змінювати методи обліку, встановлювати і змінювати терміни корисного використання активів, а також бухгалтерські оцінки. Тому елементи «облікової політики» перетворюються на параметри, за допомогою яких підприємство або інші зацікавлені особи можуть отримати додаткові доходи чи інші економічні вигоди. За такими параметрами керівництво спроможне розробити облікову стратегію (аналогічно бізнес-стратегії), яка передбачатиме управління показниками фінансової звітності. Існує також ймовірність певного «маніпулювання» такими показниками.

Слушно зазначають деякі фахівці [98], що, як правило, інвестори, потенційні партнери та інші зовнішні користувачі звітності насамперед звертають увагу на три основні показники діяльності компанії, що розкриваються у звітності. Це розмір виручки, чистий прибуток та сукупні активи компанії. Для того, щоб відповідати очікуванням інвесторів, менеджмент часто спотворює дані у звіті про прибутки і збитки, балансі або не повністю розкриває їх у примітках до звітності [155]. Саме тому під час проведення фінансового аудиту історичної інформації повинні враховуватися вимоги Міжнародного стандарту аудиту (МСА) 240 «Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства під час аудиту фінансової звітності». Даний стандарт вимагає від аудитора: виконання процедур отримання інформації для ідентифікації та оцінки істотних спотворень внаслідок шахрайства на рівні фінансової звіт-

ності та на рівні тверджень (п. 6 МСА 240). У п. 54 МСА 240 зазначено, що: «при здійсненні аналітичних процедур аудитор отримує свідчення щодо реальних операцій, які, як він очікує, на підставі свого розуміння суб'єкта господарювання ... Якщо порівняння очікувань із сумами у звітності або з коефіцієнтами, виведеними на основі сум у звітності, дає незвичайні або несподівані співвідношення, аудитор бере до уваги ці результати при ідентифікації ризиків істотних спотворень внаслідок шахрайства» [27]. Відповідно, «для аналізу звітності щодо спотворення даних слід використовувати такі показники, як темпи зниження маржинального прибутку, зростання якості активів, оборотності активів тощо. У міжнародній практиці така система показників отримала назву «Карта нормативних відхилень фінансових індикаторів», розроблена професором М. Бенішем (Messod Beneish, Університет штату Індіана, США)» [20].

Стосовно впливу облікових оцінок на управління фінансовою звітністю, то згідно з п. 4 МСА 540 «Аудит облікових оцінок», «облікова оцінка – це визначення приблизної вартості об'єктів обліку і суми статті за умови відсутності точних методів оцінювання», «облікові оцінки часто здійснюються в умовах невизначеності щодо результату подій, які мали місце, або, ймовірно, відбудуться, і передбачають застосування думки. Унаслідок цього ризик істотного спотворення облікових оцінок є вищим» [123]. Отже, МСА 540 вказує на параметри обліку і звітності, на які слід звернути підвищену увагу при проведенні аудиту.

Отже, основними параметрами облікових оцінок, які здатні спровокувати суб'єктивний підхід управлінського персоналу підприємства (установи) та за допомогою яких можна керувати прибутком та структурою балансу, є:

1. Резерв сумнівних боргів – згідно з п. 9 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», класифікація дебіторської заборгованості здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за термінами її непогашення зі встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи [126]. Коефіцієнт

сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Метод нарахування резерву сумнівних боргів також встановлюється підприємством самостійно.

2. Оцінка вартості запасів на дату балансу після первісного їх визнання активами. Запаси необхідно оцінювати за найменшою з двох оцінок: за первісною вартістю або за чистою вартістю реалізації (п. 24 П(С)БО 9). Відповідно до п. 27 П(С)БО 9 сума, на яку первісна вартість запасів перевищує чисту вартість їх реалізації, і вартість повністю втрачених (зіпсованих або бракованих) запасів списується на витрати звітного періоду. Облік втрат, пов'язаних зі знеціненням (уцінкою) запасів ведеться на субрахунку 946 «Втрати від знецінення запасів». Згідно з п. 28 П(С)БО 9, якщо чиста вартість реалізації таких запасів, які раніше були уцінені та є активами на дату балансу, надалі збільшується, то на суму збільшення чистої вартості реалізації, але не більше від суми попереднього зменшення, визнається інший операційний дохід зі збільшенням вартості таких запасів (тобто здійснюється дооцінка в межах попередньої уцінки). Інформація про суми відшкодування вартості раніше списаних оборотних активів узагальнюється на субрахунку 716 «Відшкодування раніше списаних активів» [128].

3. Знецінення активів інших, ніж запаси. Знецінення таких активів збільшує витрати поточного періоду. Балансова вартість знижується, внаслідок чого відбувається зменшення амортизаційних відрахувань у майбутньому. Таке знецінення можна розглядати як резерв майбутніх доходів, адже згідно з п.18 П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів», «якщо ознаки зменшення корисності активу перестали існувати, то вигоди від відновлення корисності активу визнаються іншим доходом, а щодо активів, відображених в обліку за переоціненою вартістю, – у порядку, передбаченому відповідним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку з одночасним збільшенням його балансової (залишкової) вартості. Після відновлення корисності активу, що амортизується,

нарахування амортизації здійснюється, виходячи з нової балансової (залишкової) вартості активу і переглянутого (у разі зміни) терміну його корисного використання (експлуатації). Балансова (залишкова) вартість активу, збільшена внаслідок відновлення його корисності, не повинна перевищувати балансову (залишкову) вартість цього активу, визначену на дату відновлення корисності без урахування попередньої суми втрат від зменшення його корисності» [127].

На підставі розгляду основних параметрів облікових оцінок, які здатні впливати на недостовірне відображення статей у структурі балансу, наведено в табл. 5.3.

*Таблиця 5.3*

### **Карта нормативних відхилень параметрів інформаційних потоків фінансової звітності**

Показник	Формула розрахунку	Коментарі
Темп зростання якості активів	$\frac{[(A_1 - ПА_1 - ЗВ_1) / A_1]}{[(A_0 - ПА_0 - ЗВ_0) / A_0]}, **$ де А – сукупна величина активів на кінець періоду; ПА – величина оборотних (поточних) активів на кінець періоду; ЗВ – залишкова вартість основних засобів на кінець періоду	Якщо темп зростання якості активів перевищує одиницю, то компанія, найімовірніше, збільшує частку необоротних активів у сукупному обсязі активів. Зростання необоротних активів, не пов'язане зі збільшенням кількості основних засобів, може свідчити про необґрунтовану капіталізацію витрат
Темп зростання частки витрат у виручці від реалізації	$(CP_1 / B_1) / (CP_0 / B_0), **$ де CP – повна собівартість реалізації, включаючи витрати на продаж за звітний період; В – виручка від реалізації	Якщо темп зростання частки витрат у виручці від реалізації істотно відхиляється від одиниці, то, ймовірно, спотворюється або собівартість реалізації, або виручка

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**

*Продовження табл. 5.3*

Показник	Формула розрахунку	Коментарі
Темп зростання виручки від реалізації	Виручка звітного року / Виручка попереднього року	Якщо темп зниження маржинального прибутку більший від одиниці, то його частка у виручці від реалізації зменшилася. Відповідно знизилася «якість» виручки і, як наслідок, погіршилися перспективи компанії на ринку.
Темп зниження частки маржинального прибутку у виручці від реалізації	$[(B_0 - C_0) / B_0] / [(B_1 - C_1) / B_1]$ ,** де $B_1, B_0$ – обсяг виручки за звітний і попередні роки; $C_1, C_0$ – собівартість реалізації за звітний і попередні роки	Причому, якщо виручка від реалізації зростає (темп зростання виручки більший від одиниці), а частка маржинального прибутку у виручці знижується, то наявні ознаки спотворення у фінансовій звітності
Темп зростання оборотності дебіторської заборгованості	$(ДЗ_1 / B_1 / 365 \text{ дн.}) / (ДЗ_0 / B_0 / 365 \text{ дн.})$ ,** де ДЗ – дебіторська заборгованість на кінець звітного періоду; В – виручка від реалізації	В умовах стабільності або помірною зростання бізнесу такий показник залишатиметься приблизно на одному рівні. Шахрайство можливе, коли оборотність дебіторської заборгованості різко зростає або знижується. У першому випадку є вірогідність маніпуляцій з виручкою від реалізації, в другому – можливе штучне завищення дебіторської заборгованості
Темп зростання частки амортизаційних відрахувань у первісній вартості основних засобів	$(AM_1 / ПВ_1) / (AM_0 / ПВ_0)$ ,** де АМ – сума амортизаційних відрахувань за звітний період; ПВ – первісна вартість основних засобів на кінець звітного (попереднього) періоду	Темп зростання частки амортизаційних відрахувань у звичайних умовах приблизно дорівнює одиниці. У випадку різкої зміни цього показника, можна зробити висновок про вірогідне шахрайство у фінансовій звітності



*Закінчення табл. 5.3*

Показник	Формула розрахунку	Коментарі
Темп зростання фінансового важеля	$(KЗ_1 / BK_1) / (KЗ_0 / BK_0), **$ де КЗ – величина кредиторської заборгованості на кінець звітного періоду; BK – власний капітал на кінець звітного періоду	Ринкова вартість акцій компанії залежить від величини фінансового важеля. Для підвищення ринкової вартості акцій, керівництво компанії може штучно занижувати рівень фінансового важеля, включаючи кредиторську заборгованість до складу прибутку. У таких випадках темпи зростання фінансового важеля істотно коливатимуться

\*\* У формулах індекс 1 – означає звітний період, індекс 0 – минулий період.

*Джерело: розроблено авторами*

Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» бухгалтерський облік компаній визначено однією з пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до норм ЄС [163].

Інформаційний потік управлінської інформації для фінансового аудиту формується у підсистемі управлінського обліку. Система управлінської звітності дозволяє, з одного боку, зрозуміти межі своїх можливостей в отриманні необхідної інформації від виконавців, а також можливості інформаційних й технічних служб, а, з іншого, – отримати цю інформацію належним чином, тобто в тому вигляді, в якому користувачам зручно було б її використовувати для прийняття управлінських рішень. Дослідження практики використання внутрішньої звітності на підприємствах дає підстави вважати дану ділянку облікової роботи однією з найбільш слабких як в теоретичному, так і в практичному аспекті.

Управлінська звітність – це елемент управлінського обліку, тобто складова інформаційно-аналітичного забезпечення адміністрації підприємства. Вона є продуктом руху інформаційних потоків підприємства, які визначаються і регулюються:

- робочим планом рахунків бухгалтерського управлінського обліку;
- бюджетами центрів відповідальності;
- первинною і зведеною документацією, здатною до реєстрації інформації;
- складом і періодом отримання внутрішньої і зовнішньої звітності.

Найбільш актуальною інформацією, яка, в першу чергу, відображається в управлінському обліку, є інформація про ризики, що властиві діяльності підприємства. За своєю сутністю, ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей через випадкові зміни умов економічної діяльності чи несприятливі обставини [68]. Саме фінансові ризики виступають об'єктом фінансового аудиту, а інформація про такі види ризиків повинна акумулюватись в інформаційно-аналітичні потоки. Параметризація інформаційних потоків за фінансовими ризиками для цілей фінансового аудиту передбачає встановлення ймовірності виникнення фінансових втрат через неефективну структуру капіталу, що спричиняє розбалансованість грошових потоків підприємства.

Для параметризації інформаційних потоків за ризиками для фінансового аудиту висуваємо вимогу їх попередньої ідентифікації. Ідентифікація фінансових ризиків полягає у виявленні всіх видів можливих ризиків, пов'язаних із кожною конкретною операцією. При цьому важливо у складі портфеля фінансових ризиків виділити ризики, які залежать від самого підприємства, і зовнішні ризики, які визначаються макроекономічною ситуацією. Портфель фінансових ризиків підприємства, які можуть виникати за основними видами його діяльності, наведено у табл. 5.4.

Таблиця 5.4

**Розподіл портфеля фінансових ризиків підприємства  
за видами його господарської діяльності [98]**

Види фінансових ризиків	Види діяльності та фінансові операції підприємства						
	Виробнича діяльність	Комерційна діяльність	Фінансова діяльність				
			Інвестиційна	Кредитна (надання комерційного кредиту)	Валютні операції	Податкові розрахунки	Розрахункові операції
<b>Зовнішні ризики</b>							
Інфляційний	+	+	+	+	+	+	+
Депозитний			+		+		
Податковий		+			+	+	+
Відсотковий			+	+			
Валютний			+				
<b>Внутрішні ризики</b>							
Ризик зниження фінансової стійкості		+	+	+		+	
Ризик неплатоспроможності		+	+	+	+	+	+
Інвестиційний			+	+			
Кредитний				+			
Ризик упущеної вигоди	+	+	+	+	+	+	+

Зовнішні фінансові ризики можуть бути зумовлені загальноекономічними та ринковими чинниками. До загальноекономічних чинників належать: загальний спад обсягів виробництва в країні, збільшення рівня інфляції, уповільнення платіжного обігу, недосконалість і нестабільність податкового законодавства, зменшення рівня реальних доходів і купівельної спроможності населення тощо. Серед ринкових чинників ризику можна виділити: зменшення обсягу внутрішнього ринку,

падіння ринкового попиту, збільшення пропозиції товарів-субститутів, нестабільність фінансового і валютного ринків, недостатня ліквідність фондового ринку.

Внутрішні фінансові ризики підприємства залежать від впливу виробничо-комерційних, інвестиційних і фінансових чинників, основні з яких систематизовано у табл. 5.5. Встановлення потенційних зон фінансових ризиків підлягає порівнянню можливих фінансових втрат із розрахунковою сумою прибутку, доходу та власного капіталу підприємства (установи).

*Таблиця 5.5*

**Чинники, які зумовлюють виникнення внутрішніх фінансових ризиків підприємства\***

Група чинників	Чинники ризику
Комерційні	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Висока частка постійних витрат;</li> <li>▪ надмірний обсяг страхових і сезонних запасів;</li> <li>▪ неефективна цінова політика;</li> <li>▪ неефективні виробничий менеджмент і маркетингова політика</li> </ul>
Інвестиційні	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Збільшення термінів будівництва інвестиційних об'єктів;</li> <li>▪ істотні перевитрати інвестиційних ресурсів;</li> <li>▪ відхилення фактичних даних від запланованого обсягу прибутку за інвестиційними проектами;</li> <li>▪ тривалий термін окупності інвестицій;</li> <li>▪ невдало сформований фондовий портфель;</li> <li>▪ неефективний інвестиційний менеджмент</li> </ul>
Фінансові	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Неефективна структура капіталу, надмірне залучення позикових коштів;</li> <li>▪ висока середньозважена ціна капіталу;</li> <li>▪ недостатність довготермінових джерел фінансування активів;</li> <li>▪ низька обіговість обігових коштів;</li> <li>▪ недостатня ліквідність активів;</li> <li>▪ завищений обсяг дебіторської заборгованості;</li> <li>▪ агресивна дивідендна політика;</li> <li>▪ неефективний інвестиційний менеджмент загалом</li> </ul>

*\*Джерело: розроблено авторами*

Залежно від величини можливих фінансових втрат, можна виділити чотири основні зони фінансового ризику [98]:

- безризикова зона: ризик зовсім незначний, фінансових втрат практично немає, гарантується фінансовий результат в обсязі розрахункової суми прибутку;
- зона допустимого ризику: ризик середній, можливі фінансові втрати в обсязі розрахункової суми прибутку;
- зона критичного ризику: ризик високий, можливі фінансові втрати в обсязі розрахункової суми валового доходу;
- зона катастрофічного ризику: ризик дуже високий, можливі фінансові втрати в обсязі суми власного капіталу підприємства.

Виділення окремих зон фінансового ризику залежно від суми очікуваних втрат і чинників, які їх зумовлюють, мають бути базовими параметрами інформаційних потоків при фінансовому аудиті бізнес-ризиків. Огляд літературних джерел, досліджень міжнародних консалтингових компаній і профільних організацій засвідчив, що протягом останнього часу все більше компаній приймають за основу систему контролю, орієнтованого на ризик, відому в професійному співтоваристві як модель COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission). При цьому під «ризиками» розуміють вірогідні події, які можуть негативно вплинути на бізнес-процеси. Модель COSO була запропонована у 1992 р. та забезпечує досягнення суб'єктом господарювання таких цілей: 1) бізнес-процеси організовані з максимальною ефективністю; 2) компанія працює фінансово ефективно відповідно до затвердженої стратегії; 3) фінансова звітність повністю достовірна; 4) необхідний рівень якості продукції, товарів, робіт, послуг досягнуто; 5) діяльність суб'єкта повністю відповідає чинному законодавству.

За результатами діяльності COSO у сфері розвитку систем внутрішнього контролю з поглибленим акцентом на процесах управління ризиками компаній у 2004 р. з'явився стандарт COSO ERM (Enterprise Risk Management), який представив до

публічного обговорення та наступного впровадження інтегровану модель управління ризиками (модель COSO ERM). Згідно з ним управління ризиками суб'єкта господарювання повинно включати: 1) визначення рівня схильності до ризику відповідно до стратегії розвитку; 2) удосконалення процесу прийняття рішень у частині реагування на ризики; 3) скорочення кількості непередбачуваних подій та збитків діяльності; 4) ідентифікацію та управління всією сукупністю ризиків діяльності; 5) використання сприятливих можливостей; 6) раціональне використання капіталу, у тому числі позикового.

Можливості, що створюються у процесі управління ризиками, допомагають керівництву в досягненні цільових показників прибутковості та рентабельності, а також у запобіганні нераціонального використання ресурсів. Управління ризиками надає можливість забезпечити ефективний процес складання фінансової звітності, а також дотримання законодавчих та нормативних актів, уникнути завдання шкоди репутації компанії і пов'язаних з цим наслідків. Стандарт COSO ERM розроблений таким чином, щоб сприяти у досягненні цілей компанії. Останні поділяють на 4 категорії: стратегічні цілі – цілі найвищого рівня, що відповідають місії / баченню компанії на ринку; операційні цілі – ефективного та результативного використання ресурсів; цілі у сфері підготовки звітності – достовірності звітності; цілі у сфері дотримання законодавства – дотримання відповідних законодавчих і нормативних актів.

Процес управління ризиками суб'єкта господарювання включає вісім взаємопов'язаних компонентів. Управління ризиками компанії не є лінійним процесом, в якому один компонент впливає на наступний. Він є багатовекторним, циклічним процесом, в якому майже всі компоненти можуть впливати і впливають одна на одну. Існує прямий взаємозв'язок між цілями та компонентами, що становлять собою дії, необхідні для їх досягнення. Такий взаємозв'язок представлено на тривимірній матриці, що має форму куба (рис. 5.3).

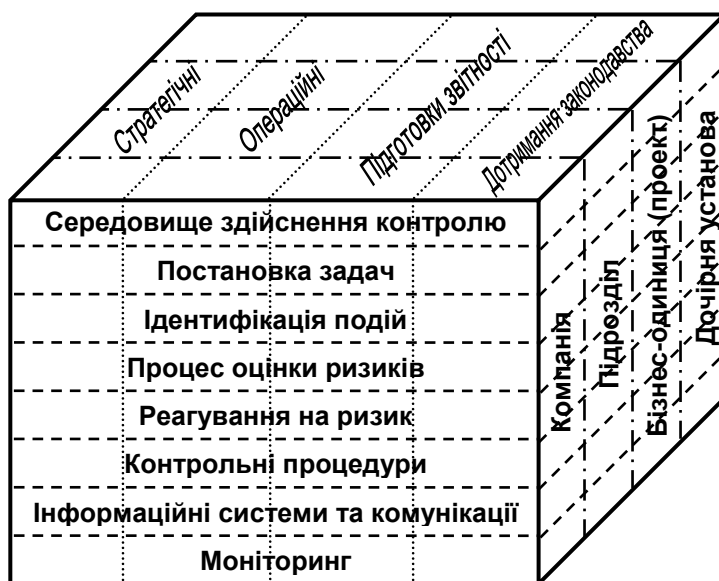


Рис. 5.3. Модель COSO ERM [побудовано за [248]]

Визначення «ефективності» процесу управління ризиками є предметом суб'єктивного судження, що формується в результаті оцінки наявності та ефективності функціонування восьми компонентів управління ризиками. Таким чином, ці компоненти також слугують параметрами ефективності процесу управління ризиками та повинні бути враховані при проведенні фінансового аудиту. Щоб компоненти були наявні та ефективно функціонували, мають бути відсутні значні недоліки, а ризик – зведений до рівня, що не виходить за межі схильності до ризику конкретного суб'єкта.

Ефективність процесу управління ризиками по кожній з чотирьох категорій цілей надає наглядній раді, керівництву компанії та аудитору обґрунтовану гарантію того, що вони володіють інформацією, якою мірою досягнуті стратегічні й операційні цілі, а також того, що звітність компанії є достовірною, а відповідні положення законодавчих і нормативних актів дотримуються.

Виходячи з викладеного, логічним є висновок, що реалізація як внутрішнього контролю, так і процесу управління ризиками є неможливою без організації системи інформаційного забезпечення вказаних елементів, а остання, своєю

чергою, виступає вхідним інформаційним потоком для цілей фінансового аудиту.

Відтак, за результатами налагодження функціонування системи контролю, орієнтованого на ризики, до джерел інформації для формування інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту належать: 1) фінансова та управлінська звітність; 2) статистична інформація (у тому числі первинна щодо стану та динаміки ринків, а також узагальнюючі дані з використанням показників VaR, C-FaR, EVA, SVA, EVT тощо); 3) схеми матеріальних та інформаційних потоків; 4) затверджені внутрішні політики, правила та процедури; 5) стандартизовані опитні листи; 5) інформація нормативно-правового характеру, у тому числі щодо середовища діяльності компанії, тощо.

Наведені джерела інформації охоплюють типове інформаційне поле фінансового аудиту, при цьому за умов ідентифікації специфіки діяльності компанії представлений перелік може бути розширений до необхідних обсягів. Проте, у будь-якому процесі має бути забезпечено принцип «раціонального обмеження», сутність якого у даному випадку полягає у недопущенні перевищення витрат на збір, обробку та аналіз інформації, вигід від її використання. Незважаючи, що процес управління ризиками надає вагомні переваги, він має також і обмеження, основні з яких пов'язані з тим фактом, що суб'єктивне судження у прийнятті рішень може бути помилковим.

У 2006 р. була опублікована доповідь «Внутрішній контроль за підготовкою фінансової звітності – Керівництво для невеликих публічних компаній», на підтримку невеликих організацій у здійсненні належного внутрішнього контролю за підготовкою фінансової звітності [243]. Проведені COSO дослідження розвитку систем внутрішнього контролю у міжнародних компаніях за підсумками 1998–2007 рр. засвідчили суттєве зростання витрат підприємств на відповідні заходи [244, 245]. Однак, COSO зазначає, що багато організацій не повною мірою розуміють важливість моніторингу компонент моделі внутрішнього контролю та його роль в оптимізації



процесу аудиторської оцінки. Незалежні процедури перевірки системи внутрішнього контролю для цілей фінансового аудиту – це аудиторські процедури, які використовуються аудитором для визначення того, чи були фінансово-господарські операції клієнта належним чином санкціоновані, правильно оформлені й відображені в облікових регістрах, а також, чи всі помилки в процесі ведення справ і реєстрації даних по них виявляються максимально швидко. Це означає, що процедури контролю та ефективно налагоджене функціонування системи контролю на підприємстві дають упевненість аудитору в тому, що мета контролю за забезпеченням повноти, точності, законності, захисту активів і файлів даних будуть досягнуті, а сформовані інформаційно-аналітичні потоки фінансового аудиту – надійні. Обґрунтованим видається твердження, що процесуально модель ризик-менеджменту має відображати структуру організації, а не навпаки для цілей раціональної параметризації інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту (рис. 5.4).

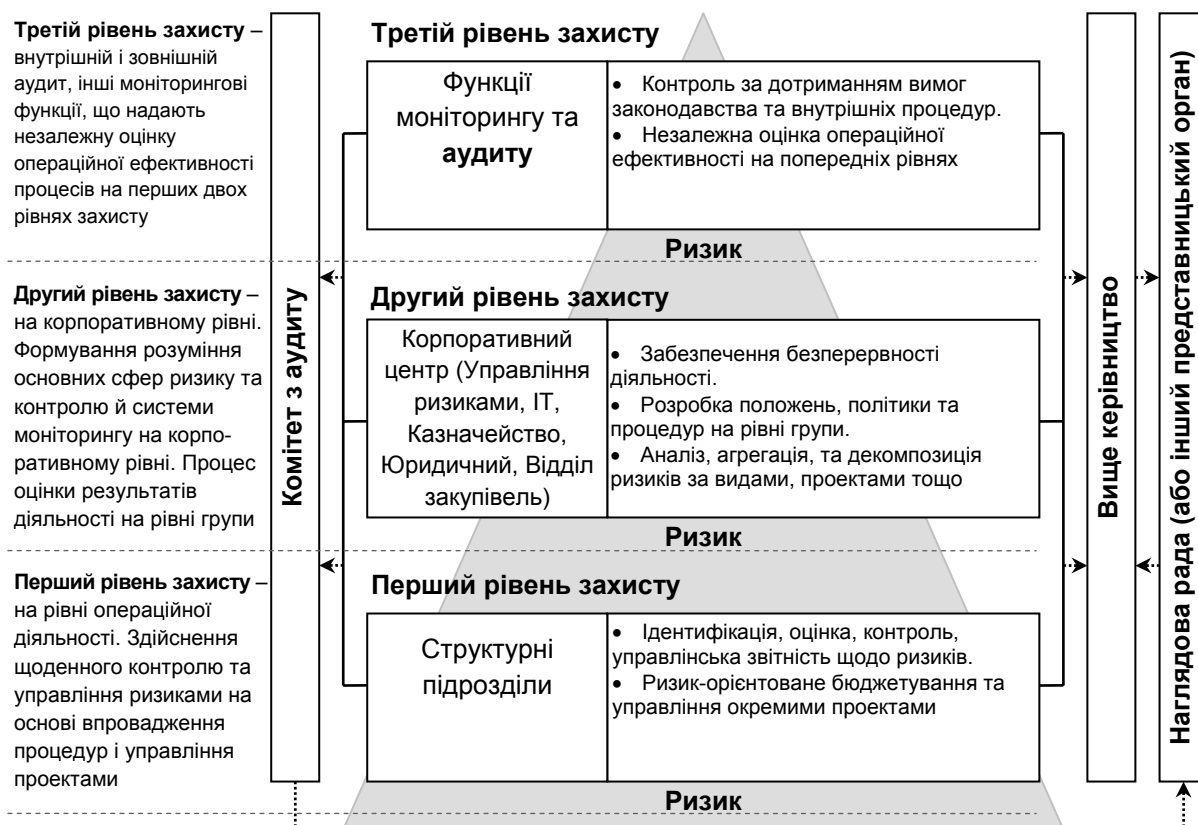
Ефективне функціонування ризик-менеджменту в компанії також передбачає його розгляд як невід’ємної частини підходу до ведення бізнесу та одного з ключових елементів повсякденної роботи суб’єкта господарювання. Вплив на параметризацію інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту здійснюють:

- річні та середньострокові бізнес-плани, а також індикативні показники ефективності діяльності мають формуватися на базі чіткого розуміння ризиків компанії та планів щодо управління ними;

- на нарадах вищого керівництва, засіданнях наглядової ради, комітету з аудиту та робочих (оперативних) нарадах необхідно регулярно обговорювати плани заходів щодо зниження ризиків і звітність за ризиками, а система управління ризиками повинна перебувати під пильною увагою як вищого керівництва, так і кожного відповідального керівника на місцях;

- відомості щодо визначеної наглядовою радою стратегії управління ризиками мають бути доведені до всіх співробітників компанії, персонал повинен бути поінформований про відповідні зміни.

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**



*Рис. 5.4. Схема розподілу повноважень у системі ERM з відповідним визначення рівнів захисту компанії від ризиків [13]*

В умовах швидкозмінного економічного середовища діяльність та практика організації систем внутрішнього контролю, яка складалася в компаніях роками, вже не відповідає сучасним вимогам. Відповідно удосконалення системи внутрішнього контролю суб'єктів господарювання повинне бути постійним, систематизованим та інтегрованим процесом. Для того, щоб побудована менеджментом система внутрішнього контролю надавала коректний результат, її необхідно адаптувати до специфіки компанії та її схильності до ризику. Останній є вагомим фактором при параметризації інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту. Внутрішній контроль потрібен не заради контролю – мета полягає у тому, щоб знизити рівень аудиторського ризику до прийняттого для компанії рівня шляхом впровадження контрольних процедур.

Відтак, можна зробити висновок, що параметризація інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту повинна будуватися на інформації про об'єкт аудиторської перевірки, з використанням понять та методів математики, статистики, економіки й менеджменту. Процес параметризації ґрунтується на раціональному виборі інформаційних джерел, що має на меті досягнення усвідомлюваного результату аудитором. Раціональний вибір джерел включає: ситуаційний аналіз; ідентифікацію наявних проблем та постановку мети аудиту; пошук інформації для формування інформаційно-аналітичних потоків; формування альтернатив отримання даних для фінансового аудиту; визначення критеріїв для оцінки цінності інформації та її достовірності; вибір достовірних фактів; реалізацію (виконання); розробку критеріїв (індикаторів) для фінансового аудиту; оцінку результату параметризації інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту. Ірраціональний вибір інформаційних джерел включає ті самі складові, але у згрупованому вигляді, при цьому трасування причинно-наслідкових зв'язків стає неможливим, що, своєю чергою, не задовольняє вимог до процесу параметризації для цілей фінансового аудиту. У найбільш загальному вигляді термін «трасування» означає покроковий аналіз плану, сценарію або алгоритму. Параметризація інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту є процесом раціональної побудови потоків інформації. Даний процес передбачає виконання послідовних дій аналізу та контролю з метою досягнення бажаного результату щодо досягнення основної мети фінансового аудиту – формування об'єктивної думки про достовірність бухгалтерської та управлінської звітності.

## **5.2. Оцінка якості інформаційно-аналітичних потоків фінансового аудиту**

В аудиторській практиці не вирішеним досі залишається питання визначення оптимальності джерел інформації та її якісної оцінки. Це обумовлено тим, що для оцінки відповідності облікової та іншої інформації конкретним цілям

фінансового аудиту не створено якісних критеріїв визнання інформаційних потоків. У міжнародній практиці щодо облікової та звітної інформації поставлена проблема вирішується за допомогою загальноприйнятих бухгалтерських стандартів та принципів: МСФЗ та GAAP, які застосовуються й до інформації. Існують також єдині вимоги до статистичного обліку, до анкетування та до інших джерел інформації фінансового аудиту. Це дозволяє уніфікувати інформаційні потоки, що сприяє якості аудиторської перевірки, її повноті і достовірності та досягати консенсусу аудиторського висновку. У зв'язку з цим, якість джерел інформації є важливим фактором для обґрунтування рішення аудитором, що приймається та сприяє ефективному управлінню інформаційними потоками при проведенні аудиторської перевірки.

При формуванні інформаційної бази фінансового аудиту має значення якість використовуваних даних, від чого залежить характер вихідної інформації та її прийнятність для управлінських рішень. До критеріїв оцінки якості інформації для цілей фінансового аудиту пропонуємо відносити: достовірність, повноту, відповідність задачам, динаміку змін та складність інтерпретації. Для потреби оцінки якості інформації за її джерелами пропонується використовувати шкалу оцінки за рівнями її значущості: висока, середня та низька якість інформації з проміжними значеннями – вище/ нижче встановленого рівня якості та мінімальна, оптимальна, абсолютна. Нижче наведено приклад визначення оцінки якості інформації, що використовується в фінансовому аудиті активів за напрямками:

- фінансовий аудит основних засобів;
- фінансовий аудит нематеріальних активів;
- фінансовий аудит фінансових вкладень;
- фінансовий аудит відстрочених податкових активів;
- фінансовий аудит дохідних вкладень у матеріальні цінності (на прикладі лізингу);
- фінансовий аудит матеріально-виробничих запасів;
- фінансовий аудит грошових коштів та їх еквівалентів.

Таблиця 5.6

## Оцінка якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті основних засобів\*

Джерело інформації	Критерії якості інформації				
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Динаміка змін	Складність інтерпретації
Нормативні документи	Висока, гарантується державою	Висока, охоплює усі напрямки обліку	Середня	Середня	Середня
Внутрішньогосподарська організаційно-розпорядча документація	Висока	Висока	Нижче середнього	Висока	Низька
Первинні та зведені документи	Висока	Висока	Висока	Висока	Середня
Бухгалтерська, податкова, статистична та екологічна звітність	Середня	Середня	Висока	Середня	Низька
Технічна та технологічна документація	Висока	Середня	Висока	Середня	Висока
Прогнозно-фінансова документація	Середня, можливо – низька	Середня	Висока	Середня	Середня
Контроль-вимірювальна документація	Висока	Низька	Середня	Середня	Низька
Методичне та програмне забезпечення	Висока	Середня	Висока	Низька	Середня
Інша інформація	Середня, можливо – низька	Середня	Висока, можливо – середня	Середня	Низька

\*Джерело: розроблено авторами

З табл. 5.6 видно, що відносно достовірності найбільшу зацікавленість становить внутрішньогосподарська організаційно-розпорядча документація, первинні та зведені документи, технічна та технологічна документація, контрольно-вимірвальна документація, методичне та програмне забезпечення. У найбільшому ступені відповідають завданням фінансового аудиту основних засобів первинні та зведені документи, бухгалтерська, податкова, статистична звітність та прогнозно-фінансова документація. У табл. 5.7 наведені результати оцінки якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті нематеріальних активів. Які б прогресивні методи й методики фінансового аудиту не застосовувались при обґрунтуванні висновків про фінансові вкладення, якщо як інформаційне забезпечення буде використано недостатньою мірою якісну інформацію, то прийняття управлінських рішень з урахуванням висновків, сформованих у результаті фінансового аудиту, може призвести до серйозних негативних наслідків (збитків, втрати капіталу, банкрутства тощо). У табл. 5.8 наведені результати оцінки якості основних джерел інформації системи інформаційного забезпечення аудиту фінансових вкладень.

Основними завданнями фінансового аудиту відкладених податкових активів (табл. 5.9) є дослідження господарських операцій, які призводять до виникнення часових різниць, що віднімаються, факторів та причин, які їх зумовлюють; об'єктивна оцінка величини часових різниць, що віднімаються та сформованих на їх основі відкладених податкових активів; оцінка впливу вказаних різниць на поточний податок на прибуток і величину податку на прибуток, який підлягає сплаті до бюджету в наступному за звітним чи в наступних звітних періодах. Джерелами інформації для вирішення таких завдань слугує внутрішньогосподарська організаційно-розпорядча документація, первинні та зведені документи з обліку відкладених податкових активів, аналітичні реєстри обліку, бухгалтерська та податкова звітність.

Таблиця 5.7

### Оцінка якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті нематеріальних активів\*

Джерело інформації	Критерії якості інформації					Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Динаміка змін	Висока	
Нормативні документи	Висока	Висока	Висока	Висока	Висока	Висока
Внутрішньогосподарська організаційно-розпорядча документація	Висока	Середня	Висока	Середня	Середня	Середня
Первинні та зведені документи	Висока	Середня	Висока	Середня	Середня	Низька
Бухгалтерська, податкова, статистична та екологічна звітність	Висока	Середня	Висока	Середня	Середня	Висока
Технічна та технологічна документація	Висока	Середня	Середня	Середня	Середня	Висока
Прогнозно-фінансова документація	Середня	Висока	Висока	Висока	Висока	Низька
Контрольно-вимірвальна документація	Висока	Висока	Середня	Середня	Висока	Низька
Маркетингова та логістична документація	Середня	Висока	Висока	Висока	Висока	Низька
Методичне та програмне забезпечення	Середня	Висока	Низька	Висока	Висока	Низька
Інша інформація	Середня	Низька	Середня	Середня	Висока	Низька
Нормативні документи (в тому числі корпоративний рівень)	Висока	Методи оцінки суперечать міжнародним стандартам			Низький	Відсутня

\*Джерело: розроблено авторами

## Оцінка якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті фінансових вкладень\*

Джерело інформації	Критерії якості інформації				Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Динаміка змін	
Внутрішньогосподарські розпорядчі документи, реєстри операцій з цінними паперами, облікові відомості по рахунках бухгалтерського обліку	Висока	Інформація повна	Відповідає	Висока	Відсутня
Офіційна фінансова звітність емітента/позичальника та необхідні розшифровки до неї	Висока	Інформація повна	Відповідає	Висока	Відсутня
Перспективні емісії цінних паперів, бізнес-план на поточний рік чи на час користування кредитом/позицією	Середня, вимагає додаткової перевірки	Вимога повноти не завжди досягається	Відповідає	Низька	Відсутня
Попередній аудиторський висновок, акти ревізій, акти інвентаризації	Висока	Інформація є повною	Відповідає	Низька	Відсутня
Галузеві огляди	Вимагає додаткової перевірки	Вимога повноти не завжди дотримується	Відповідає	Середня	Відсутня
Публікації незалежних рейтингових агентств, професійних учасників ринка цінних паперів, консалтингових компаній	Середня	Інформація неповна	Як правило, відсутня	Висока	Можлива
Менеджмент господарюючого суб'єкта (інсайдерська інформація)	Низька	Інформація неповна	Відповідає	Висока	Можлива
Інша інформація	Середня, можливо – низька	Середня	Висока, можливо – середня	Середня	Низька

\*Джерело: розроблено авторами



Таблиця 5.9

## Оцінка якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті відстрочених податкових активів\*

Джерело інформації	Критерії якості інформації				Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Висока	
Внутрішньогосподарська (корпоративна) організаційно-розпорядча документація	Розробляється організацією самостійно, достовірність залежить від професійного рівня осіб, які готують інформацію	Залежить від професійного рівня осіб, які готують інформацію	Містить методику, яка визначає правила підготовки інформації	Висока	Механізм формування величин, які характеризують різницю між прибутком, сформованим за правилами бухгалтерського обліку, та оподатковуваним прибутком є достатньо складним, а його практична реалізація трудомістка
Первинні та зведені документи з обліку відкладених податкових активів, а також реєстри податкового обліку	Типові форми первинних та зведених документів з обліку ВПА, а також рекомендації по їх веденню відсутні, форми та порядок заповнення розробляються організацією самостійно, достовірність залежить від професійного рівня осіб, які готують інформацію	Найбільш повно повинні відображати інформацію про ВПА, що залежить від професійного рівня осіб, які готують інформацію	Містить інформацію, яка безпосередньо підлягає аудиту	Висока	Механізм формування величин, які характеризують різницю між прибутком, сформованим за правилами бухгалтерського обліку, та оподатковуваним прибутком є достатньо складним, а його практична реалізація трудомістка
Бухгалтерська та податкова звітність	Достовірність залежить від професійного рівня осіб, які готують інформацію; може бути підтверджена аудитом	Порядок заповнення регламентується законодавством, яке регулює ведення БО та складання звітності; повнота інформації, яка міститься в пояснювальній записці, залежить від професійного рівня осіб, які готують інформацію	Містить інформацію, яка безпосередньо підлягає аудиту	Нижче високої, так як в звітності містяться результуючі показники різниць і не досліджується механізм їх формування	

\*Джерело: розроблено авторами

Реалізація механізму формування та відображення відстрочених податкових активів в цілому, і відстрочених зобов'язань та постійних податкових зобов'язань/активів вимагає суттєвих матеріальних затрат та часу. У практиці ведення бухгалтерського (в тому числі податкового обліку як складової бухгалтерського обліку; обумовлено специфікою вітчизняного законодавства) не завжди можливо забезпечити необхідний рівень достовірності, якості та повноти представлення необхідної інформації для фінансового аудиту.

Залежно від оцінки якості інформації аудитор визначає, якою мірою на неї можна покладатися та чи необхідне додаткове підтвердження з альтернативних джерел, чи є необхідність залучення експерта для інтерпретації та як часто під час проведення фінансового аудиту належить відслідковувати зміни в представленій інформації.

Як видно з табл. 5.10, з найбільш цінних джерел вхідних даних для фінансового аудиту дохідних вкладень у матеріальні цінності (ДВМЦ) є реєстри по рахунках бухгалтерського обліку.

При вирішенні питань організації фінансового аудиту матеріально-виробничих запасів важливо враховувати не лише групи джерел інформації, але й їхню якість. На основі узагальнення даних табл. 5.11 можна зробити висновок, що така абсолютна кількість джерел надає складну для аналізу в цілях фінансового аудиту інформацію. При цьому її достовірність, повнота та відповідність поставленим завданням аудиту матеріально-виробничих запасів значно варіюється. Варто зазначити, що аудит матеріально-виробничих запасів у вітчизняній науці не розглядається як система, що обумовлює трудомісткість даного напрямку фінансового аудиту.

Якісними характеристиками інформації для внутрішнього та зовнішнього аудиту грошових коштів та їх еквівалентів буде визначено її достовірність, актуальність, суттєвість, повнота, можливість застосування для вивірювання результатів, зіставність, нейтральність, можливість перевірки тощо.

### Оцінка якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті дохідних вкладень у матеріальні цінності (на прикладі лізингу)\*

Джерело інформації	Критерії якості інформації			Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Динаміка змін	
Нормативні документи		Нижча за високу (П(С)БО 14)	Підається регулярним змінам	Не повинні містити неоднозначні формулювання, які допускають багато визначень
Внутрішньогосподарська (корпоративна) організаційно-розпорядча документація	Забезпечується системою внутрішнього контролю організації	Залежить від побудови системи внутрішніх (корпоративних) актів		
Первинні та зведені документи з обліку дохідних вкладень у матеріальні цінності	Забезпечується дотриманням чинних нормативних актів з бухгалтерського обліку	Повинні відображати всі здійснені суб'єктом господарювання операції з дохідних вкладень у матеріальні цінності	У міру здійснення підприємством господарських операцій з дохідних вкладень у матеріальні цінності	Не повинні містити неоднозначні формулювання, які допускають множини визначень
Бухгалтерська та внутрішня звітність; статистична звітність	Забезпечується дотриманням чинних нормативних актів з бухгалтерського обліку	Повинна містити усю суттєву інформацію. Значущість оцінюється із врахуванням цілей складення звітності та кола її користувачів	Залежно від терміну звітного періоду	Не повинна бути складною для користувачів, яким адресується
Технічна документація	Забезпечується виробником		X	Не повинна бути складною для спеціалістів, які відповідають за експлуатацію об'єктів

Закінчення табл. 5.10

Джерело інформації	Критерії якості інформації			Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Динаміка змін	
Прогнозно-фінансова документація	Підтверджується майбутніми подіями	Повинна відповідати цілям підготовки прогнозно-фінансової інформації	Оновлення в міру необхідності	Не повинна бути складною для користувачів, яким адресується
Контрольно-вимірвальна документація	Підтверджується документальними доказами	Повинна визначатися завданням, які постають перед суб'єктами аудиту	У міру проведення контрольних процедур	Не повинні містити неоднозначні формулювання, які допускають множини визначень
Маркетингова та логістична інформація	Забезпечується системою внутрішнього контролю організації-виконавця	Визначається завданням, які постають перед виконавцями	Постійно та в міру необхідності (залежно від виду інформації)	Не повинна бути складною для користувачів
Методичне та програмне забезпечення	Забезпечується розробником		Обумовлено розвитком інформаційних технологій, змінами в нормативній базі	Не повинна бути складною для користувачів

\*Джерело: розроблено авторами

### Оцінка якості інформації, яка використовується у фінансовому аудиті матеріально-виробничих запасів\*

Джерело інформації	Критерії якості інформації				
	Достовірність	Повнота	Відповідність заведенням	Динаміка змін	Складність інтерпретації
Первинні документи бухгалтерського обліку	Висока, винятком є випадки шахрайства	Мінімальна, надають лише інформацію за окремими трансакціями	У виняткових випадках, коли відсутня довіра до зведених документів бухгалтерського обліку або вони недостатньо деталізовані	Максимальна	Максимальна, необхідні знання в цілому та чітка постановка завдань, щоб отримати адекватний результат на основі первинних документів
Зведені документи бухгалтерського обліку	Висока, за винятком бухгалтерських помилок	Оптимальна, різні зведені документи застосовуються для різних аудиторських процедур	Максимальна, забезпечує економію трудозатрат і достатність даних	Висока	Низька, зведені документи дають змогу зробити попередній аудиторський висновок
Бухгалтерська, податкова, екологічна звітність	Середня, часті випадки фальсифікації та «оптимізації» окремих статей та бухгалтерські похибки	Низька, дані про матеріально-виробничі запаси у такій звітності представлені мінімально	Може використовуватись на всіх етапах для найбільш загальних висновків	Низький, оновлюється раз на квартал	Висока, оскільки дані про матеріально-виробничі запаси у звітності мало, складно обґрунтувати певні глибокі висновки

Закінчення табл. 5.11

Джерело інформації	Критерії якості інформації					Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Динаміка змін	Висока, як правило, потребує підтримки технічних спеціалістів чи програмних рішень	
Технічна та технологічна документація	Висока, як правило, підтверджується вимірами та показниками приборів	Залежить від характеру операцій та процесів	Висока, особливо при фінансовому аудиті використання матеріально-виробничих запасів	Залежить від характеру операцій та процесів	Висока, як правило, потребує підтримки технічних спеціалістів чи програмних рішень	
Маркетингова інформація	Низька, споживчі переваги практично неможливо точно виміряти	Залежно від рівня розвитку маркетингової служби. Як правило, низька	Особливо важлива при аналізі надходження матеріально-виробничих запасів	Залежно від рівня розвитку маркетингової служби. Як правило, низька	Залежно від повноти	
Прогнозно-фінансова документація	Низька	Залежно від рівня розвитку планування в організації	Особливо важлива при аналізі надходження матеріально-виробничих запасів	Низький, оновлюється у міру затвердження та перегляду прогнозів та планів	Залежно від повноти	
Контрольно-вимірвальна документація	Максимальна	Середня, детально відображаються окремі аспекти, розглянуті перевіркою	Може застосовуватися на будь-якому етапі залежно від цілей та результатів перевірки	Низький, оновлюється у міру проведення контрольних заходів	Низький, як правило інформація з цього джерела надходить у вигляді заключень з готовими висновками	
Інша інформація	Якість варіюється	Якість варіюється	Якість варіюється	Якість варіюється	Якість варіюється	

\*Джерело: розроблено авторами

Відповідність джерел інформації для аудиту грошових коштів та їх еквівалентів на відповідність якісним критеріям наведено в табл. 5.12.

Дані табл. 5.12 свідчать, що найбільш якісні характеристики мають первинні та зведені документи. Відповідно, і висновки, зроблені за результатами аналізу такої документації, будуть найбільш точними, об'єктивними та нейтральними. Також достатньо високі якісні характеристики має внутрішньогосподарська організаційно-розпорядча документація (рішення, розпорядження, накази тощо). Що стосується бухгалтерської звітності, то вона буде відповідати якісним характеристикам за умови підтвердження її достовірності провідною аудиторською компанією (у попередніх періодах та при наступних аудиторських перевірках). Найменші якісні характеристики має прогнозна інформація у зв'язку з впливом на неї багатьох факторів. Насамперед, фактор часу, форс-мажорні обставини, помилки в прогнозах, зміни зовнішньоекономічної ситуації та ін.

Інформація відіграє ключову роль у процесі ухвалення рішень аудитором, її великий обсяг ускладнює роботу аудитора і вимагає від нього не лише оцінки якості інформаційних потоків, а й виявлення надлишкових даних. Тому виникає обґрунтована необхідність у встановленні цінності інформації, що перевіряється. На рис. 5.5 представлено алгоритм комплексної оцінки цінності обліково-аналітичної інформації для цілей фінансового аудиту, що дозволяє забезпечити комплексний підхід та всебічну оцінку якісних характеристик інформаційних потоків та їх джерел.

Приведений алгоритм відображає послідовність етапів та дій для визначення реального стану якості інформації на підприємстві. В основі алгоритму – формула цінності інформації [78]:

$$C_i = C_i \cdot P_i \cdot (D_i + O_i + P_i), \quad (1)$$

де  $C_i$  – цінність  $i$ -го виду інформації, коеф.;

$C_i$  – своєчасність  $i$ -го виду інформації, коеф.;

$P_i$  – релевантність  $i$ -го виду інформації, коеф.;

$D_i$  – достовірність  $i$ -го виду інформації, коеф.;

$O_i$  – об'єктивність  $i$ -го виду інформації, коеф.;

$P_i$  – повнота  $i$ -го виду інформації, коеф.

**Оцінка якості інформації, яка використовується фінансовому аудиті грошових коштів та їх еквівалентів\***

Джерело інформації	Критерії якості інформації				Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Динаміка змін	
Нормативні документи	Абсолютна достовірність, підтвержена вищими державними законодавчими та виконавчими органами	Висока	Повністю відповідає	Оскільки аудит грошових коштів та їх еквівалентів охоплює всі сторони діяльності суб'єкта господарювання, законодавство у різні часові інтервали змінюється з різною періодичністю	Інколи складна
Внутрішньо-господарська (корпоративна) організаційно-розпорядча документація	Дуже висока	Зазвичай інформація надається в повному обсязі, без зайвої інформації чи з незначною її кількістю	Відповідає повною мірою	Якість варіюється залежно від різних економічних факторів	Не становить складності
Первинні документи бухгалтерського обліку та зведені	Висока при організації ефективної системи контролю фінансово-господарської діяльності	Дуже висока. Використовується практично весь обсяг інформації	Задовольняє всі вимоги аудиту	Висока. Можливо щоденно зіставляти окремі операції	Не становить складності
Бухгалтерська, податкова, екологічна звітність	Середня. Часто викривляється з ціллю «внуалювання» фінансово-господарської діяльності чи з причини недостатньої компетенції спеціалістів	Достатньо висока, оскільки відображає в узагальненому вигляді всі сторони діяльності організації	Відповідає повною мірою	Середня, оскільки відповідає періоду складання (щомісячно, щоквартально, щорічно)	Не становить складності при наявності відповідної кваліфікації у користувача

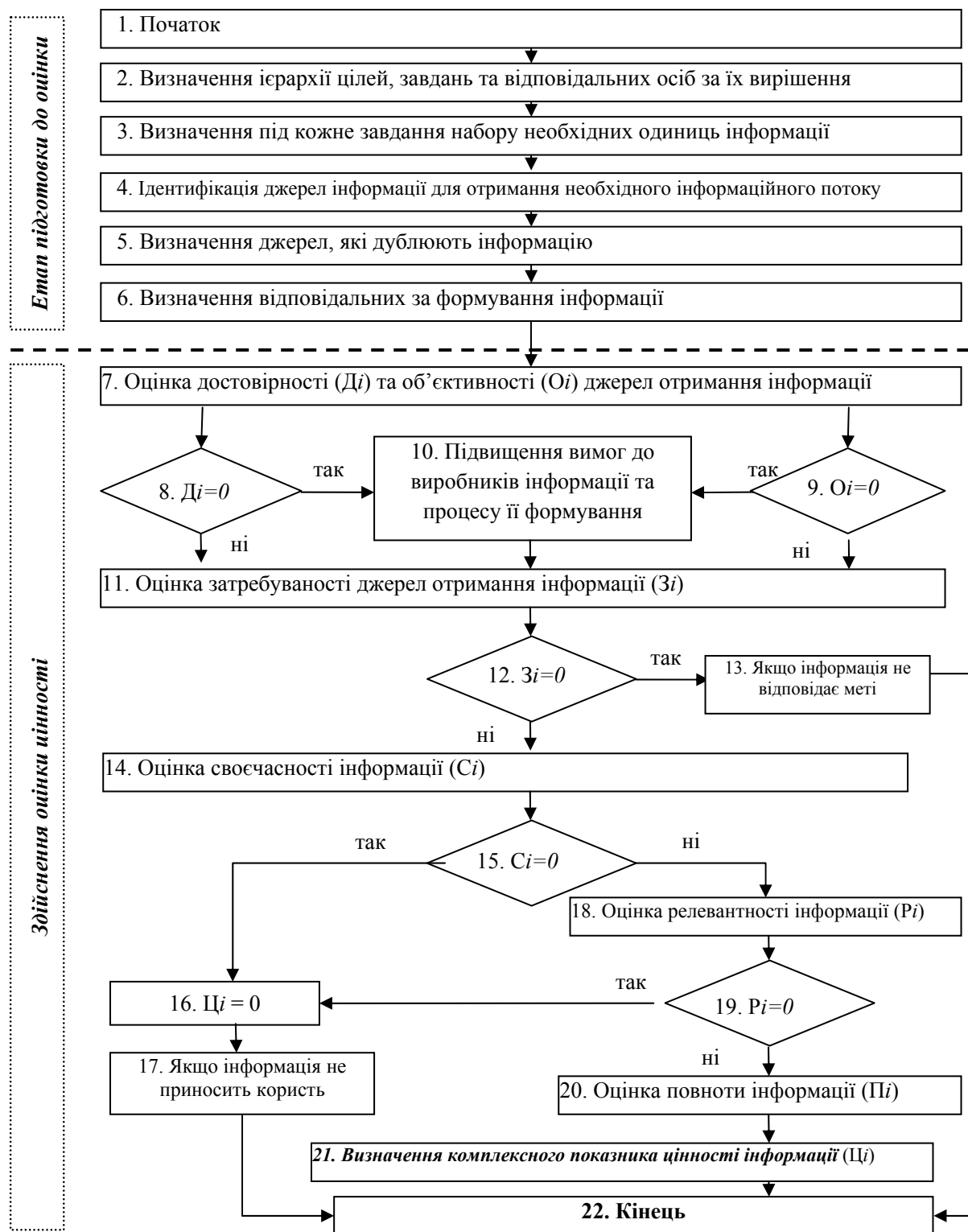


Закінчення табл. 5.12

Джерело інформації	Критерії якості інформації				Складність інтерпретації
	Достовірність	Повнота	Відповідність завданням	Динаміка змін	
Технічна та технологічно-складська документація	Зазвичай абсолютно достовірна	Висока	Відповідає поставленим завданням	Невисокий ступінь змінюваності	Зазвичай, не становить складності
Прогнозно-фінансова документація	Низька надійність, оскільки залежить від багатьох невизначених факторів: помилок у прогнозах, некомпетентності спеціаліста, форс-мажорних обставин, часового фактору тощо	Висока	Зазвичай, відповідає поставленим завданням	Середня. Залежить від прогностичного періоду, необхідності в прогнозах, зовнішнь-економічної ситуації тощо	Зазвичай, не становить складності
Контрольно-вимірювальна документація	Зазвичай достовірна	Висока	Зазвичай, відповідає всім поставленим завданням	Невисокий динамізм	Не становить складності
Маркетингова та логістична інформація	Середня. Залежить від надійності джерела інформації	Середня. Залежить від надійності джерела інформації	Відповідає поставленим завданням при наявності високої кваліфікації у спеціаліста	Середня. Залежить від надійності джерела інформації та періодичності її отримання	Не становить складності
Методична інформація та програмне забезпечення	Зазвичай повністю достовірна	Повнота залежить від виконавця, відповідального за цей тип інформації	Зазвичай, відповідає всім поставленим завданням	Невисока динаміка змін	Не становить складності
Інша інформація	Залежить від типу інформації	Залежить від виконавця	Залежить від типу інформації	Залежить від інформації	Залежить від інформації

\* Джерело: розроблено авторами

**Фінансовий аудит:  
інформаційно-аналітичне забезпечення**



*Рис. 5.5. Алгоритм здійснення комплексної оцінки цінності інформації*

*Джерело: розроблено авторами*

Використання запропонованої формули передбачає, що інформація може бути нецінною ( $I_i=0$ ) лише за трьох умов:

- інформація отримана в момент, коли аудитор не має потреби в цих даних ( $C_i=0$ );
- інформація не стосується визначеного завдання аудитом, що вирішується ( $P_i=0$ );
- інформація одночасно не має ознак ні достовірності, ні об'єктивності, ні повноти ( $(D_i=0)+(O_i=0)+(I_i=0)=0$ ).

Починати оцінку цінності інформації необхідно з визначення мети аудиту, для досягнення якої використовується інформація. Тому першим етапом в алгоритмі здійснення комплексної оцінки цінності інформації є визначення ієрархії цілей та завдань (блок 1). Один вид інформації має різний ступінь цінності при використанні для досягнення двох окремих цілей. Перелік цілей та завдань є індивідуальний для кожного виду фінансового аудиту та визначається стратегічною спрямованістю діяльності підприємства.

Необхідність визначення відповідальних осіб у блоці 1 представленого алгоритму обумовлено особливостями оцінки якісних характеристик релевантності, повноти та своєчасності. Ознаки цих характеристик отримують оцінку залежно від особи, що приймає рішення та ситуації, в якій вона опиняється на момент вирішення завдання. Блок 3 алгоритму передбачає визначення під кожне завдання набору необхідної інформації. Наступним етапом здійснення оцінки є ідентифікація джерел для отримання необхідної інформації (блок 4), що забезпечує визначення переліку джерел інформаційних потоків аудиту. Залежно від складності документообігу на підприємстві перелік цих джерел може змінюватись. До основних джерел отримання інформації належать реєстри бухгалтерського та управлінського обліку. Завдяки переліку джерел для отримання необхідної інформації, можливо визначити такі з них, що дублюють інформацію (блок 5). Адже деякі дані можуть відображатися одночасно в кількох документах, проте якість цієї інформації може різнитися

залежно від особливостей формування її у відповідному джерелі. Виокремлення блоку 6 обумовлено специфікою оцінки якісних характеристик. Відповідальні за формування інформації – особи, які відповідають за оформлення документа та відображення в ньому відповідної інформації («виробники» інформації). Оцінка достовірності та об'єктивності інформації здійснюється залежно від професіоналізму відповідальної особи, її особистої зацікавленості у даних та інших ознак, що пов'язані саме з персоналом, який формує інформацію. У блоці 7 відбувається оцінка достовірності ( $D_i$ ) та об'єктивності ( $O_i$ ) джерел інформації відповідно до таблиць їх бальної оцінки. Особливості формування та споживання інформації обумовлює різні підходи до оцінки якісних характеристик. Оцінка характеристик своєчасності, релевантності та повноти інформації залежить від потреб та завдань споживача інформації. Тому ці якісні характеристики інформації, що були отримані з одного джерела, будуть мати різні рівні оцінки залежно від мети її використання. Достовірність та об'єктивність інформації залежить лише від процесу її формування та виробника, оцінка рівня цих ознак для інформації з одного джерела завжди буде мати однаковий рівень оцінки. Таким чином доцільним видається здійснення оцінки достовірності та об'єктивності не самої інформації, а її джерела. Блоки 8 та 9 відображаються на блок-схемі алгоритму паралельно, оскільки оцінки цих характеристик не взаємопов'язані та можуть здійснюватися одночасно. Якщо достовірність та (або) об'єктивність інформації дорівнює нулю, робиться висновок про необхідність підвищення вимог до виробників інформації та процесу її формування (блок 10), після чого процес оцінки продовжується (блок 11). Отже, у блоці 10 визначаються причини низької достовірності та об'єктивності джерела інформації, що, по-перше, дозволяє визначити особу, що не забезпечила належний рівень інформації, по-друге, дозволяє здійснити відповідні заходи щодо покращання достовірності та об'єктивності інформації. У блоці 11 пропонується здійснення оцінки затребуваності ( $Z_i$ )

джерела інформації. Ступінь затребуваності джерела інформації – це кількість звернень до нього для вирішення відповідного управлінського завдання. Здійснивши таку оцінку, стає можливим визначення найбільш затребуваних джерел, які потребують високої якості, та джерел, які не використовуються для вирішення поставленого завдання фінансовим аудитом. Якщо затребуваність джерела дорівнює нулю, то робиться висновок, що інформація не відповідає завданню (блок 13), після чого подальша оцінка інформації є недоцільною (блок 22). Якщо затребуваність не дорівнює нулю, тобто аудитор використовує це джерело для отримання інформації, то оцінка продовжується (блок 14). Подальша оцінка здійснюється вже не на рівні джерел, а за видами інформації. Це пов'язано з тим, що джерела інформації можуть містити декілька видів інформації, які використовуються для вирішення різних завдань. Якщо своєчасність інформації дорівнює нулю (блок 15), то відповідно до формули (1) цінність інформації також буде дорівнювати нулю (блоки 16, 17). У такому випадку робиться висновок, що інформація не приносить користі, подальша оцінка є недоцільною (блок 22). Якщо своєчасність інформації не дорівнює нулю, здійснюється оцінка релевантності ( $P_i$ ) (блок 18) відповідно до її бальної оцінки. Якщо релевантність інформації дорівнює нулю (блок 19), то відповідно до формули (1) цінність інформації також буде дорівнювати нулю (блоки 16, 17). У такому випадку робиться висновок, що інформація не приносить користь, подальша оцінка є недоцільною (перехід у блок 22). Якщо релевантність інформації не дорівнює нулю, здійснюється оцінка повноти ( $\Pi_i$ ) інформації (перехід у блок 20) згідно зі шкалою бальної оцінки повноти. Останнім етапом оцінки є оцінка безпосередньо комплексного показника цінності інформації ( $C_i$ ) за формулою (1) та на основі шкали оцінювання якісних характеристик інформації.

Модель та алгоритм комплексної оцінки цінності інформації дозволяє проводити оцінку, яку використовує аудитор

за багатьма аспектами якості: як на рівні формування інформації, так і на рівні її використання. На основі оцінки цінності інформації та якості її елементів стає можливим здійснення аналізу причин отримання неякісної інформації та усунення недоліків у процесі її формування для цілей фінансового аудиту.

### **5.3. Особливості інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту**

Особливість завдань інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту полягає у визначенні джерел отримання інформації для аудиторських процедур та забезпеченні доступу до аналітичної складової за результатами виявлення відхилень від чинних законів, стандартів, а також порушень принципів корпоративного управління, а отже законності, ефективності, доцільності та економності управління фінансовими ресурсами, у приведенні системи управління корпорацією до функціонування відповідно до прийнятої економічної та фінансової політики.

Щодо виділення фінансових аспектів корпоративного управління існують різні точки зору.

1. Поділ корпоративного контролю на владну та фінансову складові [206], які тісно пов'язані між собою. Владні інтереси центру контролю полягають у прагненні диктувати політику акціонерному товариству й добирати її виконавців, фінансові – контролювати активи, операції, фінансові потоки та розподіляти відповідно до своїх інтересів доходи акціонерного товариства. У світовій практиці домінування фінансових інтересів на початкових стадіях еволюції контролю змінилося на безумовну перевагу владних устремлінь на сучасному етапі його організації, натомість в Україні переважають фінансові мотиви контролю.

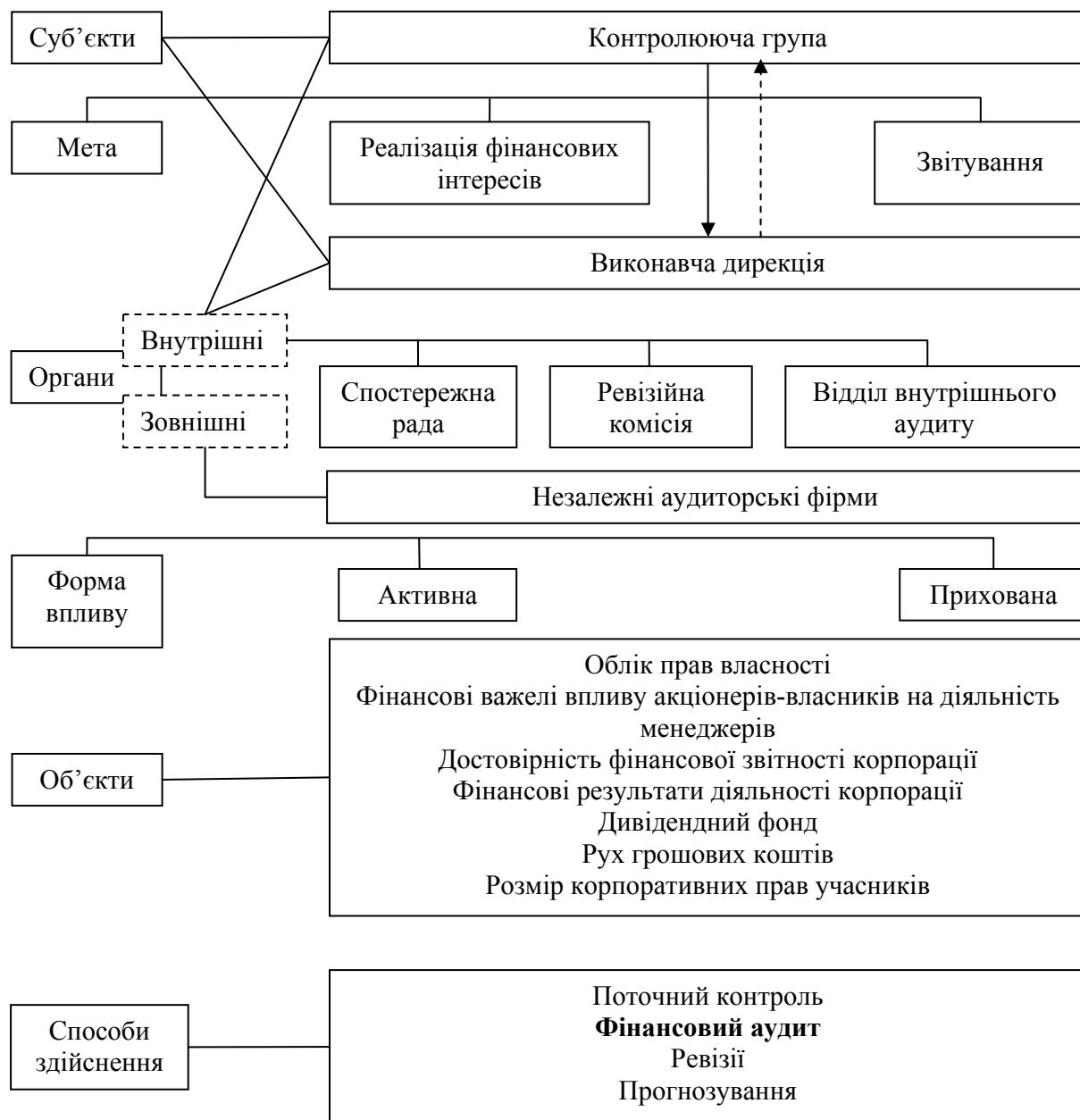
2. Виділення фінансового контролю як стилю управління корпорацією [17]. Відповідно до другого підходу фінансовий контроль є альтернативою креативного управління корпорацією як якісно новою структурою. Успіх власників компанії в останньому випадку обумовлений не контролем над капіталом підприємства, а тим, що засновники бізнесу несуть за нього відповідальність, уособлюючи в очах органів державної влади, постачальників, споживачів, кредиторів створену ними соціально-виробничу структуру.

Фінансову складову необхідно розглядати як підсистему корпоративного контролю, а останній, – як підсистему системи більш високого рівня – корпоративного управління. Фінансовий аудит бере на себе роль елемента механізму фінансового корпоративного контролю (рис. 5.6). Така позиція фінансового аудиту обумовлена врахуванням вимог сучасного середовища при побудові інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту. Однак дуже важливо, що така позиція фінансового аудиту в межах визначеного механізму найбільше повинна задовольняти вимоги некорпоративних поки за своїм організаційно-правовим устроєм українських компаній, аналітиків та аудиторів, які зараз мають формальні підстави посилалися на явні недоліки в механізмах ринку капіталу та виникаючі у зв'язку з цим обмеженнями при урахуванні ризиків.

Відтак, інформаційно-аналітична система корпоративного фінансового аудиту повинна задовольняти вирішення таких завдань:

1. Визначення кола та формату носіїв інформації.
2. Визначення впливу юрисдикції компанії на її рейтингову оцінку.
3. Визначення «точок контролю» для оцінки достовірності фінансових (господарських) операцій і стану фінансових ресурсів (потенціалів).
4. Визначення «критичних» точок контролю зі значним рівнем ризику можливих помилок та перекручувань.

5. Визначення контрольованих параметрів об'єктів фінансового аудиту.



*Рис. 5.6. Місце фінансового аудиту в організаційно-економічному механізмі фінансового корпоративного контролю*

*Джерело: розроблено авторами*



### ***I. Визначення кола та формату носіїв інформації***

Формування системи забезпечення корпоративного фінансового аудиту об'єднує: методологічне, інформаційне, аналітичне та методичне забезпечення.

Методологічне забезпечення передбачає конкретизацію цілей фінансового аудиту, формування критеріїв та показників, базові концепції та наукові підходи. Базовими концепціями визнано такі: безперервність [25], фінансові концепції [246], прийняття управлінських рішень [72, 185].

Інформаційне забезпечення організації фінансового аудиту складають: нормативно-правове забезпечення, фактографічне та аналітичне забезпечення. Нормативно-правове забезпечення об'єднує нормативні законодавчі акти, що регулюють фінансово-економічну діяльність господарських систем, стратегічні і тактичні плани їх економічного розвитку. Фактографічне забезпечення формується на підставі інформаційних даних фінансового, управлінського обліку та моніторингу господарських операцій.

Аналітичне забезпечення фінансового аудиту здійснюється шляхом використання інструментарію фінансового аналізу з метою модифікації аналітичної інформації для оцінювання стану підконтрольного об'єкта та вибору управлінських рішень.

Методичне забезпечення фінансового аудиту об'єднує: програму аудиту, методи та процедури аудиту.

### ***II. Визначення впливу юрисдикції компанії на її рейтингову оцінку***

Визначення впливу юрисдикції компанії на її рейтингову оцінку є необхідним елементом системи інформаційно-аналітичної системи фінансового аудиту, оскільки такий вплив встановлює межі (корпоративного управління) функціонування підприємства на ринку та формує ступінь довіри до нього, попередньо визначаючи ризик-фактори діяльності.

На результати фінансового аудиту діяльності корпорацій впливають системні фактори, пов'язані з юрисдикцією емітента, тобто країною, де зареєстрована компанія або де вона випускає основну частину боргу, а також характеристики самої

компанії, які формуються галуззю, радою директорів, менеджментом та іншими зацікавленими особами. Певною мірою ризику для інвесторів залежать від юрисдикції, в якій здійснює свою діяльність емітент і де може відзначатися масштабна корупція. Крім того, захист кредиторів може варіюватися залежно від ситуації з верховенством закону і від регулятивного середовища в юрисдикції емітента. Тому системні характеристики можуть впливати на рейтинги окремих емісій боргових зобов'язань і на кредитний рейтинг емітента.

У своїй оновленій методології «Облік специфіки країни при присвоєнні рейтингів зворотності активів» (Country-Specific Treatment of Recovery Ratings – Revised) від 21 серпня 2006 р. рейтингове агентство Fitch поділяє країни на чотири групи. У рамках цього звіту використовується поділ на групи, щоб визначити різницю між країнами, де характеристики корпоративного управління є нейтральними для рейтингів, і країни, в яких такі характеристики можуть негативно впливати на рейтинги.

Рейтинговим агентством Fitch відповідно до оновленої методології «Облік специфіки країни при присвоєнні рейтингів зворотності активів» (Country-Specific Treatment of Recovery Ratings – Revised) здійснено розподіл емітентів за трьома категоріями залежно від країни, де вони зареєстровані або де провадять емісію основної частини їхнього боргу. Характеристики в рамках цих трьох категорій, в цілому розподіляються від країн з більшою сфокусованістю на кредиторах (що забезпечує сильний рівень фінансової інформації) до країн, які більшою мірою сфокусовані на позичальниках та де відзначається слабка прозорість фінансової інформації.

До першої категорії входять країни із сильним рівнем верховенства закону, повагою прав власності, адекватним контролем за корупцією, із загальною підтримкою пріоритетності вимог при банкрутстві, з відомими фінансовими стандартами та звітністю. Країни другої категорії можуть більшою чи меншою мірою бути сприятливими для кре-

диторів, проте у них може бути відсутньою історія реалізації прав вимог. До третьої категорії належать країни з правовими режимами, які в цілому не підтримують права кредиторів.

Для цілей фінансового аудиту ці характеристики доцільно розглядати через призму того, яким чином вони здатні впливати на захист інтересів власників облігацій та інших кредиторів. Системні характеристики та характеристики конкретного емітента поділяються на три категорії та наведені у табл. 5.13: 1) характеристики, нейтральні для рейтингів; 2) характеристики, які можуть стримувати рейтинги; 3) характеристики, які, ймовірно, матимуть негативний вплив на рейтинги. Ступінь впливу на рейтинги залежить від рівня та серйозності виявлених проблем у сфері корпоративного управління загалом та відносної сили факторів кредитоспроможності в емітента в межах його рейтингової категорії з урахуванням абсолютного рівня його рейтингів.

*Таблиця 5.13*

### **Системні характеристики юрисдикції компаній для потреб проведення фінансового аудиту [3]**

Системні характеристики, нейтральні для рейтингів	Системні характеристики, які можуть стримувати рейтинги	Системні характеристики, які, ймовірно, матимуть негативний вплив на рейтинги
<p>Компанія здійснює діяльність у країні «Групи А» чи «Групи В» згідно з «м'якими» обмеженнями до країни.</p> <p>Системні фактори прозорості фінансової інформації:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ стандарти фінансової звітності відповідають незалежним стандартам (наприклад, GAAP США, МСФЗ);</li> <li>▪ регулювання аудиту є прозорим та надійним (наприклад, РСАОВ – Комітет з нагляду за звітністю публічних компаній);</li> <li>▪ регулювання по цінних паперах сфокусовано на інвесторах/кредиторах (наприклад, SEC)</li> </ul>	<p>Компанія здійснює діяльність у країні «Групи С» згідно з «м'якими» обмеженнями до країни.</p> <p>Системні фактори прозорості фінансової інформації:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ національні стандарти бухгалтерської звітності розроблені державою чи регулятором та суттєво відрізняються від міжнародних;</li> <li>▪ регулювання по цінних паперах є слабким та/або неефективним</li> </ul>	<p>Компанія здійснює діяльність у країні «Групи D» згідно з «м'якими» обмеженнями до країни.</p> <p>Системні фактори прозорості фінансової інформації:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ відсутність вимог до незалежності аудиторів;</li> <li>▪ незначна або повна відсутність регулювання по цінних паперах</li> </ul>

Використання даної методології у процесі здійснення корпоративного фінансового аудиту дозволить визначити системні чинники та фактори за конкретною компанією, що найкращим чином відобразатимуть характеристики юрисдикції та емітента. Аудитори матимуть змогу належним чином враховувати рейтингові оцінки при складанні аудиторського висновку. Урахування умови визначення впливу юрисдикції компанії на її рейтингову оцінку в інформаційно-аналітичній системі корпоративного фінансового аудиту дозволить забезпечити комплексний підхід до оцінки ймовірності дефолту емітента та фінансових організацій з метою урахування ризик-факторів. На кредитних рейтингах можуть негативно позначатися системні чинники та/або характеристики самого емітента.

Так, станом на 2012 рік, суверенний рейтинг України знаходився на рівні B2 згідно з оцінками компанії Moody's, що загалом відповідає рейтингу B, прогноз стабільний за шкалою S&P's та Fitch. Ризик дефолту будь-якого підприємства, що зареєстрований на території певної країни, не може бути меншим за суверенний ризик такої країни. Відповідно, максимальна рейтингова оцінка вітчизняного підприємства (згідно з міжнародними правилами рейтингування) не може бути більшою за рейтинг B згідно зі шкалою S&P's.

При аналізі системи корпоративного управління у конкретних емітентів агентство Fitch виокремлює такі елементи: ефективність ради директорів; ефективність менеджменту; прозорість фінансової інформації; угоди з пов'язаними сторонами.

При оцінці ефективності ради директорів аудитори можуть розглядати склад ради, а також кваліфікацію членів залежно від комітетів, до яких вони входять. Крім того, у процесі провадження фінансового аудиту доцільним видається розглядати заходи та політику ради директорів, включаючи відбір менеджменту та плани наступності, вибір стратегічного напрямку діяльності, включаючи орієнтири по ризиках, використання винагороди для реалізації стратегічних завдань та нагляд за функцією фінансової звітності. Це пояснюється тим,

що рада директорів, як правило, визначає матеріальне заохочення та винагороди для виконавчого керівництва компанії, що створює потенціал для неналежного заохочення, наприклад, з націленістю на короткострокові результати або потенціал конфлікту з інтересами кредиторів з прямим відтоком фінансових ресурсів в емітента. Загалом це свідчить про недостатню фінансову дисципліну та підзвітність. Винятково високі виплати менеджменту або інші параметри, наприклад доходи, ставлять під сумнів пильність та незалежність ради директорів щодо контролю за діями менеджменту. Варто зауважити той факт, що документи, які розкривають інформацію про мотивацію та винагороди, можуть бути недоступні у великій кількості компаній закритого типу або в країнах, де розкриття інформації у цій сфері не є загальноприйнятою практикою. У таких випадках аудитор може коригувати у бік зниження віднесення емітента до нижчої рейтингової категорії та враховувати це при розрахунку аудиторського ризику.

Ефективність менеджменту оцінюється залежно від того, чи виконує емітент завдання, поставлені радою директорів стосовно стратегії, допустимого рівня ризиків, проведеної фінансової політики і контролю. При проведенні оцінки аудитор має право розглядати такий ризик як стримуючий фактор для рейтингів. Рейтинги можуть зазнавати коригувань у випадках, коли у менеджменту виявлено порушення положень про хабарі та корупції, наприклад, закону про корупцію за кордоном, оскільки такі компанії можуть зіткнутися з істотними правовими наслідками, витратами на дотримання вимог, юридичними витратами і ризиками більш серйозних звинувачень. Крім того, виявлення неодноразових випадків хабарництва та корупції, в тому числі в різних країнах, може свідчити про більш серйозний масштаб проблем.

Фінансова звітність високої якості є ключовою ознакою хорошої якості корпоративного управління. Своєчасна, прозора і точна фінансова звітність відіграє важливу роль у прийнятті інвестиційних рішень власниками акцій і облігацій, дає уявлення про фінансові позиції компанії та її базові ризики.

Відповідно, навмисна публікація неточної або такої, яка вводить в оману фінансової звітності, свідчить про більш глибокі недоліки в управлінні компанією. Розкриття використання прийомів, що суперечать духу загальноприйнятих стандартів бухгалтерського обліку або прийомів, спрямованих на приховування шахрайства, може негативно позначитися на довірі інвесторів і вартості компанії.

Проведення корпоративного фінансового аудиту є важливим заходом із захисту надійності фінансової звітності компанії. За законом Сарбейнса-Окслі компанії США, які мають лістинг на біржі, повинні мати незалежний комітет з аудиту, наявність якого бажана і в інших юрисдикціях. Комітет з аудиту відіграє важливу роль із нагляду за процесом формування фінансової звітності та проведення аудиту. В обов'язки комітету входить забезпечувати належний рівень внутрішнього фінансового контролю, стежити за роботою внутрішніх аудиторів, а у багатьох випадках і призначати зовнішніх аудиторів. Позитивним є підзвітність внутрішніх аудиторів безпосередньо аудиторському комітету та/або раді директорів, а не топ-менеджменту, оскільки в останньому випадку можливий конфлікт інтересів. Ті самі принципи поширюються і на зовнішніх аудиторів. Однак всі ці процедури не матимуть ефекту, якщо члени комітету з аудиту та/або ради директорів не матимуть досвіду з управління фінансами, необхідного для розуміння впливу різних підходів у бухгалтерському обліку та потенційних ризиків або факторів вразливості в процесі аудиту компанії.

Наявність істотних недоліків може розглядатися як негативний фактор для досягнення прозорості. Серед інших потенційних несприятливих факторів та істотних при побудові інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту є затримки з фінансовою звітністю, часті зміни аудитора, численні коригування до фінансової інформації та агресивні бухгалтерські позиції.

Доцільно враховувати угоди між топ-менеджерами, найбільшими акціонерами та пов'язаними з ними сторонами. Такі

угоди створюють потенціал конфлікту інтересів. Тому аудитором повинна враховуватись наявність у компанії механізмів або політик, що забезпечують здійснення діяльності на ринкових умовах, за конкурентною ціною та таких, які переслідують економічно доцільну мету та умови.

Як і системні, характеристики конкретних компаній можна поділити на три категорії (табл. 5.14): характеристики, нейтральні для рейтингів; характеристики, які можуть стримувати рейтинги; характеристики, які, ймовірно, матимуть негативний вплив на рейтинги.

Рейтингове агентство Fitch відносить емітента до тієї чи іншої категорії на підставі найслабшого показника, тобто визначальною є найслабіша характеристика корпоративного управління в компанії.

### ***III. Визначення «точок контролю» для оцінки достовірності фінансових операцій і стану фінансових ресурсів (потенціалів)***

Для цілей корпоративного фінансового аудиту в інформаційно-аналітичній системі доцільно буде виокремити «точки контролю» для оцінки достовірності фінансових операцій та стану фінансових ресурсів. Останні включають: суб'єктів, відносини з якими виникають; фінансову політику; дефіцит та профіцит грошових коштів; фінансування інвестиційної діяльності; джерела фінансування діяльності.

Фінансові відносини в корпорації можуть виникати з такими суб'єктами господарювання: із засновниками – при формуванні статутного капіталу; з акціонерами – при виплаті їм відсотків і дивідендів по емісіях цінних паперів, а також при викупі власних акцій з метою їх дострокового погашення; з кредиторами – при погашенні позик і зобов'язань; з банками – при отриманні та погашенні кредитів та відсотків по них; з недержавними фінансовими посередниками, наприклад зі страховими компаніями, інвестиційними компаніями та фондами, фондовими біржами – при здійсненні профільних операцій; із державою – при сплаті податків і зборів у бюджетну систему, внесків до позабюджетних фондів тощо.

**Таблиця 5.14**  
**Системні характеристики емітентів для потреб проведення фінансового аудиту\***

<p>Системні характеристики емітента, нейтральні для рейтингів</p>	<p>Системні характеристики емітента, які можуть стримувати рейтинги</p>	<p>Системні характеристики емітента, які, ймовірно, матимуть негативний вплив на рейтинги</p>
<p><b>Ефективність ради директорів</b> Рада директорів формує сильну команду менеджерів. Рада директорів має добре продуманий план наступності та значний ресурс талановитих кадрів. Вибір стратегічного напрямку радою директорів розцінюється як правильний: ■ встановлює належні цілі з управління ризиками; ■ забезпечує баланс між короткостроковими та довгостроковими перспективами через винагороди та вказівки менеджменту. Існує належний нагляд за фінансовою звітністю</p> <p><b>Ефективність менеджменту</b> Менеджмент ефективно слідує стратегічному напрямку, обраному радою директорів. Готовність приймати ризики відповідає вказівкам ради директорів</p>	<p><b>Ефективність ради директорів</b> За своєю освітою та досвідом члени ради директорів недостатньо добре знайомі з бізнесом компанії і/або інформація про освіту та досвід директорів недоступна. Члени ради директорів також мають членство в ряді інших рад директорів і неспроможні приділяти увагу нагляду за ризиками. Рада директорів встановлює цілі з винагород на основі заохочення короткострокових досягнень, а не довгострокових результатів. Плани наступності є прозорими і радою директорів не передбачені заходи на випадок відходу з постів ключових менеджерів. <b>Ефективність менеджменту</b> Винагороди менеджменту вважаються надмірними щодо зіставних компаній. Мав місце поодинокий випадок, коли менеджмент був викритий у недотриманні положень про хабарі та/або корупції, або по відношенню до менеджменту йде кримінальний або цивільний судовий розгляд, пов'язаний із професійною діяльністю. Виявлено ризик відходу з постів ключових менеджерів: надмірна залежність успіху діяльності емітента від одного або декількох осіб</p>	<p><b>Ефективність ради директорів</b> Рада директорів не розробляє стратегічного плану. У раді директорів немає незалежних членів. При раді директорів немає незалежного комітету з аудиту. Рада директорів не розроблює плану наступності. <b>Ефективність менеджменту</b> Команда менеджменту розцінюється як слабка або неефективна. Спостерігається конкурентна боротьба в команді. Мають місце випадки, коли менеджмент був викритий у недотриманні положень про хабарі та/або корупції, або ж по відношенню до менеджменту йде кримінальний або цивільний судовий розгляд, пов'язаний із професійною діяльністю. Менеджмент здійснює слабе управління ризиками або неодноразово не виконував вказівки ради директорів щодо прийняття ризиків</p>



## Закінчення табл. 5.14

<p>Системні характеристики емітента, нейтральні для рейтингів</p>	<p>Системні характеристики емітента, які можуть стримувати рейтинги</p>	<p>Системні характеристики емітента, які, ймовірно, матимуть негативний вплив на рейтинг</p>
<p><b>Характеристики емітента щодо прозорості фінансової інформації</b>          Фінансова звітність готується на своєчасній основі.          Фінансова звітність щорічно перевіряється аудитором, є проміжна звітність.          Вибір зовнішніх аудиторів здійснюється незалежним комітетом з аудиту.          Зовнішні аудитори вважаються експертами з галузі, до якої належить компанія.          Розкриття інформації є змістовним, надійним і не шаблонним.          Інформація, надана менеджментом, відповідає фінансовій звітності та стороннім джерелам.          У системі внутрішнього контролю відсутні слабкі сторони.  <b>Угоди з пов'язаними сторонами</b>          Операції з пов'язаними сторонами є дуже обмеженими.          Усі угоди з пов'язаними сторонами є прозорими, проводяться на ринкових умовах, і за ними здійснюється належний нагляд з боку ради директорів</p>	<p>Частки участі сприяють проведенню дій в інтересах акціонерів, які будуть йти врозріз з інтересами кредиторів, наприклад, емісія боргових зобов'язань для викупу акцій.          Менеджмент не виконує вказівки або цілі по ризиках, встановлені радою директорів.  <b>Характеристики емітента в плані прозорості фінансової інформації</b>          Аудиторами визначений (-і) істотний (-і) недолік (-и) у сфері внутрішнього контролю, або аудит, або внутрішній контроль не здійснювалися.          За короткий період часу мали місце численні зміни аудиторів.          Фінансова звітність готується з запізненням.          Необхідні коригування фінансових даних.          Вибір аудитора не проводився незалежним комітетом з аудиту або комітет з аудиту, як виявляється, не володіє експертними фінансовими знаннями.          Є агресивні бухгалтерські позиції.  <b>Угоди з пов'язаними сторонами</b>          Недостатня прозорість по операціях з пов'язаними сторонами.          Нагляд ради директорів за угодами з пов'язаними сторонами є неефективним</p>	<p><b>Характеристики емітента щодо прозорості фінансової інформації</b>          Аудиторами визначені численні істотні недоліки у сфері внутрішнього контролю.          Аудитори не можуть сформулювати думку або зробили несприятливий висновок про фінансову звітність.          Відбулася зміна аудитора, зважаючи на розбіжності з приводу бухгалтерського підходу.          Фінансова звітність постійно готується з запізненням.          Здійснюються численні коригування фінансових даних.  <b>Угоди з пов'язаними сторонами</b>          Угоди з пов'язаними сторонами вважаються надмірними.          Ступінь угод з пов'язаними сторонами неможливо визначити.          Рада директорів не здійснює нагляд за угодами із пов'язаними сторонами</p>

\* Джерело: розроблено авторами

Фінансова політика компанії є визначальною для процесу формування грошових потоків та є обов'язковою «контрольною точкою» для аудиторів. Процес формування грошового потоку подано у табл. 5.15.

*Таблиця 5.15*

**Процес формування грошового потоку компанії\***

Надходження грошових коштів	Відтік грошових коштів
<b>Основна діяльність</b>	
Від реалізації товарів, послуг	Заробітна плата
Надходження відсотків за наданими кредитами	Придбання товарних запасів
Надходження по дивідендах	Сплата податків
	Сплата відсотків за отриманими кредитами
	Інші витрати
<b>Інвестиційна діяльність</b>	
Від реалізації основних засобів	Придбання основних засобів
Від реалізації цінних паперів, відсотки та дивіденди	Придбання цінних паперів
Від погашення раніше наданих довгострокових кредитів	Видача довгострокових кредитів
<b>Фінансова діяльність</b>	
Емісія акцій, облігацій та векселів до сплати	Викуп власних акцій
Цільове фінансування	Погашення облігацій та векселів
	Виплата дивідендів
	Видача короткострокових кредитів

*\*Джерело: розроблено авторами*

Іншими «контрольними точками» корпоративного фінансового аудиту повинні бути заходи щодо ліквідації дефіциту грошових коштів та ситуації з надлишком грошових коштів в окремий момент часу, що утворюються у зв'язку з тим, що величина позитивного грошового потоку перевершує потреби компанії у грошових виплатах (табл. 5.16).

Таблиця 5.16

**Основні заходи щодо ліквідації дефіциту  
грошових коштів підприємства\***

Заходи	Напрями діяльності	
Короткострокові	Збільшення надходжень грошових коштів	Зменшення відтоку грошових коштів
	Продаж чи здача в оренду необоротних активів	Скорочення всіх видів затрат
	Раціоналізація асортименту продукції/послуг	Відстрочка платежів по зобов'язаннях
	Реструктуризація дебіторської заборгованості	Використання знижок, які надаються постачальниками
	Використання механізму часткової чи повної попередньої оплати за продукцію/послуги	Перегляд інвестиційних програм
	Використання зовнішніх джерел короткострокового фінансування	Податкове планування
	Розробка системи знижок для покупців	Х
Довгострокові	Додаткова емісія акцій чи облігацій	Підписання довгострокових контрактів із постачальниками, які надають знижки, відстрочку платежів та інші пільги
	Пошук стратегічних партнерів та інвесторів	Податкове планування
	Реструктуризація компанії	

\*Джерело: розроблено авторами

Таким чином, виникає наступна «контрольна точка» – фінансування інвестиційної діяльності. Необхідність інвестування обумовлена тим, що при надлишку [16] грошових коштів компанія зазнає збитків або упущену вигоду від недовикористання потенційного прибуткового розміщення вільних коштів, або їх знецінення внаслідок інфляції. Фінансове забезпечення інвестиційного процесу – це по суті участь фінансів у відтворенні основного капіталу. Визначення джерел формування інвестиційних ресурсів є одним з найважливіших завдань успішного функціонування бізнесу. За чинним законодавством інвестиційна діяльність на території України може фінансуватися за рахунок:

- власних фінансових ресурсів і внутрішньогосподарських резервів інвестора;
- позикових фінансових коштів (банківські та бюджетні кредити, облігаційні позики та інші засоби);
- залучених фінансових коштів (коштів, одержуваних від продажу акцій, пайових та інших внесків членів трудових колективів, громадян та юридичних осіб);
- коштів державного бюджету, що надаються на безповоротній і поворотній основі;
- коштів позабюджетних фондів;
- коштів іноземних інвесторів.

Іншими «контрольними точками» повинні бути джерела фінансування: власні і позикові джерела фінансування; державні фінансові ресурси, а також кошти юридичних і фізичних осіб (у тому числі нерезидентів); по відношенню до об'єкта джерела фінансування поділяються на внутрішні і зовнішні (залучені та запозичені); короткострокові (до року) та довгострокові.

При всьому різноманітті джерел фінансування основними методами інвестування є самофінансування, кредитний, бюджетний, а також комбінований методи. У будь-якому випадку в процесі вибору джерел формування інвестиційних ресурсів корпорації їх вартість повинна порівнюватися не

тільки між собою, але і з прогнозованим рівнем інвестиційного доходу. Класичною формою самофінансування інвестицій є власні кошти. Власний капітал характеризує загальну вартість засобів корпорації, що належать їй на праві власності. Внутрішні джерела власних коштів формуються в процесі господарської діяльності та відіграють значну роль у житті корпорації (будь-якого господарюючого суб'єкта), оскільки визначають її здатність до самофінансування.

Статутний капітал є початковим джерелом фінансування будь-якого підприємства, що утворюється з внесків засновників (власників). Конкретні способи формування статутного капіталу залежать від організаційно-правової форми ведення бізнесу. При створенні підприємства вкладками в його статутний капітал можуть бути:

- грошові кошти в національній та іноземній валюті (за валютним курсом на момент внеску);
- різні види майна (будівлі, споруди, обладнання та інше майно, що належить до основних засобів);
- нематеріальні активи – виключні права на винахід, промисловий зразок, корисну модель, комп'ютерні програми, бази даних, товарний знак, ділова репутація та ін.

Величина статутного капіталу повинна бути визначена в статуті й інших установчих документах компанії, зареєстрованих в органах виконавчої влади. Вона може бути змінена тільки після відповідних змін в установчих документах. Але в процесі господарської діяльності компанії можуть відбуватися поточні зміни фінансового стану, які не потребують перереєстрації статутного капіталу. У таких випадках вводиться поняття додаткового капіталу. Додатковий капітал включає вартість майна, внесеного засновниками понад зареєстрованої величини статутного капіталу; суми, що утворюються в результаті змін вартості майна при його переоцінці; інші надходження у власний капітал підприємства. За своїм фінансовим походженням додатковий капітал має такі джерела формування:

- емісійний дохід;

- суми дооцінки необоротних активів;
- курсові різниці, пов'язані з формуванням статутного капіталу;
- безоплатно отримане майно;
- кошти асигнувань з бюджету, використані на фінансування довгострокових вкладень;
- інші надходження.

Іншою складовою власних коштів корпорації є резервний капітал, який формується за рахунок чистого прибутку і утворюється відповідно до законодавства та установчих документів. Основні внутрішні джерела фінансування корпорації (будь-якого комерційного підприємства) – чистий прибуток та амортизаційні відрахування.

У сучасних умовах компанії самостійно розподіляють прибуток, що залишається в їх розпорядженні. Рациональне використання прибутку припускає врахування таких факторів, як плани подальшого розвитку компанії, а також дотримання інтересів власників, інвесторів і працівників. У будь-якому випадку, чим більше прибутку спрямовується на розширення господарської діяльності, тим менша потреба в додатковому фінансуванні. Величина нерозподіленого прибутку залежить від рентабельності господарських операцій, а також від прийнятої в компанії політики щодо виплат власникам.

Іншим важливим джерелом самофінансування корпорацій є амортизаційні відрахування. Вони відносяться на витрати компанії, відображаючи знос основних і нематеріальних активів, і надходять у складі грошових коштів за реалізовані продукти та послуги. Перевага амортизаційних відрахувань як джерела полягає в тому, що вони існують при будь-якому фінансовому становищі компанії та завжди залишаються в її розпорядженні.

Крім того, акціонерні товариства можуть залучати власні кошти шляхом збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків акціонерів або випуску нових акцій. Вони можуть здійснювати додаткове розміщення акцій по відкритій або закритій підписці (серед обмеженого кола інвесторів).

Первинне розміщення акцій по відкритій підписці (ІРО) становить собою процедуру їх реалізації на організованому ринку з метою залучення капіталу від широкого кола інвесторів. Це – розміщення додаткової емісії акцій відкритого акціонерного товариства шляхом відкритої підписки на фондових біржах, за умови, що до моменту розміщення акції не оберталися на ринку. На думку експертів, найближчим часом ІРО може стати одним з найбільш ефективних способів залучення фінансових ресурсів і збільшення капіталізації вітчизняних компаній. Фінансування за рахунок емісії звичайних акцій має такі переваги:

- це джерело не припускає обов'язкових виплат, рішення про дивіденди ухвалюється радою директорів і затверджується загальними зборами акціонерів;
- акції не мають фіксованої дати погашення, це постійний капітал, який не підлягає «поверненню» або погашенню;
- проведення ІРО істотно підвищує статус підприємства як позичальника (підвищується кредитний рейтинг);
- підвищується капіталізація підприємства, формується ринкова оцінка його вартості, забезпечуються більш сприятливі умови для залучення стратегічних інвесторів;
- емісія акцій створює позитивний імідж компанії в діловому суспільстві, в тому числі в міжнародному.

До загальних недоліків фінансування шляхом емісії звичайних акцій та «контрольних точок», які вимагають додаткової уваги аудитора, належать:

- надання права участі в прибутках та управлінні фірмою більшому числу власників;
- більш висока вартість залученого капіталу порівняно з іншими джерелами;
- складність організації і проведення емісії, значні витрати на її підготовку;
- додаткова емісія може розглядатися інвесторами як негативний сигнал і призводити до падіння цін у короткостроковій перспективі.

Слід також зазначити, що прояв названих недоліків в Україні має свою специфіку. Широкому розповсюдженню практики проведення IPO українськими акціонерними товариствами перешкоджають як зовнішні фактори (нерозвиненість фондового ринку, особливості правового регулювання і т.д.), так і внутрішні обмеження (неготовність більшості компаній до IPO, насторожене ставлення власників до можливих витрат «прозорості», побоювання втрати контролю і т.п.). Крім того, низька ємність вітчизняного фондового ринку не дозволяє залучити значні обсяги коштів.

У загальному випадку позикове фінансування, незалежно від форми залучення, має такі переваги:

- фіксована вартість і терміни, що забезпечують визначеність при плануванні грошових потоків;
- розмір плати за використання не залежить від доходів бізнесу, що дозволяє зберігати надлишок доходів у разі їх зростання в розпорядженні власників;
- можливість підвищити рентабельність власного капіталу за рахунок фінансового важеля;
- не передбачається втручання і отримання прав на управління та ін.

До загальних недоліків позикового фінансування належать:

- обов'язковість обіцяних виплат і погашення основної суми боргу незалежно від результатів господарської діяльності;
- збільшення фінансового ризику;
- наявність обмежуючих умов, які можуть впливати на господарську політику фірми (наприклад, обмеження на виплату дивідендів і т.д.);
- можливі вимоги до забезпечення;
- обмеження щодо строків використання та обсягів залучення.

Основними формами позикового фінансування корпорацій є: банківський кредит і випуск облігацій. Кредит – це класична і найбільш відома форма позикового фінансування.



#### ***IV. Визначення «критичних» точок контролю зі значним рівнем ризику можливих помилок та перекручувань.***

Принциповими аспектами інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту є так звані «критичні точки контролю» зі значним рівнем ризику можливих помилок та перекручувань у процесі здійснення фінансового аудиту. До останніх належать причини корпоративних конфліктів, які виникають через відсутність балансу інтересів між суб'єктами цих стосунків.

Виділяють дві базові моделі корпорації [105, 107]: по-перше, це – корпорація з розпиляною власністю, або з широким володінням акціями – модель W (widely-held corporation model); по-друге, корпорація з концентрованою власністю, або з домінуючими власниками – модель B (blockholder model).

Фундаментальна розбіжність між моделями W і B прямо виникає з неоднакового рівня концентрації власності та визначає основний тип конфліктів (табл. 5.17).

У першому випадку – це конфлікт між акціонерами та найманими менеджерами, в другому – між домінуючими власниками та рештою акціонерів. Основні ризики, пов'язані з некомпетентністю: у рамках моделі W – професійних менеджерів, моделі B – найбільших акціонерів. Як наслідок, існує ймовірність експропріації багатства інвесторів: у першій моделі – з боку найманих менеджерів, у другій – з боку домінуючих власників.

Сучасні українські корпорації неоднорідні за своєю сутністю і методами формування. Разом із корпораціями, сформованими на ринкових засадах, функціонує значна кількість акціонерних підприємств, які створені в процесі пострадянської трансформації та мають недієздатну структуру, що обумовлює внутрішні корпоративні конфлікти та слабкий захист прав акціонерів.

*Таблиця 5.17*

### Характеристика основних корпоративних конфліктів\*

Тип конфлікту	Основа конфлікту	Передумови виникнення	Наслідки
«Принципал-агент» – дії менеджменту корпорації, які пов'язані з порушенням прав власників	Власні цілі менеджерів, які йдуть врозріз із інтересами акціонерів	Модель W	У міноритаріїв відсутня реальна можливість здійснювати корпоративний контроль за діяльністю Ради директорів і головного керівника
Між мажоритарними та міноритарними акціонерами	Крупні акціонери, переслідуючи власні цілі, можуть диктувати умови при здійсненні операцій, що суперечать інтересам акціонерного товариства і дрібних власників	Модель B	Прибуток отримують не всі акціонери, а лише домінуючі власники (через виведення активів товариства, проведення додаткових емісій у цілях розмивання частки дрібних акціонерів, а також за допомогою трансферних цін)

*\*Джерело: розроблено авторами*

Виходячи із сутності і наслідків корпоративних конфліктів, найважливішими об'єктами фінансового корпоративного контролю у частині фінансового аудиту є:

- облік прав власності: чітке визначення частки кожного учасника у статутному капіталі та оформлення її відповідними фінансовими інструментами;
- дотримання вимог щодо відчуження та погашення корпоративних прав;
- фінансові важелі впливу акціонерів-власників на діяльність менеджерів. Наслідками слабкого контролю є прийняття некомпетентних, а іноді й корисливих рішень менеджерами. Натомість занадто суворий контроль призводить до надмірної обережності в поточній діяльності корпорації, особливо сто-

совно прийняття інвестиційних рішень та здійснення ризикованих проектів [61]. Складність взаємовідносин між акціонерами та найманими вищими керівниками є причиною створення й використання відповідно довершених форм погодження інтересів цих груп учасників корпоративних відносин [109]. До основних форм довгострокового стимулювання вищого керівництва корпорації належать такі: надання опціонів на купівлю акцій з фіксованою вартістю;

- розподіл частки прибутків від зростання курсової вартості акцій; надання акцій-«фантомів» та інших сурогатних форм винагородження; впровадження програм колективного преміювання, довгострокового преміювання та відкладених виплат; надання додаткового соціального та пенсійного забезпечення; впровадження програм додаткових виплат при достроковому розірванні контракту;

- достовірність фінансової звітності, яка має відображати в усіх суттєвих аспектах реальне фінансове становище корпорації, показники фінансової звітності повинні бути взаємопов'язаними, не суперечити один одному, розкривати суттєві аспекти облікової політики. Фінансова звітність має відображати реальне існування активів і пасивів, надавати можливість оцінити безперервність функціонування підприємства;

- фінансові результати діяльності корпорації. Оскільки чистий прибуток є основним джерелом формування дивідендного фонду, то завданням корпоративного фінансового аудиту є оцінка кожного етапу створення кінцевого фінансового результату: валового прибутку, прибутку від операційної, звичайної діяльності, оподаткованого прибутку тощо;

- дивідендний фонд – його величина, частка в загальній сумі чистого прибутку. Оптимальною дивідендною політикою корпорації є така, що максимізує ринкову вартість інвестицій акціонерів;

- рух грошових коштів. Фінансовий результат є різницею між доходами і витратами (метод нарахування), які, своєю чергою, пов'язані з вхідними та вихідними грошовими потоками. Грошовий потік відображає рух грошових коштів, які не

враховуються при розрахунку прибутку, а саме: амортизаційні відрахування, капітальні витрати, податки, штрафи, позикові кошти тощо;

- прогнозування розміру корпоративних прав учасників. Це забезпечує відповідність розміру статутного капіталу даним установчих документів і чинному законодавству (щодо мінімальних вимог та чистих активів), відповідність змісту установчих документів щодо формування та змін статутного капіталу вимогам законодавчих і нормативних актів, правильність формування й обґрунтованості змін величини статутного капіталу.

Іншими об'єктами фінансового корпоративного контролю у частині фінансового аудиту є такі:

- переклад частини активів компанії на непідконтрольні акціонерам фірми через створення дочірніх компаній;

- «розмивання» пакетів акцій з метою забезпечення взаємозалежності осіб контрольного пакету;

- додаткова емісія на суму понад статутний капітал, при відсутності переважних для акціонерів прав викупу цих акцій, продаж великого пакета акцій без узгодження з акціонерами;

- консолідація акцій, спрямована на нівелювання впливу на компанію дрібних акціонерів;

- відмова у виплаті дивідендів; штучне банкрутство тощо.

Фінансовий аудит має нівелювати вплив нижченаведених факторів на діяльність акціонерних товариств шляхом всебічного, багатопланового вивчення не лише внутрішнього середовища, але й різноспрямованих макроекономічних процесів:

- залежність процедур злиття і поглинань від динаміки економічних циклів;

- кризи на кредитному ринку капіталів, які можуть спричинити проблеми з більшістю фінансових угод.

Специфічними об'єктами фінансового аудиту в державних корпораціях є організаційні форми забезпечення якісної реалізації фінансових інтересів держави, оцінювання ефективності управління державним пакетом акцій тощо [212]. Важливим

способом реалізації фінансового корпоративного контролю є фінансовий аудит, у тому числі корпоративних систем електронного документообігу [37].

### ***V. Визначення контрольованих параметрів об'єктів фінансового аудиту***

Необхідною умовою ефективності корпоративного фінансового аудиту є визначення контрольованих параметрів об'єктів фінансового аудиту. Основними контрольованими параметрами є зв'язки та бізнес-процеси, що забезпечують ефективну взаємодію структурних підрозділів та досягнення поставлених ними цілей.

Реалізація процесного підходу для цілей фінансового аудиту представлена такими взаємопов'язаними етапами:

1. Вивчення стратегії корпоративного управління. Стратегія організації є основою для реалізації заходів фінансового аудиту довгострокового і поточного характеру, спрямованих на підвищення ефективності діяльності та досягнення цілей.

2. Опис основних ризиків бізнесу та ризиків, притаманних бізнес-процесам. Цей етап дозволяє забезпечити управління ризиками.

3. Виділення, класифікація та опис бізнес-процесів організації. Всі бізнес-процеси повинні отримати належний опис, що містить інформацію про власника, технології, показники, ресурси процесу та ін.

4. Аналіз діючої системи обліку (фінансового, управлінського та ін.) з точки зору відповідності завдань управління бізнес-процесами. Управління бізнес-процесами можливо, якщо облікова система забезпечує власника процесу і керуючу систему інформацією для обґрунтування управлінських рішень, а аудит – належними доказами для формування висновків. Оскільки бізнес-процеси не є об'єктами бухгалтерського обліку, то за результатами аудиту можуть бути надані рекомендації з розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління та аудиту бізнес-процесів.

Обліково-аналітичне забезпечення фінансового аудиту має будуватися на принципах і вимогах стандартів обліку та

підготовки фінансової звітності. Стандарти бухгалтерського обліку та підготовки звітності, а також аудиторські стандарти прямо не регламентують фінансовий аудит, але значною мірою обумовлюють вимоги внутрішніх стандартів аудиту.

Суттєвість в умовах фінансового аудиту є параметром достовірності інформації, використовуваної внутрішніми користувачами з метою прийняття управлінських рішень. Оцінка суттєвості проводиться відповідно до вимог зовнішніх стандартів. Відмітною особливістю даної категорії у фінансовому аудиті є необхідність встановлення кількісних меж рівня суттєвості для конкретних завдань. Ризик фінансового аудиту характеризує наслідки прийняття управлінських рішень, заснованих на результатах такого аудиту.

Аналіз бізнес-ризиків і ризику суттєвого викривлення інформації може бути предметом окремого аудиторського завдання або виконуватися в цілях оптимізації аудиторських процедур за виявленими ризиками. Методичні особливості фінансового аудиту проявляються у спрямованості контрольних процедур при отриманні аудиторських доказів. Оцінка достовірності інформації, використовуваної для прийняття рішень, є частиною аудиторського завдання, а якість доказів встановлюється як відповідність передумовам підготовки звітності (табл. 5.18).

*Таблиця 5.18*

### **Контрольовані параметри за бізнес-процесами\***

Передумови	Зміст параметру
Наявність	Наявність за станом на конкретну дату активу, який закріплений за бізнес-процесом та його власником
Права та обов'язки	Приналежність бізнес-процесу за станом на конкретну дату активу. Відповідність прав власника процесу його обов'язкам та повноваженням, необхідним для управління бізнес-процесом. Відсутність зон безвідповідальності та перетину повноважень

**Розділ 5. Інформаційні ресурси реалізації аналітичних процедур  
фінансового аудиту**

*Закінчення табл. 5.18*

Передумови	Зміст параметру
Виникнення	Відношення до бізнес-процесу господарських операцій чи подій, які мали місце в межах відповідного періоду та відображені в обліку
Повнота	Відсутність невідображених в управлінській звітності господарських операцій чи подій або нерозкритих показників про стан бізнес-процесу
Належна оцінка	Відображення в управлінській звітності показників діяльності бізнес-процесу в оцінці, встановленою регламентуючими документами
Точний вимір	Точність відображення операцій чи подій, які відносяться до певного бізнес-процесу на відповідному проміжку часу
Надання та розкриття	Роз'яснення, класифікація та опис параметрів бізнес-процесу відповідно до правил, які встановлені регламентуючими документами

*\*Джерело: розроблено авторами*

Фінансовий аудит, на нашу думку, повинен базуватися на концепції аудит-консалтингу, що передбачає виконання завдань не лише з контролю, але і з наданням консультаційної допомоги менеджерам бізнесу, що дозволило виділити групу додаткових послуг.

Таким чином, задоволення умов інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту дозволить забезпечити належний рівень аудиторської перевірки при здійсненні таких контрольних процедур:

1. Оцінка суттєвості та аудиторського ризику. Завдання – встановити рівень суттєвості помилки (перекручувань) та перелік якісних викривлень у відношенні об'єкта фінансового аудиту; оцінити ризик висловлення аудитором неправильної думки при використанні вибіркового методу контролю. Напрямок контрольних процедур: визначення рівня суттєвості помилки по відношенню до досліджуваних показників бізнес-процесу до початку перевірки; обґрунтування та документальне відображення необхідності коригування суттєвості в ході

перевірки; оцінка аудиторського ризику залежно від результатів тестування системи внутрішнього контролю та виявлених ризиків суттєвого викривлення інформації, ризиків, властивих бізнес-процесу.

2. Перевірка повноти та адекватності опису регламентів бізнес-процесів організації в документах. Завдання – досягти розуміння бізнес-процесів організації в обсязі, достатньому для планування та виконання аудиторських процедур, оцінки ризиків, властивих бізнес-процесам. Напрямок контрольних процедур: перевірка наявності документів; аналіз повноти і якості опису процесів і його елементів; аналіз пропозицій і визначення необхідності внесення змін у регламенти.

3. Аналіз показників, що характеризують бізнес-процеси. Завдання – отримати знання про ефективність функціонування бізнес-процесів; виявити слабкі і сильні сторони. Напрямок контрольних процедур: аналіз виконання планових показників; аналіз динаміки показників та оцінка їх впливу на діяльність організації в цілому; оцінка достатності ресурсів та ефективності їх використання; прогноз показників з урахуванням завдань розвитку організації; обґрунтування необхідності розвитку або скорочення діяльності процесу; аналіз претензій споживачів процесу.

4. Аналіз ризиків бізнес-процесів та ефективність управління ними. Завдання – отримати достатні знання про ефективність процедур управління ризиками; виявити можливий вплив ризиків на спотворення звітності. Напрямок контрольних процедур: опис ризиків та/або аналіз повноти опису ризиків; виявлення факторів і обставин можливого прояву ризику; аналіз методів управління ризиками бізнес-процесів на рівні власника процесу та організації в цілому; аналіз ефективності вжитих заходів з управління ризиками; оцінка наслідків впливу ризику (позитивних і негативних) на діяльність організації; моніторинг ризиків та оцінка його ефективності; оцінка можливого впливу ризиків на спотворення інформації про бізнес-процес.



5. Оцінка ефективності контрольного середовища бізнес-процесів. Завдання – встановити відповідність контрольного середовища задачам ефективного управління.

6. Аналіз системи обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесом. Завдання – проаналізувати існуючу систему інформаційного забезпечення управління, визначити відповідність обліку цілям і завданням управління бізнес-процесами. Напрямок контрольних процедур: визначення складу інформації та оцінка її відповідності задачам управління; оцінка відповідності використовуваних методів і способів бухгалтерського обліку вимогам законодавства; оцінка методів і процедур збору та передачі інформації; виявлення необхідності змін та оновлення бази даних; оцінка ефективності використання технічних і програмних засобів збору та обробки інформації.

7. Ефективність контрольних процедур бізнес-процесу. Завдання – встановити, що існуючі засоби контролю бізнес-процесу ефективно запобігають, виявляють і усувають відхилення в його функціонуванні. Напрямок контрольних процедур: перевірка дотримання регламентів та виконання розпоряджень; перевірка наявності і збереження ресурсів; перевірка дотримання обмежень несанкціонованого доступу до ресурсів та інформації; санкціонування дій до їх здійснення; перевірка підзвітності виконавців.

8. Формування висновків та рекомендацій за результатами аудиторського завдання. Завдання – сформулювати висновки та рекомендації, що відповідають цілям і задачам аудиторського завдання. Напрямок контрольних процедур: узагальнення результатів виконання завдання; аналіз виявлених порушень і оцінка суттєвості їх впливу; підготовка інформації та попереднє обговорення висновків з посадовими особами; оцінка повноти та якості виконання завдання і необхідності додаткових процедур; формулювання висновків і рекомендацій; підготовка звіту з виконання завдання.

## **5.4. Реалізація аналітичних процедур в інформаційній системі фінансового аудиту економічних резервів**

Сучасний фінансовий аудит потребує нової парадигми бачення діяльності компаній на основі економічного прибутку як критерію та показника оцінки її діяльності. Необхідно по-новому підходити до аналізу капіталу та прибутку для цілей стратегічної аналітики та цілей фінансового аудиту. Це, своєю чергою, обумовлює врахування вимог сучасного середовища при побудові інформаційно-аналітичної системи корпоративного фінансового аудиту ефективності щодо економічних резервів. Однак важливо, що така зміна парадигми найбільше потрібна некорпоративним за своїм організаційно-правовим устроєм українським компаніям, аналітикам та аудиторам, які зараз мають формальні підстави посилаючись на явні недоліки в механізмах ринку капіталу та виникаючі у зв'язку з цим обмеженнями при урахуванні ризиків та розрахунку економічного прибутку. Український бізнес, а разом з ним і менеджмент, і фінансові аналітики, і аудитори виростили на спадщині адміністративної економіки та відповідного управлінського мислення та в середньому знаходяться істотно далі від традицій оцінки бар'єрної межі прибутковості та економічних резервів діяльності, внеску у створення вартості компанії. Але швидкість розвитку українського бізнесу в умовах зростаючої конкуренції, досягнення успіху від участі у процесах глобалізації неминуче залежать від оптимальних рішень на корпоративному рівні, що забезпечують стратегічну ефективність.

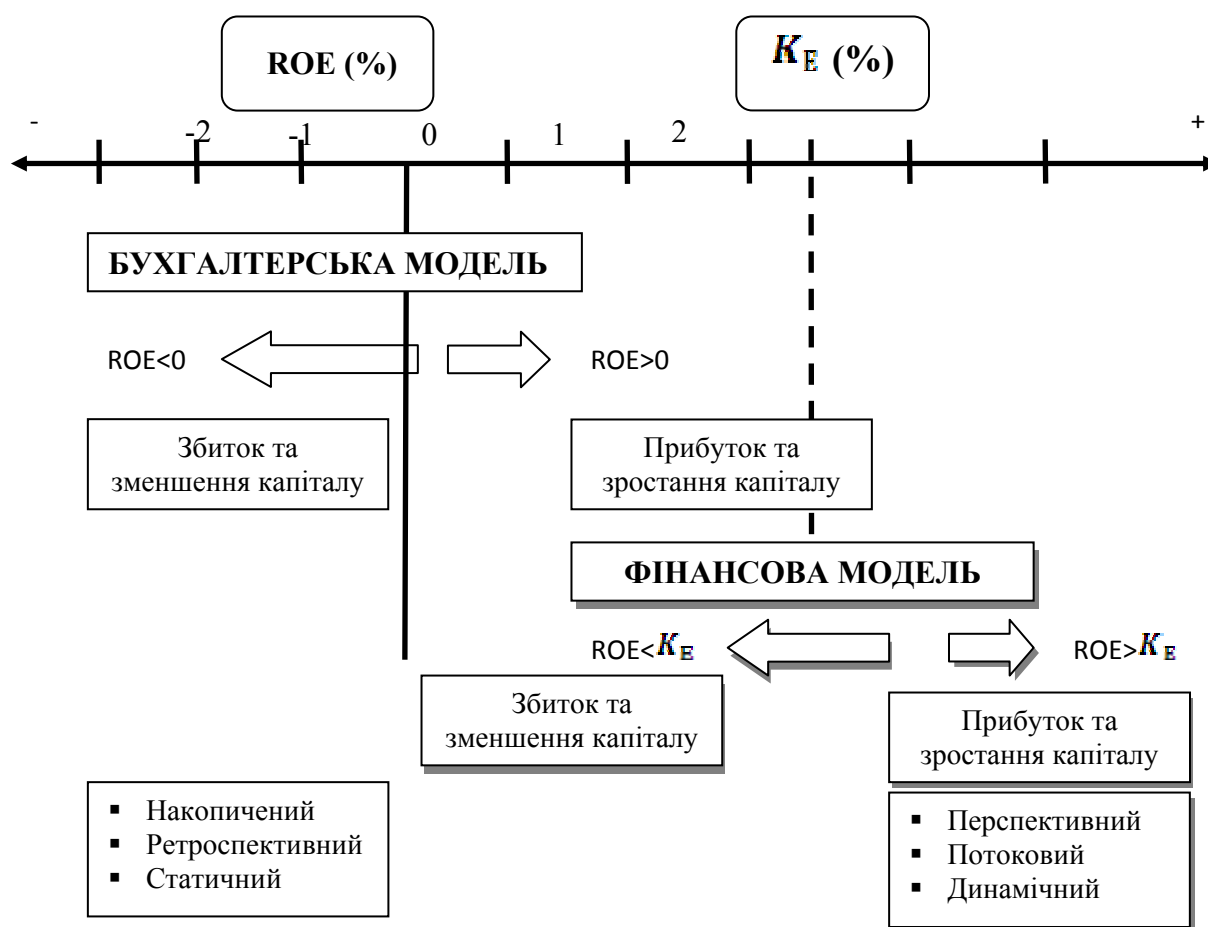
У процесі розвитку інформаційно-аналітичних систем у світовій практиці склалися нові підходи, що дозволяють зробити висновок про формування іншої парадигми бачення діяльності компанії та відповідних розмежувань – інформаційно-аналітичні моделі компанії. Перша модель може бути з деякою часткою умовності названа бухгалтерською. Така

модель побудована на традиційному для бухгалтерського обліку трактуванні капіталу компанії та результату його використання. Модель не зводиться до бухгалтерського обліку як такого. У моделі виражено систему принципів, які дозволяють сформулювати певні межі та стиль аналізу для всієї управлінської команди. На відміну від неї, друга модель – фінансова. Вона вибудовується відповідно до принципів корпоративних фінансів [74, 75, 76].

Фінансова модель компанії передбачає використання економічного прибутку для обґрунтування рішень та аналізу результатів діяльності (рис. 5.7). Поняття економічного прибутку сформульовано в мікроекономіці з метою введення важливого аспекту – оцінки альтернативних витрат (втраченого доходу) як бази економічного аналізу в ринковому середовищі або середовищі, що передбачає вибір з обмеженого масиву ресурсів. Надалі економічний прибуток як фундаментальна економічна категорія була перенесена з мікроекономіки в корпоративні фінанси – спершу в теорії про фінансові рішення компанії в ринковому середовищі, далі – у фінансову модель аналізу компанії. У цій моделі економічний прибуток виконує роль критерію оцінки результату діяльності, з якого, своєю чергою, вибудовується система фінансових моделей та показників. Економічний прибуток як критерій вимагає достатності створюваних бухгалтерських прибутків для забезпечення нормального рівня прибутковості або так званої бар'єрної прибутковості (*hurdle rate*) капіталу власника компанії.

Як формалізований показник така норма припускає технологію оцінки альтернативних витрат або втраченого нормального доходу. Перш за все, критерій «нормальності» відноситься до сфери аналізу та оцінювання ризику. Відповідно постає питання про здійснення аналізу вимог інвесторів – оцінки вартості капіталу, внесеного власниками та визначення потенційних ставок прибутковості. З позиції інвестора – власника компанії, «нормальна» ставка показує прибутковість, яку він може отримати в альтернативних варіантах інвестицій з аналогічним рівнем ризику, а пошук

таких ставок припускає вивчення даних ринку капіталу. Коли фактична прибутковість вкладень в дану компанію виявиться нижче встановленого рівня, зникає стимул і мотив продовжувати інвестувати в таку компанію капітал. З позиції менеджера, «нормальна» ставка – це витрати на залучення капіталу (*cost of equity*) або мінімальна прибутковість інвестицій, яку повинна забезпечувати команда менеджерів саме в цій компанії.



*Рис. 5.7. Суттєві відмінності бухгалтерської та фінансової моделей [77]*

Приріст капіталу за критеріями бухгалтерської моделі не збігається із визнанням результату у формі економічного прибутку в фінансовій моделі, оскільки через змістові відмінності критеріїв фактичний результат у бухгалтерській моделі

на рис. 5.7 формалізований через коефіцієнт рентабельності власного капіталу (*return on equity*). Результат у фінансовій моделі – економічний прибуток – через порівняння рентабельності власного капіталу і витрат на власний капітал ( $K_E$ ). Прибуток і зростання капіталу виникають, якщо  $ROE > K_E$ , тобто за умови покриття необхідної за ризик прибутковості. Цей принцип покриття відображений в англomовному терміні – *residual income* ( $R_I$ ), що дослівно означає «залишковий прибуток».

Бухгалтерська модель передбачає застосування показників прибутку не лише для оперативного управління, але й для вироблення стратегії, кількісної характеристики цілі розвитку компанії та її підрозділів. Але ці показники сумнівні з точки зору їх придатності для повноцінного дослідження та застосування в інформаційно-аналітичній системі корпоративного фінансового аудиту ефективності щодо економічних резервів та для оцінки стратегічної ефективності компанії. Постановка мети і завдань управління в параметрах, вирваних з контексту ризику і вимог інвесторів до прибутковості, не може задовольняти насамперед самого власника компанії. Рішення менеджера мають бути пов'язані з показниками ризику компанії. Відповідно управління належними та підконтрольними активами менеджменту компанії повинно здійснюватися невідривно від шкали ризиків і необхідної з точки зору цих ризиків «драбини доходів». Тому у фінансовій моделі аналізу компанії прийнято кількісно виражати мету її розвитку у вигляді збільшення вартості компанії, в якій підсумовані потоки вільних грошових коштів (*free cash flows*) і вимоги до рівня прибутковості.

Зазначимо, що в концепції економічного прибутку як критерію і показника оцінювання діяльності компанії втілені ідеї, дуже близькі до тих, що містяться в роботах теоретиків бухгалтерського обліку, зокрема таких як Е. Едвардс, П. Белл, Р. Ентоні. У роботах Р. Ентоні середини 70-х років і початку 80-х минулого століття наголошується на необхідності

впровадження в бухгалтерський облік витрат на капітал, розрахунку їх величини для власників компанії на основі альтернативної ставки банківського відсотка і ведення спеціального рахунку витрат на капітал, залученого від власників компанії [249]. Е. Едвардс та П. Белл одними з перших визначили необхідність аналізу операцій компанії з точки зору оцінки їх результату на ринку капіталу [250]. Згодом ними були розроблені теоретичні моделі оцінки вартості компанії методом капіталізації економічного прибутку. Практичне впровадження економічного прибутку до показників для обґрунтування управлінських рішень йде корінням в інновації знаменитого А. Слоана, втілені ним у General Motors на початку минулого століття.

Зміна парадигми оцінки успіху компанії, яку вводить фінансова модель, зміщує акцент на аналізі ризику не лише в плані оцінювання ставки необхідної прибутковості ( $K_E$ ), але й стійкості до факторів ділового та фінансового ризиків. Адже аналіз економічного прибутку припускає перспективну (на противагу ретроспективній) оцінку операцій та бізнес-процесів компанії. По суті, порушується проблема стійкості бізнесу (*sustainable business performance*), гострота якої посилюється тенденціями переходу до нових бізнес-моделей, властивих ХХІ століттю, побудованими на конкуренції за інтелектуальні ресурси, залежної стратегічної ефективності від їх якості, накопичення та утримання в компанії. Посилення залежності від ступеня «керованості» інтелектуального капіталу одночасно ставить і проблему ролі так званих зацікавлених осіб (*stakeholders*), або «нефінансових стейкхолдерів» компанії, в досягненні стійкості бізнесу. Ці складні зміни вимагають зміщення акцентів в інформаційно-аналітичній моделі фінансового аудиту ефективності щодо економічних резервів на динамічні аспекти в протилежність статичним.

Розглянемо систему моделей економічного прибутку для вимірювання результатів виконання стратегії та економічних резервів для цілей фінансового аудиту.

**Модель економічної доданої вартості: EVA**

Модель економічної доданої вартості (economic value added, EVA) була розроблена в 1982 р. американськими аналітиками-консультантами Джоел Стерном і Беннетом Стюартом. Вони вперше описали принципи та особливості цієї моделі [251; 264], які були розвинуті їх послідовниками [252]. За минулі 20 років саме ця модель перетворилася на найбільш популярну в аналізі компанії на основі економічного прибутку, що отримало визнання в появі терміну «революція, створена EVA» [60]. Розглянемо відмінні характеристики моделі порівняно з базовим варіантом економічного прибутку – залишковим прибутком (*RI*). Економічна додана вартість (*EVA*) відрізняється насамперед введенням специфічного підходу до аналізу капіталу шляхом оцінки так званих еквівалентів власного капіталу (*equity equivalents, EE*) та включення їх у розрахунки економічного прибутку. Поява цих елементів обумовлена суттєвими недоліками фінансової звітності як бази інформації про капітал і прибуток для проведення стратегічного аналізу відповідно до принципів фінансової моделі компанії. Введення цього компоненту в модель пропонується шляхом спеціальних поправок до даних фінансової звітності, необхідних для більш повного відображення ресурсів, з якими компанія, по-перше, забезпечує конкурентні переваги і, по-друге, створює стійкі потоки грошових коштів. З урахуванням еквівалентів власного капіталу, економічна додана вартість (*EVA*) розраховується на основі спреду прибутковості та інвестованого капіталу:

$$EVA = \left( \frac{NOPAT_{EE}}{CE_{EE}} - WACC \right) CE_{EE} = (ROCE_{EE} \cdot WACC) CE_{EE}, \quad (1)$$

де  $NOPAT_{EE}$  – прибуток від основної діяльності після вирахування податку на прибуток, розрахований з урахуванням еквівалентів власного капіталу, грн;

$CE_{EE}$  – інвестований капітал, розрахований з урахуванням «еквівалентів власного капіталу», грн;

$ROCE_{EE}$  – прибутковість інвестованого капіталу, розрахована з урахуванням еквівалентів власного капіталу, коеф.

Для визначення ключових змінних моделі використовуються два методи: метод фінансування і метод операцій. Основний принцип методу фінансування – визначити величину інвестованого капіталу та прибутку, відштовхнувшись від способу фінансування компанії, отже, необхідно враховувати поправки до позикового капіталу та еквіваленти власного капіталу, включаючи стратегічні ресурси і резерви, пов'язані з обліковою політикою компанії (рис. 5.8). Щоб встановити величину позикового капіталу як елементу інвестованого капіталу, необхідно виключити спонтанні, некомерційні зобов'язання, які не розглядаються як елемент позикового капіталу. Окремо слід проаналізувати «невидимі компоненти» позикового капіталу, наприклад, врахувати характер орендних договорів, капіталізувати оперативну оренду, що залишилася за балансом, і тим самим наростити позиковий капітал в частині довгострокових зобов'язань.

Як показано на рис. 5.8, додатково до даних балансового звіту на фіксовану дату аналізу, необхідно оцінити еквіваленти капіталу власників, і оскільки вони, як було показано вище, розглядаються як природні компоненти капіталу власників компанії, їх необхідно додати до традиційних балансових показників власного капіталу. Інвестований капітал масштабніше відображає стратегічні ресурси/резерви компанії. Тому його в даній моделі називають економічною обліковою вартістю (*economic book value*) інвестованого капіталу, і саме цей перерахований показник інвестованого капіталу ( $CE_{EE}$ ) використовують у розрахунках доданої вартості.



**Розділ 5. Інформаційні ресурси реалізації аналітичних процедур  
фінансового аудиту**

<p>Чистий прибуток</p> <p>ПЛЮС: зміна еквівалентів власного капіталу</p> <p>= Відкоригований прибуток власників звичайних акцій</p>	<p>Короткострокові зобов'язання за мінусом без % Довгострокові зобов'язання</p> <p>ПЛЮС: еквіваленти власного капіталу (капіталізована оренда)</p> <p>= Скоригований власний капітал</p>
<p>Плюс: Дивіденди на привілейовані акції Витрати на сплату відсотків Короткострокові відсотки</p> <p>Мінус: Економія на податку на прибуток</p>	<p>Власний капітал за балансовою вартістю</p> <p>ПЛЮС: еквіваленти власного капіталу</p> <p>= Скоригований власний капітал</p>
<p><b>= ЧИСТИЙ ПРИБУТОК ВІД ОПЕРАЦІЙ NOPAT</b></p>	<p><b>= ІНВЕСТОВАНИЙ КАПІТАЛ CE</b></p>

*Рис. 5.8. Метод фінансування [77]*

Капіталу, розрахованому методом фінансування, повинна відповідати певна логіка розрахунку прибутку від основної діяльності (*NOPAT*). Як показано на рис. 5.8, у методі фінансування до показника чистого прибутку додаються витрати на виплату відсотків за фактичними кредитами або випущеними облігаціями, а також витрати за потенційним відсотком, що виникає при капіталізації оперативної оренди. При капіталізації орендованих ресурсів виникає так званий потенційний відсоток, тобто умоглядні, умовні витрати на виплату відсотків по нібито отриманому, але насправді не існуючому банківському кредиту під придбання орендованих активів за рахунок позики. При цьому всі процентні витрати повертаються після оподаткування, щоб відобразити економію у відтоці грошових коштів, яка виникає у зв'язку з вирахуванням відсоткових витрат при розрахунку оподаткованого прибутку. Ці кроки враховують компоненти прибутку, створювані позиковим капіталом або прибутку, що належить кредиторам. Щоб скоригувати прибуток, що

належить власникам компанії, потрібно врахувати, що «еквіваленти власного капіталу», які включаються в інвестований капітал, означають прихований прибуток акціонерів. Тому зміни в «еквівалентах власного капіталу», які виникають за рік ( $\Delta EE$ ), необхідно додати до операційного прибутку після оподаткування ( $NOPAT$ ). Отже, формула прибутковості інвестованого капіталу ( $ROCE$ ) наповнюється новою якістю: в її чисельнику та знаменнику присутня додаткова інформація про стратегічні ресурси компанії.

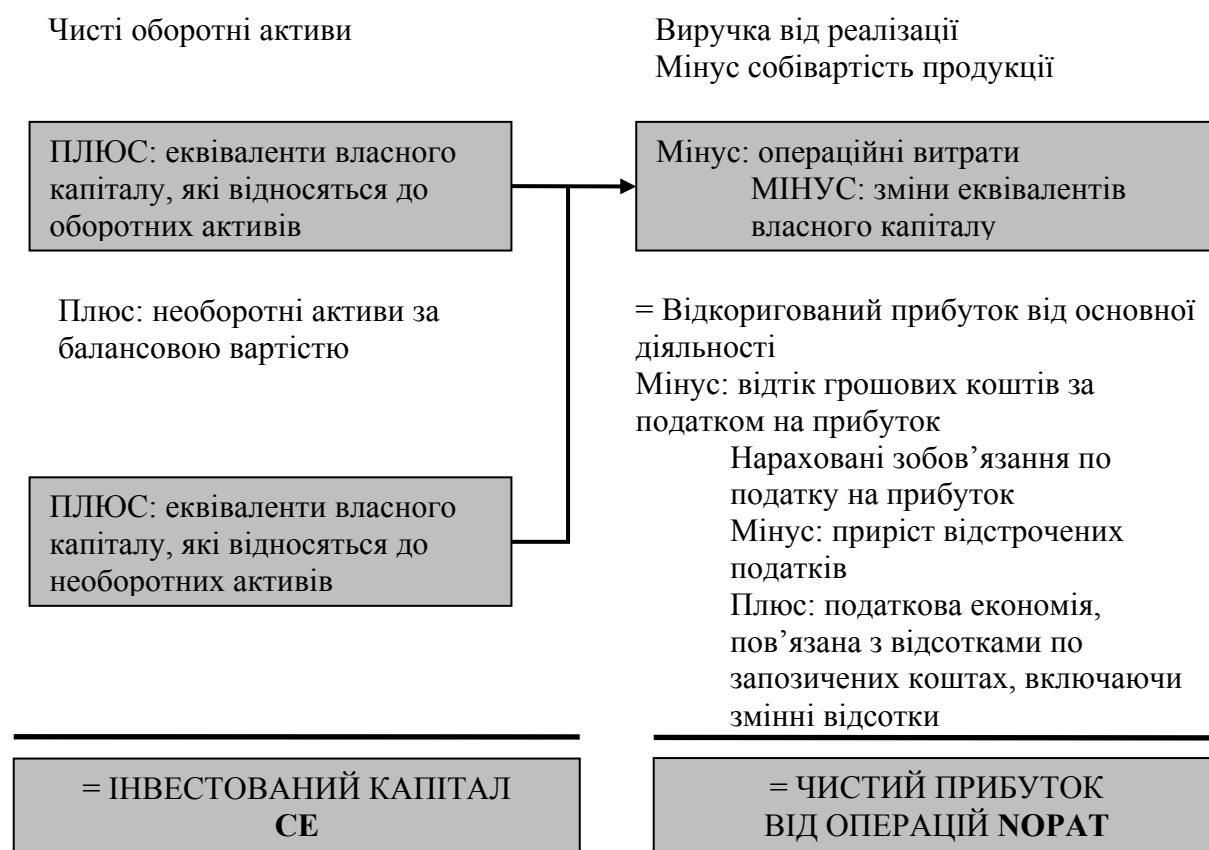
$$ROCE = \frac{NI + InterestExpense \cdot (1 - t) \pm \Delta EE}{CE_{book} + EE} = \frac{NOPAT_{EE}}{CE_{EE}}, \quad (2)$$

де  $NI$  (*net income*) – чистий прибуток, грн;  
 $Interest Expense$  – витрати на виплату відсотків, включаючи «потенційні відсотки», грн;  
 $\Delta EE$  (*equity equivalents*) – зміни суми «еквівалентів власного капіталу», грн;  
 $t$  – ставка податку на прибуток;  
 $CE_{book}$  – інвестований капітал за балансовою вартістю, грн;  
 $EE$  – еквіваленти власного капіталу, грн.

Другий шлях розрахунку прибутковості інвестованого капіталу ( $CE_{EE}$ ) з поправками – метод операцій, наведений на рис. 5.9.

Головний принцип цього методу полягає в тому, щоб розглядати капітал і результат безпосередньо щодо здійснених протягом періоду операцій, що відображаються в активі балансу. По відношенню до капіталу це означає, що потрібно розглянути його не за джерелами утворення, а з позицій використання. При такому погляді весь інвестований капітал за ступенем його участі в операціях компанії поділяється на оборотний і основний. При цьому еквіваленти власного капіталу ( $EE$ ) можуть міститися як в оборотному

капіталі, наприклад, впливаючи на величину запасів, так і в основному капіталі, наприклад, впливаючи на склад і величину нематеріальних активів або орендованих довгострокових активів.



*Рис. 5.9. Метод операцій [77]*

Поправки до прибутку операційним методом припускають, що зміни в еквівалентах власного капіталу можуть впливати на дві складові розрахунку прибутку: собівартість та податок на прибуток. Приріст еквівалентів власного капіталу ( $\Delta EE > 0$ ) буде зменшувати собівартість, оскільки він утворюється у зв'язку з капіталізацією витрат, що мають стратегічну природу, і появою додаткових активів замість визнання витрачання ресурсів. Водночас поява у складі «еквівалентів» таких компонентів, як відстрочені податки на прибуток, які диктують капіталізовані відсотки по оренді, капіталізовані витрати

стратегічного характеру вплинуть на розрахункову величину податку на прибуток, оскільки цю позицію у визначенні економічного прибутку необхідно розглядати, спираючись на принцип «податки, що стають відтоками грошових коштів».

Виявлення еквівалентів капіталу призведе до трансформації фінансових звітів компанії, тобто, до створення стратегічних управлінських звітів. Однак метод фінансування і метод операцій – це різні технології вирішення однієї і тієї самої задачі адаптації даних звітності до принципів фінансової моделі компанії. Тому їх підсумкові результати ідентичні.

Розглянутий у часі показник *EVA* може бути представлений у взаємозв'язку з поточною ринковою капіталізацією компанії. Теперішня вартість майбутніх очікуваних економічних доданих вартостей (*EVA*), з одного боку, і перерахована з урахуванням еквівалентів власного капіталу величина інвестованого капіталу (*economic book value*), з іншого боку, пояснюють величину ринкової капіталізації сукупного капіталу (*enterprise value, EV*). Зіставлення капіталізації та інвестованого капіталу дає можливість оцінити додану ринкову вартість (*market value added, MVA*):

$$MVA = EV - CE_{EE}, \quad (3)$$

$$EV = (LTL - C) + P_E \cdot N, \quad (4)$$

де *MVA* – додана ринкова вартість, грн;

*EV (enterprise value)* – капіталізація сукупного капіталу, грн;

*C<sub>EE</sub> (capital employed)* – інвестований капітал з поправками на «еквіваленти власного капіталу»;

*LTL (long term liabilities)* – довгострокові зобов'язання за балансовою оцінкою;

*P<sub>E</sub> (price)* – курс звичайної акції;

*C (cash)* – грошові кошти за балансовою оцінкою;

*N* – кількість акцій в обігу.

Позитивна величина MVA розглядається як результат сприятливої оцінки інвесторами очікуваних економічних прибутків протягом періоду прогнозування.

### ***Модель внутрішньої норми прибутковості компанії: CFROI***

Модель внутрішньої норми прибутковості компанії (cash flow return on investment, CFROI) розроблена агентством HOLT Associates і зареєстрована як торгова марка для використання у фінансовому стратегічному консалтингу. Після об'єднання окремих бізнесів двох консалтингових компаній – Holt Associates та Boston Consulting Group (BCG) вона застосовується в управлінському та стратегічному консультуванні ними спільно. Згодом Holt Associates створив альянс з інвестиційним банком Credit Suisse First Boston (CSFB) і до теперішнього часу обидва партнери використовують цю модель для аналізу результативності та економічних резервів компанії. Тому в даний час цю модель часто називають моделлю HOLT-CSFB.

CFROI розглядається не як бухгалтерська, а як фінансова ставка прибутковості інвестованого капіталу. Фінансове походження показника означає, що він виростає з головних принципів фінансової моделі компанії. По-перше, діяльність компанії оцінюється на основі потоків грошових коштів, а не показників нарахованих прибутків. По-друге, враховується інвестиційна природа потоків грошових коштів і процес дисконтування, оскільки грошові потоки не просто мають вартість у часі, але й можуть бути негайно інвестовані, і, отже, схильні до інвестиційного ризику. Отже, чим раніше компанія отримує вхідні грошові потоки, тим кращі її результати. Завдяки цим принципам CFROI істотно відрізняється від загальноприйнятих бухгалтерських показників рентабельності бізнесу і здатний виражати результати діяльності за критерієм динаміки вартості компанії.

Модель CFROI заснована на кількох ключових змінних. Перш за все, розглядаються три різних види грошових потоків:

- валовий інвестиційний потік грошових коштів (gross cash investment, GCI), або інвестований капітал відповідно до логіки моделі;

- скориговані операційні потоки грошових коштів (operating cash flow after tax, OCFAТ), що виражають результати від реалізації корпоративної стратегії, або операційні потоки грошових коштів, які спеціальним чином коригуються;

- завершальний (залишковий) потік грошових коштів (terminal cash flow, TCF), що виникає від активів, що не підлягають зносу, ліквідованих після закінчення економічного терміну життя інвестованого капіталу компанії. Оскільки такі активи навіть у кінці терміну життя досі наділені деякою вартістю, то від їх передбачуваної реалізації виникнуть додаткові потоки грошових коштів, які і складуть залишковий потік.

Четверта змінна моделі – це економічний термін життя активів ( $t$ ), заснований на оригінальному аналізі так званого періоду згладжування прибутковості капіталу (*fade period*), особливості якого будуть показані нижче.

Базове рівняння моделі CFROI (5) побудовано на визначенні прибутковості капіталу методом внутрішньої норми дохідності (*IRR*). Дана технологія застосовується в корпоративних фінансах для визначення дохідності інвестицій у фінансові активи (боргові цінні папери, включаючи корпоративні), для розрахунків прибутковості інвестиційних проектів. Ця техніка може бути використана і в пошуку дохідності всього інвестованого капіталу компанії. CFROI – це прибутковість капіталу, яка необхідна для відшкодування інвестованого в компанію капіталу.

$$GCI = \sum_{i=1}^t \frac{OCFAT_i}{(1 + CFROI)^i} + \frac{TCF}{(1 + CFROI)^t}, \quad (5)$$

- де *GCI* (*gross cash investment*) – валовий інвестиційний потік грошових коштів;  
*OCFAT* (*operating cash flow after tax*) – скоригований операційний потік грошових коштів;  
*TCF* (*terminal cash flow*) – залишковий потік грошових коштів;  
*t* – тривалість економічного терміну життя активів компанії.

Це ключовий підхід до розрахунку прибутковості капіталу в моделі HOLT Value Associates, що, відрізняє її від підходу Boston Consulting Group.

Крім того, модель спирається на стратегічний підхід до капіталу і прибутку та витікаючи з нього поправки до даних фінансової звітності з метою адаптації процедури розрахунку дохідності капіталу до вимог аналізу корпоративних стратегій. У концепції CFROI прибутковість аналізується як функція сукупного капіталу, що складається з позикового і власного капіталу, представленого в сукупних активах. Відповідно до бухгалтерського обліку амортизація, нарахована за довгостроковими активами, розглядається як величина, яка не буде реінвестована, оскільки сама компанія розглядається як діюча (*going concern*) і, отже, виключається з аналізу результату. Згідно з положеннями фінансової моделі необхідно оцінювати результати компанії через потоки грошових коштів, які, навпаки, будуть реінвестовані та повинні забезпечити прибутковість не нижче витрат на капітал, вкладений у компанію (*WACC* – на весь капітал,  $K_E$  – на власний капітал). На думку авторів моделі CFROI, грошові потоки потрібно розглядати як результати від використання всього капіталу, який був сформований у результаті відтоків грошових коштів. Тому у визначенні величини валового інвестиційного потоку грошових

коштів, як показано на рис. 5.10, сума нарахованої за роки експлуатації активів амортизації додається до залишкової вартості активів, щоб відновити суму відтоку грошових коштів, здійсненого при їх придбанні [253]. Слід зазначити оригінальне твердження, що репутація – актив компанії. Її включення у валові інвестиції веде до зниження показника CFROI і може вважатися доцільним, якщо йдеться про аналіз компанії, складовою стратегії якої є придбання інших компаній без істотного поліпшення їх діяльності. Навпаки, якщо акцент у стратегії компанії зроблений на операційних «внутрішніх» удосконаленнях, то включення репутації, що виникла в минулому від покупки інших компаній, навряд чи раціональна.



*Рис. 5.10. Потоки грошових коштів у моделі CFROI [77]*



Тому в базах даних HOLT Associates економічний прибуток у вигляді CFROI розраховується у двох різних варіантах, що дає можливість аналітикам більш акуратно порівнювати компанії в часі, в галузевому розрізі та з точки зору порівнянності їх стратегічних установок.

Як зображено на рис. 5.10, другий тип потоків грошових коштів – операційний скоригований потік грошових коштів (*OCFAT*) – повинен бути розрахований як потік, створюваний всім інвестованим капіталом: і позиковим, і власним. Тому він заснований на прибутку від основної діяльності, в яку вводяться спеціальні поправки. Перший тип поправок спрямований на виключення з розрахунку статей витрат, що мають стратегічну природу вкладень в інтелектуальний капітал, але трактованих у фінансовому обліку як звичайні витрати періоду. Цей тип поправок відповідає поправкам, які засвідчують капіталізацію стратегічних по природі витрат і включення їх як додаткових елементів в інвестований капітал (*GCI*). Третій вид грошових потоків, показаний на рис. 5.10, – залишковий потік (*TCF*). У нього включені, перш за все, кошти, які можна отримати від реалізації неамортизованих активів у кінці терміну їх економічної служби. Тому такий актив, як земля, складе левову частину залишкового потоку. Другий доданок залишкового потоку грошових коштів – кошти, що вивільняються з інвестицій в оборотний капітал.

Друга оригінальна характеристика *CFROI HOLT Value Associates* полягає в тому, що при його створенні автори концепції прагнули створити показник економічного прибутку, здатний виразити зміни вартості компанії в реальному, а не номінальному вираженні. Основна задача, яка досягалася таким пристосуванням показника, – зблизити розрахунковий результат зі зміною економічної вартості й дати можливість здійснювати аналіз не лише в динаміці (в часі), але й порівняно з компаніями різних галузей та різного національного ділового середовища. Тому техніка розрахунків *CFROI* базується на коригуванні на чинник інфляції всіх основних компонентів показника результату компанії, тобто створеного нею потоку

грошових коштів (*OCFAT*) та інвестованого капіталу (*GCI*), що відображено на рис. 5.10. Поправка на інфляцію заснована на бухгалтерському підході обліку коштів однакової купівельної спроможності (*purchasing power equivalents, PPE*). Відповідно до нього всі статті балансу поділяються на монетарні та не монетарні. Монетарні статті, що виражають фіксовані грошові суми та в умовах інфляції (в активі балансу) створюють збитки і, навпаки, – виграші (у пасиві балансу) Тому в розрахунках *OCFAT*, як показано на рис. 5.10, ці результати враховуються.

Відповідно спред прибутковості, показаний у рівнянні 6, означає зіставлення очікуваної від впровадження корпоративної стратегії прибутковості в реальному обчисленні та необхідної на ризик прибутковості, також вираженої в реальному обчисленні:

$$SPREAD = CFROI_{real} - WACC_{real}. \quad (6)$$

Третя оригінальна характеристика пов'язана зі зміною терміну життя активів, який впливає на тривалість періоду отримання операційних грошових потоків. За методологією *HOLT Associates*, цей термін заснований на так званому періоді згладжування спреда прибутковості (*fade period*). Спостереження за компаніями свідчать, що з часом *CFROI* неминуче прагне до деякої середньої, але швидкість згладжування різна у різних типів компаній. Факторами, які визначають подібну траєкторію прибутковості у вигляді *CFROI*, є такі:

- по-перше, це рушійні сили життєвого циклу організації. Компанії, що знаходяться на ранніх етапах свого життєвого циклу, можуть мати зростаючі *CFROI*. Однак у міру просування по життєвому циклу прибутковість капіталу неодмінно стабілізується, що відповідає логіці руху до стадії зрілості;

- по-друге, це розмір компанії: навіть у рамках однієї і тієї самої стадії життєвого циклу компанії, що нарощують капітал, не можуть тривалий час підтримувати високі *CFROI*;

▪ по-третє, галузева специфіка. Чим повільніший темп інновацій у галузі, тим складніше досягати високих показників CFROI.

За даними HOLT Associates, у галузях старої економіки переважають компанії з низькою часткою так званого відсотка майбутнього [253], що означає частку вартості компанії, яка є високодинамічною. Частка зростання у вартості компанії вперше як поняття в корпоративні фінанси була введена С. Маейрсом, і в його інтерпретації названа *value of growth opportunities*, або «внесок зростання у вартість компанії». Галузі нової економіки, насичені інтелектуальним капіталом, навпаки, мають найвищі показники. Незважаючи на вимоги самого життєвого циклу або природи галузі, компанії, що домагаються інноваційних підходів в управлінні, що випереджають час, можуть мати більш виражені успіхи у створенні CFROI. У рамках однієї галузі інноваційність підходів до побудови операцій компанії веде до високих показників CFROI. Таким чином, компанії з високим CFROI поступово прийдуть до етапу зниження такого показника.

Період «згладжування» за методикою HOLT-CSFB виводиться із зіставлення майбутніх і минулих CFROI. При цьому важливо врахувати додаткові характеристики. Чим довше в минулому періоді, протягом якого компанії вдається створювати високі (вище середніх) CFROI, тим з більшою впевненістю можна сказати, що в цих компаніях сформовані управлінські команди, які володіють особливими стратегічними навичками. Чим нижча мінливість показників CFROI в минулому, які можуть бути визначені на основі дисперсії значень CFROI, тим з більш високою впевненістю можна зробити висновок про наявність у компаній особливих навичок в управлінській команді.

Емпіричні дослідження періоду «згладжування» повністю підтверджують гіпотезу про рух CFROI слідом за траєкторією життєвого циклу організації. Швидкість згладжування – це функція від мінливості в минулому показника CFROI та від темпу стійкого зростання компанії. Причому саме перший

параметр – мінливість – найбільш істотно впливає на кінцевий темп згладжування економічної прибутковості компанії. Компанії з високими темпами зростання мають більш високі швидкості «згладжування» CFROI. Чим нижча мінливість показника CFROI у компаній, тим нижча швидкість його «згладжування» [253].

«Швидкість згладжування» – параметр, який впливає на потоки грошових коштів компанії. Тому його аналіз по групах компаній і по галузях важливий для побудови прогнозних потоків грошових коштів, без чого неможливо обережно обчислити і саму дохідність CFROI. В аналізі прогнозних грошових потоків та швидкості згладжування CFROI істотну роль відіграє темп стійкого зростання активів компанії (*sustainable assets growth rate*). Цей темп у моделі HOLT Associates визначається таким чином:

$$G = \frac{P - R + \Delta D}{A - (P - R + \Delta D)}, \quad (7)$$

де  $G$  (*sustainable asset growth rate*) – темп стійкого зростання активів;

$P$  (*plowback*) – введені активи протягом року, грн;

$R$  (*asset retirement*) – виведені з бізнесу активи за рік, грн;

$D$  (*debt*) – позиковий капітал, грн;

$A$  (*assets*) – сукупні активи на кінець року, грн.

Як впливає з рівняння (7), на темп стійкого зростання впливають потоки грошових коштів компанії, які визначають величину нововведених активів ( $P$ ) і швидкість старіння активів компанії ( $R$ ). Вартість активів, що підлягають виведенню та заміні у зв'язку з процесом старіння, позначена у формулі темпу стійкого зростання  $R$ , залежить як від фізичних факторів простого зношування, так і економічних факторів – стану конкуренції в галузі та міцності конкурентної позиції

компанії. У моделі *HOLT* стійкий темп визначається як темп зростання сукупних активів компанії, розраховані з урахуванням необхідних коригувань і виражені тому в грошах однакової купівельної спроможності, при дотриманні двох умов:

- в компанії відтворюється колишня політика виплат інвесторам;
- її структура капіталу (співвідношення позикового і власного капіталів) незмінна.

Темп стійкого зростання в інтерпретації *HOLT-CSFB* відрізняється від темпу стійкого зростання *BCG*. Останній розглядається як темп зростання обсягів продажів за умови незмінності операційної і фінансової політики компанії.

Очевидно, якщо компанія фінансує операції за рахунок власного капіталу (отже, у структурі капіталу компанії немає позикового капіталу) і дивіденди не виплачуються, то темп стійкого зростання активів буде досить близький до показника *CFROI*. У моделі *HOLT-CSFB* стійкий темп зростання розглядається як важливий інструмент планування операційних потоків (*OCFAT*) на 1 рік (короткостроковий горизонт) і на 5 прогнозних років (довгостроковий горизонт).

#### ***Модель внутрішньої норми прибутковості компанії: варіант Boston Consulting Group***

Модель внутрішньої прибутковості компанії *CFROI* застосовується у фінансовому і стратегічному консультуванні та компанією *Boston Consulting Group (BCG)*. Основні принципи цієї моделі аналогічні розглянутим вище. Як і у випадку з моделлю *HOLT-CSFB*, аналізуються та зіставляються вхідні потоки грошових коштів за період терміну життя активів та уже зроблені в компанію інвестиції. Показники потоків грошових коштів також коригуються з урахуванням фактора інфляції. Однак існують помітні відмінності у підходах.

По-перше, на відміну від моделі *HOLT-CSFB*, у моделі економічного прибутку *BCG* використовуються інші, спрощені підходи до визначення необхідних потоків грошових коштів та розрахунку показника *CFROI*. Інвестиції визначаються як:

$$GI = NWC + HCNA, \quad (8)$$

де  $GI$  (*gross investment*) – сукупні інвестиції, грн;  
 $NWC$  (*net working capital*) – чистий оборотний капітал (оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань), грн;  
 $HCNA$  (*historical cost of noncurrent assets*) – вартість необоротних активів за первісною ціною придбання, грн.

Потік грошових коштів, створюваний впродовж терміну життя активів, в даній моделі названий валовим потоком грошових коштів (*gross cash flow, GCF*), і розраховується як:

$$GCF = ANI + InterestExpense \cdot (1 - t) + D, \quad (9)$$

де  $ANI$  (*adjusted net income*) – скоригований чистий прибуток, грн;  
 $InterestExpense$  – витрати на виплату відсотків по позиковому капіталу, грн;  
 $t$  (*income tax rate*) – ставка податку на прибуток;  
 $D$  (*depreciation*) – витрати на амортизацію.

По-друге, в моделі  $BCG$  для виявлення економічного прибутку застосовуються додаткові показники. Як показано на рис. 5.11,  $CFROI$  узгоджується із сукупною дохідністю акції (акціонерного капіталу) (*total shareholder return, TSR*), яка розраховується як:

$$TSR = \frac{Div_{t+1}}{P_t} + \frac{P_{t+1} - P_t}{P_t}, \quad (10)$$

де  $Div_{t+1}$  – очікувані дивідендні виплати власникам у наступному періоді;  
 $P_{t+1}$  – очікуваний курс звичайної акції в наступному періоді;  
 $P_t$  – поточний курс звичайної акції.

Цей показник у системі стратегічної фінансової аналітики BCG є зовнішнім індикатором створення вартості компанії. Як видно на рис. 5.11, CFROI виражає ефективність використання капіталу і визначає тенденцію руху сукупної прибутковості акцій компанії (TSR), оскільки впливає на потоки вільних грошових коштів.

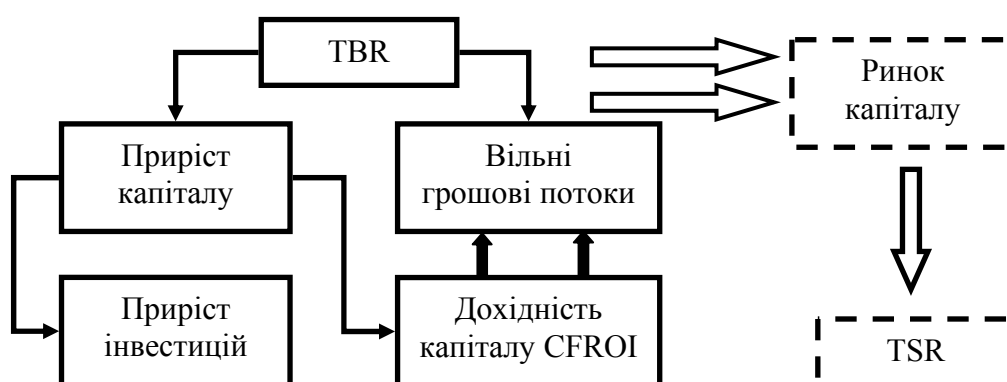


Рис. 5.11. Співвідношення TSR та CFROI [77]

Система аналізу економічного прибутку і створення вартості BCG включає додаткові внутрішні показники – сукупна прибутковість бізнесу (*total business return, TBR*) і додана вартість грошового потоку (*cash value added, CVA*). Показник сукупного доходу бізнесу (*TBR*) – це аналог показника сукупної дохідності акції (*TSR*), введений для цілей планування економічного прибутку, розробки цільових орієнтирів по створенню вартості різними підрозділами компанії. На відміну від *TSR*, сукупна прибутковість бізнесу (*TBR*) розраховується на капітал, а не на одну акцію. *TSR* розглядається як агрегований ринковий показник створення вартості. Показник сукупної прибутковості бізнесу – *TBR* – це прибутковість, яку повинні приносити конкретні підрозділи компанії, він необхідний для внутрішнього бізнес-планування та може використовуватися як в компанії відкритого, так і в компанії закритого типу.

Сам показник *CFROI* розраховується в моделі *BCG* так званим методом річного показника, а не методом внутрішньої норми прибутковості. Як випливає з рис. 5.12, показник *CFROI* залежить від специфічного способу розрахунку стійкого грошового потоку, який передбачає визначення амортизації на основі принципу накопичення суми відшкодування вкладеного капіталу, виходячи зі ставки не нижче середньозважених витрат на капітал. Іншими словами, амортизація довгострокових активів розглядається не як облікова, а як економічна величина.

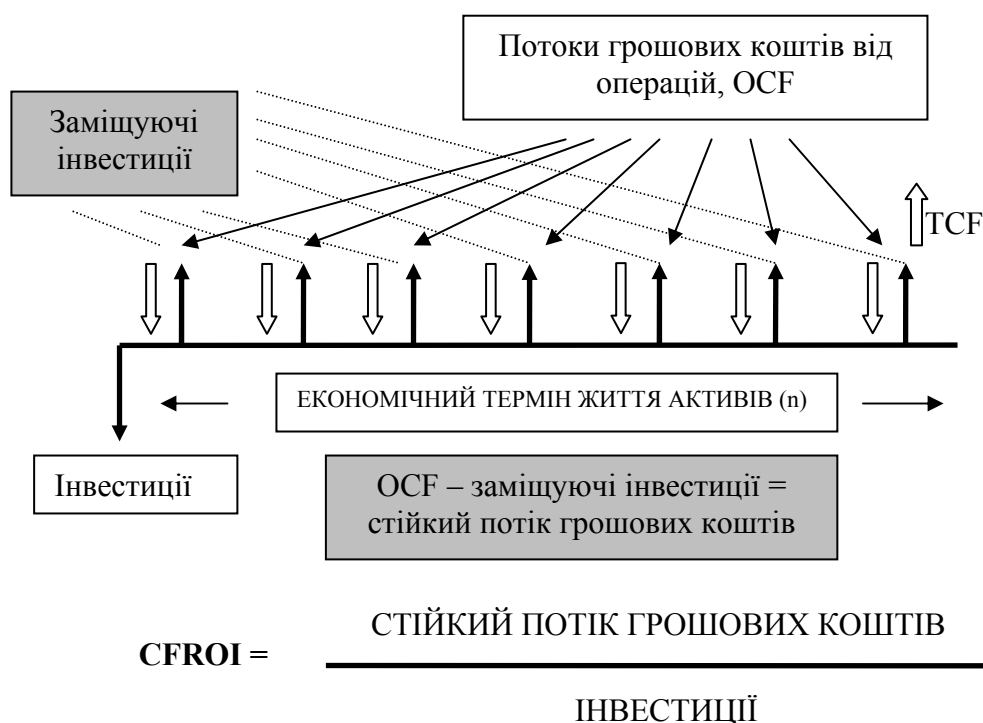


Рис. 5.12. Розрахунок *CFROI* методом річного показника [77]

Рішення проблеми визначення річної величини економічної амортизації – у використанні методу викупного фонду (*sinking fund depreciation*) або методу ануїтету (*annuity depreciation*) для розрахунків амортизації по довгостроковим активах у рік. Основний принцип цього методу – вимога створення на довгострокові активи прибутковості не нижче, ніж витрати на капітал (*cost of capital*). Ґрунтуючись на цій



ставці, можна легко вирахувати щорічну величину ануїтету, виходячи з формули капіталізації ануїтету.

Додана вартість потоку грошових коштів (*cash value added, CVA*) в моделі економічного прибутку *BCG* базується на оцінці витрат на капітал. Показник *CVA* визначається за формулою:

$$CVA = GCF - ED - CC, \quad (11)$$

$$CC = WACC \cdot GI, \quad (12)$$

де *GCF* (*gross cash flow*) – валовий потік грошових коштів, грн;

*ED* (*economic depreciation*) – витрати на амортизацію, розраховані фінансовим способом (методом ануїтету), або економічна амортизація, грн;

*CC* (*capital charge*) – витрати на сукупний капітал в абсолютному вираженні, грн.

Економічна амортизація розраховується в моделі *BCG* за формулою:

$$ED = \frac{WACC}{(1 + WACC)^n} \cdot DA, \quad (13)$$

де *DA* (*depreciable assets*) – активи, за якими нараховується амортизація (дорівнюють валовим інвестиціям за вирахуванням активів, не підлягають амортизації);

*n* – термін життя активів.

У моделях економічного прибутку *BCG* дані фінансової звітності компанії трансформуються з метою усунення невідповідностей між принципами їх підготовки у фінансовому

обліку та завданнями аналізу економічного прибутку. Трансформація даних у моделях *BCG* та *HOLT-CSFB* відрізняється від трактувань та прийомів, застосовуваних до аналізу капіталу в моделі *EVA*, в якій більше уваги приділяється дооцінці інтелектуальних ресурсів компанії.

### ***Модель економічної прибутковості інвестованого капіталу (CROCI)***

Ще один різновид моделі економічної прибутковості інвестованого капіталу – модель cash return on capital invested (*CROCI*). Ця модель близька до моделей внутрішньої норми дохідності компанії *CFROI* та моделі *BCG*. Ставка економічної прибутковості в моделі *CROCI* виводиться з концепції економічного зносу. *CROCI* – ставка, знайдена методом *IRR* за умови відшкодування валових інвестицій у компанію (*gross cash investments, GCI*) валовими потоками грошових коштів (*gross cash flows, GCF*), включаючи залишковий потік останнього року економічного терміну життя сукупного капіталу компанії [254]. За аналогією з цими моделями валові інвестиції (включають довгострокові активи, які амортизуються за первісною вартістю, чистий оборотний капітал і довгострокові активи, які не амортизуються, а також усі потоки грошових коштів протягом економічного терміну життя капіталу компанії) розраховуються з урахуванням інфляції. Модель побудована на підході до виявлення терміну життя сукупних активів різних бізнесів, а сам підхід ґрунтується на спостереженні за галузями і часткою капіталовкладень компанії даної галузі, що направляються на «підтримуючі інвестиції» (*maintenance capital expenditure*). Ця модель не тільки вносить вклад у розробку концепції економічного прибутку і змінних, які впливають на відповідні розрахунки, але й активно застосовується в інвестиційній аналітиці та аудиті ефективності економічних резервів.

Таким чином, вище зазначені найбільш поширені в західній стратегічній аналітиці та аудиті моделі економічного прибутку:

▪ по-перше, формують та просувають нову філософію аналізу та фінансового аудиту на основі не бухгалтерської, а фінансової моделі компанії. Аналіз сконцентровано навколо вартості бізнесу, що дає змогу здійснювати оцінку економічних резервів. Таким чином, дані моделі слід розглядати як вектор розвитку для цілей корпоративного фінансового аудиту;

▪ по-друге, в цих моделях поставлена проблема невідповідності фінансових даних про компанію системі інформації та показників, яких потребує сучасний рівень розвитку бізнес-моделей, оскільки вони спираються на інтелектуальний, а не матеріальний і навіть фінансовий капітал.

Розглянуті моделі задають напрями обговорення проблеми введення цих неklasичних для фінансового аудиту вхідних даних у системи саме фінансових показників. Цей внесок формується паралельно з підходами, що базуються на введенні інтелектуального капіталу через нефінансові показники і створенні систем таких нефінансових показників, наприклад, побудованих у вигляді карти збалансованих показників (*balanced score cards*). Пропоновані в моделях економічного прибутку рішення про капіталізацію стратегічних по природі витрат, переважну частину яких і складають витрати на формування інтелектуального капіталу, можна розглядати як етап становлення нових підходів до фінансової інформації для врахування в інформаційно-аналітичній системі корпоративного фінансового аудиту. Методи капіталізації стратегічних по природі витрат не націлені на визначення вартості інтелектуального капіталу, а є інструментом оцінки інвестованого в нього капіталу та для оцінки економічних резервів. Методи капіталізації стратегічних витрат включають:

- принципи виділення цього кола затрат зі складу бухгалтерських статей операційних витрат;
- техніку капіталізації, включаючи техніку підсумовування;
- спосіб амортизації капіталізованих витрат (визначення терміну економічного життя, методу списань).

Наприклад, в моделі *EVA* стратегічні витрати трактуються розширено (від витрат на дослідження і розробки до витрат на навчання персоналу) [251], на відміну від інших розглянутих вище моделей. У моделі *CROCI*, зокрема, до них відносять лише витрати на дослідження і розробки та витрати на просування продукції та брендів [254]. З точки зору техніки капіталізації стратегічних витрат відмінності пов'язані з прийомами коригувань на інфляцію. Так, у моделі *EVA* цьому не надається значення. Згідно з деякими дослідженнями, в яких ставилося завдання виявлення впливу інфляції на економічний прибуток, за даними британських компаній, не виявлено суттєвих підтверджень про необхідність аналізу економічного прибутку з урахуванням ефекту інфляції [255]. В інших роботах, навпаки, показана суттєва залежність економічного прибутку у формі *EVA* від темпу інфляції та виникаючих на цьому ґрунті спотворень в оцінці результатів [256, 257]. Однак у розглянутих моделях внутрішньої норми прибутковості компанії інфляційні поправки активно застосовуються, але з різними прийомами корекції. У моделі *CFROI* застосовується загальний дефлятор *ВВП*, а в моделі *CROCI* – кілька різних індексів, відповідних активів. Тестування таких поправок до розрахунків прибутковості портфеля 40 акцій британських компаній другого ешелону за 1996–2004 роки, виконане фахівцями *Deutsche Bank Global Market Research*, виявило, що внесок інфляційних поправок у показники прибутковості в середньому близько 6,5% [254].

Матеріальність й прийнятність того чи іншого виду поправок, пов'язаних із капіталізацією стратегічних витрат, повинна оцінюватися відповідно до компанії. Важливими є тип галузі, особливості бізнес-моделі компанії, а також вплив на мотивацію менеджерів через показник економічного прибутку, використовуваний для визначення величини їх винагороди.

Існує певний пласт емпіричних робіт, сконцентрованих навколо ролі та використання економічного прибутку в корпоративній аналітиці. Серед них основну частину складають

дослідження, присвячені пояснючій силі економічного прибутку у формуванні динаміки ринкових курсів акцій.

Перші дослідження були присвячені вивченню коротко-строчкових взаємозв'язків, оцінювання регресії залежної змінної – ринкового курсу – по фактично сформованих показниках: бухгалтерського прибутку на акцію, потоку грошових коштів від основної діяльності, економічного прибутку. Результати, отримані в цій групі, досить суперечливі. Так, у дослідженнях Г. Біддл, П. Боуена, Д. Валлас, виконаних методом найменших квадратів за даними 773 американських компаній, отримані дуже низькі коефіцієнти  $R$ -квадрат у всіх незалежних змінних, при цьому автори зробили висновок про більш низьку пояснюючу здатність економічного прибутку ( $R$ -квадрат 6,24%) порівняно з бухгалтерським прибутком ( $R$ -квадрат 9%) [258]. Схожі висновки були зроблені і в дослідженні по грецьких компаніях [259]. Повторне дослідження, за даними практично тих самих американських компаній, що були включені у вибірку Г. Біддл, П. Боуена, Д. Валлас, але за більш тривалий період (1983–1999), проведене Д. Грантом, Г. Фелземом із співавторами, дало протилежні результати: за величиною  $R$ -квадрат на першому місці опинився економічний прибуток у формі моделі *EVA*, на другому – економічний прибуток у спрощеній формі (*RI*), далі бухгалтерський прибуток. Додаткове дослідження по канадських компаніях, в яких фінансовий облік суттєво відрізняється від стандартів *US GAAP*, з поправками до даних звітності, що вводяться в моделі *EVA*, більш значущими, практично підтвердило ці висновки [260].

Враховуючи суперечливість результатів, доцільно наголосити на таких з них:

- по-перше, всі незалежні змінні в наявних дослідженнях мають низьку пояснюючою здатність щодо курсу акцій;
- по-друге, необхідно мати на увазі дослідження, які націлені на виявлення залежності курсу акцій не стільки від фактичних показників результатів діяльності, скільки від очікуваних. Дослідження цього типу переконливо свідчать, що при включенні в регресійний аналіз незалежних змінних

у вигляді прогнозних показників прибутку (на 3–5 років) різко зростає пояснююча здатність регресії [261, 262]. Таким чином, низька пояснююча здатність значною мірою пов'язана з тим, що курси акцій формуються на очікуваннях;

▪ по-третє, важливо врахувати, що чим вищий «внесок зростання» у вартість компанії та вища роль її майбутніх можливостей та очікуваної динаміки, тим вища така залежність. Відповідно для компаній, які не перебувають на стадії зрілості в життєвому циклі, спроби виявити «силу пояснення курсу» поза зв'язку з прогнозними даними не дадуть позитивних статистичних даних. Однак проблема розвитку такого продуктивного ракурсу досліджень полягає в тому, що прогнозні дані по масивах компаній дуже обмежені та важко доступні.

Для цілей корпоративного фінансового аудиту розглянемо фінансові оцінки стратегічної ефективності та економічних резервів.

**Принцип створення вартості.** Нині існує проблема у «перенесенні» стратегічних сценаріїв розвитку на вартість компанії або для створення економічних резервів її ефективності. Ключовим завданням цього є трансформація у кількісне вираження стратегічних альтернатив та обраної стратегії для виявлення їх потенційного внеску у створення вартості та економічних резервів на корпоративному рівні та на рівні підрозділів компанії. Вартість власного капіталу за станом до введення потенційної корпоративної стратегії, або вартість «як є» повинна бути зіставлена з вартістю компанії, яка може скластися в результаті здійснення даного стратегічного сценарію. Логіка такого зіставлення може бути відображена в загальній формі таким чином:

$$V_{SO} > V_{SP}, \quad (14)$$

де  $V_{SO}$  (*value with strategic opportunities*) – вартість власного капіталу з урахуванням реалізації стратегічних можливостей (стратегії), грн;

$V_{SP}$  (*value in place*) – вартість власного капіталу «як є», грн.

Якщо вартість власного капіталу з урахуванням стратегії ( $V_{SO}$ ) перевищує вартість власного капіталу «як є», даний стратегічний сценарій має позитивним фінансовим ефектом у координатах ризику та прибутковості. Якщо «вартість власного капіталу з урахуванням стратегії» не вище вартості «як є», це слід розцінювати як сигнал про можливу помилковість стратегічного бачення, що покладений в основу розглянутого сценарію. У такій ситуації потрібно більш ретельно і критично оцінити якісні характеристики процесів, що утворюють базу для стратегії. Нерівність (14) означає, що всі фінансові виміри корпоративної стратегії засновані на правилі (принципі) незменшуваної вартості. Така постановка аналітичної задачі впливає з концепції фінансової моделі компанії та концепції управління її вартістю. Водночас рішення такої аналітичної задачі припускає, що в процес стратегічного планування потрібно ввести фінансові вимірювання стратегії, які володіють власним алгоритмом і набором показників. І цей алгоритм сконцентрований навколо виявлення сильних і слабких сторін розглянутих стратегічних альтернатив або свого роду SWOT-аналізу вартості. Термін SWOT позначає поширене в стратегічному плануванні поняття специфічного типу аналізу, націленого на виявлення сильних (*strengths*) і слабких (*weaknesses*) сторін діяльності самої компанії, а також ринкових можливостей (*opportunities*) і ринкових загроз (*threats*).

**Точка стратегічного руйнування вартості: *value break-even*.** Іншим важливим елементом при побудові інформаційно-аналітичної моделі ефективності корпоративного фінансового аудиту є виявлення граничних значень ключових фінансових показників компанії, які відповідають наведеним вище правилам незменшуваної вартості. З нерівності (14) випливає, що існують «точки перелому» в самому процесі створення вартості, які означають таку комбінацію ключових стратегічних і фінансових характеристик компанії, при яких зміна інвестиційної вартості дорівнює нулю.

Ця нульова відмітка інвестиційної вартості може бути використана для виведення критичних рівнів показників щодо створення економічних резервів. Таким чином, доцільним видається використання методики аналізу беззбитковості компанії, особливості якого формалізовані на рис. 5.13.



*Рис. 5.13. Традиційний та новий типи аналізу беззбитковості [77]*

Традиційний підхід до беззбитковості ґрунтується, насамперед, на передумовах про можливість застосування спеціальної класифікації витрат за критерієм динаміки та виділення всіх змінних витрат, незалежно від сфери їх виникнення. Тому він впливає із задачі покриття сукупних фактичних витрат отриманою виручкою. Іншими словами, головна точка відліку – нульовий бухгалтерський прибуток від основної діяльності. Центральний коефіцієнт у традиційному аналізі беззбитковості – операційний важіль, що



вимірює чутливість прибутку від основної діяльності від зміни виручки. Однак аналіз незменшуваної вартості припускає інші основи для виявлення точки беззбитковості, оскільки базується, як показано на рис. 5.13, на інших передумовах. У цьому випадку передбачається виявлення не лише явних (фактичних), але і неявних (альтернативних) витрат. Ключове завдання – покриття сукупних витрат, явних і альтернативних, що включають витрати на капітал. Отже, виникає інша точка відліку: нульовий економічний прибуток. Потрібні нові фінансові коефіцієнти, чутливі до впливу витрат на капітал, які залишаються постійними і незалежними від обсягів продажів або залежними від них опосередковано, через зміну інвестиційних ризиків.

Порушуючи проблему в площині зіставлення «вартості як є» і «вартості з урахуванням стратегії», виникає можливість вводити аналіз точки стратегічного руйнування вартості (*value breakeven*). Такий аналіз доцільно проводити у двох тимчасових ракурсах: довгостроковому та річному.

Довгостроковий ракурс аналізу точки стратегічного руйнування вартості можна в цілому описати таким чином. Якщо виходити з меж, які створює для фінансових оцінок стратегії методологія дисконтованого грошового потоку, то, по-перше, необхідно визначити мінімально допустиму межу прибутковості капіталу (сукупного чи власного) і, по-друге, порогове або критичне значення потоків вільних грошових коштів ( $FCF_{breakeven}$ ). Може бути визначено або у формі потоку вільних грошових коштів для всіх інвесторів (*free cash flow to firm*, FCFF), або у формі потоку вільних грошових коштів для власників (*free cash flow to equity*, FCFE). Власне, перша задача аналогічна пошуку витрат на сукупний капітал або витрат на власний капітал (залежно від моделі розрахунків). Порогові величини потоків вільних грошових коштів ( $FCF_{breakeven}$ ) можна обчислити, якщо виходити з припущення про рівномірність надходження та рівність мінімальної межі

майбутніх потоків, тобто представивши їх як ануїтети, що забезпечують нульову зміну інвестиційної вартості при введенні розглянутої стратегічної альтернативи. Обчислення порогового значення грошових потоків ( $FCF_{brekeven}$ ) засноване на попередньому аналізі не лише ставки витрат на капітал, але і горизонту прогнозування. Таким чином, ці параметри є вхідними для розрахунку порогової величини. При цьому необхідно враховувати, що ставка дисконтування для потоків вільних грошових коштів залежить від передбачуваного рівня інвестиційного ризику, що впливає з суті самої стратегічної альтернативи. Тому можливі ситуації, в якій ця ставка може зрости, що внесе додаткові вимоги до мінімально допустимої величини потоків вільних грошових коштів. Такі ситуації впливають зі стратегічних альтернатив, спрямованих на істотну диверсифікацію продуктового портфеля компанії, освоєння нових технологій, вихід у нові для компанії галузі, стратегічні угоди щодо купівлі бізнесів тощо.

За підходу річного ракурсу аналізу точки стратегічного руйнування вартості, такий аналіз доцільно починати з припущення про нульовий економічний прибуток ( $RI = 0$ ). З цього припущення витікає можливість побудувати два набори критичних рівнів показників залежно від способу розрахунку самого економічного прибутку. Це можна зробити для варіанта визначення економічного прибутку на весь інвестований капітал (*residual income on capital employed* або  $PI_{CE}$ ) і для варіанта його розрахунку лише на власний капітал (*residual income on equity* або  $PI_{CE}$ ). На річному рівні оцінок беззбитковості найважливіший показник – граничне значення рентабельності продажів. Постановку проблеми виявлення такого порогового значення вперше зробив А. Раппопорт [263]. Згідно з А. Раппопортом, порогову рентабельність можна розрахувати як на очікуваний приріст

обсягів продажів (16), так і на весь прогнозований річний обсяг продажів (15):

$$TPM_{inc} = \frac{(IFAIR + WCIR)WACC}{(1 + WACC)(1 - t)}, \quad (15)$$

$$TPM = \frac{OI_{t-1} + TPM_{inc} \cdot \Delta S_t}{S_t + \Delta S_t}, \quad (16)$$

- де  $TPM_{inc}$  – рентабельність річного приросту продажів, %;  
 $TPM$  (*threshold profit margin*) – граничне значення рентабельності всього річного обсягу продажів, %;  
 $IFAIR$  (*incremental fixed assets investment rate*) – коефіцієнт інвестицій у приріст необоротних активів, коеф.;  
 $WCIR$  (*working capital investment rate*) – коефіцієнт інвестицій у приріст чистого оборотного капіталу, коеф.;  
 $S_t$  (*sales*) – річний обсяг продажів у році  $t$ , грн;  
 $\Delta S_t$  – зміна обсягу продажів у році  $t$ , грн;  
 $WACC$  (*weighted average cost of capital*) – середньозважені витрати на капітал, грн;  
 $t$  (*tax rate*) – ставка податку на прибуток;  
 $OI$  (*operating income*) – прибуток від основної діяльності.

Оцінки порогових значень, що впливають як з річного, так і довгострокового аналізу точки стратегічного руйнування, повинні робитися на корпоративному рівні та відповідно до ринкових стратегій підрозділів компанії. Такі оцінки дозволяють встановити важливі планки відліку для обговорення та аналізу стратегічної ефективності та орієнтирів для стратегічного планування. Важливо зазначити, що у рішень про стратегію є оригінальна риса: сам процес їх розробки та обговорення настільки ж важливий, як і процедури та результати втілення в практику компанії. Саме в процесі

розробки потрібні як системи припущень і відповідні сценарії, так і оцінки їх потенційних ефектів. До появи, становлення і поширення нової гілки фінансового аналізу – фінансових вимірів стратегії – оцінки альтернатив не підкріплені адекватною системою фінансових показників. Розробка такої системи фінансових показників для вимірювань корпоративних стратегій не припускає відмови від створення систем нефінансових стратегічних індикаторів.

**Коефіцієнти стратегічної ефективності.** На додаток до оцінок точок стратегічного руйнування вартості доцільно застосовувати спеціальні фінансові показники привабливості (непривабливості) корпоративної стратегії. Аналіз привабливості корпоративної стратегії і ринкових стратегій ділових одиниць компанії, який необхідний як частина фінансового виміру стратегії та економічних резервів, може бути здійснений як за допомогою вже розглянутих вище моделей економічного прибутку, так і з використанням спеціально розроблених фінансових коефіцієнтів нового типу. Новизна таких коефіцієнтів зумовлюється їх фокусуванням на цілі виявлення змін в інвестиційній вартості, яка створюється в підрозділі або на рівні компанії в цілому.

Варіантом таких нових фінансових коефіцієнтів можна вважати, по-перше, індекс накопиченого економічного прибутку (*residual income index, RII*), або індекс рентабельності на основі потоку економічних прибутків. Як видно з формули (17), інвестований капітал зіставляється з сумою дисконтованих економічних прибутків. Іншими словами, економічні прибутки нормуються за показником інвестованого капіталу, що забезпечує порівнянність результату, отриманого за різними стратегічними альтернативами та обраною корпоративною стратегією.

$$RII = \frac{\sum_{t=1}^n PV_{RI_t}}{\sum_{t=1}^n PV_{INV_t}}, \quad (17)$$

де  $RII$  (*residual income index*) – індекс накопиченого економічного (залишкового) прибутку;

$PV_{RI_t}$  (*present value of residual income*) – приведена вартість економічного прибутку року  $t$ , грн;

$PV_{INV_t}$  (*present value of investments*) – приведена вартість інвестицій року  $t$ , грн.

Такий коефіцієнт доцільно розраховувати для періоду до кінця останнього року горизонту прогнозування (*planning horizon*), оскільки за його межами економічний прибуток не може бути стійким за визначенням. Це пов'язано з тим, що в оцінці вартості компанії період прогнозування є періодом, протягом якого управлінська команда володіє ключовими конкурентними компетенціями (*core competencies*), що відрізняють її від інших компаній. Саме такий підхід покладений в основу горизонту прогнозування, коли оцінюється фундаментальна вартість компанії прибутковим підходом. Певна корпоративна стратегія справляє суттєвий вплив на тривалість прогнозного періоду, оскільки вона вибудовується на основі наявних компетенцій та їх необхідних змін. Супроводжуючі її інвестиційні програми – не що інше, як оболонка для будівництва і підтримки конкурентних компетенцій. Цілком очевидно, що параметр  $n$ , який виражає тривалість володіння цими конкурентними особливостями, вимагає якісного оцінювання і є найважливішим елементом повноцінного стратегічного, а не фінансового аналізу і планування. Особливості коефіцієнта  $RII$  для використання його у фінансових вимірах стратегій пов'язані з тим, що його розрахунок вимагає визначення прогнозних значень економічних прибутків, а отже, і спреда прибутковості протягом прогнозного періоду. Тому виникає уявлення, скільки разів протягом періоду, в якому компанія повинна володіти корінними конкурентними компетенціями, економічний прибуток буде додатнім чи від'ємним. Іншими словами, потенціал творення або руйну-

вання вартості всієї компанії або на рівні окремої ділової одиниці, виявляється ще у процесі складання прогнозу економічних прибутків. Чим вищий індекс економічної прибутку, тим більш приваблива стратегія. Це справедливо як для корпоративних стратегій, так і для аналізу ринкових стратегій на рівні ділових одиниць. Зіставляючи ділові одиниці, виділені в компанії, за значеннями коефіцієнтів  $RII$ , можна отримати порівняльну характеристику стратегічної ефективності. Коефіцієнт  $RII$  можна розглядати як свого роду повний індекс, що виражає накопичений ефект мовою економічного прибутку. Однак уявляється можливим і більш простий варіант індексу – індекс фінансової стійкості стратегії (*financial sustainability strategic index, FSSI*):

$$FSSI = Spread \cdot CE \cdot IC, \quad (18)$$

де *Spread* – спред прибутковості капіталу, коеф.;

*CE* – кількість років у межах періоду прогнозування, в яких очікується позитивний спред прибутковості капіталу, років;

*IC* – інвестований капітал, грн.

Розглянуті варіанти фінансових коефіцієнтів дозволяють повніше врахувати специфіку стратегічних сценаріїв у координатах інвестиційної вартості та при оцінці економічних резервів для цілей фінансового аудиту.

Підсумуємо базовий алгоритм фінансової оцінки стратегічної ефективності та економічних резервів, зображений на рис. 5.14. Під базовим алгоритмом мають на увазі аналіз, якому властиві такі характеристики:

- по-перше, він заснований на методології дисконтованого потоку грошових коштів, а отже, не включає опціонну компоненту, яка передбачає оцінку вартості реального опціону;

- по-друге, він не сфокусований на розрахунках вартості для стейкхолдерів компанії.

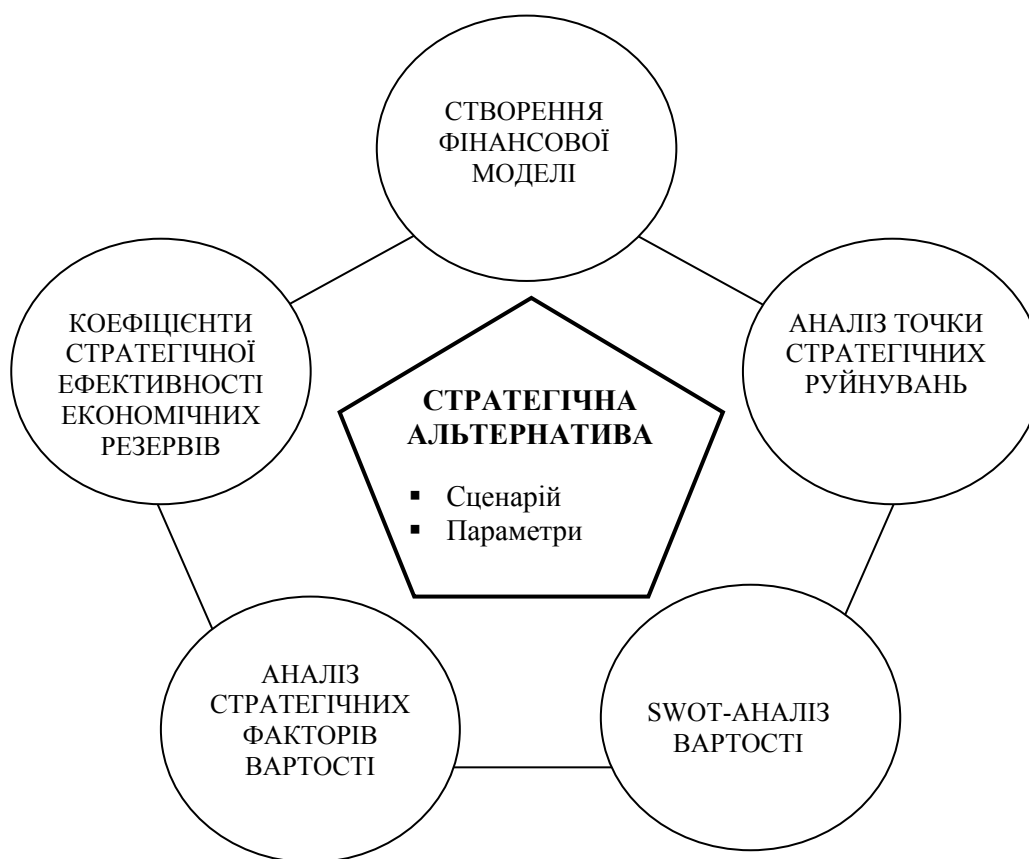


Рис. 5.14. Пентаграма фінансових вимірів стратегії [84]

Перший крок алгоритму зосереджений на побудові фінансової моделі стратегії. З цією метою можна використовувати або розглянути вище, або більш прості моделі економічного прибутку, що не припускають внесення поправок в оцінку величини капіталу і прибутку, або ж використовувати для проходження даного кроку звичайний метод аналізу вартості шляхом дисконтування потоків вільних грошових коштів.

Другий крок алгоритму передбачає аналіз точки стратегічного руйнування вартості, що означає виявлення порогових значень, в яких виражаються ключові фінансові показники самої компанії. Ці порогові величини необхідні для визначення мінімально допустимих «наскрізних» значень, при досягненні яких інвестиційна вартість власного капіталу (або вартість компанії) не знижується.

У табл. 5.19 проілюстровано аналіз еластичності інвестиційної вартості стосовно фінансових факторів. Однак такий простий варіант виявлення еластичності дозволяє побачити силу впливу різних факторів на вартість власного капіталу і на вартість сукупного капіталу. Тому при проходженні даного кроку алгоритму можна отримати картину потенційної зміни вартості та визначити, які саме фактори вартості є критичними. Виявлення таких чинників зручно побудувати шляхом зіставлення значень змін вартості акціонерного капіталу, отриманого від зміни одного фактора, зі значенням змін вартості від іншого фактора або визначити відносну силу факторів за критерієм зміни вартості. Знання сили впливу факторів дозволяє побачити головні напрямки спостереження за зміною інвестиційної вартості і, отже, заздалегідь визначити, які управлінські заходи можуть знадобитися для запобігання несприятливих наслідків.

*Таблиця 5.19*

**Показники еластичності інвестиційної вартості за фінансовими факторами\***

Фактори впливу	Еластичність
Зміна темпу зростання продажів ( <i>g</i> ) на 1%	$\Delta V_g$
Зміна рентабельності продажів ( <i>profit margin</i> ) на 1%	$\Delta V_{PM}$
Зміна коефіцієнта інвестицій у довгострокові активи ( <i>IFAIR</i> ) на 1%	$\Delta V_{IFAIR}$
Зміна коефіцієнта інвестицій в оборотний капітал ( <i>WCIR</i> ) на 1%	$\Delta V_{WCIR}$
Зміна ставки податку на прибуток ( <i>t</i> ) на 1%	$\Delta V_\tau$
Зміна витрат на капітал ( <i>WACC</i> ) на 1%	$\Delta V_{WACC}$

\*Джерело: розроблено авторами



Даний крок алгоритму може бути доповнений більш складним варіантом аналізу чутливості, в якому можна було б виділити комбінації факторів, одночасну зміну яких на 1% важливо представляти заздалегідь, оскільки такі фактори можуть давати найбільш високі показники еластичності вартості. Це дозволяє перейти до аналізу можливих змін у вартості, що проводиться по типу «що, якщо». Нарешті, необхідний аналіз результуючих коефіцієнтів стратегічної ефективності, що дозволяють у компактній формі підсумовувати потенційні результати корпоративної стратегії. Наприклад, це можуть бути: індекс накопиченого економічного прибутку (*RII*), індекс фінансової стійкості стратегії (*FSSI*), розраховані для окремого підрозділу і для всієї компанії в цілому.

На третьому кроці алгоритму здійснюється SWOT-аналіз вартості власного капіталу (або сукупного капіталу). Важливо виділити стратегічні фактори вартості, вплив на які критичний при реалізації стратегічної альтернативи і сценарію. Це можна зробити, якщо визначити чутливість або еластичність вартості власного капіталу за кожним фактором. Такий аналіз чутливості може бути проведений шляхом простих розрахунків зміни вартості власного капіталу ( $\Delta V_{E_i}$ ) при зміні значення розглянутого *i*-фактора вартості на 1%. Простий варіант аналізу чутливості означає, що, змінюючи величину окремого фактора на 1%, значення всіх інших факторів незмінні.

Пропонований напрямок корпоративної фінансової аналітики, незважаючи на всі складності визначення необхідних параметрів в українських реаліях, необхідний для оптимізації процесів стратегічного планування, становлення систем управління вартістю компанії, а також з метою використання при побудові інформаційно-аналітичної системи фінансового аудиту та аналітичних процедур у межах визначеної системи.

## **5.5. Розвиток фінансового аудиту в середовищі інформаційних технологій**

Розвиток інформаційних технологій (ІТ), їх можливості і доступність об'єктивно зумовили широке застосування ІТ в усіх сферах суспільного та економічного життя. Не стоїть осторонь і аудит, у тому числі фінансовий і державний фінансовий аудит. Застосування ІТ у фінансовому аудиті породило низку теоретичних, методичних та практичних проблем. Зокрема з'ясування запитів та можливостей здійснення фінансового аудиту у середовищі ІТ.

Фінансовий аудит як система у своїй процедурно-процесуальній будові не є таким стандартизованим як бухгалтерський облік, тому виникає питання розробки теоретичних і методологічних положень застосування ІТ у фінансовому аудиті.

На основі проведеного дослідження сутності фінансового аудиту, його цілей і завдань, факторів, які впливають на застосування ІТ у фінансовому аудиті, сутності ІТ, доцільно визначити зміст ІТ фінансового аудиту, складові мети застосування ІТ у фінансовому аудиті, які обґрунтовують запити на здійснення фінансового аудиту у середовищі ІТ.

Інформаційна технологія фінансового аудиту – це система методів, способів і процедур збору, нагромадження, реєстрації, передавання, обробки, зберігання, пошуку, модифікації, аналізу, захисту, видачі необхідної інформації в комп'ютеризованій системі всім заінтересованим підрозділам і особам на основі використання технічних та програмних засобів, що забезпечує автоматизоване виконання функцій контролюючого працівника (органу). Тобто ІТ забезпечують автоматизацію методу фінансового аудиту та інших функцій управління в ІС фінансового аудиту.

Мета застосування ІТ у фінансовому аудиті полягає у:

– використанні сучасних ІТ, що спрямовано на зниження трудомісткості процесів використання інформаційних ресурсів;

- підвищенні надійності та оперативності інформаційних ресурсів;
- ефективній організації діяльності людей;
- вирішенні управлінських завдань економічного об'єкта;
- підвищенні ефективності фінансового аудиту підвідомчих установ і закладів;
- вирішенні управлінських завдань суб'єктів державного фінансового аудиту;
- підвищенні ефективності окремих процесів чи комплексу процесів фінансового аудиту.

Потреба застосування інформаційних технологій (ІТ) у фінансовому аудиті, як і аудиті в цілому, є наслідком бурхливого розвитку ІТ, їх доступністю та можливістю застосування в усіх сферах суспільного та економічного життя. Проте, застосування ІТ у фінансовому аудиті викликало наукову дискусію щодо їх ефективності. Сумніви щодо ефективності ІТ у фінансовому аудиті, особливо у процедурно-процесуальному аспекті, зумовлені тим, що фінансовий аудит, на відміну від бухгалтерського обліку, є менш стандартизованою системою. Теоретико-методологічним положенням здійснення фінансового аудиту у середовищі інформаційних технологій приділяється мало уваги.

Для розробки даного наукового напрямку, на основі проведеного дослідження сутності фінансового аудиту, його цілей і завдань, методів і процедур розвитку інформаційних технологій та мети застосування слід:

- охарактеризувати функції персоналу інформаційної системи фінансового аудиту та керівників, їх відмінності у процесі здійснення та управління фінансовим аудитом у середовищі інформаційних технологій;
- окреслити перспективний напрям застосування інформаційних технологій у фінансовому аудиті;
- визначити причини неналежного впровадження прогресивних інформаційних технологій у фінансовому аудиті;

– виділити окремі процедурно-процесуальні аспекти, що зумовлюють можливість застосування інформаційних технологій у фінансовому аудиті.

Зауважимо, що використання сучасних ІТ спрямовано на зниження трудомісткості процесів використання інформаційних ресурсів, а отже і підвищення ефективності фінансового аудиту; підвищення надійності та оперативності інформаційних ресурсів аудиту; ефективну організацію діяльності аудиторів; вирішення управлінських завдань економічного об'єкта в цілому.

Виділення ключових функціональних елементів ІТ аудиту та визначення інформаційних взаємозв'язків між ними мають вирішальне значення у побудові комп'ютеризованої інформаційної системи фінансового аудиту, орієнтованої на інноваційні ІТ.

Функції персоналу ІС та їх взаємозв'язки на різних рівнях управління в державному фінансовому аудиті дуже різноманітні, що впливає на вибір і використання ІТ управління та фінансового аудиту. Вважаємо за необхідне їх охарактеризувати та визначити основні відмінності і взаємозв'язки функцій персоналу ІС, керівників у процесі використання ІТ. Узагальнимо їх у табл. 5.20.

*Таблиця 5.20*

**Функції персоналу інформаційних систем та керівників  
в ІТ фінансового аудиту\***

ІТ персоналу суб'єкта фінансового аудиту	ІТ керівників суб'єкта фінансового аудиту
Використання ІТ у формуванні бази даних	Продуктування інформаційного ресурсу – формування бази знань
Основа – технологічний підхід	Основа – продуктивне і формалізоване мислення
Реєстрація відомостей і організація бази даних	Творче розуміння змісту бази даних

**Розділ 5. Інформаційні ресурси реалізації аналітичних процедур  
фінансового аудиту**

*Закінчення табл. 5.20*

ІТ персоналу суб'єкта фінансового аудиту	ІТ керівників суб'єкта фінансового аудиту
Прийняття окремих рішень	Розв'язання проблем на основі взаємопов'язаних рішень
Складання планів	Осмислення фактичної проблемної ситуації і тенденції її змін
Забезпечення чіткості та повноти інформування про стан об'єкта контролю (управління)	Забезпечення вірогідності соціотехнічних та економічних узагальнень даних
Застосування ІТ для виконання окремих операцій і процедур	Використання ІТ як засобу формування інформаційних ресурсів для досягнення цілей на основі організації узгоджених інформаційних потоків
Реальний вплив на об'єкт	Прогнозні оцінки наслідків
Навчання сучасним ІТ	Забезпечення зростання освіченості й інформаційної культури персоналу

*\*Джерело: розроблено авторами*

Найвищим рівнем реалізації ІТ в КІС, що забезпечують досягнення цілей фінансового аудиту, є створення комплексних корпоративних автоматизованих систем, що охоплюють усі взаємопов'язані найрізноманітніші процеси, усі аспекти внутрішньої і зовнішньої діяльності на основі застосування сучасних забезпечувальних, функціональних та предметних ІТ. Така система уможливіє досягнення мети автоматизації управління та процесу фінансового аудиту – реалізацію ІТ у сфері управління, автоматизації контрольного процесу – за спільної роботи управлінського (контрольного) персоналу і комплексу технічних засобів.

Ринок ІТ фінансового аудиту знаходиться тільки на початковій стадії його формування, що зумовлено таким:

– державний фінансовий аудит як форма державного фінансового контролю з'явився з прийняттям Кабінетом Міністрів України Постанови від 25 березня 2006 р., якою

запроваджено проведення органами тодішньої державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту;

- неможливістю повної формалізації процесу фінансового аудиту у зв'язку зі специфікою аудиторської діяльності;
- технологічними причинами, пов'язаними з виїзним характером роботи аудиторів, галузевою спеціалізацією суб'єктів, відсутністю типових універсальних програмних засобів.

Незважаючи на це, процес управління фінансовим аудитом можливо забезпечити потужними програмно-апаратними засобами (бази даних, експертні системи, бази знань, системи підтримки прийняття рішень), що створюють комфорт у роботі аудитора, дають можливість автоматизувати не тільки окремі процедури, але й процес зміни форми подання інформації, перетворити її зміст. Завдяки ІТ підвищується продуктивність праці аудитора.

Для сучасного стану розвитку національної економіки характерним є підвищення оперативності реагування її суб'єктів на зміни зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, а також широким застосуванням інформаційних технологій в управлінні. Кризові явища стали певним каталізатором перебудови національної економіки, який сприяв виявленню низки внутрішніх проблем в управлінні, до яких разом із неефективним використанням ресурсів належить передусім брак довіри до облікової інформації, необхідної для прийняття рішень, яка, за відсутності дієвого аудиту, може бути суттєво перекручена. За таких умов важливим є налагодження системного підходу в управлінні й ефективне здійснення внутрішньогосподарського контролю та аудиту. Виконання цих завдань потребує не лише автоматизації бізнес-процесів, використання комп'ютерних інформаційних облікових систем для їх аудиту, а й автоматизації самих процедур аудиту та широкого застосування інформаційних технологій у реалізації його процедур, зокрема.

Це дозволить проводити в середовищі інформаційних технологій як зовнішній, так і внутрішній аудит, досягаючи синергії його цілей.

Запровадження в систему управління підприємств (установ) служби внутрішнього фінансового аудиту з притаманними йому функціями є об'єктивною необхідністю в умовах ринкових відносин. Внутрішній фінансовий аудит має розглядатися як невід'ємна частина загальної системи управління, його роль розширена шляхом включення до неї оцінки якості інформації, яка подається в управлінні для прийняття рішень, а також оцінки корисності застосування методики аналізу інформації в суб'єкта національної економіки.

Інформаційна система (ІС) внутрішнього аудиту є елементом ІС управління підприємством (ІСУП) – (єдиного інформаційного простору) підприємства, яка має доступ до всіх необхідних параметрів ІС. Здійснення внутрішнього аудиту на підприємстві включає виконання великої кількості етапів, яким притаманні опрацювання великого масиву інформаційних джерел. Тому робочий процес внутрішнього аудитора може бути повністю автоматизованим. Розвиток ІТ в обліку, аналізі та аудиті має здійснюватися на базі ІТ на рівні суб'єкта національної економіки шляхом формування єдиного інформаційного простору.

Найбільш ефективною організаційною формою контролю й аналізу інформації у фінансовому аудиті в середовищі ІТ є створення центрів інформаційних технологій (ЦІТ) фінансового аудиту – це фаховоорієнтована ІС, що призначена для автоматизації контрольних-аналітичних процедур у процесуальній будові фінансового аудиту. Вона є сукупністю програм оброблення контрольних-аналітичних даних за методикою комплексного контролю та аналізу діяльності підприємства.

Ефективність роботи ЦІТ фінансового аудиту багато в чому залежить від удосконалення методики аналізу і контролю, від того, наскільки вона відповідає сучасним вимогам управління, а також прогресивності ІТ.

Основними вимогами до функціонування ЦІТ фінансового аудиту є:

- своєчасне задоволення обчислювальних та інформаційних потреб управління;

- можливість надання результатних даних у табличній і графічній формі;
- можливість коригування методики розрахунків і форм відображення кінцевого результату.

Для задоволення цих вимог необхідно забезпечити:

- постановку та опис завдань комплексного аналізу і контролю;
- розробку алгоритмів і моделей вирішення завдань;
- створення банку даних для аналізу і контролю;
- впровадження ЦІТ у практику.

Експлуатація комплексу ЦІТ передбачає досягнення таких цілей:

- зниження трудомісткості та вартості контрольно-аналітичного процесу;
- скорочення строків оброблення даних, підвищення їх якості та достовірності;
- створення умов для переходу до безпаперової технології оброблення даних;
- забезпечення дотримання термінів надання результатів аналізу і контролю;
- підвищення гнучкості й забезпечення управління контрольно-аналітичним процесом;
- удосконалення організації праці у фінансовому аудиті.

Отже, ЦІТ перетворюють фінансовий аудит на підсистему контрольно-аналітичного забезпечення управління господарською діяльністю, на постійно діючий фактор підвищення ефективності діяльності за рахунок активізації всієї ІС суб'єкта національної економіки. Для виконання цих завдань підсистема фінансового аудиту безпосередньо пов'язана з підсистемою бухгалтерського обліку і використовує її дані.

Послідовність розв'язання контрольно-аналітичних завдань у системі ЦІТ забезпечує розробка технологічної карти розв'язання контрольно-аналітичних завдань. Запропоновані складові елементи технологічної карти наведено в табл. 5.21.



Таблиця 5.21

**Технологічна карта ЦІТ фінансового аудиту\***

Контрольно-аналітичні завдання
Формування, збирання, введення і коригування інформації для контролю та аналізу
Оброблення файлів за процедурними програмами надання інформації
Оброблення файлів за процесними програмами надання інформації
Оброблення файлів за програмами функціонування ЦІТ
Підготовка файлів для наступної роботи

*\*Джерело: розроблено авторами*

Підсистема фінансового аудиту разом з підсистемою бухгалтерського обліку є основою ІС менеджменту підприємства (ІСМП) та ІС управління підприємством (ІСУП), що містить інформаційну базу для систем підтримки прийняття рішень (СППР).

Технологія СППР застосовується для вирішення аналітичних управлінських задач високого рівня, пов'язаних зі складними розрахунками, прогнозуванням, моделюванням сценаріїв, коли необхідна швидка адаптація до постійно мінливих умов ринку, прийняття максимально зважених рішень, оперативний аналіз даних про фінансово-господарську діяльність підприємства, визначення оптимальної фінансової стратегії ведення бізнесу. Користувачами СППР на підприємстві є менеджери вищої і середньої ланки, що відповідають за прийняття і реалізацію тактичних і стратегічних рішень з питань розвитку бізнесу. До СППР стікаються потоки інформації від усіх підсистем ІСУП, тому на неї покладено функцію контролю й аналізу потоків інформації в ІСУП. СППР допомагає керівнику підприємства приймати рішення на основі аналізу даних, що знаходяться всередині системи, а також інформації, що знаходиться в зовнішніх базах даних [33].

ІСМП, користувачами якої є головним чином менеджери нижчого рівня управління, базується на плануванні виробничого процесу (діяльності), контролю та аналізу. ІСМП так само як ІСУП застосовує функціональні та предметні ІТ.

ІС фінансового аудиту в ІСУП та ІСМП – це інформаційна контрольно-аналітична система оперативного надання інформації як тактичного, так і стратегічного характеру. Основні її характеристики суттєво відрізняються від ІС бухгалтерського обліку (табл. 5.22).

*Таблиця 5.22*

**Функціональні відмінності ІС фінансового аудиту  
та ІС бухгалтерського обліку в ІСУП\***

Функціональна характеристика	ІС бухгалтерського обліку	ІС фінансового аудиту
Типові запити	Кількість? Вартість? Документ? Підстава? Дата?	Причина? Наслідок за певних обставин?
Типові операції	Реєстрація історичних даних, регламентований звіт, стандартний звіт	Послідовність інтерактивних звітів, діаграм, екранних форм; динамічна зміна рівнів агрегації та зрізів даних
Типи екранних форм	Регламентований	Визначається користувачем
Типи запитів	Передбачувані	Довільні
Призначення	Обробка поточних господарських операцій, збереження оперативних даних	Багаторазовий аналіз, контроль, моделювання

*\*Джерело: розроблено авторами*

Ефективність управління суб'єктом національної економіки залежить від наявності достовірної та оперативної інформації. Звідси необхідність створення єдиної ІС, що забезпечить збіг і достовірність даних на всіх етапах її обробки і використання.

ІТ фінансового аудиту включає опорну технологію (апаратні засоби, системне й інструментальне програмне забезпечення) і базу знань (база даних, прикладне програмне забезпечення). ІТ забезпечує інформаційно-технічні процеси ІС фінансового аудиту. Інформаційну технологію фінансового

аудиту визначають: предметна сфера, функціональні процеси і моделі предметної сфери (рис. 5.15).

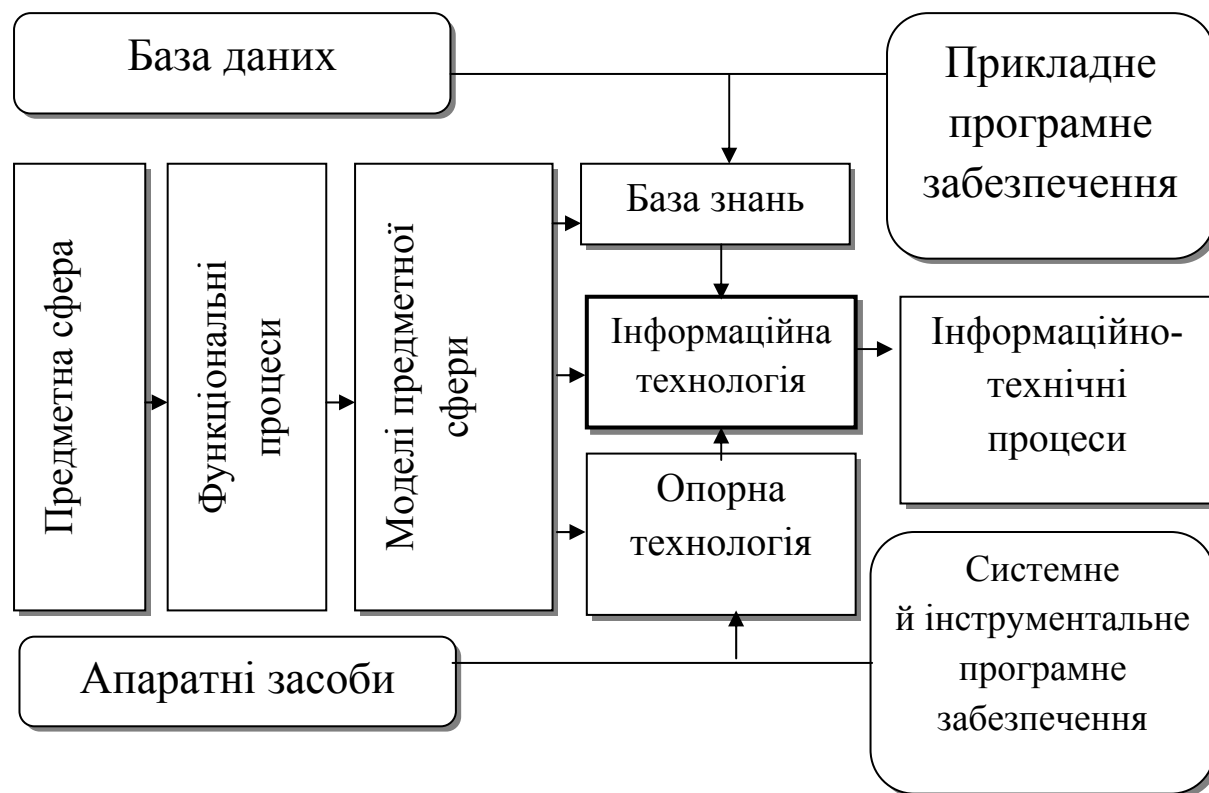


Рис. 5.15. Складові ІТ фінансового аудиту

Джерело: розроблено авторами

Завдання фінансового аудиту виконуються з урахуванням їх розподілу в системі ЦІТ з використанням відповідного комп'ютерного програмного забезпечення. Під комп'ютерним програмним забезпеченням процесу аудиту слід розуміти сукупність математичного апарату алгоритмізації, мови програмування, розробку комп'ютерної програми, створення пакетів комп'ютерних прикладних програм (ПКПП).

Дослідження вітчизняного ринку комп'ютерних програм свідчить, що більшість розробників орієнтуються на створення комплексних корпоративних систем, де значна увага приділяється аналітичним процедурам. Таким чином, інформаційна система контролю й аналізу (ІСКА) є одним з компонентів корпоративної системи управління підпри-

емством. Вона має безпосередній зв'язок з інформаційною системою бухгалтерського обліку (ІСБО) [100]. Зв'язок ІСКА із ІСБО характеризується протиріччями. Вони полягають у конкуренції розробників ІСКА та ІСБО.

Окремі розробники ІСБО створюють аналітичні комп'ютерні програми, сумісні з їх власними бухгалтерськими комп'ютерними програмами, які дозволяють проводити аналіз на підставі даних бухгалтерського обліку і бухгалтерської звітності.

Інші розробники ІСБО реалізують аналітичні функції у рамках єдиного комп'ютерного програмного продукту автоматизації бухгалтерського обліку. Такий підхід, на нашу думку, можна розглядати лише як напрям вдосконалення організації бухгалтерського обліку в умовах автоматизації.

У першому і другому випадку більшість аналітичних комп'ютерних програм обмежуються використанням тільки даних фінансової звітності підприємства. Така обмеженість інформаційної бази безумовно впливає на глибину аналітичних досліджень, що знижує обґрунтованість висновків за результатами аналітичного дослідження.

Розробники ІСКА розглядають свої комп'ютерні програмні продукти як системи універсального або спеціального характеру. Системи універсального характеру орієнтовані на підприємства, що мають широкий ступінь диверсифікації своєї господарської діяльності.

До них належать комп'ютерні програми ІНЕК-АФСП (аналіз фінансового стану підприємства), ІНЕК-Аналітик, Audit Expert, БЕСТ-Ф, Фін експерт, MARKETING Analytic.

Системи спеціального характеру орієнтовані на підприємства певних галузей економіки (комерційні банки, страхові організації, будівництво, інвестиційну діяльність тощо).

До них належать комп'ютерні програми ОФО-Банк, Парус-Страхування, Sales Expert, АВЕРС, ІНЕК-Інвестор, Project Expert. ІСКА можна класифікувати за ознаками, що наведені у табл. 5.23.

Таблиця 5.23

### Класифікація ІСКА\*

Класифікаційна ознака	Призначення
За ступенем охоплення контрольно-аналітичних функцій; за основними видами економічного аналізу і контролю	<ul style="list-style-type: none"><li>• Контроль та аналіз фінансового стану;</li><li>• контроль та аналіз фінансових результатів</li></ul>
За призначенням і галузевою орієнтацією	<ul style="list-style-type: none"><li>• Універсальні комп'ютерні програми;</li><li>• спеціальні комп'ютерні програми</li></ul>
За способом побудови	<ul style="list-style-type: none"><li>• Включені до комплексу комп'ютерних програм;</li><li>• окремі комп'ютерні програми</li></ul>
За способом розповсюдження і тиражування	<ul style="list-style-type: none"><li>• Масове розповсюдження типових комп'ютерних програм, комплексу комп'ютерних програм;</li><li>• індивідуальні розробки за замовленням</li></ul>

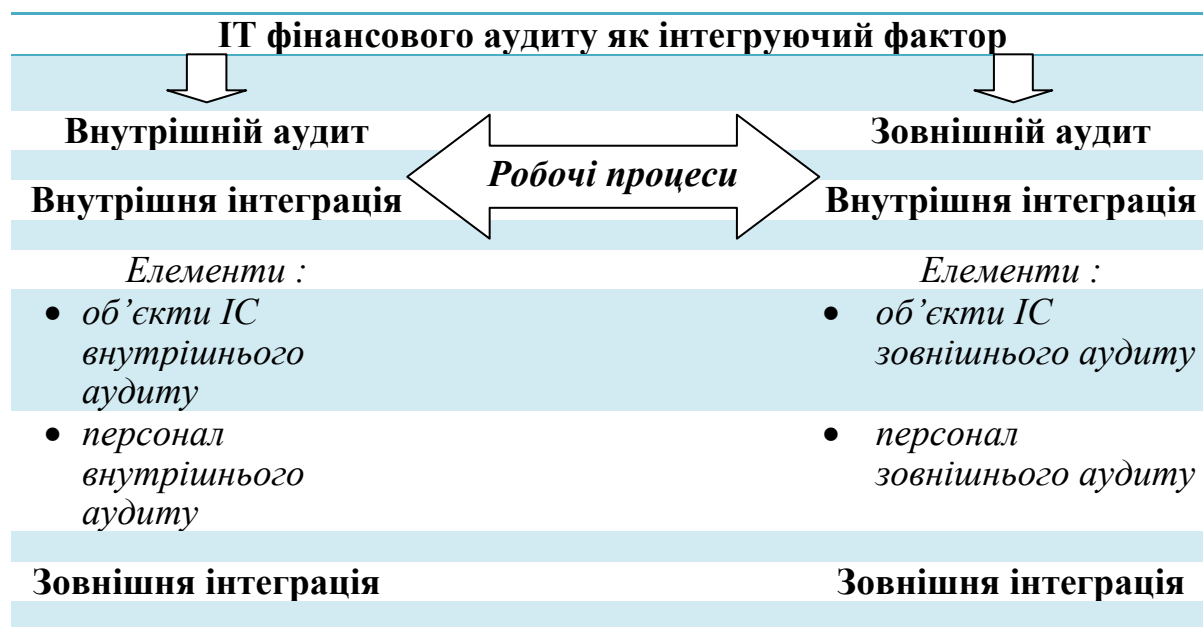
\*Джерело: розроблено авторами

На застосування ІТ у фінансовому аудиті впливають також Положення міжнародних стандартів аудиту (МСА). МСА, що містили положення щодо застосування ІТ в аудиті: 401 «Аудит у середовищі комп'ютерних інформаційних систем», 1001 «Середовище ІТ: автономні персональні комп'ютери», 1002 «Середовище ІТ: он-лайнні комп'ютерні системи», 1003 «Середовище ІТ: системи баз даних», 1008 «Оцінювання ризиків та внутрішній контроль – характеристики та особливості в КІС», 1009 «Комп'ютеризовані методи аудиту» втратили чинність.

Пряме відношення до ІТ має положення з міжнародної практики аудиту 1013 «Електронна комерція: вплив на аудит фінансової звітності». Це положення надає рекомендації щодо МСА, якщо суб'єкт господарювання використовує

загальнодоступну мережу, наприклад інтернет, для електронної комерції. У положенні зазначено, що для виконання аудиту у підприємствах електронної комерції аудитор повинен мати відповідні знання з інформаційних технологій (ІТ) та інтернет-бізнесу з метою виявлення їх впливу на бізнес суб'єкта господарювання, оцінки навичок і знань ІТ персоналом суб'єкта господарювання, ризиків, пов'язаних із застосуванням електронної комерції, визначення характеру, часу та обсягу аудиторських процедур, оцінки аудиторських доказів.

Проведені дослідження й аналіз змісту чинних МСА, свідчать, що тепер, фактично, аудит як діяльність, як професія, як функція, є за замовчуванням комп'ютерним [123]. Використання ІТ в аудиті є суцільним і безперервним. Це обумовлено наявністю у кожного суб'єкта господарювання, установи, – ІСБО, інформаційної системи управління, єдиного інформаційного простору. Суцільна інформатизація і комп'ютеризація визначає ІТ як один із інтегруючих факторів внутрішнього і зовнішнього аудиту (рис. 5.16).



*Рис. 5.16. Елементи інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту*

*Джерело: розроблено авторами*

Комп'ютерний аудит означає використання комп'ютерів і сучасних ІТ для організації аудиторської діяльності, включаючи аудиторські перевірки фінансової звітності та підготовку аудиторського висновку, а також надання супутніх аудиту послуг.

Можна виділити три основні напрями застосування ІТ у фінансовому аудиті:

- 1) використання ІСФА та ІТФА для організації роботи суб'єкта фінансового аудиту;
- 2) перевірка та оцінка комп'ютерних ІС;
- 3) використання ІСФА та ІТФА як специфічних інструментів для проведення аудиту.

Отже, ІТ застосовуються для організації аудиторської діяльності, включаючи аудиторські перевірки фінансової звітності й підготовку аудиторського висновку; у наданні супутніх аудиту послуг; у плануванні, контролі та документуванні аудиторської роботи.

Впровадження ІТ фінансового аудиту передбачає також оцінку ефективності їх застосування. Дослідження доводять, що найбільшої ефективності від упровадження ІТФА можна досягти лише організацією інформаційної системи управління фінансовим аудитом (ІСУФА), в якій економічна інформація оброблятиметься комплексно, а всі підготовчі, основні та кінцеві операції збору й передавання інформації, а також тиражування і пошуку виконуватимуться комп'ютеризованим способом. У результаті організації ІСУФА не тільки змінюється техніка виконання операцій зі збору й обробки інформації, а й видозмінюється весь контрольний процес і його форми, методи планування та нормування, способи формування результатної інформації, а також управління в цілому.

Ефективність ІТФА необхідно визначати у процесі розроблення окремих елементів ІСФА, після завершення процесу розроблення і впровадження проекту в цілому, а також удосконалення системи. Попередні розрахунки допоможуть вибрати такий варіант розроблення, який забезпечить най-

більшу економію управлінської праці і зниження витрат на утримання апарату управління.

Розраховуючи економічну ефективність, необхідно визначати фактичну економію, одержану в суб'єкта фінансового аудиту або окремому його підрозділі, ділянці робіт, у результаті впровадження проекту ІСФА. Порівнюючи ефективність ІТФА на різних ділянках робіт, умовою правильного розрахунку є однакові вихідні показники у порівнюваних варіантах, ті самі зведені показники, що виводяться, і взяття до розрахунків усіх витрат за кожним варіантом (затрати праці, накладні витрати).

Надійність та ефективність – найперші вимоги до ІСФА. Це показники, які визначають якість її створення. Основні положення та визначення щодо надійності та ефективності ІСФА можна знайти в міждержавних стандартах [57, 58], які чинні в Україні на даний час.

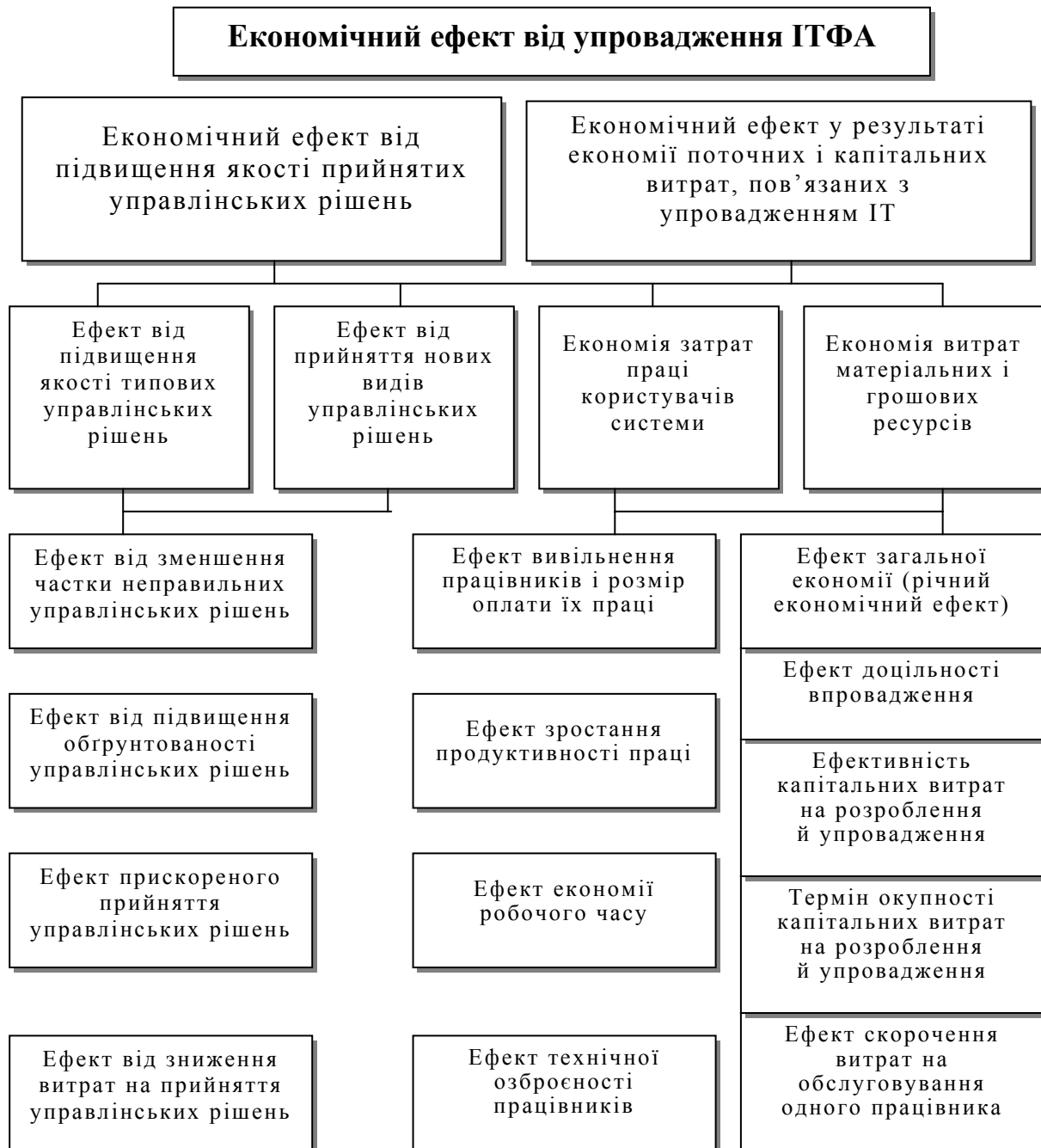
Надійність ІСФА – це її властивість зберігати в часі в установлених межах значення всіх параметрів, які характеризують здатність системи виконувати потрібні функції в заданих режимах і умовах експлуатації. Рівень надійності ІСФА залежить від таких факторів:

- складу та рівня надійності технічних засобів, їх взаємодії й вивіреної структури;
- складу та рівня надійності програмних засобів, їх можливості та взаємозв'язку у структурі програмного забезпечення;
- раціонального розподілу задач, які розв'язуються системою, між технічними засобами, програмним забезпеченням і персоналом;
- рівня кваліфікації персоналу, організації робіт та рівня надійності дій персоналу;
- режимів, параметрів та організаційних форм технічної експлуатації комплексу технічних засобів.

Ефективність ІСФА визначається порівнянням результатів від функціонування і витрат усіх видів ресурсів, необхідних для її створення, функціонування та розвитку. До



показників витрат ресурсів належать матеріальні, фінансові, затрати праці, часу та ін. Схематично утворення економічного ефекту від впровадження ІТФА надано на рис. 5.17.



*Рис. 5.17. Складові економічного ефекту від упровадження ІТФА*

*Джерело: розроблено авторами*

ІСФА може мати властивості безвідмовності, ремонтно-придатності, а інколи й довговічності.

Використання комп'ютерної техніки в ІСФА передбачає застосування методів забезпечення захисту інформації.

Організація захисту та безпеки даних у ІСФА полягає в забезпеченні комплексу організаційно-технічних, організаційно-режимних заходів та кадрової роботи, спрямованої на збереження комерційної таємниці та належного контролю роботи контрольних-аналітичних працівників.

Організаційно-технічні заходи передбачають:

- захист від акустичного підслуховування;
- захист інформації в системах зв'язку;
- захист від просочення інформації через ЗМІ;
- захист від несанкціонованого доступу.

Захист від несанкціонованого доступу передбачає:

- профілактику зараження комп'ютерними вірусами;
- забезпечення безперебійної роботи системи;
- контроль технічних ресурсів.

Організаційно-режимні заходи охоплюють:

- гарантування фізичної безпеки персоналу;
- охорону приміщень та документів;
- контроль доступу.

Контроль доступу включає:

- доступ до носіїв інформації;
- доступ у приміщення.

Усі названі заходи спрямовані на кожний інформаційний об'єкт, що його формує ІСФА, на носії інформації та ІТ.

За допомогою особливих внутрішніх положень (наказів, інструкцій) необхідно обмежити доступ сторонніх осіб до інформації, яка є комерційною таємницею, а також установити або передбачити механізм перевірки вихідної за межі системи інформації. Наприклад, інформація з фінансової звітності, що оприлюднюється, не має містити зайвих деталей, не перед-

бачених законодавством або угодою з користувачами звітності. Така інформація зазвичай є основним об'єктом економічного шпигунства.

Варто зауважити, що неабияка увага приділяється захисту та безпеці даних у ІС у зарубіжних країнах. Так, комітет Ради Європи з проблем злочинності у 1990 р. підготував рекомендації з метою визначення правопорушень, пов'язаних з комп'ютерами, і вніс їх до «мінімального» (обов'язкового) та «необов'язкового» списків, рекомендованих усім європейським країнам до внесення в законодавство [88].

В Україні також існує нормативна база для запобігання таким злочинам. Вітчизняне законодавство щодо захисту інформації та авторських прав в галузі ІС та захисту інформації репрезентовано такими Законами України: «Про авторське право і суміжні права», «Про інформацію» [171], «Про захист інформації в автоматизованих системах» [169], «Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах»» [157]. Ці закони дають юридичне визначення найважливішим термінам у сфері ІТ.

З метою захисту інформації в ІСФА ми рекомендуємо наприкінці кожного робочого дня робити копії на окремих електронних носіях інформації.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдикеев Н.М. Проектирование интеллектуальных систем в экономике : учебник / Н.М. Абдикеев ; под ред. Н.П. Тихомирова. – М. : Экзамен, 2004. – 528 с.
2. Алексеева И.В. Стратегический аудит как перспективное направление развития аудита / И.В. Алексеева // Учет и статистика. – 2008. – № 12. – С. 116–117.
3. Анализ корпоративного управления : [обзор]. – М. : Fitch Ratings. – 2010 [Декабрь]. – 8 с.
4. Аналіз стану та динаміки ринку аудиторських послуг // Аудитор України. – 2012. – № 7 (201). – С. 36–54.
5. Андреев В.Д. Внутренний аудит : учеб. пособие / В.Д. Андреев. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.
6. Аренс Э.А. Аудит / Э.А. Аренс, Дж.К. Лоббек и др. ; пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 2003. – С. 546.
7. Аудит (основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : [підручник] / за ред. В.В. Немченко, О.Ю. Редько. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 540 с.
8. Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейлли, М.Б. Хирш ; пер. с англ. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 252 с.
9. Афанасьева Ю. Инновационное развитие: новая концепция монополии и конкуренции / Ю. Афанасьева // МЭиМО. – 2005. – № 2. – С. 31–34.
10. Аюбов Н.А. Аудит эффективности планирования и использования государственных средств / Н.А Аюбов // Учет и статистика. – 2008. – № 9. – С. 125–126.
11. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні: системний підхід : монографія / С.В. Бардаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 656 с.
12. Басанцов І.Б. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки України / І.Б. Басанцов : дис. д-ра екон. наук : 08.00.08 Державна податкова адміністрація України, Ірпінь, 2008.

13. Белякова В.П. Інтеграція процесів ризик-менеджменту та внутрішнього контролю / В.П. Белякова // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – Ч. 2. – № 2 (56). – С. 2–12.
14. Бенько М.М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку / М.М. Бенько – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 336 с.
15. Белокоз О.І. Вплив інформаційних технологій на аудит дебіторів і кредиторів. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/golden/doc.html?id=18085>.
16. Бланк И.А. Управление инвестиционными предприятиями [Текст] / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2003. – 480 с.
17. Бобиль В.В. Трансформація корпоративних структур в умовах становлення сучасного ринкового господарства України [Текст] / В.В. Бобиль // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. – 2009. – № 26. – С. 182–186.
18. Богатая И.Н. Сущность дефиниции «аудиторский риск» и ее роль в аудиторской деятельности / И.Н. Богатая, О.П. Савина // Учет и статистика. – 2008. – № 12. – С. 127–130.
19. Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій / О.М. Брадул. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 356 с.
20. Брюханов М. Искажения в финансовой отчетности: как выявить мошенничество / М. Брюханов // Финансовый директор № 6. – 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.fd.ru](http://www.fd.ru).
21. Булгаков Е.Г. О необходимости централизации контрольных функций финансовых органов / Е.Г. Булгаков // Аваль. – 2006. – № 1. – С. 69–75.

22. Бурцев В.В. Аудит финансовых потоков государства / В.В. Бурцев // Аудиторские ведомости. – 2001. – № 8. – С. 41–46.
23. Бурцев В.В. Характеристика системы внутреннего (финансового) контроля коммерческой организации / В.В. Бурцев // Финансовый бизнес. – 2000. – № 8. – С. 24–27.
24. Бутинець Ф.Ф. Аудит : [підручник]. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Житомир : Рута, 2002. – 672 с.
25. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні : навч.-практ. посіб. / за ред. С.Ф. Голова. – Дніпропетровськ : Баланс-клуб, 2000. – 768 с.
26. Бюджетний кодекс України. – Затверджений ВРУ від 08.07.2010. – № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page3>.
27. Вареня В. Облікова стратегія та фінансова звітність / В. Вареня // Дебет-Кредит. – 2009. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtkr.com.ua/show/1bid03946.html>.
28. Васильева М.В. Государственный финансовый контроль в управлении регионом [Електронний ресурс] / М.В. Васильева. – Режим доступу: <http://www.smartcat.ru/RegioEconomic/Portfolio.shtml>.
29. Васильева М.В. Совершенствование управления экономикой регионов на основе формирования эффективной системы государственного и муниципального финансово-бюджетного контроля : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством: региональная экономика; 08.00.10 – Финансы, денежное обращение и кредит / М.В. Васильева. – Кисловодск, 2012. – 60 с.
30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
31. Виханский О.С. Менеджмент / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – М. : Экономистъ, 2006. – 670 с.

32. Внутрішній аудит у банку : навч. посіб. / О.І. Кіреєв, О.С. Любунь, М.П. Кравець та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 220 с.
33. Вовчак І.С. Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.С. Вовчак. – Тернопіль : Карт-бланш, 2001. – 354 с.
34. Возницька В.Ю. Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм як новітня форма державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] / В.Ю. Возницька. – Режим доступу : <http://www.icr-ua.com/ru/node/443>.
35. Волков О.І. Економіка та організація інноваційної діяльності : підручник / О.І. Волков, М. П. Денисенко ; за ред. О.І. Волкова та М.П. Денисенко. – К. : ЦУЛ, 2007. – 662 с.
36. Воронин Ю.М. Государственный финансовый контроль: вопросы теории и практики / Ю.М. Воронин. – Минск : Книжный Дом, 2005. – 480 с.
37. Гладун А. Я. Методологічні аспекти створення системи корпоративного електронного документообігу [Текст] / А.Я. Гладун, Ю.Д. Журавльов, В.М. Штонда // Наукові записки НаУКМА. – 2003. – Т. 21: Комп'ютерні науки. – С. 96–102.
38. Годин В.В. Информационное обеспечение управленческой деятельности / В.В. Годин, И.К. Корнеев. – М. : Мастерство : Высш. шк., 2001. – 240 с.
39. Годунов А.А. Введение в теорию управления / А.А. Годунов. – М. : Экономика, 1967. – 200 с.
40. Головач В. Аудит і підприємницька діяльність / В. Головач // Незалежний аудитор. – 2012. – № 6. – С. 33–34.
41. Господарський кодекс України, № 436-IV від 06.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

42. Господарський кодекс України; Господарський процесуальний кодекс України [Текст] : офіційні тексти. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 303 с.
43. Государственный финансовый контроль : учеб. для вузов / В.А. Жуков, С.В. Степашин, Н.С. Столяров, С.О. Шохин. – СПб. : Питер, 2004. – 468 с.
44. Губанова О.В. Управление, прогнозирование, информационные технологии в сервисной деятельности / О.В. Губанова, Т.Ю. Новгородцева, С.В. Чупров. – Иркутск : Изд-во ИГЭА, 2001. – 286 с.
45. Данильчук Ю. М. Державний фінансовий аудит як пріоритетний напрям удосконалення вітчизняної системи фінансового контролю [Електронний ресурс] / Ю.М. Данильчук – Режим доступу : [http://www.rusnauka.com/-8\\_DN\\_2011/Economics/7\\_81624.doc.htm](http://www.rusnauka.com/-8_DN_2011/Economics/7_81624.doc.htm)
46. Державний фінансовий аудит: методологія і організація : монографія / [Є.В. Мних, М.О. Никонович, Н.С. Барабаш та ін.] ; за ред. Є.В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 319 с.
47. Державний фінансовий контроль : підручник / І.Ю. Чумакова, Н.В. Шульга ; за заг. ред. О.А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2013. – 412 с.
48. Державний фінансовий контроль виконання бюджетних програм / Т.І. Єфименко, І. Б. Стефанюк, Н.І. Рубан та ін. – К. : НДФІ, 2004. – 320 с. – Ст. 21–23.
49. Державні цільові програми мають працювати на курс реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/gsmityuh/article/9213.aspx>.
50. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011



- № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon.nau.ua/doc/?doc\\_id=656037](http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=656037).
51. Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.62&nobreak=1>
52. Дмитренко Г.В. Організація і здійснення державного контролю в Україні (фінансово-економічні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держуправління : спец.: 25.00.02 – механізми державного управління / Г.В.Дмитренко. – К., 2011. – 36 с.
53. Дрозд І.К. Контроль економічних систем : монографія / І.К. Дрозд. – К. : Імекс-ЛТД, 2004. – 312 с.
54. Дрозд І.К. Мета та концептуальні засади аудиту ефективності бюджетних коштів в Україні / І.К. Дрозд // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія : Економіка. – 2005. – Вип. 78. – С. 55–57.
55. Дрозд І.К. Система фінансово-економічного контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. : 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І.К.Дрозд. – К., 2005. – 27 с.
56. Дусаева Е.М. Государственный аудит в системе экономического контроля / Е.М. Дусаева, Н.С. Шестакова // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2009. – № 2. – С. 255–270.
57. Единая система стандартов автоматизированных систем управления. Надежность автоматизированных систем управления. Основные положения : межгос. стандарт ГОСТ 24.701-86.

58. Единая система стандартов автоматизированных систем управления. Эффективность АСУ. Основные положения : межгос. стандарт ГОСТ 24.702-85.
59. Економічні науки [Текст] : зб. наук. пр. Черкас. держ. технол. ун-ту. – Вип. 25 : у 3 ч. / М-во освіти і науки, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2010. – Ч. I. – 340 с.
60. Ербар А. Революція EVA / А. Ербар, Б. Стюарт // Російський журнал менеджменту. – Т. 3. – № 4. – С. 77–100.
61. Євтушевська О.В. Управління акціонерними товариствами України в умовах економічної нестабільності [Текст] / Євтушевська О.В. // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 85–89.
62. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001.
63. Єфименко Т. Невідкладність реформування аудиторської діяльності в Україні є обґрунтованою / Т. Єфименко // Незалежний аудитор. – 2012. – № 7. – С. 36–39.
64. Жминько С.И. Внутренний аудит / С.И. Жминько, О.И. Швырева, М.Ф. Сафонова. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 316 с.
65. Жуков В. Что такое «аудит эффективности» / В. Жуков // Президентский контроль. – 2004. – № 7. – С. 25–29.
66. Завгородний В.П. Автоматизация бухгалтерского учета, контроля, анализа и аудита : монография / В.П. Завгородний. – К. : АСК, 1998. – 768 с.
67. Заглада І.В. Від перевірки законності до аналізу ефективності / І.В. Заглада // Фінансовий контроль. – 2007. – № 5 (40). – С. 43–46.
68. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів : Львівська політехніка, 2005. – 498 с.
69. Запатріна І.В. Програмно-цільовий метод бюджетування у контексті стратегічного та середньострокового

- планування / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда // *Фінанси України*. – 2006. – № 10. – С. 18–31.
70. Захаров К.Е. Государственный финансовый контроль: подходы к оценке эффективности / К.Е. Захаров // *Финансовый журнал Академии бюджета и казначейства Минфина России*. – 2010. – № 2. – С. 62–66.
71. Звіт про результати діяльності Держфінінспекції та її територіальних органів за 2012 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/96310>.
72. Иваниенко В.В. Модели и методы принятия решений в анализе и аудите : учеб. пособие / В.В. Иваниенко. – Х. : ИНЖЭК, 2004. – 296 с.
73. Иванова Е.И. Аудит эффективности в рыночной экономике : учеб. пособие / Е.И. Иванова, М.В. Мельник, В.И. Шлейников ; под ред. С.И. Гайдаржи. – М. : КНОРУС, 2007. – С. 65–69.
74. Ивашковская И.В. Корпоративные финансы в некорпоративной России / И.В. Ивашковская // *Управление компанией*. – 2004. – № 4. – С. 10.
75. Ивашковская И.В. Управление стоимостью компании: вызовы российскому менеджменту / И.В. Ивашковская // *Российский журнал менеджмента*. – 2004. – Т. 2. – № 4. – С. 113–123.
76. Ивашковская И.В. Финансовое мышление директоров / И.В. Ивашковская // *Корпоративное управление. Журнал Национального Совета по корпоративному управлению*. – 2006. – № 2. – С. 12.
77. Ивашковская И.В. Финансовые измерения корпоративных стратегий / И.В. Ивашковская // *Аудит и финансовый анализ*. – 2007. – № 5. – С. 1–14.
78. Ильин К. Ценность источников информации / К. Ильин // *«Information Security / Информационная безопасность»*. – 2006. – № 1+2. – С. 44–45.
79. Информационные технологии в бизнесе : энциклопедия / под ред. Милана Желены. – СПб. ; М. ; Харьков ; Мн : ПИТЕР, 2002. – 1120 с.

80. Іванова І. Державний фінансовий аудит : Парадигми розвитку : монографія / І. Іванова. – К. : Академвидав, 2010. – 168 с.
81. Івахненко С.В. Інформаційні технології в аудиті та внутрішньогосподарському контролі : автореф. дис ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / С.В. Івахненко. – К. : Б.в., 2011. – 33 с.
82. Івахненко С.В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології : [моногр.] / С.В. Івахненко, О.В. Мелих. – К. : Знання, 2009. – 319 с.
83. Івахненко С.В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції : монографія / С. В. Івахненко. – Житомир : Рута, 2010. – 432 с.
84. Івашківська І.В. Управління вартістю – новий вектор аналітики фірми / І.В. Івашківська // Управління компанією, 2004. – № 4. – С. 32–47.
85. Індекс глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://globalization.kof.ethz.ch/>.
86. Індекс економічної свободи [Електронний ресурс] / Режим доступу: – [http://competitiveukraine.org/upload/files/reports/files/ukraine\\_inthe\\_world\\_2013\\_ukr\\_web\\_part1\\_4\\_freedom.pdf](http://competitiveukraine.org/upload/files/reports/files/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web_part1_4_freedom.pdf).
87. Індекс сприйняття корупції [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/cpi/global-map>.
88. Інформаційні системи бухгалтерського обліку : підручник [для студ. вищ. навч. закл. спец. 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф.Ф. Бутинець, С.В. Івахненко, Т.В. Давидюк, Т.В. Шахрайчук ; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : Рута, 2002. – 544 с.
89. Інформаційні системи і технології в економіці / навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.С. Пономаренка. – К. : Академія, 2002. – 544 с.
90. Інформаційні системи і технології в економіці : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3–4 березня 2011 р.) : тези доп. /

- відп. ред. О.А. Харченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 320 с.
91. Каменська Т. Основні напрями діяльності внутрішнього аудиту в системі управління / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 40–43.
92. Каменська Т.О. Внутрішній аудит: сучасний погляд : [моногр.] / Т.О. Каменська ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 499 с.
93. Кибенко Е.Р. Международно-правовые аспекты регулирования иностранных инвестиций в Украине / Е.Р. Кибенко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 5. – С. 3–10.
94. Кибенко Е.Р. О формах иностранного инвестирования // Проблемы законности : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. – Вип. 37. – С. 147–151.
95. Кибенко Е.Р. Оффшорные компании: преимущества или проблемы? / Е.Р. Кибенко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 4. – С. 11–16.
96. Кібенко О.Р. Правові наслідки внесення відомостей до ЄДР: порівняльно-правовий аналіз положень Першої директиви ЄС та українського законодавства / О.Р. Кібенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 3–7.
97. Клименко О.В. Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.В. Клименко. – К. : Центр навч. літ., 2008. – 320 с.
98. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 485 с.
99. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
100. Контроль у системі інноваційного менеджменту підприємства : монографія / Є.В. Мних, С.В. Бардаш,

- О.А Шевчук та ін. ; за ред. Є.В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 452 с.
101. Контроль якості. – Аудиторська палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aru.com.ua/kontrol-yakosti>
102. Концепція незалежності: зовнішній і внутрішній аудит : монографія / Н.С. Шалімова, О.А. Магопець, М.С. Письменна та ін.; за ред. І.К. Дрозд. – К. : Сова, – 2012. – 240 с.
103. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року : затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.05 № 158-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>.
104. Корпоративное управление в Украине: по каким правилам играть [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dn-weekly.kiev.ua/fin/comp/512-korporativnoe-upravlenie-v-ukraine-po-kakim.html>.
105. Кубліков В. К. Теоретичні аспекти формування моделі корпоративного управління [Текст] / В.К. Кубліков // Науковий вісник ОДЕУ. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 13 (91). – С. 3–7.
106. Кужелев М.А. Корпоративные конфликты: сущность, виды, механизм защиты [Текст] / М.А. Кужелев // Економіка і організація управління. – 2010. – № 1 (7). – С. 32–39.
107. Кузьминов Я.И. Задачи аудита эффективности в контексте административной и бюджетной реформ // Аудит эффективности: опыт, проблемы, перспективы : материалы круглого стола седьмого Петербург. междунар. экон. форума / под ред. С.В. Степашина, С.А. Агапцова. – М. : Финансовый контроль, 2003. – С. 48–52.
108. Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навч. посіб. / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – Л. : Львівська політехніка. – 2003. – 658 с.

109. Куркін А.М. Форми довгострокового стимулювання вищого керівництва корпорації [Текст] / А.М. Куркін // Вчені записки Університету «Крок». – 2009. – №19. – С. 195–205.
110. Ліщук Ю. Світовий досвід проведення аудиту адміністративної діяльності та перспективи його застосування в Україні / Ю. Ліщук // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – № 7. – С.11–23.
111. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь : Словарь современной экономической науки / [сост. Л.И. Лопатников]. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
112. Малишев А.В. Місце і роль державного аудиту в системі контролю за використанням державного майна / А.В. Малишев : матеріали наук.-практ. конф. [«Контроль за використанням державного майна: сучасний стан і напрями вдосконалення»], (Київ, 12 квітня 2006 р.). – К. : ГоловКРУ, 2006. – С. 38–44.
113. Матвієнко О.В. Основи інформаційного менеджменту / О.В. Матвієнко. – К. : Либідь, 2004. – 264 с.
114. Международный наблюдательный совет сформулировал свое видение будущего стандартов отчетности [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.gaap.ru/news/gaap\\_ifrs/3459/](http://www.gaap.ru/news/gaap_ifrs/3459/).
115. Мельник В.М. Ревизия и контроль : [учеб. пособие] / В.М. Мельник, А.С. Пантелеев, А.Л. Звездин. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. – 520 с.
116. Мельник Л.Г. Экономика информации и информационные системы предприятия / Л.Г. Мельник, С.Н. Ильяшенко, В. А. Касьяненко. – Сумы : Университет. книга, 2004. – 400 с.
117. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : монографія / С.В. Мельниченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. –493 с.
118. Меры обеспечения финансовой стабильности ЕС [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.apsny.ge/2009/eco/1253765122.php>

119. Методология контроля общественных финансовых средств : материалы междунар. науч.-практ. конф. / под ред. В.А. Двуреченских. – М. : Финансовый контроль, 2004. – С. 87–92.
120. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / П.П. Микитюк. – К. : Центр навч. літ., 2007. – 400 с.
121. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [Текст] : в 2 ч. – К. : СТАТУС, 2010. – 1112 с.
122. Міжнародні стандарти професійної етики внутрішнього аудиту (стандарти). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://iia.org.ua/ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-...>
123. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту : переклад ВГО «Інститут внутрішніх аудиторів України». – Київ, 2013.
124. Мітюков О.І. Бюджетна реформа і основні напрями вдосконалення бюджетної політики та політики держави у сфері публічних фінансів // Доповіді, виступи міжнар. наук.-практ. конф. [«Бюджетна реформа в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання» ]. – К. : НДФІ, 2001. – С.41–48.
125. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
126. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat\\_id=293533](http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533)
127. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» : наказ Міністерства фінансів України від 24.01.2005 № 817.



- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat\\_id=293533](http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533).
128. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : наказ Міністерства фінансів України від 20.10.1999 № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat\\_id=293533](http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533).
129. Немченко В.В. Аудит [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://pidruchniki.ws/12810419/buhgalterskiy\\_oblik\\_ta\\_audit/teoretiko-metodologichni\\_zasadi\\_derzhavnogo\\_finansovogo\\_auditu](http://pidruchniki.ws/12810419/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/teoretiko-metodologichni_zasadi_derzhavnogo_finansovogo_auditu).
130. Никонович М.О. Організація і методика аудиту [Текст] : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.О. Никонович, К.О. Редько, О.А. Юр'єва ; за ред. Є.В. Мниха. – К. : Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 472 с.
131. Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі : матеріали наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. / Тернопільський національний економічний університет / М.С. Пушкар (заг. ред.) – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 360 с.
132. Оцінка бізнес-регулювання [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
133. Павлова А.М. Эффективность государственного финансового контроля в условиях реформирования бюджетных отношений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / А.М. Павлова. – Волгоград, 2006.
134. Пантелєєв В.П. Внутрішній аудит : навч. посіб. / В.П. Пантелєєв, М.Д. Корінько ; за ред. В.О. Шевчука / Державна академія статистики, обліку та аудиту Державного комітету статистики України. – К., 2006. – 247 с.
135. Панченко О.В. Ефективність бюджетних видатків у системі державного регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08

- «Гроші, фінанси і кредит» / О.В. Панченко. – К., 2014. – 22 с.
136. Петренко С. Методологічні підходи до здійснення процесу внутрішнього аудиту / С. Петренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 7. – С. 37–41.
137. Петрик О.А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О.А. Петрик. – К., 2004. – 34 с.
138. Пилипенко І. Національна система аудиту: досвід становлення та спрямування розвитку / І. Пилипенко, В. Шевчук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 3. – С. 5–11.
139. Писаревська Т. А. Інформаційні системи обліку та аудиту : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.А. Писаревська. – К. : КНЕУ, 2004. – 369 с.
140. Питання проведення державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2006 № 361, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1096.355.0>.
141. Піхоцький В.Ф. Система державного фінансового контролю як інструмент соціально-економічного розвитку / В.Ф. Піхоцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2009\\_647/32.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2009_647/32.pdf).
142. Пінчук Н.С. Інформаційні системи і технології в маркетингу : підручник / Н.С. Пінчук, Г.П. Галузинський, Н.С. Орленко. – К. : КНЕУ, 2003. – 352 с.
143. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 №2755-VI, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.62&nobreak=1>.
144. Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток : Програма діяльності

- Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art\\_id=181072357](http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=181072357).
145. Подольский В. И. Информационные системы бухгалтерского учета / В.И. Подольский, В.В. Дик, А.И. Уринцов. – М. : Аудит : ЮНИТИ, 1998. – 271 с.
146. Полозенко Д.В. Державні програми економічного і соціального розвитку та бюджетне планування в умовах трансформаційної економіки // Наукові праці НДФІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Npndfi/2008\\_1/statti/012-017-Polozenko.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npndfi/2008_1/statti/012-017-Polozenko.pdf).
147. Практичний курс внутрішнього аудиту / [В.В. Немченко, В.П. Хомутенко, А.В. Хомутенко]. – К. : Центр навч. літ., 2008. – 240 с.
148. Принципы корпоративного управления, согласованные странами – членами Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) 22 апр. 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : URL: [www.oecd.org/daf/corporate/principles/](http://www.oecd.org/daf/corporate/principles/).
149. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1146.106.15&nobreak=1/>.
150. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22.04.1993 № 3125-XII зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.192.16&nobreak=1>.
151. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.635.53&nobreak=1>.
152. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16 вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
153. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV, зі змінами

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.271.15&nobreak=1>.
154. Про власність : Закон України // Основні чинні кодекси і закони України; [уклад. Ю.П. Єлісєвєнко]. – 2-ге вид. – К. : Махаон, 2003. – 976 с.
155. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів : Закон України від 25.12.2008 № 801-VI; із змін. та допов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=801-17>.
156. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна : Закон України від 15.12.2005 №3202-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.1009.0>.
157. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах» : Закон України від 31.05.2005 № 2594-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32.
158. Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» : Закон України від 13.09.2001 № 2684 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1.
159. Про господарські товариства : Закон України // Основні чинні кодекси і закони України ; [уклад. Ю.П. Єлісєвєнко]. – 2-ге вид. – К. : Махаон, 2003. – 976 с.
160. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.51.42&nobreak=1>.
161. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV (зі змінами та доповненнями).
162. Про загальні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993

- № 2939-ХІІ, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.178.20&nobreak=1>.
163. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – С. 367.
164. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України : Постанова правління Національного банку України від 20.03.1998 №114, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.507.3&nobreak=1>.
165. Про затвердження Порядку проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 № 1017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.62&nobreak=1>
166. Про затвердження Порядку проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 № 1017, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1053.1788.0>.
167. Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 № 1777, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1053.1755.0>.
168. Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту : Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 №1247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon.nau.ua/doc/?doc\\_id=660845](http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=660845).

169. Про захист інформації в автоматизованих системах : Закон України від 05.07.1994 № 81/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31.
170. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-ХІІ, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.19.46&nobreak=1>.
171. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2658-ХІІ (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.
172. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28.
173. Про об'єднання громадян : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
174. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.
175. Про режим іноземного інвестування: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
176. Про результативні показники бюджетної програми : Наказ МФУ від 27 грудня 2010 р. № 1353/18648.
177. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
178. Про споживчу кооперацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
179. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.94.62&nobreak=1>.
180. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 року №538-р

181. Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 №158-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1095.132.4&nobreak=1>.
182. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 травня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.
183. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.1126.25&nobreak=1>.
184. Рабошук А.В. Проблеми забезпеченості достовірності фінансової звітності / А.В. Рабошук // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси : зб. наук. пр. Луцьк. нац. техн. ун-т. – Вип. 9 (33). – Ч. 3. – Редкол. : від. ред. Герасимчук З.В. – Луцьк, 2012. – С. 116–124.
185. Рапопорт Б.М. Оптимизация управленческих решений / Б.М. Рапопорт. – М. : ТЕИС, 2001. – 264 с.
186. Редько О.Ю. Вітчизняний аудит. Вибір вектора розвитку / О.Ю. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 6. – С. 51–53.
187. Редько О.Ю. Аудит в Україні. Морфологія : монографія / О.Ю. Редько. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 493 с.
188. Рибачук В.Л. Удосконалення організаційного забезпечення ефективності фінансового контролю діяльності органів державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/arpu/2009-1/doc/2/21.pdf>.
189. Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон ; пер. с англ. – М. : КРМГ; Контакт, 1993. – 496 с.
190. Рогуленко Т.М. Аудит: [учебник] / Т.М. Рогуленко ; [изд. с изм.] – М. : Економистъ, 2005. – 383 с.
191. Рошка М.С. Управління інноваційною діяльністю торговельного підприємства [Електронний ресурс] /

- М.С. Рошка // Вісн. Хмельницьк. нац. ун-ту. – 2009. – № 4. – Т. 2. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Vchnu\\_ekon/2009\\_4\\_2/pdf/123-127.pdf](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_4_2/pdf/123-127.pdf).
192. Рудницький В.С. Внутрішній аудит: методологія, організація / В.С. Рудницький. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 104 с.
193. Рябухин С.Н. Аудит эффективности использования государственных ресурсов. – М. : Наука, 2004. – С.74–80.
194. Салихов З.А. Некоторые подходы к оценке эффективности результативности работы органов государственного финансового контроля / З.А.Салихов // Аудит и финансовый контроль. – 2005. – № 2. – С. 23–31.
195. Системи менеджменту якості. Рекомендації з покращання діяльності : міжнар. стандарт з управління якістю ISO-9004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.klubok.net/pageid143.html>.
196. Стандарти внутрішнього аудиту, затв. наказом Міністерства фінансів України від 04.10.2011 № 1247 «Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту», зареєстровані в Мін'юсті 20.10.2011 за № 1219/19957 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>.
197. Статистичний щорічник України за 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
198. Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки : Державна цільова економічна програма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=55&law\\_id=180#1](http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=55&law_id=180#1).
199. Степашин С.В. Государственный аудит и экономика будущего : тезисы выступления Председателя Счетной палаты Российской Федерации в Российской академии наук на презентации новой монографии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ach.gov.ru/userfiles/bulletins/6-02-buleten\\_doc\\_files-fl-386.pdf](http://www.ach.gov.ru/userfiles/bulletins/6-02-buleten_doc_files-fl-386.pdf).
200. Стратегія діяльності Аудиторської палати України на 2012–2017 роки від 05.07.2012 № 252/5 [Електронний



- ресурс] – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/strategiya-diyalnosti-apu>.
201. Суйц В.П. Аудит: общий, банковский, страховой : учебник / [В.П. Суйц, Л.Р. Смирнова, Т.А. Дубровина] ; под ред. проф. В.П. Суйца. – [2-е изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 671 с.
202. Титова Л.Н. Роль аудита эффективности в оценке экспериментов, проводимых в российском образовании / Л.Н. Титова, О.П. Синельникова // Известия Томского политехнического университета. – 2005. – Т. 308. – № 3. – С.160–165.
203. Ткаченко А.М. Організація контролінгу та внутрішнього аудиту в системі управління промисловим підприємством : дис... д-ра екон. наук : 08.06.01 / НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2005.
204. Україна у цифрах у 2011 р. : стат. зб. / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, Держаналітінформ, 2012. – 250 с.
205. Україна у цифрах у 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat\\_u/publ1\\_u.htm](http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm).
206. Уманців Ю. Формування української моделі корпоративного управління [Текст] / Ю. Уманців // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2009. – № 8. – С. 10–13.
207. Фадейкина Н.В. Реформа бюджетного учета: тенденции, проблемы, сомнения и надежды / Н.В. Фадейкина // Аваль. – 2007. – № 1. – С.50–54.
208. Федченко Т.В. Оцінка якості системи державного аудиту ефективності виконання бюджетних програм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.rusnauka.com/1\\_NIO\\_2011/Economics/77375.doc.htm](http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77375.doc.htm).
209. Фінансовий контроль бюджетних ресурсів : монографія / Є.В. Мних, Г.О. Кравченко, Н.С. Барабаш та ін.; за ред. Є.В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 186 с.
210. Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні та

- малі підприємства у 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
211. Хорохордин Д.Н. Актуальные вопросы нормативно-правового регулирования внутреннего аудита // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 1. – С. 1–6.
212. Чихачова Ю.С. Механізми управління корпоративними правами держави [Текст] / Чихачова Ю.С. // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 3. – С. 197–202.
213. Чумакова І.Ю. Аудит ефективності у державному фінансовому контролі зарубіжних країн / І.Ю. Чумакова // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 137–146.
214. Шалімова Н.С. Соціально-економічні аспекти аудиту: теорія і практика [Текст] : монографія / Н.С. Шалімова. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 672 с.
215. Шевченко А.А. Актуальные проблемы государственного финансового контроля / А.А. Шевченко, Н.А. Аюбов // Финансовые исследования. – 2008. – № 1. – С. 40.
216. Шевченко Н.В. Механізм оцінки ефективності державного фінансового контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Н.В. Шевченко. – Суми, 2011. – 21 с.
217. Шквір В. Д. Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Д. Шквір, А.Г. Загородній, О.С. Височан. – Л. : Львівська політехніка, 2003. – 268 с.
218. Шохин С.О. Проблемы и перспективы развития финансового контроля в Российской Федерации / С.О. Шохин. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 53 с.
219. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : монографія / В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
220. Яровенко Г.М. Аспекти автоматизації фінансового контролю підприємств [Текст] / Г.М. Яровенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 2 (17). – С. 89–96.

221. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements. 2010 Edition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.ifac.org/publications/international-auditing-and-assurance-standards-board/handbooks>.
222. Code of Ethics for Professional Accountants [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.ifac.org/publications/international-auditing-and-assurance-standards-board/handbooks>
223. The Study of the condition internal audit in Russia and CIS2002. // Company «Ernst & Young»
224. Leveraging Value from Internal Controls, Ernst&Young EYGM, P.3 [Цит. по: OECD Conference on Intellectual Asset- Based Management «Toward Innovation and Sustainable Growth» «Does Corporate Governance Matter for Publicly Listed Company Shareholders?». – Tokyo, Japan, December 8, 2006. – Roland Burgman, AssetEconomics, Inc., USA
225. 368L0151 First Council Directive 68/151/EEC of 9 March 1968 on coordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, with a view to making such safeguards equivalent throughout the Community
226. 377L0091 Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976 on coordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, in respect of the formation of public limited liability companies and the maintenance and alteration of their capital, with a view to making such safeguards equivalent
227. 378L0855 Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies

228. 382L0891 Sixth Council Directive 82/891/EEC of 17 December 1982 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty, concerning the division of public limited liability companies.
229. 378L0660 Fourth Council Directive 78/660/EEC of 25 July 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the annual accounts of certain types of companies
230. 383L0349 Seventh Council Directive 83/349/EEC of 13 June 1983 based on the Article 54 (3) (g) of the Treaty on consolidated accounts
231. 384L0253 Eighth Council Directive 84/253/EEC of 10 April 1984 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the approval of persons responsible for carrying out the statutory audits of accounting documents.
232. 389L0666 Eleventh Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989 concerning disclosure requirements in respect of branches opened in a Member State by certain types of company governed by the law of another State.
233. 385R2137 Council Regulation (EEC) No 2137/85 of 25 July 1985 on the European Economic Interest Grouping (EEIG).
234. Council Regulation No 2157/2001 of 8 October 2001 «On the Statute for a European company», Council Directive 2001/86/EC of 8 October 2001 «supplementing the Statute for a European company with regard to the involvement of employees».
235. 389L0667 Twelfth Council Company Law Directive 89/667/EEC of 21 December 1989 on single-member private limited-liability companies
236. 32004L0025 Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 april 2004 on takeover bids (Text with EEA relevance) Official Journal L 142, 30/04/2004 P. 0012 – 0023
237. Luke R. Nottage, Leon T. Wolff «Corporate Governance and Law Reform in Japan: From the Lost Decade to the End of History?» [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=830005](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=830005)
238. Dirk A. Zetsche «An Ethical Theory of Corporate Governance History» <http://ssrn.com/abstract=970909>.

239. Lucian A. Bebchuk, Mark J. Roe «A Theory of Path Dependence incorporate Governance and Ownership» [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=202748](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=202748); Mark J Roe Political Determinants of Corporate Governance [http://papers.ssrn.com/abstract\\_id=472366](http://papers.ssrn.com/abstract_id=472366)
240. Doing Business in 2005: Removing Obstacles to Growth / A copublication of the World Bank, the International Finance Corporation and Oxford University Press. – Washington: World Bank, 2004. – 12 p.
241. Leveraging Value from Internal Controls, Ernst & Young EYGM, P.3 [Цит. по: OECD Conference on Intellectual Asset-Based Management «Toward Innovation and Sustainable Growth» «Does Corporate Governance Matter for Publicly Listed Company Shareholders?». – Tokyo, Japan, December 8, 2006. – Roland Burgman, Asset Economics, Inc., USA].
242. ISO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.org/iso/home.html>.
243. Internal Control over Financial Reporting – Guidance for Smaller Public Companies / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). – [New York, NY]. – 2006. – Режим доступу : <http://www.coso.org>
244. Fraudulent Financial Reporting: 1998–2007, An Analysis of U.S. Public Companies / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). – [New York, NY]. – May 2010. – Режим доступу : <http://www.coso.org>.
245. Guidance on Monitoring Internal Control Systems / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). – [New York, NY]. – 2009. – Режим доступу : <http://www.coso.org>.
246. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. N.Y.: The Free Press, 1980.; Rappaport A. Creating shareholder value: A guide for manager and investors. – S.L.: Free Press, 1997. – 224 p.

247. Beasley M. S. Developing Key Risk Indicators to Strengthen Enterprise Risk Management. How Key Risk Indicators can Sharpen Focus on Emerging Risks : Thought Leadership in ERM / M. S. Beasley, B. C. Branson, B. V. Hancock. – New York : COSO, 2010 [December]. – 20 p.
248. Enterprise Risk Management – Integrated Framework / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). – [New York, NY]. – September 2004. – Режим доступу : <http://www.coso.org>.
249. Anthony R. Tell It Like It Was : A Conceptual Framework for Financial Accounting / R. Anthony // Irwin, 1983. – 46 p.
250. Edwards E., Bell P. The Theory and Measurement of Business Income / E. Edwards, P. Bell // University of California Press, Berkeley, CA. – 1961. – 48 p.
251. Stewart B. The Quest for Value. A Guide for Senior Managers / B. Stewart // HarperBusiness, 1999. – 4 p.
252. Grant J. Foundations of Economic Value Added / J. Grant // Wiley & Sons. The Frank Fabozzi Series, 2003. – 44 p.
253. Madden B.J. Cash Flow Return on Investment Valuation. A Total System Approach to Valuing the Equity of the Firm / B.J. Madden // Butterworth – Heinemann Finance, 2000. – P. 105–138.
254. Costantini P. Cash Return on Capital Invested. Ten Years of Investment Analysis with the CROCI Economic Profit Model / P. Costantini // Elsevier, 2006. – P. 89–92.
255. O’Hanlon J., Peasnell K. Residual Income Valuation: Are Inflation Adjustments Necessary? / J. O’Hanlon, K. Peasnell // Review of Accounting Studies, 2004. – № 9. – P. 375–398.
256. Ritter J., Warr R. The Decline of Inflation and the Bull Market for 1982–1999 / J. Ritter, R. Warr // Journal of Financial and Quantitative Analysis, 2002. – № 37. – P. 29–61.
257. Bradley M., Jarrel G. Inflation and the Constant Growth Valuation Model: A Clarification / M. Bradley, G. Jarrel // Working Paper, Duke University and University of Rochester, 2004. – 209 p.
258. Biddle G., Bowen R., Wallace J. Does EVA Beat Earnings? Evidence on Association with Stock Returns and Firm

- Values / Biddle G., Bowen R., Wallace J. // Journal of Accounting and Economics, 1997. – № 24. – P. 301–336.
259. Kyriazis D., Anastassis C. The Validity of the Economic Value Added Approach / D. Kyriazis, C. Anastassis // European Financial Management, 2007. – Vol.13. – № 1. – P. 71–100.
260. Feltham G., Grant I., Mbagwu C. Perhaps EVA Does Beat Earnings-Revisiting Previous Evidence / G. Feltham, I. Grant, C. Mbagwu, G. Vaidyanathan // Journal of Applied Corporate Finance, 2004. – Vol.16. – № 16. – P. 83–88.
261. Lundholm R., Myers L. Bringing the Future Forward: The Effect of Disclosure on the Returns-Earnings Relation / R. Lundholm, L. Myers // Journal of Accounting Research, 2004. – Vol.40. – Issue3. – P. 181–188.
262. Lui J., Thomas J. Stock Returns and Accounting Earnings / J. Lui, J. Thomas // Journal of Accounting Research, 2000. – Vol. 38. – P. 71–102.
263. Rappoport A. Creating Shareholder Value. The New Standard for Business Performance / A. Rappoport // The Free Press, 1986. – P. 69–73.
264. Stern J., Shiely J., Ross I. The Eva Challenge. Implementing Value-Added Change in an Organization / J. Stern, J. Shiely. I. Ross // Wiley & Sons Inc., 2001. – № 6. – P. 43–58.
265. [www.apu.org.ua](http://www.apu.org.ua) – сайт Аудиторської палати України.
266. [www.doingbusiness.org](http://www.doingbusiness.org) – сайт Світового банку щодо дослідження підприємницької діяльності.
267. [www.theiia.org](http://www.theiia.org) – сайт Інституту внутрішніх аудиторів (США).
268. [www.dkrs.gov.ua](http://www.dkrs.gov.ua) – сайт Державної фінансової інспекції України.
269. [www.ac-rada.gov.ua](http://www.ac-rada.gov.ua) – сайт Рахункової палати України.

*Наукове видання*

**МНИХ Євген Володимирович,**  
БАРДАШ Сергій Володимирович,  
НАЗАРОВА Каріна Олександрівна,  
ШЕРСТЮК Олександр Леонідович,  
БЕЛЯКОВА Вікторія Павлівна,  
МІНЯЙЛО Вікторія Петрівна

**ФІНАНСОВИЙ АУДИТ:  
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ  
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

*Монографія*

Редактор О.В. Паніматченко  
Комп'ютерне верстання І.І. Віннік  
Дизайн обкладинки Т.В. Матвієнко

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 21,49. Тираж 300 пр. Зам. 898.

---

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет  
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4620 від 03.10.2013 р.